

พื้นที่ทางวัฒนธรรมในเขื่อนไท่ยอ: กรณีศึกษาตำบลคลองน้ำใส อำเภอรัญประเทศ
จังหวัดสระแก้ว

CULTURAL SPACE OF TAI- YOH'S HOUSE:
CASE STUDY OF KLONG NAMSAI SUB-DISTRICT, ARANYAPATHET DISTRICT,
SA KAEU PROVINCE

อัศวิน โจนส์ง่า

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

2562

พื้นที่ทางวัฒนธรรมในเขื่อนไท่ผู่เอ: กรณีศึกษาตำบลคลองน้ำใส อำเภออรัญประเทศ
จังหวัดสระแก้ว

ปริญญานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาศิลปวัฒนธรรม
คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ปีการศึกษา 2562
ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

CULTURAL SPACE OF TAI- YOH'S HOUSE:
CASE STUDY OF KLONG NAMSAI SUB-DISTRICT, ARANYAPATHET
DISTRICT,
SA KAEO PROVINCE

A Dissertation Submitted in partial Fulfillment of Requirements
for DOCTOR OF ARTS (D.A. (Arts and Culture))
Faculty of Fine Arts Srinakharinwirot University

2019

Copyright of Srinakharinwirot University

ปริญญานิพนธ์

เรื่อง

พื้นที่ทางวัฒนธรรมในเขื่อนไท่ผู่: กรณีศึกษาตำบลคลองน้ำใส อำเภออรัญประเทศ

จังหวัดสระแก้ว

ของ

อัศวิน ไรจน์สง่า

ได้รับอนุมัติจากบัณฑิตวิทยาลัยให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร

ปริญญาศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาศิลปวัฒนธรรม

ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

(รองศาสตราจารย์ นายแพทย์ฉัตรชัย เอกปัญญาสกุล)

คณะกรรมการสอบปากเปล่าปริญญานิพนธ์

ที่ปรึกษาหลัก

ประธาน

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.กิตติกรรณ์ นพอุดมพันธุ์)

(ศาสตราจารย์ พิเศษพิสิฐ เจริญวงศ์)

ที่ปรึกษาร่วม

กรรมการ

(รองศาสตราจารย์ ดร.จารุวรรณ ขำเพชร)

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.นพดล อินทร์จันทร์)

ที่ปรึกษาร่วม

(รองศาสตราจารย์ ดร.วารุณี หวัง)

ชื่อเรื่อง	พื้นที่ทางวัฒนธรรมในเขื่อนไทรโยค: กรณีศึกษาตำบลคลองน้ำใส อำเภออรัญประเทศ
ผู้วิจัย	อัครวิน โธจน์สง่า
ปริญญา	ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต
ปีการศึกษา	2562
อาจารย์ที่ปรึกษา	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. กิตติกรรณ์ นพอุดมพันธุ์

พื้นที่ทางวัฒนธรรมเป็นเครื่องหมายที่แสดงออกถึงควมมีเอกลักษณ์และคุณค่าของชาติพันธุ์เช่น เขื่อนไทรโยค บ้านคลองน้ำใส ที่มีวิถีชีวิตความเป็นอยู่อันเป็นอัตลักษณ์ในด้านวัฒนธรรมการใช้พื้นที่ตามแบบอย่างการเรียนรู้จากบรรพบุรุษ แต่ปัจจุบันการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจและสังคม ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของเขื่อนไทรโยคและวัฒนธรรมการใช้พื้นที่รวมถึงอัตลักษณ์ที่อาจสูญหาย การวิจัยครั้งนี้มีจุดมุ่งหมายสองประการ คือ เพื่อศึกษาอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมการใช้พื้นที่และพลวัตในเขื่อนไทรโยค และเพื่อศึกษาพัฒนาการของการสืบทอดอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม ที่สัมพันธ์กับรูปแบบการใช้พื้นที่ในเขื่อนไทรโยค วิธีการศึกษาโดยการวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยลงพื้นที่เก็บข้อมูลในช่วงปี พ.ศ. 2559 – 2562 จำนวน 30 หลัง ซึ่งข้อมูลที่ได้มาถูกนำมาเรียบเรียง วิเคราะห์และระบุปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมการใช้พื้นที่ในเขื่อนไทรโยคทั้งแบบดั้งเดิมและแบบประยุกต์ ภายใต้กรอบแนวคิดทฤษฎีหลักที่เกี่ยวกับพื้นที่ สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น อัตลักษณ์ และปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรม ผลการวิจัยแสดงให้เห็นว่าบริบทของพื้นที่ทางวัฒนธรรมถูกแบ่งออกเป็น 2 มิติ คือ มิติพื้นที่ทางกายภาพที่จับต้องได้ มีรูปแบบเป็นเขื่อนยกได้สูงหลังคาสูงลาดชัน มีพื้นที่ครัวไฟ ห้องนอน ระเบียง และชาน ที่สะท้อนความเป็นอัตลักษณ์ทางกายภาพของเขื่อนไทรโยค แต่มิติที่สำคัญไม่น้อยกว่ากันคือพื้นที่ความรู้สึกนึกคิดที่จับต้องไม่ได้ เช่น ความรู้สึกหวงแหนและผูกพันกับพื้นที่ ความรู้สึกปลอดภัยเมื่ออยู่ในเขื่อน ความรู้สึกถูกปกป้องคุ้มครองในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ เป็นต้น พื้นที่ทั้งสองมิติทำหน้าที่ปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกันจนแยกขาดจากกันไม่ได้ และเกิดข้อค้นพบว่า ชาวไทรโยคไม่ได้กำหนดรูปแบบของพื้นที่ทางวัฒนธรรมแต่เพียงอย่างเดียวและพื้นที่ทางวัฒนธรรมไม่ใช่เป็นเพียงพื้นที่ทางกายภาพ แต่ในทางตรงกันข้ามพื้นที่ทางวัฒนธรรมยังสามารถทำให้เกิดอำนาจเพื่อควบคุมพฤติกรรมของคนที่ใช้มาในพื้นที่ บัจัยเหล่านี้ส่งผลให้เกิดลักษณะเฉพาะที่เป็นอัตลักษณ์ของเขื่อนไทรโยค จากกระแสพลวัตทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป กลุ่มชาวไทรโยคจึงต้องมีการผสมผสานรูปแบบวัฒนธรรมดั้งเดิมและรับเอาวิถีความเป็นสังคมเมืองควบคู่กันไป โดยสะท้อนผ่านลักษณะทางสังคมวิถีชีวิต เขื่อนพักอาศัย และวัฒนธรรมการใช้พื้นที่ ซึ่งแสดงให้เห็นคุณค่าเพื่อนำไปสู่การอนุรักษ์และสืบทอดต่อไป

คำสำคัญ : เขื่อนไทรโยค, พื้นที่ทางวัฒนธรรม

Title	CULTURAL SPACE OF TAI- YOH'S HOUSE: CASE STUDY OF KLONG NAMSAI SUB-DISTRICT, ARANYAPATHET DISTRICT, SA KAEO PROVINCE
Author	ASAWIN ROJSANGA
Degree	DOCTOR OF ARTS
Academic Year	2019
Thesis Advisor	Assistant Professor Dr. Kittikorn Nopudomphan

Cultural spaces are symbolic, but also manifest ethnic identity and values. The Tai-Yoh houses in Klong Namsai Village identifies a lifestyle and reflect the culture of space usage via intergenerational learning. Nowadays, economic and social changes affect Tai-Yoh houses and result in the culture of space usage becoming lost. This research has two purposes: to study the cultural identity of space usage, Tai-Yoh house dynamics and the development of inherited cultural identities related to the culture of space usage. The data was collected using qualitative research on thirty houses from 2016 to 2019. The received information was arranged, analyzed and then identified the factors that affected the cultural identity of space usage changes for both traditional and applied Tai-Yoh houses. This factor was under the conceptual framework of theories related to space, vernacular architecture, identity, and cultural interaction. This study revealed that cultural space can be divided into two dimensions. Firstly, it is the physical space that represents a tangible space, i.e. a house with an empty space underneath and a sloping roof including the kitchen, the bedroom, the space in front of bedroom (*Ra-bieng*), and terrace (*Chan*) that reflect the physical identity of the Tai-Yoh house. The second dimension is the mental space that represents the intangible, such as the space of cherished and deep connections, the space of feeling secure, the space of spiritual protection, etc. Furthermore, both spaces interacted with each other. It was found that Tai-Yoh does not just define the cultural space, nor is it limited to a physical space. On the other hand, the culture of space can be empowered to control human behavior when entering the space. These factors reflect the identity and characteristics of the Tai-Yoh house. Due to changing social dynamics, the Tai-Yoh combines traditional culture with an urban lifestyle and reflect this via society, lifestyle, housing, and the culture of space usage represents the value that leads to conservation and inheritance.

Keyword : Tai-Yoh house, Cultural space

กิตติกรรมประกาศ

ปริญญานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี โดยผู้วิจัยได้รับความกรุณาอย่างยิ่งจากคณาจารย์ที่ให้คำแนะนำหลายท่าน โดยเฉพาะอาจารย์ที่ปรึกษา ผศ.ดร. กิตติกรณ์ นพอุดมพันธุ์ เป็นทั้งครูและบุคคลสำคัญที่ให้คำแนะนำและชี้แนวทางในการทำปริญญานิพนธ์ตลอดมา นอกจากคำแนะนำทางวิชาการแล้ว ครูยังแสดงให้เห็นถึงความเป็นครูต้นแบบที่ดีและยิ่งใหญ่ในการใช้หลักการสอนที่ดีเข้าใจง่ายเป็นต้นแบบตัวอย่างที่ดีที่พึงเอาเป็นแบบอย่าง นอกจากนี้ยังได้รับความกรุณาจากอาจารย์ที่ปรึกษาร่วมทั้งสองท่าน รศ.ดร. จารุวรรณ ขำเพชร และ รศ.ดร. วารุณี หวัง ที่เป็นคอยช่วยเหลือสนับสนุน ชี้แนะแนวทาง และข้อมูลเอกสารอันเป็นประโยชน์ในการทำวิจัยตลอดมา นอกจากนี้ขอขอบพระคุณคณะครู และคณาจารย์ในหลักสูตร คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ทุกท่าน ที่ประสิทธิประสาทความรู้และให้คำแนะนำตลอดระยะเวลาในการศึกษาที่สถาบันอันทรงเกียรติแห่งนี้ นอกจากนี้ขอขอบคุณเจ้าหน้าที่ และเพื่อนเรียนร่วมรุ่นทุกท่านในชั้นปีที่ได้มารู้จักและเรียนร่วมกัน ขอขอบคุณพ่อแม่ที่เป็นแรงบันดาลใจในการศึกษานี้ และขอขอบคุณกัลยาณมิตรอีกหลายท่านที่มีได้เอื้อนนาม

ผู้ศึกษาขอขอบพระคุณศาสตราจารย์พิเศษ พิสิฐ เจริญวงศ์ ที่ให้ความเมตตาและรับเป็นประธานในการสอบครั้งนี้ และรวมถึงคณะกรรมการสอบปริญญานิพนธ์ทุกท่าน ที่ได้ชี้แนะให้คำแนะนำที่ดีในการปรับปรุงปริญญานิพนธ์ฉบับนี้เป็นอย่างดี

สุดท้ายที่ต้องขอขอบพระคุณชาวบ้านไทรน้อย บ้านคลองน้ำใส ทุกท่านที่ให้ความกรุณา ความเป็นกันเอง เลี้ยงข้าวปลาอาหาร และที่สำคัญในการให้ข้อมูลและคำแนะนำที่ดี ให้รู้สึกถึงความเป็นครอบครัวเดียวกัน

อัศวิน โรจน์สง่า

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ	ช
สารบัญรูปภาพ	ณ
บทที่ 1 บทนำ.....	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
คำถามหลักของการวิจัย.....	5
ความมุ่งหมายของการวิจัย.....	5
ความสำคัญของการวิจัย.....	5
ขอบเขตของงานวิจัย.....	6
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	8
กรอบแนวความคิดในการวิจัย	9
นิยามศัพท์เฉพาะ	10
บทที่ 2 แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	11
ภูมิหลังของไทย.....	12
แนวคิดเรื่องพื้นที่ (Space)	20
แนวความคิดเกี่ยวกับสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น (Vernacular Architecture)	24
แนวคิดอัตลักษณ์ (Identity)	34
แนวความคิดการปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรม (Cultural Interaction)	45
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	52

บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย	61
การกำหนดกลุ่มประชากรและการเลือกกลุ่มตัวอย่าง	62
การสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	63
การเก็บรวบรวมข้อมูล.....	64
การวิเคราะห์ข้อมูล	66
บทที่ 4 ผลการดำเนินงานวิจัย.....	68
ภูมิหลังพื้นที่กรณีศึกษา: บ้านคลองน้ำใส	68
ลักษณะทางกายภาพและพื้นที่ของเขื่อนไทยใหญ่ในพื้นที่กรณีศึกษา	73
อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมการใช้พื้นที่ในเขื่อนของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยใหญ่ บ้านคลองน้ำใส	98
ปรากฏการณ์ ความสัมพันธ์ และการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในบ้าน คลองน้ำใส.....	113
บทที่ 5 สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ.....	126
สรุปผลของการวิจัย	126
ข้อเสนอแนะ	138
บรรณานุกรม	141
ภาคผนวก.....	151
ประวัติผู้เขียน.....	184

สารบัญรูปภาพ

หน้า

ภาพประกอบ 1 ภาพแสดงผังแสดงกรอบแนวความคิดในการวิจัย.....	9
ภาพประกอบ 2 ภาพแสดงผังการผสมผสานทางวัฒนธรรม	43
ภาพประกอบ 3 ตำแหน่งที่ตั้งของชุมชนไทญ้อ บ้านคลองน้ำใส	72
ภาพประกอบ 4 ภาพซ้ายแสดงรูปแบบเรือนไทญ้อแบบดั้งเดิม S104-M11 อายุเรือน 112 ปี และ ภาพด้านขวาแสดงรูปแบบเรือนไทญ้อแบบประยุกต์ S113-M11 อายุเรือน 15 ปี.....	75
ภาพประกอบ 5 แสดงลักษณะเปรียบเทียบรูปแบบเรือนประยุกต์แบบใช้ไม้เก่าและเรือนประยุกต์ แบบใช้ไม้ใหม่ในการปลูกสร้าง.....	78
ภาพประกอบ 6 ลักษณะการเข้าไม้แบบดั้งเดิมฝีมือชาวบ้านไทญ้อที่ยังสามารถเห็นได้จาก โครงสร้างหลังคาพระหลังเก่าที่วัดสุทธาวาส.....	79
ภาพประกอบ 7 ภาพซ้ายแสดงผังเรือนไทญ้อแบบดั้งเดิม เปรียบเทียบกับ ภาพด้านขวา แสดงผัง เรือนไทญ้อแบบประยุกต์	83
ภาพประกอบ 8 ภาพทางซ้ายแสดงลักษณะคร่าวไฟในเรือนไทญ้อแบบดั้งเดิม เปรียบเทียบกับ ภาพทางขวาลักษณะภายในคร่าวไฟ ในเรือนไทญ้อแบบประยุกต์.....	85
ภาพประกอบ 9 ภาพซ้ายแสดงทิศทางการนอนเรือนแบบดั้งเดิม เปรียบเทียบกับภาพขวา แสดง ทิศทางการนอนเรือนแบบประยุกต์ที่หันเรือนเป็นที่ตั้งเข้าน้อย	88
ภาพประกอบ 10 ภาพซ้ายแสดงลักษณะห้องนอนในเรือนไทญ้อแบบดั้งเดิม เปรียบเทียบกับ ภาพขวาแสดงลักษณะห้องนอนในเรือนไทญ้อรูปแบบประยุกต์	89
ภาพประกอบ 11 ลักษณะระเบียบต่อเนื่องกับชาน ในเรือนไทญ้อรูปแบบดั้งเดิม	92
ภาพประกอบ 12 ลักษณะระเบียบ และชานในเรือนไทญ้อรูปแบบประยุกต์	94
ภาพประกอบ 13 ภายในคร่าวไฟกับรูปแบบอาหารวัฒนธรรมการกินของชาวไทญ้อ	101
ภาพประกอบ 14 การเตรียมห่อหมกสำหรับงานบุญข้าวประดับดินในคร่าวไฟแบบประยุกต์	104
ภาพประกอบ 15 วัฒนธรรมการใช้พื้นที่ในห้องนอนแบบดั้งเดิม และการแบ่งพื้นที่ส่วน	105

ภาพประกอบ 16 วัฒนธรรมการใช้พื้นที่ในห้องนอนแบบประยุกต์	106
ภาพประกอบ 17 ภาพในอดีตงานแต่งงานและงานบวชนพื้นที่ของระเปียงและชาน	108
ภาพประกอบ 18 ภาพซ้ายแสดงพื้นที่ระเปียงของเฮือนแบบดั้งเดิม และภาพขวาเป็นการจัดพื้นที่ชั่วคราวในงานทำบุญฉลองอัฐิที่ใช้ลานดินข้างเฮือนแบบประยุกต์แทนพื้นที่ระเปียง	110
ภาพประกอบ 19 ภาพซ้ายแสดงโครงสร้างและรูปแบบองค์ประกอบเฮือนไทญ่แบบดั้งเดิม เปรียบเทียบกับ ภาพขวาแสดงโครงสร้างและรูปแบบองค์ประกอบเฮือนประยุกต์	119
ภาพประกอบ 20 แสดงการเปรียบเทียบและการพัฒนารูปแบบของเฮือนไทญ่แบบดั้งเดิมและ เฮือนไทญ่แบบประยุกต์	124
ภาพประกอบ 21 แผนภาพแสดงความสัมพันธ์ระหว่างลักษณะกายภาพ และพื้นที่ ของเฮือนไทญ่ แบบประยุกต์ที่สัมพันธ์กับพฤติกรรมของชาวไทญ่ที่เข้าไปใช้ในพื้นที่	128

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

จากร่างพระราชบัญญัติคุ้มครองและส่งเสริมมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ปีพุทธศักราช 2556 ได้ให้ความหมายถึงมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมไว้ว่า การปฏิบัติ การแสดงออก ความรู้ ทักษะ ตลอดจนเครื่องมือวัตถุ สิ่งประดิษฐ์ และพื้นที่ทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับสิ่งเหล่านั้น ซึ่งชุมชน กลุ่มชน และในบางกรณีปัจเจกบุคคล ยอมรับว่าเป็นส่วนหนึ่งของมรดกทางวัฒนธรรมของตน มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมซึ่งถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปยังอีกคนรุ่นหนึ่งนี้ เป็นสิ่งที่ชุมชนและกลุ่มชนสร้างขึ้นมาอย่างสม่ำเสมอ เพื่อตอบสนองต่อสภาพแวดล้อมของตน เป็นปฏิสัมพันธ์ของพวกเขาที่มีต่อธรรมชาติและประวัติศาสตร์ของตน และทำให้คนเหล่านั้นเกิดความรู้สึกมีอัตลักษณ์ และความต่อเนื่อง (กระทรวงวัฒนธรรม, 2556, น. 36) วัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในสังคมหรือชุมชนจึงมีส่วนสำคัญในการสื่อถึงภูมิปัญญาความเป็นชาติ บ้านเมืองที่มีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม และเมื่อมองจุดเริ่มต้นของวัฒนธรรมต่างๆ มักเริ่มมาจากวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในเรือนจะพบว่ามีสองศาสตร์หลัก ในการซ่อนมิติทางวัฒนธรรมกันอยู่ได้แก่ ศาสตร์ทางมานุษยวิทยาสังคม ที่มุ่งศึกษามนุษย์ที่มีชีวิตอยู่ในปัจจุบัน มีวิถีชีวิต ความเชื่อ และสภาพการดำรงอยู่ของมนุษย์เพื่อเข้าใจในลักษณะวัฒนธรรมที่ถูกสร้างขึ้นอย่างไร และศาสตร์ทางด้านสถาปัตยกรรมโดยเฉพาะทางด้านสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ที่มุ่งศึกษาลักษณะทางกายภาพและความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นเพื่อเรียนรู้และเข้าใจภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อสามารถนำไปปรับใช้ในงานออกแบบเชิงสร้างสรรค์โดยจุดร่วมของศาสตร์ทั้งสองคือ การใช้เรือนพักอาศัยเป็นจุดเริ่มต้นในการศึกษาเพื่อความเข้าใจในวัฒนธรรมของมนุษย์

วัฒนธรรมเป็นเครื่องแสดงออกถึงความเจริญรุ่งเรืองที่ผ่านมาของมนุษย์ และสามารถบ่งบอกถึงความคิด ความเชื่อ และสภาพการดำรงชีวิตของชนชาตินั้นๆ ได้ แต่ปัจจุบันวัฒนธรรมในอดีตกำลังจะหายไปด้วยปัจจัยต่างๆ ที่มีผลกระทบตามกาลเวลาที่เปลี่ยนไป โดยเฉพาะวัฒนธรรมขนาดเล็กที่กระจายตามพื้นที่ต่างๆ ถูกมองข้ามความสำคัญในเรื่องค่านิยมที่เป็นวัฒนธรรมพื้นถิ่นของชาติพันธุ์ของตนเอง ปัจจุบันมรดกทางวัฒนธรรมถูกใช้เป็นเครื่องมือในการแสดงออกถึงรากเหง้าและความสำคัญในเชิงประวัติศาสตร์ของชาติพันธุ์ “เรือนพื้นถิ่น” เป็นตัวอย่างหนึ่งที่เห็นเด่นชัดในลักษณะของการแสดงรูปแบบที่มีความเฉพาะและความแตกต่าง แสดงถึงคุณค่า คุณลักษณะ อัตลักษณ์ และวัฒนธรรมในแต่ละถิ่นที่ คติ ความเชื่อ และประเพณีที่ผูกพันที่แผ่มา กับรูปแบบทางกายภาพของตัวเรือน

ในอดีตพื้นที่บริเวณเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นดินแดนที่มีความแตกต่างทางชาติพันธุ์ ทำให้เกิดความหลากหลายและแตกต่างกันทั้งทางวัฒนธรรม ภาษา ความเชื่อ และวิถีชีวิต ก่อเกิดเป็นสังคมวัฒนธรรมที่มีความเฉพาะมีอัตลักษณ์เป็นของตนเอง ดังนั้นวัฒนธรรมจึงมีความสำคัญในฐานะเป็นสื่อที่แสดงถึงความแตกต่างในการแยกลักษณะของชาติพันธุ์ได้อย่างชัดเจน การปลูกสร้างเรือนพื้นดินนับเป็นภูมิปัญญาทางสถาปัตยกรรมวัฒนธรรมรูปแบบหนึ่งที่สามารถบอกลักษณะความแตกต่างทั้งรูปลักษณ์ทางกายภาพของเรือนและคติความเชื่อ ค่านิยมต่างๆ ซึ่งเป็นตัวสะท้อนภาพลักษณ์ของวัฒนธรรมในสังคมนั้นๆ เนื่องจากสถาปัตยกรรม สามารถสร้างบรรยากาศในเชิงจิตวิทยา (Psychological atmosphere) และเป็นศิลปวัตถุที่กระตุ้นจิตศรัทธา (Spiritual stimulation) สามารถสร้างภาพลักษณ์ได้ดี (วิรุณ ตั้งเจริญ, 2552, น. 28)

คำว่า “บ้าน” โดยความหมายของคนในพื้นที่ท้องถิ่นชาวอีสานหมายถึง “หมู่บ้าน” มิใช่เรือนเป็นหลักๆ เช่น บ้านโคก บ้านไผ่ บ้านบึง บ้านโนนจิว เป็นต้น ส่วนคำว่า “เฮือน” ชาวอีสานหมายถึง เรือนเป็นหลักๆ เช่น เฮือนพ่อใหญ่คำ เฮือนแม่พิมพ์ เป็นต้น (อุดม บัวศรี, 2553, น. 131) องค์ประกอบของบ้านของกลุ่มพื้นที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีพื้นฐานจากสังคมเกษตรกรรม โดยเฉพาะการเพาะปลูกข้าว หมู่บ้านในพื้นที่เหล่านี้เมื่ออพยพและพบพื้นที่อุดมสมบูรณ์จะมีการตั้งถิ่นฐานหลักแหล่งแน่นอน เพราะวิถีชีวิตยึดโยงกับพื้นที่เพาะปลูกและทำกิน ซึ่งอาจจะกล่าวได้ว่าบ้านที่ไม่มีนาไม้ไร่จะมีความยากลำบากที่จะพึ่งตนเองทั้งทางเศรษฐกิจและสังคม องค์ประกอบพื้นฐานทางกายภาพของบ้านคือ พื้นที่ต่างๆ ที่ประกอบขึ้นเป็นตัวเรือนอยู่อาศัย ตลอดจนพื้นที่จัดเก็บและแปรรูปผลผลิตและทรัพยากรต่างๆ ที่จำเป็นในการดำรงชีพ เช่น ยุ้งข้าว โรงฟืน บ่อน้ำ คอกสัตว์ บ่อปลา แปลงผัก องค์ประกอบสำคัญเหล่านี้ที่สร้างอัตลักษณ์แก่หมู่บ้านในพื้นที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คือ องค์ประกอบทางสังคมวัฒนธรรม ความเชื่อและจิตวิญญาณ (ระวีวรรณ โอฬารรัตน์มณี, 2556, น. 41-42) เรือนพื้นดินเหล่านี้จึงไม่ได้มีหมายความว่าเพียงกายภาพภายนอก แต่ยังหมายถึงความมีชีวิต การรับรู้ได้ทางความคิดและความรู้สึก ซึ่งลักษณะทางกายภาพของเรือนจึงถูกกำหนดขึ้นจากกิจกรรมการใช้พื้นที่ทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นร่วมกันในรูปแบบของวิถีสังคมที่ถูกวางแบบแผนร่วมกันมาหลายชั่วอายุคน

ไทญ้อเป็นชนเผ่าไทในกลุ่มไทลาว ถิ่นฐานอยู่บริเวณริมฝั่งแม่น้ำโขงตอนเหนือของเมืองหลวงพระบาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ในช่วงเวลาต่อมา มีการอพยพลงมาที่บริเวณปากแม่น้ำสงครามแถบเมืองเวียงจันทน์ ในช่วงศึกสงครามชาวไทญ้อได้อพยพเข้ามาในประเทศไทยหลายครั้ง ช่วงเวลาที่สำคัญคือ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 แห่ง กรุงรัตนโกสินทร์ เกิดสงครามระหว่างไทยกับเจ้าอนุวงศ์ พระบาทสมเด็จพระนั่ง

เกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ยกทัพไปปราบศึกที่เวียงจันทน์ เจ้าอนุวงศ์ได้ถอนกำลังไปตั้งหลักที่เมืองฉาน ในขณะที่พระยาหงสาผู้ปกครองได้พากลุ่มชาวไทญ้อ อพยพข้ามแม่น้ำโขงไปฝั่งซ้ายเพื่อหนีสงครามแล้วสร้างเมืองขึ้นมาใหม่ที่กวนบุงลิง ให้ชื่อเมืองว่าเมืองหลวงบุงลิง โดยขึ้นตรงต่อเมืองญวน ต่อมาในปี พ.ศ. 2373 เกิดสงครามครั้งที่ 2 ระหว่างกองทัพของเจ้าอนุวงศ์กับสยามครั้งที่ 2 รัชกาลที่ 3 ได้มอบหมายให้เจ้าพระยาราชสุภาวดี (สิงค์ สิงหเสนีย์) ยกทัพไปปราบปราม หลังได้รับชัยชนะและเมื่อศึกสงครามสงบลงเจ้าเมืองบุงลิงจึงรวบรวมไพร่พลชาวไทญ้อ อพยพย้ายมาตั้งถิ่นฐานทางด้านฝั่งขวาของแม่น้ำโขงเพื่อมาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร ของรัชกาลที่ 3 จัดตั้งเป็นชุมชนจนกลายมาเป็นเมืองท่าอุเทน ในพื้นที่บริเวณอำเภอท่าอุเทน จังหวัดนครพนมในปัจจุบัน (ประทุมทิพย์ มานโคกสูง, 2550, น. 1-3) เกิดเป็นชุมชนไทญ้อขนาดใหญ่ที่มีรูปแบบสังคมวัฒนธรรมที่มีความเฉพาะแสดงถึงมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม อันเป็นเอกลักษณ์ทั้งแนวความคิด ความเชื่อ และสภาพการดำรงชีวิตสืบจนปัจจุบัน ขณะที่ไทญ้อบางส่วนที่อพยพมาถึงท่าอุเทนได้อพยพต่อลงมาตั้งถิ่นฐานในบริเวณเขตอรัญประเทศ จนปัจจุบันกลายเป็นบรรพบุรุษชาวไทญ้อในหมู่บ้านคลองน้ำใสในปัจจุบัน

จังหวัดสระแก้วเป็นเสมือนประตูสำคัญที่ใช้ติดต่อทั้งด้านเศรษฐกิจและการคมนาคมกับภูมิภาคแถบอินโดจีนโดยผ่านทางด้านชายแดนภาคตะวันออกตั้งแต่อดีตจวบจนปัจจุบัน จังหวัดสระแก้วจึงมีลักษณะพิเศษเป็นจังหวัดที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ของผู้ที่อพยพเข้ามาอาศัยอยู่ในพื้นที่ ได้แก่ ไทญ้อ ไทย เขมร จีน และญวน จึงมีลักษณะความเป็นพหุวัฒนธรรมที่น่าสนใจ ทั้งด้านความคิด ความเชื่อ และสภาพการดำรงชีวิตของความหลากหลายทางชาติพันธุ์ ไทญ้อในอำเภออรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว ถือว่าเป็นกลุ่มชาติพันธุ์กลุ่มแรกที่อพยพเข้ามาอยู่ในพื้นที่บริเวณอรัญประเทศ จึงถือได้ว่าไทญ้อ กลุ่มนี้เป็นบรรพบุรุษกลุ่มแรกของคนในอรัญประเทศที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในบริเวณนี้ โดยหลักฐานจากบันทึกและคำบอกเล่าของบรรพบุรุษในชุมชนพบว่ากลุ่มไทญ้อกลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่อพยพมาจากแถบเวียงจันทน์และท่าอุเทนเข้ามาตั้งถิ่นฐานที่บ้านดงอรัญ บ้านกูบใหญ่ บ้านกูบน้อย ในเขตจังหวัดบันเตียเมียนเจย ประเทศกัมพูชา ต่อมาในช่วง ร.ศ. 112 ฝรั่งเศสได้ทำการปักเขตแดนตามสันปันน้ำ และประกอบบกเกิดกรณีข้อพิพาทดินแดนไทย-กัมพูชา จึงเกิดการอพยพครั้งใหญ่ของกลุ่มไทญ้อเนื่องจากภาวะสงคราม จึงทำให้กลุ่มไทญ้อในประเทศไทยซึ่งเป็นประเทศราชของไทยในสมัยนั้น ได้อพยพข้ามเข้ามาในพื้นที่ประเทศไทยข้ามผ่านคลองน้ำใส ในช่วงปี พ.ศ. 2377 รวมตัวตั้งถิ่นฐานเป็นชุมชนได้แก่ บ้านห้วยไธ บ้านใหม่ปากฮ่อง บ้านจุทหลุด บ้านหนองผักกาดสอง ต่อมา มีการรวบรวมหมู่บ้านจัดตั้งเป็นตำบลท่าเกิดใน

สมัยรัชกาลที่ 5 ต่อมาได้เปลี่ยนตำบลท่าเกวียนเป็นตำบลคลองน้ำใสจวบจนปัจจุบัน (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2551, น. 82-86)

จากอดีตกลุ่มไทญ้อที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในหมู่บ้านคลองน้ำใส อำเภออรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว พบว่าได้นำเอาสัมภาระทางวัฒนธรรม (Cultural baggage) ของไทญ้อที่ติดตามมาจากเมืองเวียงจันทน์ และท่าอุเทนที่มีความเด่นชัดในรูปแบบของอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่หอบหิ้วติดตัวมาด้วย ไม่ว่าจะเป็นแนวความคิด คติความเชื่อ วิถีชีวิต พิธีกรรม รูปแบบขนบธรรมเนียมประเพณี ฮีต 12 คอง 14 โดยเฉพาะการปลูกเสี้ยนและการใช้พื้นที่ภายในเสี้ยนที่สอดคล้องกับประเพณีและวิถีชีวิตแบบดั้งเดิม อาทิ รูปแบบวัฒนธรรมการต้อนรับ วัฒนธรรมการกิน ประเพณีการเกิด ประเพณีการบวช ประเพณีการแต่งงาน พิธีกรรมเกี่ยวกับการตาย พิธีกรรมการเลี้ยงผีเทวดา ประเพณีสงกรานต์ไทญ้อรดน้ำดำหัวผู้สูงอายุ ประเพณีบุญแจก ประเพณีบุญข้าวประดับดิน ประเพณีบุญข้าวสาก ประเพณีแห่ปราสาทผึ้ง รวมถึงการผสมผสานรูปแบบประเพณีวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นใหม่ให้สอดคล้องกับพื้นที่ใหม่ เช่น ประเพณีขึ้นเขาไทญ้อ เป็นต้น

ปัจจุบันกลุ่มชาวไทญ้อ ตำบลคลองน้ำใส อำเภออรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว พยายามอนุรักษ์วิถีทางด้านวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของตนเองไว้ แต่เนื่องด้วยพลวัตทางสังคมเป็นตัวกำหนดการเปลี่ยนแปลงทั้งลักษณะทางกายภาพและมุมมองความคิด จึงทำให้วัฒนธรรมดั้งเดิมถูกปรับเปลี่ยนไปตามสภาพความเหมาะสมที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน โดยเฉพาะพื้นที่ทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นภายในเสี้ยนไทญ้อซึ่งถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นของวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นภายในครอบครัวก่อนถูกขยายสู่วัฒนธรรมในสังคมของชุมชน การที่พื้นที่ทางวัฒนธรรมถูกปรับเปลี่ยนไปจากรูปแบบดั้งเดิมจนกลายเป็นรูปแบบตามสมัยนิยม อันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงระบบการเกษตรกรรมแบบยังชีพกลายเป็นระบบเกษตรกรรมแบบการค้าทุนนิยม รวมถึงปัจจัยที่เคยใช้วัสดุพื้นถิ่นแบบดั้งเดิมตามธรรมชาติที่เคยใช้หาได้ยากขึ้นและมีราคาแพง ประกอบกับวิทยาการและเทคโนโลยีใหม่ๆที่เกิดขึ้นสามารถสร้างวัสดุทดแทนซึ่งทนทาน หาได้ง่าย ราคาถูก และมีความสะดวกรวดเร็วกว่าในการก่อสร้าง รวมถึงความเจริญในด้านการสื่อสารที่สามารถส่งข่าวสารต่างๆเข้าไปสู่ชุมชนที่ห่างไกลได้อย่างรวดเร็วและมีประสิทธิภาพทำให้เกิดการรับรู้มุมมองที่แตกต่างและกว้างขวางขึ้น ส่งผลทำให้อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมการใช้พื้นที่เกิดการเปลี่ยนแปลงไปจากลักษณะและรูปแบบเดิม รวมถึงการพัฒนาการสืบทอดคุณลักษณะทางวัฒนธรรมที่สัมพันธ์กับรูปแบบการใช้พื้นที่ของเสี้ยนพักอาศัย ลักษณะของแนวคิด วิถีชีวิต ความเชื่อ ค่านิยม และโลกทัศน์ต่างๆจึงถูกปรับเปลี่ยนไป

วิจัยฉบับนี้เน้นความสำคัญของการใช้พื้นที่ทางวัฒนธรรมเขื่อนไถญ้อ ในฐานะเป็นสัญญาณสำคัญในการสะท้อนความเป็นอัตลักษณ์วัฒนธรรมไถญ้อ ผ่านการศึกษาวิเคราะห์จากตัวเอนของชุมชนไถญ้อ ตำบลคลองน้ำใส อำเภออรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว จากรูปแบบเขื่อนพักอาศัยดั้งเดิมสู่รูปแบบบ้านพักอาศัยที่เปลี่ยนไปตามยุคสมัย ซึ่งสามารถนำไปสู่การสร้าง ความเข้าใจต่อวัฒนธรรมที่จะถูกปรับเปลี่ยนในอนาคตมากยิ่งขึ้น โดยสามารถนำผลจากการวิจัยไปใช้เป็นแนวทางของการศึกษาพื้นที่ชุมชนไถญ้อหรือพื้นที่กรณีศึกษาที่ใกล้เคียงกัน เพื่อให้มีวิถีชีวิตที่สัมพันธ์กับบริบทของชุมชนที่เปลี่ยนแปลงไปตามสภาพบริบทสภาพแวดล้อมและ ขณะเดียวกันยังคงแสดงถึงอัตลักษณ์การสืบทอดความแท้ของชาติพันธุ์ที่มีการเปลี่ยนแปลงตามพลวัตทางสังคมอย่างเป็นคู่ขนาน

คำถามหลักของการวิจัย

1. การใช้พื้นที่ในเขื่อนไถญ้อ ตำบลคลองน้ำใส อำเภออรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว มีอัตลักษณ์ที่สะท้อนวัฒนธรรมดั้งเดิมเมื่อแรกตั้งชุมชนอย่างไร
2. วัฒนธรรมดั้งเดิมที่เกิดจากการใช้พื้นที่ในเขื่อนไถญ้อ ตำบลคลองน้ำใส อำเภออรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว ปัจจุบันยังคงมีการสืบทอดในชุมชนอยู่หรือไม่ หรือเปลี่ยนรูปแบบไปในลักษณะใด

ความมุ่งหมายของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมการใช้พื้นที่และพลวัตในเขื่อนไถญ้อ ตำบลคลองน้ำใส อำเภออรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว
2. เพื่อศึกษาพัฒนาการของการสืบทอดอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม ที่สัมพันธ์กับรูปแบบการใช้พื้นที่ในเขื่อนไถญ้อ ตำบลคลองน้ำใส อำเภออรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว

ความสำคัญของการวิจัย

การศึกษารูปแบบของวัฒนธรรมที่เกิดจากการใช้พื้นที่ทางวัฒนธรรมในเขื่อนไถญ้อ ตำบลคลองน้ำใส อำเภออรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว เป็นตัวอย่างแนวทางการศึกษามิติทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ ที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้ในพื้นที่ของชุมชนไถญ้ออื่นๆ หรือชุมชนอื่นๆที่มีกรณีศึกษาใกล้เคียงกัน ในมิติของการใช้พื้นที่ของเขื่อนที่สะท้อนให้เห็นการดำรงอยู่ การสูญหาย หรือการสืบทอดของอัตลักษณ์วัฒนธรรมของชุมชนนั้น และปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อ

วัฒนธรรมของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์เพื่อให้เกิดการรู้เท่าทันความเป็นไปดังกล่าว อันจะนำไปสู่แนวทางการรักษา สืบทอดอัตลักษณ์วัฒนธรรมเหล่านี้ให้คงอยู่ตลอดไป

ขอบเขตของงานวิจัย

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตในการศึกษาวิจัย เพื่อให้สามารถบรรลุตามวัตถุประสงค์ข้างต้น เพื่อสามารถวิเคราะห์ ตีความ เพื่อสังเคราะห์ และสรุปผลให้ได้ตามเป้าหมายที่วางไว้ ซึ่งขอบเขตประเด็นหลักของการวิจัยนี้ถูกแบ่งเป็น 3 ประเด็นโดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. ขอบเขตด้านพื้นที่

เหตุผลของการเลือกตำบลคลองน้ำใส อำเภออรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว เป็นพื้นที่ศึกษาวิจัยเพราะแต่เดิมพื้นที่บ้านคลองน้ำใสเป็นพื้นที่ชุมชนโบราณของขอมที่ถูกละทิ้งรกร้าง ไม่มีผู้คนอาศัยอยู่ในพื้นที่ ซึ่งพบหลักฐานทางประวัติศาสตร์เป็นซากปราสาทหินแบบขอมบนเขาน้อย มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 12 เมื่อกลุ่มกลุ่มชาวไทยภูมิต่ออพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานจึงถือได้ว่าเป็นกลุ่มชาติพันธุ์แรกที่เข้ามาอาศัยอยู่ในพื้นที่ และเปรียบเสมือนเป็นบรรพบุรุษเริ่มแรกของคนในพื้นที่ เมื่อมีการอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานอย่างถาวรทำให้เกิดความสำคัญในพื้นที่ ทั้งด้านสังคม การเมือง การปกครอง และเศรษฐกิจ นอกจากนี้รัฐประเทศยังมีความสำคัญในฐานะเป็นเสมือนเมืองหน้าด่านทางตะวันออกของประเทศไทยเพื่อติดต่อกับประเทศแถบอินโดจีน นอกจากนี้การตั้งชุมชนในบริเวณนี้ทำให้เกิดเป็นแนวชุมชนตามชายแดนมีความสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานทำให้เกิดการผูกเรื่องราวของบรรพบุรุษชาวไทยภูมิต่อที่สืบร่วมกันกับชาวไทยภูมิต่อในแถบท่าอุเทน ซึ่งเป็นประเด็นสำคัญในการที่จะใช้เชื่อมโยงความสำคัญของวัฒนธรรมดั้งเดิม และวัฒนธรรมที่ปรับเปลี่ยนไป

โดยการคัดเลือก พิจารณาจากหลักฐาน เอกสารทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการอพยพและการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยภูมิต่อ ซึ่งถือว่าเป็นชุมชนดั้งเดิมของไทยภูมิต่อกลุ่มแรก ที่อพยพข้ามมาจากบริเวณชายแดนประเทศกัมพูชาในปัจจุบัน หลังเกิดกรณีข้อพิพาทดินแดนไทย-กัมพูชา ซึ่งเป็นกลุ่มไทยภูมิต่อและลูกหลานที่ยังอยู่อาศัยทำกินกันอย่างหนาแน่นและยังคงเห็น อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับประเพณีวัฒนธรรมของการใช้พื้นที่ในประกอบพิธีกรรม อาทิ ประเพณีการแต่งงาน งานบวช พิธีกรรมเกี่ยวกับการตาย พิธีกรรมการเลี้ยงผีเทวดา พิธีกรรมทำบุญศาลนักษัตรหรือเจ้าพ่อหอมนักตาประจำปี ประเพณีสงกรานต์ไทยภูมิต่อรดน้ำดำหัวผู้สูงอายุ ประเพณี บุญแจก ประเพณีบุญข้าวประดับดิน ประเพณีบุญข้าวสาก ประเพณีแห่ปราสาทผึ้ง ประเพณีขึ้นเขาไทยภูมิต่อคลองน้ำใส เป็นต้น ซึ่งปัจจุบันพื้นที่ตำบลคลองน้ำใส ประกอบ

ไปด้วย 12 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่1 บ้านคลองน้ำใส, หมู่2 บ้านเขาน้อย, หมู่3 บ้านสลองคอง, หมู่4 บ้านกุดหิน, หมู่5 บ้านฝักกาดสอง, หมู่6 อพป.คลองน้ำใส, หมู่7 บ้านแสนสุข, หมู่8 บ้านใหม่ปากฮ่อง, หมู่9 บ้านทุ่งรวงทอง, หมู่10 บ้านเขาน้อย, หมู่11 บ้านศรีวิไล, และหมู่12 บ้านเนินสมบุรณ์

2. ขอบเขตด้านเนื้อหา

การศึกษาวิจัยนี้จะเน้นการศึกษาเนื้อหาเปรียบเทียบลักษณะการใช้พื้นที่ทางวัฒนธรรมในเขื่อนดั้งเดิม และศึกษารูปแบบการใช้พื้นที่ในเขื่อนที่มีการเปลี่ยนแปลงไป รวมถึงการยังคงมีการ สืบทอดการใช้พื้นที่ทางวัฒนธรรมหลงเหลือในพื้นที่กรณีศึกษาที่ลงพื้นที่วิจัยถึงปัจจุบันอย่างไร (ปลายปีพ.ศ. 2559 – พ.ศ. 2562) จึงจำเป็นต้องทำการหาข้อมูล ทำการวิเคราะห์ และระบุปัจจัยต่างๆ ที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงและการสืบทอด โดยแบ่งเนื้อหาเป็น

2.1 ศึกษาประวัติศาสตร์ ความเป็นมาของกลุ่มชาติพันธุ์ไทญ้อ องค์ประกอบ และรูปแบบของเขื่อนไทญ้อที่สัมพันธ์กับการใช้พื้นที่ทางวัฒนธรรม ซึ่งวิเคราะห์จากแหล่งข้อมูล ทุตยภูมิ ได้แก่เอกสารทางประวัติศาสตร์ จดหมายเหตุ หนังสือ งานวิจัย วิทยานิพนธ์ บทความจากวารสารต่างๆ ภาพถ่ายที่เกี่ยวข้อง และการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก นักวิชาการ ปราชญ์ชาวบ้าน เป็นต้น

2.2 ศึกษาลักษณะอัตลักษณ์การใช้พื้นที่ทางวัฒนธรรมของเขื่อนไทญ้อกับการเปลี่ยนแปลง และวิเคราะห์ปัจจัยที่เกี่ยวข้องซึ่งวิเคราะห์จากการลงภาคสนามเพื่อเก็บข้อมูลของตัวเขื่อนไทญ้อ ประกอบกับแหล่งข้อมูลการสัมภาษณ์แบบเชิงลึกเจ้าของเขื่อนและผู้อยู่อาศัย

3. ขอบเขตด้านกลุ่มประชากรและกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย

การวิจัยนี้ศึกษาเปรียบเทียบพื้นที่ทางวัฒนธรรมเขื่อนไทญ้อ ตำบลคลองน้ำใส อำเภออรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว โดยใช้วิธีการคัดกลุ่มประชากรสำหรับการวิจัยแบบเจาะจง (Purposive sampling) โดยการสำรวจที่ตำบล คลองน้ำใส อำเภออรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว พบว่าเขื่อนไทญ้อที่ก่อสร้างด้วยไม้เป็นวัสดุหลักในช่วงตั้งแต่ปี พ.ศ. 2518 ที่เกิดการรื้อเขื่อนจากพื้นที่ชุมชนเดิมริมคลองน้ำใส มายังพื้นที่กรณีศึกษาในปัจจุบัน ประมาณ 50 หลัง ซึ่งพบว่ามีลักษณะรูปแบบที่แตกต่างกันตามปีที่ทำการก่อสร้าง และเทคนิควัสดุในช่วงนั้น แบ่งออกเป็นความแตกต่างกัน 2 รูปแบบโดยใช้เกณฑ์ช่วงเวลาที่มีการเปลี่ยนแปลงในการตั้งถิ่นฐาน และช่วงเวลาที่มียปัจจัยอื่นๆ เข้ามามีผลกระทบส่งผลอย่างเห็นได้ชัดกับรูปแบบการก่อสร้างหรือการเปลี่ยนแปลงลักษณะทางกายภาพของตัวเขื่อนไทญ้อ เพื่อใช้เป็นหลักเกณฑ์ในการกำหนดช่วงเวลาในการศึกษาให้ชัดเจน เพื่อสามารถใช้เป็นแนวทางการวิเคราะห์อย่างเหมาะสม จากงานทบทวนวรรณกรรมพบว่า สามารถแบ่งกลุ่มตัวอย่างที่จะใช้ในการศึกษาวิจัยออกเป็น 2 กลุ่ม คือ

3.1 เจ้าของเรือนไต้ญ้อ และเรือนไต้ญ้อแบบดั้งเดิมที่ปลูกสร้างด้วยไม้มีอายุเรือนที่ตั้งในพื้นที่เดิมริมคลองน้ำใส บริเวณชายแดนแดนไทย-กัมพูชาในปัจจุบัน มีอายุอยู่เรือนที่ตั้งในพื้นที่ในราว 70-80 ปี และถูกรื้อมาจากพื้นที่ชุมชนเดิมบริเวณริมคลองน้ำใส วัดสุทธาวาสเดิม มาปลูกสร้างใหม่ในเขตตำบลบ้านคลองน้ำใสในพื้นที่ปัจจุบัน เนื่องจากเป็นช่วงเวลาที่เกิดกรณีพิพาทครั้งสำคัญบริเวณชายแดนไทย-กัมพูชา ช่วงปี พ.ศ. 2518 เกิดภาวะสงครามทำให้เกิดการอพยพของกลุ่มไต้ญ้อและเกิดการรื้อถอนเรือนพักอาศัยมาปลูกสร้างในพื้นที่ปัจจุบัน ซึ่งอายุของเรือนแบบดั้งเดิมในพื้นที่ปัจจุบัน ตำบลคลองน้ำใส จะอยู่ในช่วงราว 35-45 ปี โดยทำการคัดเลือกเพื่อใช้ในการวิจัยจำนวน 15 หลัง

3.2 เจ้าของเรือนไต้ญ้อ และเรือนไต้ญ้อที่ปลูกขึ้นใหม่ที่ปลูกสร้างด้วยการซื้อไม้ใหม่ หรือการรื้อไม้จากหลังเก่า หรือผสมผสานกัน ในเขตตำบลบ้านคลองน้ำใส จำนวน 15 หลัง ซึ่งในช่วงปี พ.ศ. 2531 พื้นที่ตำบลคลองน้ำใส อำเภออรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว มีการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจครั้งสำคัญตามนโยบายของรัฐบาลสมัย พลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ ที่เปลี่ยนสนามการรบเป็นสนามการค้า ส่งผลทำให้จังหวัดสระแก้ว โดยเฉพาะอำเภออรัญประเทศ ซึ่งถือเป็นเมืองหน้าด่านทางตะวันออก มีความเติบโตทั้งทางเศรษฐกิจบริเวณชายแดน รวมถึงเทคโนโลยีการสื่อสาร และการคมนาคมที่สะดวกรวดเร็วทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้ทางด้านเทคนิค วิธีการรูปแบบใหม่ในด้านต่างๆ รวมถึงรูปแบบการก่อสร้างบ้านเรือนที่พักอาศัย ส่งผลให้เห็นการเปลี่ยนแปลงอย่างชัดเจนทั้งในรูปแบบทางกายภาพและวิถีชีวิตของคนในพื้นที่

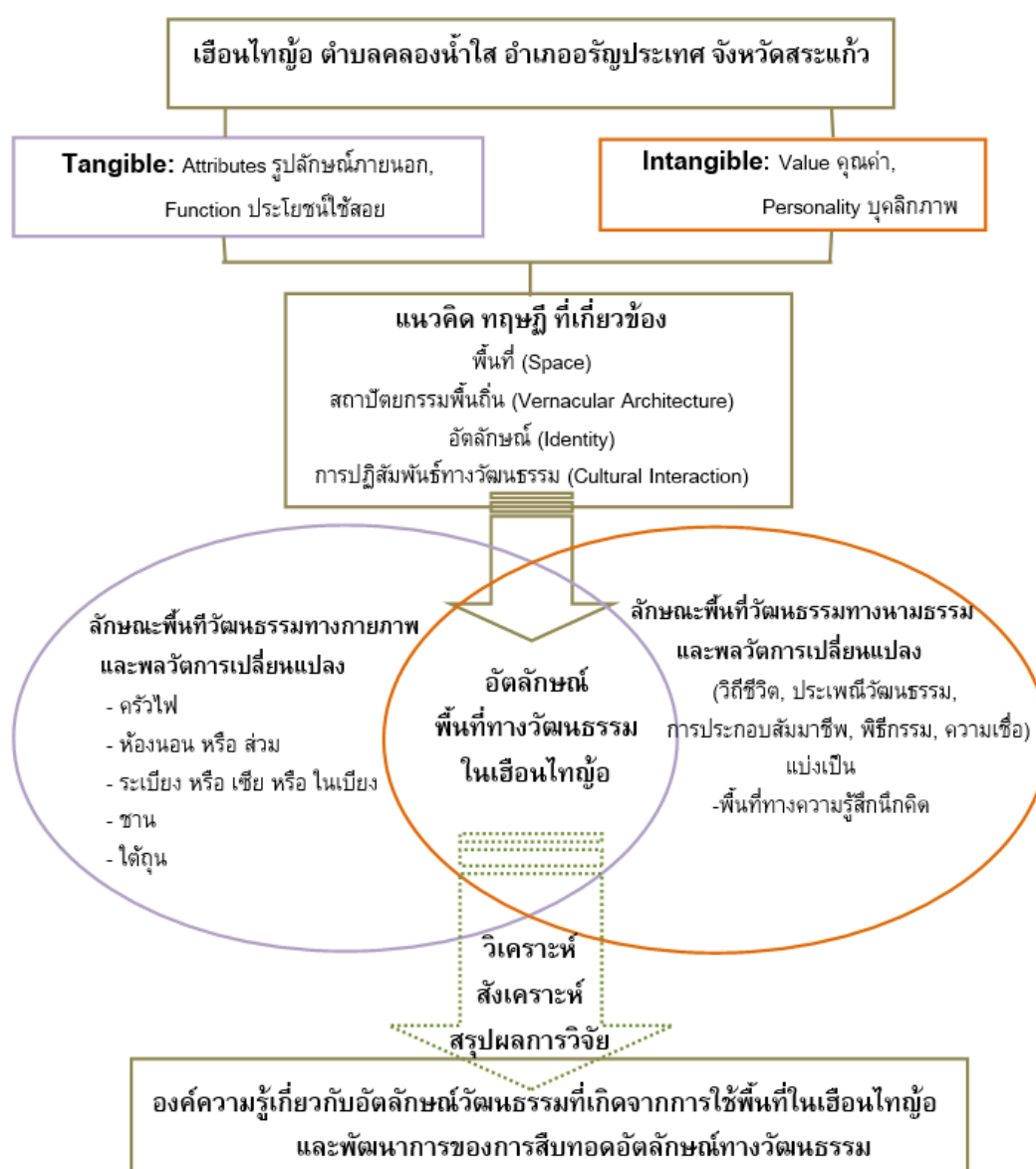
การกำหนดกลุ่มตัวอย่างทั้ง 2 รูปแบบรวมเป็นเรือนไต้ญ้อจำนวน 30 หลัง จากประชากรกลุ่มเรือนไต้ญ้อแบบดั้งเดิมที่มีโครงสร้างใช้ไม้เป็นวัสดุหลัก ที่สำรวจมีโดยประมาณ 50 หลัง โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) กับเจ้าของเรือนผู้อยู่อาศัย และสมาชิกในครอบครัว รวมถึงผู้มีความรู้ของชุมชน ประกอบกับการวิเคราะห์ของเรือนไต้ญ้อในการวิจัย

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. เกิดองค์ความรู้เกี่ยวกับอัตลักษณ์วัฒนธรรมที่เกิดจากการใช้พื้นที่ในเรือนไต้ญ้อ ตำบลคลองน้ำใส อำเภออรัญประเทศ จังหวัดสระแก้วซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาของกลุ่มไต้ญ้อในชุมชนอื่นๆ ในการอนุรักษ์และสืบทอดวัฒนธรรมของกลุ่มไต้ญ้อให้คงอยู่ต่อไป
2. สามารถนำองค์ความรู้ที่ได้มาประยุกต์ใช้ในการจัดการวัฒนธรรม ที่เกิดจากการใช้พื้นที่ในเรือนไต้ญ้อในปัจจุบัน ให้เหมาะสมกับวัฒนธรรมและวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไป คู่ขนานไปกับการสร้างอัตลักษณ์ของชุมชนในรูปแบบไต้ญ้อให้สืบทอดต่อไป

กรอบแนวคิดในการวิจัย

จากการศึกษาวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง พบว่ามีกรอบแนวคิดและทฤษฎีที่สามารถนำมาใช้เป็นกรอบแนวคิดและเครื่องมือวิจัยที่สำคัญในงานวิจัยได้แก่ แนวคิดพื้นที่ (Space) สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น (Vernacular Architecture) อัตลักษณ์ (Identity) การปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรม (Cultural Interaction) ซึ่งสามารถแสดงความสัมพันธ์ของแนวความคิดที่เกี่ยวข้องได้ดังนี้ (ภาพประกอบ 1)

ภาพประกอบ 1 ภาพแสดงผังแสดงกรอบแนวคิดในการวิจัย

นิยามศัพท์เฉพาะ

1. ไทญ้อ (Tai-Yoh) หมายถึง ญ้อ เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ไทลาวตระกูลหนึ่งที่อพยพมาจากบริเวณอำเภอท่าอุเทนเข้ามาตั้งถิ่นฐานที่บ้านดงอรัญ และในช่วงวิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 ไทญ้อได้อพยพย้ายเข้ามามาตั้งถิ่นฐานบริเวณคลองน้ำใส และต่อมาในช่วงปี พ.ศ. 2518 เกิดภาวะสงครามชายแดนไทย-กัมพูชา ชาวไทญ้อที่ตั้งถิ่นฐานบริเวณคลองน้ำใสได้อพยพหนีเข้ามาในพื้นที่ตำบลคลองน้ำใส อำเภออรัญประเทศ จังหวัดสระแก้วในปัจจุบัน

2. เฮือนไทญ้อ (Tai-Yoh's house) หมายถึง เรือนไม้ที่อยู่อาศัยของชาวไทญ้อ ตำบลคลองน้ำใส อำเภออรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว ประกอบไปด้วยองค์ประกอบของเรือน 5 ส่วนคือ ครัวไฟ ห้องนอน (ส่วม) ระเบียง (เฮีย, ในเปียง) ซาน และได้ทุน รูปแบบดั้งเดิมเป็นลักษณะเรือนไม้เครื่องสับ ยกใต้ถุนสูง

3. วัฒนธรรมการใช้พื้นที่ (Culture of space usage) หมายถึง กิจกรรมที่เกิดขึ้นในพื้นที่อยู่อาศัยเพื่อตอบสนองต่อวิถีชีวิตของมนุษย์เกิดจากกระบวนการเรียนรู้ผ่านประสบการณ์กระทำบนพื้นที่ที่ถูกกำหนดตามการใช้งานจนกลายเป็นแบบแผนและมีการสืบทอดต่อกันมาในพื้นที่นั้นๆ วัฒนธรรมที่ใช้พื้นที่ส่วนตัว กับวัฒนธรรมที่ใช้พื้นที่ร่วมกับกลุ่มคนในสังคม

4. วัฒนธรรมไทญ้อแบบดั้งเดิม (Traditional Tai-Yoh's Culture) หมายถึง วัฒนธรรมของชาวไทญ้อ ตำบลคลองน้ำใส อำเภออรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว ที่ได้สืบทอดรูปแบบวัฒนธรรมที่สืบทอดจากบรรพบุรุษในแถบอำเภอท่าอุเทน จังหวัดนครพนม และยังปรากฏรูปแบบวัฒนธรรมในพื้นที่บ้านคลองน้ำใส อาทิ การถือฮีต 12 คอง 14 รวมถึงการสร้างวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในพื้นที่ เช่น ประเพณีการขึ้นเขาไทญ้อ

5. อัตลักษณ์ (Identity) หมายถึง ภาพตัวตนที่สะท้อนวัฒนธรรมเฉพาะในช่วงเวลาหนึ่งในพื้นที่หนึ่ง โดยวัฒนธรรมถูกสร้างขึ้นจากกระบวนการทางสังคมทั้งในเรื่องค่านิยม ความเชื่อ และมุมมอง ภายใต้เงื่อนไขของเวลาและพื้นที่

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนในพื้นที่ดั้งเดิมบริเวณอำเภออรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว พบว่าประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานของชุมชนในอดีตเป็นแหล่งที่มีความเจริญและรุ่งเรืองทางอารยธรรมมาก่อน ตั้งแต่สมัยอาณาจักรสุวรรณภูมิและอาณาจักรทวารวดี ซึ่งปรากฏหลักฐานความเจริญของอารยธรรมโบราณ คือ กลุ่มปราสาทหินปะขอมและจารึกต่างๆ ที่เป็นส่วนประกอบของสถาปัตยกรรม (เกียรติประวัติ ธรณัฐลือสกุล, 2555, น. 279) แต่สระแก้วไม่ใช่เมืองโบราณ เพียงแต่เมืองถูกตั้งบนพื้นที่เมืองโบราณ จากการบันทึกประวัติศาสตร์ของเมืองสระแก้วเริ่มมีในยุคกรุงรัตนโกสินทร์ สมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 เกิดสงครามที่สำคัญระหว่างไทยกับลาวสมัยเจ้าอนุวงศ์ หลังไทยชนะศึกสงครามกลุ่มผู้คนชาติพันธุ์ต่างๆรวมถึงไทญ้อถูกกวาดต้อนจากเวียงจันทน์ลงมาที่แถบท่าอุเทนและพื้นที่ใกล้เคียง มีบางส่วนอพยพลงมาบริเวณแถบชายแดนประเทศกัมพูชา ทางด้านตะวันออกแถบอำเภออรัญประเทศ ในปัจจุบัน ไทญ้อ จังหวัดสระแก้วจึงเป็นกลุ่มชาติพันธุ์กลุ่มแรกที่อพยพมาจากแถบเวียงจันทน์และท่าอุเทน เข้ามาอยู่ในอำเภออรัญประเทศ จึงถือได้ว่าเป็นเชื้อสายบรรพบุรุษของคนในอรัญประเทศดั้งเดิม ปัจจุบันจังหวัดสระแก้ว เป็นจังหวัดชายแดนด้านตะวันออกที่มีความสำคัญทั้งในด้านการเมืองการปกครองและด้านเศรษฐกิจการติดต่อค้าขายกับประเทศในกลุ่มอินโดจีนและทางตอนใต้ของประเทศจีน ทำให้เกิดการพัฒนาด้านต่างๆเกิดขึ้นอย่างรวดเร็วในชุมชน ส่งผลกระทบต่อวัฒนธรรมและการดำรงอยู่ของไทญ้อในพื้นที่ได้ปรับเปลี่ยนไป เพื่อให้เกิดการรู้เท่าทันความเป็นไปดังกล่าว อันจะนำไปสู่แนวทางการรักษาสืบทอดอัตลักษณ์วัฒนธรรมเหล่านี้ให้คงอยู่ต่อไป

ดังนั้นในการกำหนดกรอบแนวคิดในการวิจัยเรื่อง “พื้นที่ทางวัฒนธรรมในเขื่อนไทญ้อ: กรณีศึกษา ตำบลคลองน้ำใส อำเภออรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว” จึงต้องศึกษาแนวคิดทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งด้านมานุษยวิทยาสังคม และสถาปัตยกรรมศาสตร์ รวมถึงศาสตร์อื่นๆที่เกี่ยวข้องเพื่อใช้เป็นหลักในการอ้างอิงและเป็นแนวทางการวิเคราะห์ในการศึกษาเพื่อใช้อธิบายปรากฏการณ์ต่างๆให้สอดคล้องกับงานวิจัย เพื่อให้เกิดการรู้เท่าทันความเป็นไปดังกล่าว อันจะนำไปสู่แนวทางการรักษาสืบทอดอัตลักษณ์วัฒนธรรมเหล่านี้ให้คงอยู่ตลอดไป ซึ่งจะมีภูมิหลังของไทญ้อ แนวคิดทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1. ภูมิหลังของไทญ้อ

1.1 ประวัติความเป็นมาของไทญ้อและการอพยพเข้าสู่ประเทศไทย

1.2 ประวัติความเป็นมาของไทญ้อ จังหวัดสระแก้ว

2. แนวคิดเรื่องพื้นที่ (Space)
3. แนวความคิดเกี่ยวกับสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น (Vernacular Architecture)
4. แนวคิดอัตลักษณ์ (Identity)
5. แนวคิดการปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรม (Cultural Interaction)
6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
 - 6.1 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต และวัฒนธรรมชาวไทญ้อ
 - 6.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต และวัฒนธรรมชาติพันธุ์ที่เกี่ยวข้อง

ภูมิหลังของไทญ้อ

ประวัติความเป็นมาของไทญ้อและการอพยพเข้าสู่ประเทศไทย

ในอุษาคเนย์ กลุ่มไทถือได้ว่าเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีขนาดใหญ่ และมีความหลากหลายในกลุ่มวัฒนธรรมมากที่สุดแห่งหนึ่ง เมื่อจำแนกตามถิ่นฐานพบว่าแบ่งออกเป็น 5 กลุ่มใหญ่ๆ ได้แก่ กลุ่มแรกคือ ไททางเหนือ ครอบคลุมพื้นที่ลุ่มแม่น้ำสาละวิน ในเขตสิบสองปันนา เขตลุ่มแม่น้ำโขงในแถบตะวันออกเฉียงเหนือของพม่า ได้แก่ ไทใหญ่ ไทยวน ไทเหนือ ไทลื้อ ไทจีน กลุ่มที่สองคือ ไทลาว ครอบคลุมลุ่มแม่น้ำโขงในลาวและภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย ได้แก่ ไทลาว ไทดำ ไทขาว ไทแดง ไทพวน ไทแสก ไทญ้อ กลุ่มที่สามคือ ไทสิบสองจุไท ครอบคลุมลุ่มแม่น้ำดำ แม่น้ำแดงในแถบตะวันตกเฉียงเหนือของเวียดนาม ได้แก่ ไทดำ ไทขาว ไทย้อย ไทnung ไทใส กลุ่มที่สี่คือ ไทฮีสลัม ครอบคลุมลุ่มแม่น้ำพรหมบุตรในรัฐฮีสลัมทางตะวันออกเฉียงเหนือของอินเดีย ได้แก่ ไทอาหม ไทคำตี้ ไทพาเก กลุ่มสุดท้ายคือ ไทหรือสยาม ที่มีการผสมผสานของกลุ่มไทน้อยและ ไทใหญ่ รวมถึงวัฒนธรรมเดิมในพื้นที่ของมอญและขอม ครอบคลุมลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาภาคกลางและภาคใต้ตอนบนของประเทศไทย

ไทญ้อ เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ไทลาว ที่อพยพมาจากทางตอนเหนือของประเทศลาว มีภาษาพูดเป็นของตัวเอง จัดอยู่ในกลุ่มภาษาไท-กระได คล้ายคลึงกับภาษาไทยถิ่นอีสานและภาษาลาวสำเนียงหลวงพระบาง (ศรีพิน ศิริวิศิษฐ์กุล, 2529, น. 2)

ประทุมทิพย์ ม่านโคกสูง (2550, น. 1) ได้เรียบเรียงประวัติศาสตร์ความเป็นมาของ “ไทญ้อ” ในท่าอุเทน ที่มีประวัติศาสตร์เชื่อมโยงกับ “ญ้อ” ที่นครเวียงจันทน์ ในช่วงการอพยพจากสงครามตั้งแต่ช่วงสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ 1 โดยเรียบเรียงจากจดหมายเหตุของหลวงชำนาญอุเทนดิษฐ์ (บาสด กิตติศรีวรพันธุ์) ต้นสกุลกิตติศรีวรพันธุ์ ว่า เมื่อปีมะโรง สัมฤทธิศก 1170 พ.ศ. 2351 เป็นปีที่ 26 แห่งกรุงเทพมหานคร ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า-จุฬาโลก รัชกาลที่ 1 แห่งราชวงศ์จักรี มีกลุ่มชนเผ่าหนึ่งเรียกว่า

ญ้อ อาศัยอยู่บริเวณ เมืองหงสาวดี ตั้งอยู่บนริมฝั่งแม่น้ำโขง ตอนเหนือของเมืองหลวงพระบาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว มีหัวหน้าชื่อท้าวหม้อ ซึ่งเป็นบุตรของใครไม่ปรากฏ มีภรรยาชื่อนางสุนันทา และบุตรชายคนโตชื่อท้าวโสม ได้พาครอบครัวและไพร่พลประมาณ 100 คนซึ่งถูกเนรเทศเนื่องจากแย่งชิงความเป็นใหญ่ล่องแพลงมาตามแม่น้ำโขงมาถึงเมืองเวียงจันทน์ มาขอพึ่งโพธิสมภารเจ้าอนุวงศ์ผู้ปกครองเมืองเวียงจันทน์ โดยเจ้าอนุวงศ์ได้ทรงอนุญาตให้ท้าวหม้อนำครอบครัวและไพร่พลไปตั้งรกรากสร้างเมืองขึ้นใหม่ที่ปากน้ำสงคราม และเจ้าอนุวงศ์ได้โปรดแต่งตั้งให้ท้าวหม้อเป็น พระยาหงสาวดี ให้ชื่อว่าเมืองไชยสุทธิตตมบุรี และได้แต่งตั้งท้าวเล็ก ผู้เป็นน้องชายท้าวหม้อเป็นอุปฮาดวังหน้า ด้วยความอุดมสมบูรณ์ของเมืองไชยสุทธิตตมบุรี ต่อมาภายหลังชาวญ้อในเมืองหงสาวดีพากันอพยพตามกันมาอีกประมาณ 500 คนทำให้เกิดเป็นเมืองขนาดใหญ่ขึ้นตามลำดับ

จากข้อมูลประวัติความเป็นมาของไทญ้อที่อพยพเข้ามาสู่ประเทศไทย ที่ ประทุมทิพย์ ได้เรียบเรียงพบว่ามีชื่อ “เมืองหงสาวดี” และชื่อเจ้าผู้ครองเมือง คือ “พระยาหงสาวดี” มีความคลาดเคลื่อนของชื่อเมือง จากบันทึกข้อมูลของหอสมุดแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ นครพนม ซึ่งกล่าวว่า ไทญ้อ เป็นกลุ่มไทลาว กลุ่มหนึ่งซึ่งมาจาก “เมืองหงสา” แขวงไชยบุรีประเทศ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เข้ามาตั้งถิ่นฐานที่ปากน้ำสงคราม เมื่อ พ.ศ. 2357 และประกอบกับบทสัมภาษณ์ที่ทางผู้วิจัยไปสอบถามข้อมูลกับเจ้าหน้าที่ของศูนย์ภูมิ-มุนมัง ชุมชนท่าอุเทน ตำบลท่าอุเทน อำเภอท่าอุเทน จังหวัดนครพนม ซึ่งเป็นศูนย์การท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ชุมชนไชยบุรี และสอบถามข้อมูลกับผู้อำนวยการ หอวัฒนธรรมไทญ้อ บ้านคลองน้ำใส จังหวัดสระแก้ว พบว่าเมืองดั้งเดิมของชาวญ้อ ที่อพยพมาคือ “เมืองหงสา” ดังนั้นในวิจัยนี้เมื่อกล่าวถึง “เมืองหงสา” จะหมายถึง “เมืองหงสา แขวงไชยบุรี ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ถิ่นเดิมของชาวญ้อที่อาศัยอยู่ช่วงตั้งถิ่นฐานในช่วงรัชกาลที่ 1 และก่อนช่วงมีการอพยพจากภาวะสงครามในช่วงสมัยรัชกาลที่ 3 แห่งราชวงศ์จักรี” และเจ้าครองเมืองคือ “พระยาหงสา”

นอกจากนั้น ประทุมทิพย์ ม่านโคกสูง (2550, น. 1-2) กล่าวว่า ต่อมาในปีจอ จ.ศ. 1176 ราวปี พ.ศ. 2357 หลังจากสร้างเมืองไชยสุทธิตตมบุรีได้ 6 ปี ซึ่งตรงกับแผ่นดินรัชกาลที่ 2 ในสยาม พระยาหงสาและอุปฮาดวังหน้าได้พร้อมใจกันสร้างวัดศรีสุนันทามหาอาราม ภายหลังต่อมาถูกเรียกว่าวัดไตรภูมิ ตั้งอยู่ทางด้านเหนือของปากแม่น้ำสงคราม ปรากฏข้อความบนหลักฐานในแผ่นศิลาจารึกแผ่นที่ 2 ซึ่งคุณพระบริบาลศุภกิจได้คัดลอกจากแผ่นศิลาจารึกที่เขียนเป็นอักษรธรรม และแปลเป็นอักษรไทยในวันที่ 16 สิงหาคม พุทธศักราช 2457 มีความว่า

“พระพุทธศาสนาพระพุทธเจ้าล่วงลับไปแล้วได้ 2357 พรรษา เจ้าพระยาหนงสาทั้งสองพระองค์พี่น้อง ได้มาตั้งเมืองในที่นี้ให้ชื่อว่า ไชยสุทธิอุตตมบุรี ในปีจอ ๑๑๑๑ ตรงกับปีกาบเสร็จในเดือน 4 แรม 11 ค่ำ วันอังคาร ภายนอกมีอาณาจักรเจ้าราชวังหน้า กับเสนาอามาตย์สิบร้อยใหญ่ทั้งมากภายในมีเจ้าครูพุทธาและเจ้าอ่างแก้ว เจ้าชาบา เจ้าชาสา เจ้าศรีธรรมมา เจ้าสมเด็จพุทธา และพระสงฆ์สามเณรทุกพระองค์พร้อมใจกันมักใคร่ตั้งใจ ไว้ยังพระพุทธศาสนา จึงให้นามวัดนี้ว่าวัดศรีสุนันทามหาอาราม ตามพระพุทธบัญญัติ สมเด็จพระพุทธองค์เจ้า ซึ่งมีจิตตั้งไว้ยังพระพุทธศาสนา สำเร็จในปีกดสี่เดือนห้าเพ็ญ วันจันทร์ มื้อหนึ่งมด ขอให้ได้ตั้งค้ำคัมคาศารณาแห่งผู้ข้าทั้งหลายเทอญ”

เมืองไชยสุทธิอุตตมบุรีเป็นเมืองขึ้นตรงต่อเมืองเวียงจันทน์ จวบจนปีพุทธศักราช ๑๒๓๖ พ.ศ. 2369 เป็นปีที่ 4 ในแผ่นดินสยาม รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 เกิดสงครามระหว่างเจ้าอนุวงศ์กับสยาม รัชกาลที่ 3 ได้ยกทัพไปปราบที่เวียงจันทน์ ทำให้เจ้าอนุวงศ์ได้หนีไปเมืองผาน ส่วนพระยาหนงสาได้พาบ่าวไพร่อพยพข้ามแม่น้ำโขงไปฝั่งซ้ายเพื่อหนีสงครามด้วยเมืองของตนขึ้นอยู่กับเวียงจันทน์ แล้วสร้างเมืองขึ้นมาใหม่ที่กวนบุงลึง สถาปนาขึ้นเป็นเมืองนามว่า เมืองหลวงบุงลึง ตั้งเมืองได้ประมาณปีเศษ พระยาหนงสาและอุปฮาดวังหน้าก็ถึงแก่กรรม ต่อมาได้ท้าวพระปทุมเป็นเจ้าเมือง ท้าวจารย์มาเป็นอุปฮาด และท้าวจันทรศรีสุราช (โสม) ซึ่งเป็นบุตรของพระยาหนงสา ตั้งเป็นราชวงศ์ขึ้นตรงต่อเมืองญวน

ในขณะที่ส่วนข้อมูลที่มีความแตกต่างระหว่างข้อมูลของ ประทุมทิพย์ ที่อ้างชื่อเดิมของ “ท้าวจันทรศรีสุราช (โสม)” กับ ข้อมูลของหอสมุดแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ นครพนม กับบทสัมภาษณ์ที่ทางผู้วิจัยไปสอบถามข้อมูลกับเจ้าหน้าที่ของศูนย์ภูมิ-มุนมัง คือชื่อเดิมของ “ท้าวจันทรศรีสุราช (โสม)” โดยวิจัยฉบับนี้จะอ้างอิงชื่อที่กล่าวมาจากข้อมูลของศูนย์ภูมิ-มุนมัง และข้อมูลของหอสมุดแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ นครพนมเป็นหลัก

ประทุมทิพย์ ม่านโคกสูง (25502, น. 3) กล่าวต่อว่า ต่อมาในปีชวด สัมฤทธิศก จ.ศ. 1190 พ.ศ. 2373 เจ้าอนุวงศ์เสด็จกลับจากเมืองญวนมาสู่นครเวียงจันทน์ คิดกอบกู้บ้านเมืองเป็นครั้งที่ 2 ทำให้รัชกาลที่ 3 ได้มอบหมายให้เจ้าพระยาราชสุภาวดี (สิงห์ สิงหเสนีย์) เมื่อครั้งยังดำรงตำแหน่งเป็นพระยาราชสุภาวดีเป็นแม่ทัพใหญ่ควบคุมไพร่พลมาปราบเจ้าราชวงศ์แม่ทัพฝ่ายนครเวียงจันทน์ ที่ค่ายบุกรหวาน ทัพเจ้าราชวงศ์ถูกตีพ่ายหนีกลับไปเมืองญวน พระยาราชสุภาวดีได้จัดตั้งกองทัพโดยให้พระวิชิตสงครามคุมทัพไปตั้งมั่นที่เมืองนครพนม และให้ราชวงศ์เสนาเมืองเขมราฐเป็นแม่ทัพอีกกองคุมไพร่พลที่เมืองอุบล เมืองยโสธร จำนวน 180 นายไปตั้งทัพที่เมืองไชย

สุทิดุตตมบุรี ที่เป็นปากแม่น้ำสงครามอันเป็นช่องทางของกองทัพนครเวียงจันทน์ ซึ่งในขณะนั้นเป็นเมืองร้าง เพื่อตามจับเจ้าราชวงศ์ ส่วนเจ้าอนุวงศ์ได้ถูกจับและส่งมายังกรุงเทพมหานครเพื่อนำตัวมาสำเร็จโทษจนถึงแก่กรรม

ครั้นการศึกสงครามฝ่ายเมืองลาวได้สงบลง ราชวงศ์เสนาเมืองเขมราฐกับท้าวไชยบุตรอุปฮาดเมืองอุบล ท้าวสีลา (บุตรราชวงศ์เสน) ซึ่งเป็นหัวหน้าใหญ่ ได้พาไพร่พลพร้อมกันปฏิสังขรณ์วัดวาอาราม และเมืองไชยสุทิดุตตมบุรีที่ทวดโหมให้กลับมารุ่งเรืองอีกครั้ง โดยมีชาวเมืองคำเกิดคำม่วนได้อพยพข้ามแม่น้ำโขงมาตั้งภูมิลำเนาที่เมืองไชยสุทิดุตตมบุรี เรียกชื่อเมืองใหม่ว่า เมืองไชยบุรี ใน พ.ศ. 2375 รัชกาลที่ 3 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้ราชวงศ์เสนเป็นพระยาไชย-วงศา และเป็นเจ้าเมืองไชยบุรี

ถึงปีมะเส็ง เบญจศก จ.ศ. 1195 พ.ศ. 2376 เจ้าเมืองบึงลึงพร้อมด้วยอุปฮาดราชวงศ์ ราชบุตร กรมการเมือง เห็นพ้องกันว่าเป็นโอกาสที่เหมาะสมที่ควรจะกลับมาพึ่งพระบรมโพธิสมภารของรัชกาลที่ 3 จึงพากันตั้งใจอพยพจากเมืองหลวงบึงลึงมาเมืองไชยบุรี แต่ตั้งหลักที่ดอนหาดทรายกลางแม่น้ำโขงบริเวณเมืองนครพนมก่อน และพบว่าเมืองไชยบุรีตอนนี้ไม่ได้เป็นเมืองร้างเหมือนตอนที่อพยพกันออกมาแต่ตอนนี้ถูกปกครองโดยราชวงศ์เสน กรมการเมืองหลวงบึงลึงจึงปรึกษาต่อราชวงศ์เสนขอสวามิภักดิ์ต่อข้าขอบขัณฑสีมาต่อกรุงเทพมหานคร ราชวงศ์เสนพร้อมด้วยนายทัพนายกองจึงออกหนังสือขอราชการให้เจ้าเมืองและกรมการเมืองหลวงบึงลึงอพยพครอบครัว ไพร่พล จากดอนหาดทรายกลางแม่น้ำโขงมาตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณท่าอุเทน รวมถึงชักชวนกลุ่มชาวเมืองที่ คำเกิดคำม่วน มาอยู่รวมตัวกันเป็นจำนวนมาก

ปีมะเมีย ๑๑๑๑ จ.ศ. 1196 พ.ศ. 2377 แม่ทัพฝ่ายไทยได้ตั้งพระปทุมเจ้าเมืองหลวงบึงลึงเดิม ให้เป็นพระศรีวรราชเป็นเจ้าเมืองท่าอุเทนคนแรก อุปฮาด ราชวงศ์ ราชบุตร ยังคงเดิมให้เมืองท่าอุเทนขึ้นอยู่ในการปกครองของพระสุนทรราชวงศา ผู้ว่าราชการเมืองยโสธรนครพนม ผูกส่วยปีละ 18 ตำลึง จวบจนปีจอ สัมฤทธิศก จ.ศ. 1200 พ.ศ. 2381 เป็นปีที่ 15 ในรัชกาลที่ 3 แห่งราชวงศ์จักรี มีท้องตราโปรดเกล้าฯ ให้เมืองท่าอุเทนขึ้นตรงต่อกรุงเทพฯ เป็นหัวเมืองจัตวา แยกขาดจากการปกครองของเมืองยโสธรนครพนม โดยมีเมืองรามราชเป็นเมืองขึ้น (ในครั้งนั้นเจ้าเมืองรามราช คือ พระอุทัยประเทศ เดิมชื่อ ท้าวบัว เป็นเจ้าเมืองเชียงสม อพยพผู้คนจากฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงคราวเกิดสงครามกับเจ้าอนุวงศ์ ตั้งเมืองที่บ้านรามราช ปัจจุบันคือ ตำบลรามราช ในอำเภอท่าอุเทน)

ครั้งเมื่อพระศรีวรราช (พระปทุม) เจ้าเมืองท่าอุเทนคนแรกถึงแก่อนิจกรรมลง ได้เจ้าเมืองคนที่ 2 คือ พระศรีวรราช (การี) และได้ถึงอนิจกรรมลงในปีมะเมีย โทศก จ.ศ. 1232 พ.ศ.

2412 ทางราชการจึงแต่งตั้งทำวอินทิสาร (พรหมมา) เป็นพระศรีวรวราช ดำรงตำแหน่งผู้ว่าราชการเมือง คนที่ 3 ให้ทำวพระพรหมเป็นอุปฮาด ให้ทำวพระคำก้อนเป็นราชวงศ์ ให้ทำวบุญมากเป็นราชบุตร ส่งส่วยตามเดิม จวบจนถึงปีขาล สัมฤทธิศก จ.ศ. 1240 พ.ศ. 2421 พระศรีวรวราช (พรหมมา) และทำวพระพรหมถึงแก่อนิจกรรม ทางราชการจึงแต่งตั้งทำวบุญมาก ราชบุตรเป็นพระศรีวรวราช ดำรงตำแหน่งผู้ว่าราชการเมืองคนที่ 4 และเป็นเจ้าเมืองคนสุดท้ายของเมืองท่าอุเทน

นอกจากนี้ยังพบข้อมูลที่สอดคล้องกันของวารสารสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ และข้อมูลเอกสาร ร.3 จ.ศ.1200 เลขที่ 10 หอสมุดแห่งชาติ และสอดคล้องกับงานวิจัยของ ศิริกมล สายสร้อย; และคณะ (2545, น. 26) ได้กล่าวไว้ว่า ถิ่นฐานเดิมของชาวย้อ มีผู้ค้นพบว่าเดิมอยู่แคว้นสิบสองปันนา หรือยูนนาน ต่อมาชาวย้อบางกลุ่มได้อพยพลงมาตามลำแม่น้ำโขงเพื่อหาทำเลที่ตั้งบ้านเรือนที่สมบูรณ์กว่า จนชาวย้อกลุ่มหนึ่งได้พบว่าที่ปากแม่น้ำสงครามริมฝั่งโขงเป็นที่อุดมสมบูรณ์จึงได้จัดตั้งบ้านเรือนขึ้นมาจนเป็นเมืองไชยบุรี ในราว พ.ศ. 2350 ตรงกับรัชสมัยของรัชกาลที่ 1 ราชวงศ์จักรี ล่วงมาในปี พ.ศ. 2369 ตรงกับรัชสมัยของรัชกาลที่ 3 เจ้าอนุวงศ์ต้องการแยกตัวออกจากการปกครองของกรุงเทพมหานคร ย้อเมืองไชยบุรีถูกกองกำลังเจ้าอนุวงศ์กวาดต้อนให้อพยพข้ามแม่น้ำโขงไปด้วยพร้อมกัน และไปตั้งเมืองใหม่ที่เมืองหลวงบุ่งเลง เมืองคำเกิด เมือง คำม่วน ในแขวงคำม่วน ของประเทศลาว ต่อมาเมื่อกองทัพไทยได้ยกทัพไปรบในศึกสงครามและเป็นฝ่ายมีชัย จึงได้กวาดต้อนกลุ่มชาวย้อ ให้อพยพข้ามแม่น้ำโขงกลับมาและให้อาศัยจัดตั้งขึ้นเป็นเมืองท่าอุเทน จังหวัดนครพนม และบางส่วนได้อพยพมาอยู่ที่จังหวัดกาฬสินธุ์ มหาสารคาม อุดรธานี และสกลนคร

ในขณะที่ส่วนข้อมูลที่มีความแตกต่างกันในคำสะกด อาจเป็นด้วยมีความหลากหลายของชาติพันธุ์ที่อยู่ในบริเวณเดียวกัน การเขียน การออกเสียงและสำเนียงอาจมีความแตกต่างกัน อาทิ คำว่า “ญ้อ” กับ “ย้อ” หรือการเขียนตัวสะกด “เมืองหลวงบุ่งลิง” กับ “เมืองหลวงบุ่งเลง” ในวิจัยฉบับนี้ให้ถือว่าเป็นกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกันและชื่อเมืองคือเมืองเดียวกัน

สุทัศน์ ตันสุวรรณ ได้กล่าวอ้างถึง ญ้อ ในภาคอีสานของไทยว่า ประชาชนทั้งหมดก็หาได้เป็นคนลาวทั้งหมดไม่ มีชนหลายเผ่าพันธุ์และหลากหลายภาษาอยู่ปะปนกันอยู่ แม้แต่บรรดาชนที่เรียกว่าคนลาวนั้น ถ้าหากยกเว้นความคล้ายคลึงกันแล้ว ก็ยังมีความแตกต่างกันในเรื่องเผ่าพันธุ์ แหล่งที่มาตลอดจนภาษา ขนบธรรมเนียมประเพณีและวิถีชีวิตด้วย เมื่อ สมเด็จพระยา ดำรง- ราชานุภาพ เสด็จไปตรวจราชการมณฑลอุดรและมณฑลอีสานใน พุทธศักราช 2449 นั้น ทรงเล่าวว่า คนที่อยู่แถวกลุ่มแม่น้ำโขงที่แตกต่างไปจากไทยล้านช้างมีถึง 8 พวก คือ ผู้ไทย

กระเล้ง แสก ไย้ย กะตาดก กะโไข่ เขมร และญ้อ (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2533, อ้างอิงจาก สุทัศน์ ตันสุวรรณ. 2536, น. 17)

จากประวัติศาสตร์ความเป็นมาของไทญ้อและการอพยพเข้าสู่ประเทศไทยพบว่า สาเหตุหลักมาจากภาวะสงครามและหาแหล่งทำกิน แต่มีประเด็นที่น่าสนใจในแง่ของการอพยพพบว่าไทญ้อจะเลือกการตั้งถิ่นฐานตามแหล่งที่ราบลุ่มแม่น้ำโขง หรือลำน้ำสาขา เช่นแม่น้ำสงคราม เพื่อให้สอดคล้องกับความคุ้นเคยและวิถีชีวิตของตน ซึ่งรูปแบบกายภาพเหล่านี้จะเป็นตัวกำหนดลักษณะของภูมิทัศน์วัฒนธรรม และนิเวศวิทยาทางวัฒนธรรมในการอยู่อาศัยและทำมาหากิน

ประวัติความเป็นมาของไทญ้อ จังหวัดสระแก้ว

ในส่วนไทญ้อในจังหวัดสระแก้วจะพบว่าแบ่งตามระยะเวลาและการอพยพในการตั้งถิ่นฐานทำกินออกได้เป็น 2 ช่วงคือ ช่วงแรก ที่มีการอพยพจากภาวะสงคราม ซึ่งมีไทญ้อบางกลุ่มที่อพยพจากเวียงจันทน์และท่าอุเทนเข้ามาตั้งถิ่นฐานที่บ้านดงอรัญ ซึ่งขณะนั้นประเทศกัมพูชาเป็นประเทศราชของสยาม ต่อมาในช่วงที่สอง คือในช่วงที่เกิดกรณีวิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 ที่ไทยต้องยอมเสียดินแดนให้ฝรั่งเศส นอกจากนี้ยังเกิดสงครามเวียดนามกับสงครามกัมพูชาเกิดขึ้นทำให้มีการอพยพครั้งใหญ่ รวมถึงการอพยพของไทญ้อที่กลับเข้ามายังดินแดนไทยบริเวณตำบลคลองน้ำใส อำเภออรัญประเทศ จังหวัดสระแก้วในปัจจุบัน

สุจิตต์ วงษ์เทศ (2551: 82-90) กล่าวถึงประวัติการอพยพของสระแก้วในช่วง พ.ศ. 2369 สมัยรัชกาลที่ 3 แห่งราชวงศ์จักรี ว่า การที่ยกบ้านเป็นเมือง มีลาว เขมร และกลุ่มชาติพันธุ์หลากหลายเผ่าพันธุ์ถูกกวาดต้อนเข้ามาตั้งหลักแหล่งตามลุ่มน้ำบางประกง ด้วยเหตุการณ์ทำสงครามกับลาว เขมร และญวน หลังจากนั้นก็ทยอยเคลื่อนย้ายตามกันมาอย่างไม่ขาดสายในที่สุดเมื่อมีผู้คนมากขึ้น รัชกาลที่ 3 ก็โปรดยกบ้านขึ้นเป็นเมือง มีประกาศพิมพ์ในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3 ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ ดังนี้ “บ้านกบแจะยกขึ้นเป็นเมือง ประจันต-คาม 1 ยกด้านหนุมานขึ้นเป็นเมืองกบินทรบุรี 1 บ้านหินแร่ยกขึ้นเป็นเมืองอรัญประเทศ 1 บ้าน พุ่งแขยกขึ้นเป็นเมืองวัฒนานคร 1 บ้ายท่าสวายเป็นเมืองศรีโสภณ 1”

หลัง พ.ศ. 2400 สระแก้วอยู่สังกัดเมืองปราจีนบุรี โดยมีเอกสารราชการระบุดังนี้

พ.ศ. 2412 ได้ระดมพลจากเมืองต่างๆมาช่วยทำอิฐเพื่อก่อสร้างป้อมปราการเมืองปราจีนบุรี โดยเกณฑ์คนจากเมืองสุรินทร์ ขุขันธ์ สังขะ ศรีสะเกษ เดชอุดม ไปทำอิฐสร้างกำแพง และเกณฑ์มอญบ้านสามโคก เมืองปทุมธานี มาทำเตาอิฐเผา กำแพงเมืองปราจีนบุรีสร้างเสร็จในปี พ.ศ. 2415

อย่างไรก็ตาม ในราวปีพ.ศ. 2435 สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้แบ่งการปกครองเป็นส่วนกลางประกอบไปด้วย กระทรวง ทบวง กรม ตามแบบแผนตะวันตก การปกครองตามหัวเมืองจึงเปลี่ยนไปเป็น มณฑล จังหวัด อำเภอ ตำบล หมู่บ้าน ตามลำดับ ในปีพ.ศ. 2446 เมืองอรัญได้เปลี่ยนฐานะเป็นอำเภอ พร้อมเมืองศรีโสภณ วัฒนานคร กบินทร์บุรี ประจันตคาม โดยมีหลวงชาญพิชัยยุทธ (ผาง เจริญผล) เป็นนายอำเภอในปีพ.ศ. 2499 ต่อมาเมื่อหลวงชาญพิชัยยุทธ ถึงแก่กรรมลงฐานะของอำเภออรัญถูกลดลงมาเป็นกิ่งอำเภอ เรียกว่ากิ่งอำเภออรัญใหม่ขึ้นกับอำเภอวัฒนานคร มีหลวงวิจิตรชาญชัย (ปาน) เป็นปลัดกิ่งอำเภอ เนื่องจากอรัญมีสองแห่งเพื่อไม่ให้เกิดความสับสน บ้านดงอรัญ จึงถูกเรียกว่า “อรัญเก่า” และบ้านอรัญทุ่งแค ถูกเรียกใหม่ว่า “อรัญใหม่” ต่อมาได้เปลี่ยนเป็นอรัญประเทศ และถูกยกกลับมาเป็นอำเภออรัญประเทศอีกครั้งในปีพ.ศ. 2453 (จรัญ พัฒนสร, 2521, น. 6)

พ.ศ. 2435 มณฑลปราจีน ประกอบไปด้วย เมืองปราจีน เมืองนครนายก เมืองพนมसारคาม เมืองฉะเชิงเทรา ตั้งที่ว่าการมณฑล ณ เมืองปราจีนบุรี

พ.ศ. 2436 ช่วงเกิดกรณีพิพาทระหว่างไทยกับฝรั่งเศส เทศาภิบาล มณฑลปราจีนได้ส่งกำลังและยุทธภัณฑ์ ไปช่วยยังมณฑลชายแดนตะวันออก

พ.ศ. 2441 เปลี่ยนแปลงการปกครองใหม่ โดยยกเลิกชื่อเจ้ากรมแขวง เปลี่ยนเป็นนายอำเภอ พร้อมให้นายอำเภอแต่ละอำเภอแยกย้ายกันไปทำงานประจำที่ว่าการอำเภอนั้นๆ

พ.ศ. 2443 ยุบอำเภอหาดทรายรวมกับอำเภอเมืองกบินทร์ พร้อมจัดตั้งด่านสระแก้ว เมืองวัฒนานคร เมืองอรัญประเทศ โดยให้เป็นกิ่งอำเภอขึ้นตรงต่ออำเภอกบินทร์บุรี

พ.ศ. 2446 เมืองปราจีนบุรี แบ่งออกเป็น 5 อำเภอ 3 สาขาอำเภอ ได้แก่ อำเภอเมือง อำเภอบ้านสร้าง อำเภอศรีมหาโพธิ แยกสาขาอำเภอท่าประชุม อำเภอกบินทร์บุรี แยกสาขาอำเภอวัฒนานคร และสาขาอำเภอสระแก้ว และอำเภอประจันตคาม

พ.ศ. 2447 ประกาศเลิกทาส โดยเฉพาะในเขตบูรพา ได้แก่ พระตะบอง เสียมราชพนมศก ศรีโสภณ การเกณฑ์แรงงานมาทำงานหลวงก็ซบเซาลง

พ.ศ. 2449 ไทยทำสัญญาแยกเมืองเสียมราช พระตะบอง และศรีโสภณ ให้ฝรั่งเศส

พ.ศ. 2450 ได้โปรดเกล้าให้สร้างรถไฟสายตะวันออกถึงแปดริ้ว (ฉะเชิงเทรา)

พ.ศ. 2453-2468 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 โปรดเกล้าฯให้สร้างทางรถไฟเชื่อมต่อกับฉะเชิงเทราไปเชื่อมรถไฟกัมพูชาที่ด่านคลองลึก อรัญประเทศ

เปิดเดินรถไฟจากฉะเชิงเทราถึงกบินทร์บุรี วันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2467 และเปิดเดินรถไฟเพิ่มขึ้นจากกบินทร์บุรีไปยังอรัญประเทศ ในวันที่ 8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2469 ในสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6

หลังพ.ศ. 2482 เมื่อเปลี่ยนชื่อประเทศสยามมาเป็นประเทศไทย กลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ทั้ง ลาว เขมร ญวน จีน ญ้อ ฯลฯ ในเขตสระแก้ว และบริเวณต่อเนื่องใกล้เคียงให้ถือว่ากลายเป็นคนไทยหมดทุกคน

แรกเดิมจังหวัดปราจีนบุรีแบ่งการปกครองออกเป็น 13 อำเภอ แต่เนื่องจากพื้นที่ที่กว้างขวางและมีอาณาเขตติดชายแดน เพื่อเอื้อประโยชน์ในการปกครองจึงแยก อำเภอสระแก้ว อำเภอคลองหาด อำเภอตาพระยา อำเภอวังน้ำเย็น อำเภอวัฒนานคร และอำเภออรัญประเทศ ออกจากการปกครองของจังหวัดปราจีนบุรี รวมตั้งขึ้นเป็นจังหวัดสระแก้ว ตั้งแต่วันที่ 1 ธันวาคม พ.ศ. 2536 (ตามพระราชบัญญัติตั้งจังหวัดสระแก้ว พ.ศ. 2536 ซึ่งประกาศในราชกิจจานุเบกษา ฉบับพิเศษ เล่ม 110 ตอนที่ 125 ลงวันที่ 2 กันยายน พ.ศ. 2536)

โดยมีความสอดคล้องกับงานวิจัยของ ศิริกมล สายสร้อย; และคณะ (2545, น. 27) ได้กล่าวถึง ประวัติความเป็นมาของไทญ้อ ตำบลคลองน้ำใส อำเภออรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว คือส่วนกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีมากที่สุดและเสมือนเป็นบรรพบุรุษของชาวอรัญประเทศ เป็นกลุ่มชนดั้งเดิมที่อพยพมาจากเวียงจันทน์และท่าอุเทน มาอยู่ในเขตประเทศกัมพูชา บริเวณบ้านกูบใหญ่ กูบน้อย เมื่อ พ.ศ. 2376 ในสมัยรัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ต่อมาเมื่อเกิดปัญหาพิพาทเรื่องดินแดนจึงอพยพเข้ามาอยู่ตามแนวชายแดนไทย-กัมพูชา ในตำบลคลองน้ำใส เมืองไผ่ท่าข้าม และในเขตเทศบาลเมือง ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของวชิรวิทย์ ก้านจักร (2558: 72) ได้กล่าวถึงประวัติความเป็นมาของไทญ้อ ในตำบลคลองน้ำใส ว่ากลุ่มชาวไทญ้อ คือกลุ่มคนที่อพยพหนีสงครามและถูกกวาดต้อนมาจากเวียงจันทน์ และท่าอุเทนเข้ามาอยู่ในอรัญประเทศรุ่นแรก ซึ่งถือว่าเป็นเชื้อสายบรรพบุรุษของชาวอรัญประเทศดั้งเดิม โดยแรกเริ่มเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ที่บ้านดงอรัญริมลำน้ำคลองลึกและได้อพยพตามลำห้วยพรมโหดเข้ามาอยู่ในอำเภออรัญประเทศ

จากหลักฐานงานวิจัยแสดงให้เห็นว่า ไทญ้อ ในตำบลคลองน้ำใส อำเภออรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว มีการอพยพมาจากเวียงจันทน์และท่าอุเทน ความสัมพันธ์ของการตั้งถิ่นฐานนี้ทำให้เกิดการผูกเรื่องราวของบรรพบุรุษร่วมกัน ซึ่งเป็นประเด็นสำคัญในการที่จะใช้เชื่อมโยงความสำคัญของวัฒนธรรมดั้งเดิม และวัฒนธรรมที่ปรับเปลี่ยนไป

แนวคิดเรื่องพื้นที่ (Space)

พื้นที่ (Space) ส่วนมากมักถูกกล่าวถึงในลักษณะของศาสตร์ทางสถาปัตยกรรมเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งความรู้ความเข้าใจดังกล่าวในเชิงการออกแบบมีความไม่แน่นอน เพราะอาจจะเป็นศาสตร์ที่ว่าด้วยการออกแบบโดยใช้ความคิดสร้างสรรค์ จึงทำให้สามารถตีความหมายได้อย่างไม่หยุดนิ่ง ซึ่งมีผลทำให้ความเข้าใจในเรื่องพื้นที่ของแต่ละบุคคลมีความเข้าใจแตกต่างกันไปตามการตีความ การวิจัยครั้งนี้จึงจะกล่าวถึง “พื้นที่” (Space) เชื่อมโยงกับ “สังคม” (Social) เพื่อโยงเข้ากับความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่ สังคม และวัฒนธรรม เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจทั้งในรูปแบบกายภาพ และนามธรรม ในเชิงของการใช้พื้นที่ในส่วนด้านสถาปัตยกรรมศาสตร์ และในส่วนของแนวคิดเรื่องพื้นที่ในด้านมานุษยวิทยาสังคม ซึ่งมีแนวคิดเรื่องพื้นที่โดยให้ความสำคัญกับมนุษย์ในแต่ละวัฒนธรรมที่เชื่อมโยงกับพื้นที่ที่แตกต่างกัน รวมถึงวิธีการจัดระบบ และกฎเกณฑ์ในการจัดการพื้นที่ที่เชื่อมโยงความสัมพันธ์ที่แตกต่างกันทั้งในรูปแบบของกายภาพและนามธรรม ซึ่งจะพบว่ามีคำที่มีความหมายมีคล้ายคลึงกันดังปรากฏคำที่มีความหมายเกี่ยวข้อง อาทิ พื้นที่ (Space) สถานที่ (Place) บริเวณ (Area) ปริณพทล (Boundary) เป็นต้น

สจวร์ต ลูว์จอร์นิกันท์ (2557, น. 126-127) กล่าวถึงความหมายของพื้นที่ของคนทั่วไปว่า เขามักเชื่อว่า “พื้นที่” คือสิ่งที่จับต้องได้ เป็นส่วนประกอบหลักของสถาปัตยกรรมศาสตร์ ทำให้เรามุ่งเน้นไปที่การออกแบบ สร้าง และควบคุม “พื้นที่” จึงทำให้สนใจแต่เพียงรูปแบบ รูปทรง วัสดุ พื้นผิว การจัดองค์ประกอบทางกายภาพและหน้าที่ใช้สอยเท่านั้น มิติอื่นๆที่เข้าไปเกี่ยวข้องกับ “พื้นที่” มักจะไม่ค่อยได้รับการพิจารณาถึงที่มาที่ไปของมัน การพัฒนาความคิดที่ซ่อนอยู่ภายใต้ नियามและความหมายเหล่านั้น ซึ่งส่งผลต่อการกำหนดจุดยืน ขอบเขต และความคิดทางสถาปัตยกรรม ซึ่งมีความสอดคล้องกับแนวคิดของ โรซาน่า วอเตอร์สัน (Roxana Waterson) ที่กล่าวถึงความสัมพันธ์พื้นที่กับประสบการณ์ของมนุษย์ว่า การที่มนุษย์เข้าไปมีปฏิสัมพันธ์ในการใช้งานกับพื้นที่ไม่ใช่เพียงแต่เป็นการใช้พื้นที่ แต่เป็นการแสดงให้เห็นถึงการผสมผสานและความสัมพันธ์ระหว่าง พื้นที่ของมนุษย์ กับพื้นที่ธรรมชาติ (Waterson, 1991, Xviii)

ในปัจจุบันเมื่อพูดถึงสถาปัตยกรรมนั้น คำว่า “พื้นที่” ความหมายทั่วไปก็เสมือนกับว่าพื้นที่บริเวณนั้นที่พร้อมจะให้เข้าไปใช้งาน จัดการ ปรับเปลี่ยน ดัดแปลง และจัดระบบให้เกิดประโยชน์ ซึ่งโดยมากผู้คนอาจจะคิดถึงพื้นที่ของ พื้น ผนัง หลังคา รูปด้าน ช่องเปิด ความกว้าง ความยาว ความสูง หรือปริมาตร ต้นข้าว ปาณินท์ กล่าวถึงการเข้าใจในพื้นที่ทางสถาปัตยกรรม ไว้ว่า การให้ความสำคัญกับพื้นที่ ก็จะมีส่วนทำให้สิ่งที่เคยเป็นเอกภาพของสถาปัตยกรรม ต้องถูกแบ่งออกเป็นองค์ประกอบย่อยๆ เช่น space, form, surface, structure, function โดยสถาปนิก

อาจมุ่งให้น้ำหนักในการออกแบบกับประเด็นใดประเด็นหนึ่งมากกว่าประเด็นอื่นๆ (ตันข้าว ปาณินท์, 2553, น. 64) โดยที่ บาบ่า ได้กล่าวถึงลักษณะของพื้นที่ทางสถาปัตยกรรมว่า โดยมากพื้นที่ทางสถาปัตยกรรมจะถูกกำหนดให้เกิดความสมดุลและจะถูกพิจารณาออกเป็น 2 เสมอเพื่อใช้ในการเปรียบเทียบให้เห็นความแตกต่าง เช่น สูงต่ำ ดำขาว บนล่าง เพื่ออ้างอิงให้เห็น ลักษณะความแตกต่างกันในความสมดุลของพื้นที่ (Bhabha, 1944, p. 5)

ในขณะที่ แกร็ง และ ทริฟท์ (Crang & Thrift) ได้กล่าวถึงพื้นที่ว่า “พื้นที่” คือทุกสถานที่ ในแนวความคิดใหม่ และ “พื้นที่” จะมีความสัมพันธ์กับเวลากับสถานที่เสมอ ส่วนในแนวคิดพื้นที่ ทางมานุษยวิทยา “พื้นที่” มักจะถูกตั้งคำถามว่าพื้นที่ในชุมชนมีโครงสร้างอย่างไรในยุคปัจจุบันที่มี ความเป็นสากลมากขึ้น (Crang & Thrift, 2000, p. 1)

จากการเข้าใจในเรื่องพื้นที่เบื้องต้นจะเห็นว่าแนวความคิดเรื่องพื้นที่มีความแตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับการให้ความหมาย ทั้งยังสื่อความหมายของคำว่า “พื้นที่” ที่แตกต่างกันเนื่องจากการ นิยามถูกตีความผ่านการคำนวณทางคณิตศาสตร์ และทางวิทยาศาสตร์ที่พยายามจะอธิบาย ความหมายเรื่องพื้นที่ให้เห็นเป็นลักษณะของกายภาพในทางด้านสถาปัตยกรรม หรือลักษณะของ พื้นที่ทางด้านนามธรรม ดังนั้นเพื่อให้เกิดความต่อเนื่องรอยต่อของรูปธรรมและนามธรรมของพื้นที่ จึงควรมีแนวคิดบางประการมาสนับสนุนเพื่อให้เกิดความเข้าใจพื้นที่ทั้ง 2 ลักษณะ จากแนวคิด ของ อ็องรี เลอแฟบร์ (Henri Lefebvre) ได้เสนอแนวคิดเรื่องพื้นที่ด้วย “พื้นที่ทางสังคม” ทำให้ พื้นที่ที่มีความหมายตรงและครอบคลุมในการอธิบายชัดเจนมากขึ้น โดยได้แบ่งพื้นที่ออกเป็น 3 ระดับ ได้แก่ ระดับแรก คือพื้นที่ทางกายภาพ (Physical space) เป็นพื้นที่ที่เป็นกายภาพตาม ธรรมชาติที่มองเห็นหรือรับรู้ ระดับที่สอง เป็นพื้นที่ทางความรู้สึกนึกคิด (Mental space) หมายถึง พื้นที่ที่สามารถรับรู้ได้ทางจิตใจ เช่น การมีความรู้สึกผูกพันกับพื้นที่ ความรู้สึกสบายในพื้นที่ หรือ ความรู้สึกกระตือรือร้นในพื้นที ระดับสุดท้ายคือ พื้นที่ทางสังคม (Social space) คือพื้นที่ที่ถูก กำหนดให้ใช้ประกอบกิจกรรม ปฏิบัติงาน เป็นการใช้พื้นที่เชิงสัญลักษณ์ การสร้างอุดมคติใน สังคม (Henri Lefebvre, 1991, อ้างอิงจาก สันต์ สุวัชรานันท์, 2557, น. 132)

เมื่อพิจารณาจากคำกล่าวของ เลอแฟบร์ ว่า “พื้นที่” มีความเป็นตัวตนของมันเอง ไม่ได้ ส่งผลอะไรกับสถานที่หรือสถาปัตยกรรมที่มนุษย์สร้างขึ้นมา แต่พื้นที่เป็นตัวที่มนุษย์ต้องทำความเข้าใจว่าเข้าไปใช้งานอย่างไรกับ “พื้นที่” ที่มีให้เหมาะสมและสร้างสรรค์ ทำให้เห็นถึงความสำคัญ ของ “พื้นที่” (Space) ว่ามีคุณค่าและความหมายมากขึ้น และแตกต่างกับ “สถานที่” (Place) ให้มี ความหมายก็ต่อเมื่อมนุษย์เข้าไปใช้งานประกอบกิจกรรมในสถานที่ จึงจะส่งผลให้สถานที่เกิด

ความรู้สึกนึกคิด ซึ่งจะทำให้เกิดคุณค่าทางด้านจิตใจที่ลึกซึ้งของมนุษย์ผู้ใช้งานระหว่างมิติของพื้นที่กับสถานที่

นอกจากความหมายทั่วไป “พื้นที่” ยังถูกโยงไปกับวัฒนธรรม เพื่อให้เห็นถึงที่มาของพื้นที่ทางวัฒนธรรม ธนิศร์ เสถียรนาม และ นพดล ตั่งสกุล ยกตัวอย่างการเชื่อมโยงพื้นที่ที่ห่างกันด้วยวัฒนธรรมไว้ว่า การศึกษาเรือนพื้นถิ่นจากภาคอีสานของประเทศไทย ไปยังภูมิภาคต่างๆที่มีความเชื่อมโยงทางวัฒนธรรม เช่น แขวงหลวงพระบาง เวียงจันทน์ และสະຫວັນນະເຂດใน สปป.ลาว เนื่องจากประชากรทั้งสองภูมิภาคโดยเพาะกลุ่มสายวัฒนธรรมไท มีประวัติการอพยพตั้งถิ่นฐานระหว่างสองฝั่งแม่น้ำโขงมายาวนานหลายชั่วอายุคน ซึ่งการศึกษาในพื้นที่เชื่อมโยงทางวัฒนธรรมจะทำให้ทราบถึงรากเหง้าและที่มาของเรือนพื้นถิ่นในภาคอีสานในมิติรูปแบบสถาปัตยกรรม รวมถึงการสะท้อนให้เห็นการถ่ายเทและแลกเปลี่ยนด้านคติ ความเชื่อ ประเพณี และวัฒนธรรมผ่านการก่อรูปของเรือน (ธนิศร์ เสถียรนาม; และ นพดล ตั่งสกุล, 2559, น. 64)

นอกจากนั้น พรธรรม ธรรมวิมล (2549: 481) กล่าวเรื่องการใช้พื้นที่ให้เกิดรูปแบบสร้างสรรค์ว่า อัจฉริยลักษณะของพื้นที่ คือ ลักษณะของภูมิทัศน์ที่เป็นเอกลักษณ์ แสดงให้เห็นถึงความโดดเด่นของแต่ละพื้นที่ ซึ่งประกอบไปด้วยส่วนสำคัญ 2 ส่วนที่มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันประการแรก ได้แก่ มนุษย์หรือกลุ่มชนซึ่งเป็นผู้มีวิถีชีวิตละวัฒนธรรมเฉพาะของกลุ่มชน ที่จะสร้างสรรค์สิ่งต่างๆ ลงบนพื้นที่ที่ตนเองครอบครอง ประเภทที่สอง ได้แก่ พื้นที่หรืออาณาบริเวณที่กลุ่มชนนั้นเข้าไปครอบครองหรืออยู่อาศัย ที่มีลักษณะภูมิประเทศที่เหมาะสม ซึ่งเป็นตัวกำหนดทางกายภาพและส่งเสริมให้เกิดแรงบันดาลใจให้เกิดการสร้างสรรค์ ซึ่งมีความสอดคล้องกับกรอบแนวความคิดของ เลอแฟบร์ ที่กล่าวถึงกระบวนการเข้าถึงความเข้าใจของพื้นที่ โดยกล่าวว่า “พื้นที่” ไม่ใช่พื้นที่จริงๆ โดยปราศจากกฎเกณฑ์ ข้อบังคับ หรือกรอบใดๆ แต่ “พื้นที่” ที่ว่านี้กลายเป็นเครื่องมือที่ถูกผลิตสร้างและเป็นส่วนหนึ่งของการควบคุมของการปกครองและครอบครองของมนุษย์ “พื้นที่” จึงถูกทำให้เสมือนว่าเป็นไปแบบนั้น หรือถูกทำให้เห็นและเชื่อว่าเป็นไปแบบนั้น

พื้นที่อยู่ในฐานะเป็นสิ่งที่ถูกกำหนดและถูกสร้างขึ้นมาในสังคมโดยมนุษย์เพื่อเป็นตัวแทนหรือภาพที่แสดงออกมาแทนจินตนาการในความคิด พื้นที่จึงกลายเป็นส่วนหนึ่งของสังคมด้วย นอกจากนี้ เลอแฟบร์ ได้เสนอองค์ประกอบ 3 ประการ ในการวิเคราะห์และอธิบายกระบวนการดังกล่าวว่า

1. การปฏิบัติการเชิงพื้นที่ (Spatial practice) หมายถึงกิจกรรมต่างๆที่เกี่ยวข้องกับผู้คนในสังคม ทั้งผู้ปฏิบัติและผู้ควบคุมการปฏิบัติที่มีความเกี่ยวข้องกับการปฏิบัติการเชิงสังคม

(Social practice) โดยตรง ประกอบไปด้วยมิติการผลิตและการผลิตซ้ำของสังคม ทั้งในเชิงของแรงงาน การดำรงเผ่าพันธุ์ รวมถึงกิจกรรมต่างๆที่เกิดขึ้นในพื้นที่

2. ภาพตัวแทนของพื้นที่ (Representations of space) มีความใกล้เคียงกับพื้นที่นามธรรม (Abstract space) เป็นแนวคิดที่กำหนดและควบคุมเพื่อแสดงความสัมพันธ์ต่างๆในพื้นที่ให้สื่อออกมาเป็นคำอธิบาย เช่น การกำหนดการใส่ภาษา รหัส สัญลักษณ์ ตัวเลข ตัวอักษร ความหมาย กรอบวาทกรรม ต่างๆเพื่อให้เป็นภาพตัวแทนของพื้นที่นั้นๆ โดยใช้การอธิบายความหมายถึงคติความเชื่อให้สื่อออกมาให้เข้าใจได้ มองเห็นได้ จับต้องได้ สะท้อนผ่านรูปร่างกายภาพพื้นที่นิเวศ

3. พื้นที่เชิงภาพของตัวแทน (Representational spaces) มีความเป็นนามธรรมอย่างชัดเจน โดยการสื่อผ่านการผนวกเข้ากับสัญลักษณ์ต่างๆ เพื่อสะท้อนถึงการเรียนรู้ เข้าใจ และตระหนัก ซึ่งมีอิทธิพลเหนือการกระทำและการตัดสินใจ เพื่อก่อให้เกิดการกระทำของผู้คนในพื้นที่ ในฐานะ “ผู้ใช้พื้นที่” ซึ่งมีผลสะท้อนระหว่างผู้ใช้พื้นที่ในฐานะเป็นภาพตัวแทน เป็นเหมือนหลักคิดซึ่งก่อให้เกิดการปรับเปลี่ยนและการปรับใช้ ซึ่งอาจจะไม่ต้องอยู่ภายใต้กรอบกำหนดของสัญญา ภาพตัวแทน หรือสัญลักษณ์ต่างๆ (สันต์ สุวัชรานันท์, 2557, น. 136; อ้างอิงจาก Henri Lefebvre, 1991)

และ อภิรดี เกษมสุข (2557, น. 197) กล่าวถึง “พื้นที่” ว่าเป็นเครื่องมือในการออกแบบยุคหลังสมัยใหม่ ประกอบด้วยมิติความซับซ้อนที่มีความหมายมากมายซ่อนอยู่มากกว่าเป็นเพียงรูปธรรม โดยมีการตั้งคำถามเป็นข้อสังเกตว่า พื้นที่ เป็นเพียงองค์ประกอบทางกายภาพที่มองเห็นหรือเป็นสิ่งที่อื่นใดที่มีความหมายซับซ้อนกันอยู่มากกว่านั้น โดยได้กล่าวอ้างถึงแนวคิดของเลอแพร์ ผู้ที่เสนอแนวคิดเรื่อง การผลิตพื้นที่ (Production space) โดยกล่าวว่า พื้นที่ เป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่สุดของเศรษฐศาสตร์การผลิต พื้นที่ถูกผลิตขึ้นและผลิตซ้ำเพื่อตอบสนองวัตถุประสงค์ซึ่งเป็นผลจากการจัดการของสังคม การเมือง และเศรษฐกิจร่วมกัน

ในความคิดเห็นของผู้วิจัยมีความเชื่อว่าแนวคิดของ เลอแพร์ ที่ใช้แนวคิดการเชื่อมต่อกันทั้งด้านสังคมศาสตร์ และด้านอื่นๆให้เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันด้วยการใช้ลักษณะ “พื้นที่ทางสังคม” เป็นตัวเชื่อมโยงอธิบายความหมายของพื้นที่ที่มีมิติหลากหลายในแต่ละศาสตร์ ให้เกิดคุณค่า ซึ่งช่วยในการมอง วิเคราะห์ อธิบาย และเข้าใจถึงปรากฏการณ์ต่างๆที่เกิดขึ้นต่อการที่มนุษย์เข้าไปใช้ใน “พื้นที่” ซึ่งสามารถเชื่อมโยงแนวคิดเหล่านี้เข้าไปสู่มิติการอธิบายการให้ความหมายได้อย่างลึกซึ้งของพื้นที่ด้านสังคม และด้านอื่นๆในเชิงสถาปัตยกรรม เพื่อให้เห็นความแตกต่างของ “พื้นที่” ทั้งด้านกายภาพที่จับต้องได้ และด้านนามธรรมที่จับต้องไม่ได้

แนวความคิดเกี่ยวกับสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น (Vernacular Architecture)

แนวความคิดเกี่ยวกับสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น การสร้างสรรค์งานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นนั้น จะเกิดจากการกำหนดพื้นที่ใช้สอยมาก่อนเรื่องความงามทางสุนทรียศาสตร์ รูปแบบงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นจึงเกิดรูปแบบที่เฉพาะตัวเป็นไปตามบริบทและสภาพของพื้นที่ที่จะอำนวยความสะดวกว่าจะเป็นสภาพภูมิประเทศที่เป็นตัวกำหนดวัสดุในการใช้ก่อสร้างหรือสภาพภูมิอากาศที่จะเป็นตัวบอกถึงลักษณะทางกายภาพของตัวงานสถาปัตยกรรมว่ามีรูปแบบออกมาเป็นอย่างไรเพื่อตอบสนองประโยชน์ใช้สอยของผู้อยู่อาศัย นอกจากสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเป็นที่อยู่อาศัยที่ตอบสนองผู้อยู่อาศัย โอริเวอร์ (Oliver, 2006, p. 17) กล่าวไว้ว่า สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ยังเป็นภาษาทางสถาปัตยกรรมที่บอกเล่าเรื่องราวที่ผ่านมาของชาติพันธุ์นั้นๆ

เรือนไทยดั้งเดิมเป็นเรือนที่มีลักษณะร่วมของวัฒนธรรมแบบอย่างเรือนอุษาคเนย์ ยังพบได้ตามแถบท่าอุเทน นครพนม สกลนคร มีลักษณะเด่นคือ เือนไม้ยกพื้นใต้ถุนสูง หลังคาชัน ด้วยเพราะพื้นฐานของสภาพแวดล้อมที่อยู่เป็นที่ราบลุ่มอยู่ในเขตมรสุมเป็นปัจจัยสำคัญ นอกจากนี้ลักษณะเรือนไทยยังจะเห็นความสัมพันธ์กับโครงสร้างสังคมและใกล้ชิดกับเครือญาติ การปลูกเรือนจึงจะพบว่าการปลูกใกล้ชิด บริเวณใกล้ๆกัน ในส่วนของเรือนไทย ที่ตำบลคลองน้ำใส อำเภออรัญประเทศ จังหวัดสระแก้วก็ได้รับอิทธิพลการสืบทอดความเป็นเรือนไทย สืบทอดกันมาแบบร่วมวัฒนธรรม มีลักษณะเด่นคล้ายคลึงกับเรือนไทย ทางภาคอีสาน

เรือนพื้นถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ หรือ “ภาคอีสาน” ของประเทศไทยสะท้อนให้เห็นการตระหนักถึงคุณค่าและความสำคัญของการศึกษาเรือนพื้นถิ่นในฐานะปรัชญาด้านการออกแบบและก่อสร้างที่อยู่อาศัยของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆที่ตั้งอยู่ในภูมิภาค ซึ่งแสดงอัตลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมที่มีความเหมาะสมและสัมพันธ์แนบแน่นกับบริบทสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและวัฒนธรรมท้องถิ่นและกลุ่มชาติพันธุ์นั้นๆ โดยผ่านการกลั่นกรอง สังคม และถ่ายทอดภูมิปัญญาจากรุ่นสู่รุ่นมาหลายชั่วอายุคน (ธนิศร์ เสถียรนาม และ นพดล ตั้งสกุล 2559, น. 60)

ในขณะที่ ปณิตา วงศ์มหาดเล็ก (2548, น. 17) กล่าวว่า เรือนพื้นถิ่นเป็นสถาปัตยกรรมประเภทหนึ่งที่ไม่ได้เกิดจากการออกแบบและก่อสร้างตามองค์ความรู้ทางสถาปัตยกรรมที่ถูกสอนในระบบการศึกษา แต่เกิดจากภูมิปัญญาของคนในท้องถิ่น และถูกถ่ายทอดมาจากรุ่นสู่รุ่น เรือนพื้นถิ่นเป็นสถาปัตยกรรมที่ยั่งยืนในบริบทเดิม แต่เมื่อสภาพทางเศรษฐกิจและสังคมเปลี่ยนไปพร้อมกับการพัฒนา การคงอยู่และรูปแบบของเรือนพื้นถิ่นจึงได้เปลี่ยนแปลงไป

นอกจากนั้น ตรึงใจ บุรณะสมภพ (2544, น. ๘-4) ได้ให้ความหมาย “สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น” ไว้ว่า สิ่งก่อสร้างต่างๆ ตลอดจนสภาพแวดล้อมทางกายภาพ ที่มนุษย์สร้างขึ้นในแต่ละท้องถิ่นที่มีลักษณะแตกต่างกันไปตามสภาพแวดล้อม เพื่อสนองความต้องการของชุมชนนั้นๆ

สอดคล้องกับ วิโรฒ ศรีสุโร (2543, น. 44) กล่าวว่า สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น หมายถึง สถาปัตยกรรมที่ถือกำเนิดขึ้นมาจากภูมิปัญญาของชุมชนที่มีได้อยู่ในเมืองหลวง ส่วนใหญ่จะอยู่ตามภูมิภาคต่างๆ อันเป็นชนบทห่างไกลจากความเจริญทางวัฒนธรรม ดังเช่นสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นของภาคอีสาน สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นของภาคใต้ และสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นของภาคเหนือ เป็นต้น อิทธิพลต่างๆ ที่หล่อหลอมให้ช่างหรือสถาปนิกพื้นบ้าน แต่ละภูมิภาคเหล่านั้นได้สร้างสรรค์ผลงานออกมา ย่อมมีความแตกต่างกันออกไป ตามอิทธิพลและสภาพแวดล้อมของแต่ละท้องถิ่น อาทิ สภาพภูมิประเทศ ความแตกต่างเผ่าชน ความเชื่อ ศาสนา สภาพเศรษฐกิจ และวัสดุอุปกรณ์การก่อสร้าง

และ วิวัฒน์ เตมียพันธ์ (2533, น. 11) กล่าวว่า การศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเป็นเรื่องราวที่น่าสนใจเกี่ยวเนื่องกับความเชื่อ ประเพณี ศาสนา ระบบนิเวศวิทยาท้องถิ่น และการให้ความอุดมสมบูรณ์ต่อการดำรงชีวิตตามวิถีทางเกษตรกรรมได้อย่างแยบยล สอดคล้องกับคำกล่าวของอรศิริ ที่ว่า สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นนั้นผูกพันแน่นแฟ้นกับวิถีชีวิตวัฒนธรรมของชุมชน การวิเคราะห์ที่ดีความสถาปัตยกรรมจะกระทำโดยปราศจากการวิเคราะห์ทางสังคม และวัฒนธรรมท้องถิ่นคงไม่ได้ (อรศิริ ปาณินท์, 2553, น. 4)

จุฑาพรรธ ผดุงชีวิต (2559, น. 12) กล่าวว่า แนวทางชาติพันธุ์วรรณา (Ethnological Approach) เป็นกรอบความคิดและแนวทางสำคัญในการศึกษาการดำรงอยู่และการมีตัวตนของกลุ่มชาติพันธุ์ โดยมีสถาปัตยกรรมเป็นหัวใจใช้ในการอธิบายถึงความเป็นชาติพันธุ์แต่ละแห่ง โดยงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มชาติพันธุ์นั้น ก่อขึ้นจากบริบทแวดล้อมและมีมิติความสัมพันธ์ทางสังคม และวัฒนธรรมที่ซับซ้อน

ในขณะที่ อติสร ศรีเสาวนันธ์ (2559, น. 4) อธิบายถึง แนวความคิดเรื่องสถานที่ในงานสถาปัตยกรรม (Place in Architecture) นักวิชาการและนักออกแบบให้ความสำคัญกับสถานที่เป็นอย่างมาก่อนทำการออกแบบหรือศึกษา เพราะสถานที่จะถูกนำไปใช้ในการวิเคราะห์งานสถาปัตยกรรมเพื่อค้นหาที่มาหรือความหมายแฝงอยู่ในสิ่งปลูกสร้าง หรือนำไปเป็นแนวคิดของการออกแบบเพื่อผสมผสานความทรงจำเกี่ยวกับสถานที่ ความคุ้นเคยทางกายภาพที่เกิดขึ้นในงานสถาปัตยกรรม ซึ่งจะเกิดขึ้นจากความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ผู้สร้างผู้อยู่อาศัยกับธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ในขอบเขตการศึกษาทางด้าน มานุษยวิทยา และจิตวิทยา แต่ในภาษาการออกแบบ

จะมีภาษาที่สื่อออกมาเพื่อแสดงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติสิ่งแวดล้อม อาทิ รูปวางรูปทรง ปริมาตร ที่ว่าง ขอบเขต เป็นต้น ซึ่งทั้ง 2 แนวทางการศึกษาจะมีความเหมือน ความใกล้เคียงในเชิงของแนวคิดเพื่อที่จะสามารถนำมาใช้เป็นเครื่องมือศึกษาผ่านรูปแบบสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นทั้งในแง่ของมานุษยวิทยา และสถาปัตยกรรมไปพร้อมๆกัน

นอกจากนั้น อติสร ศรีเสาวนนท์; และ วีระ อินพันทัง (2559, น. 16-19) ได้แสดงกรอบความคิดเห็นเพื่ออธิบายปรากฏการณ์วิทยาเกี่ยวกับสถานที่ เชิงสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น โดยยึดถือสถานที่เป็นแกนหลัก ทำให้เกิดเป็น 5 ประเด็นสำคัญ คือ

1. การใช้สถาปัตยกรรมเป็นตัวกลางที่เชื่อมมิติ “ภายนอก” ของธรรมชาติมาสู่ “ภายใน” ของวิถีชีวิต ความเชื่อ และวัฒนธรรมภายในเรือน
2. ที่ว่าง (Space) ในฐานะเครื่องมือหลักอธิบายถึงสถานที่ และประสบการณ์ของมนุษย์
3. มนุษย์ผู้อยู่อาศัยคือผู้ที่ให้ความหมาย ให้คุณค่า แก่สถานที่
4. การใช้ลักษณะตัวแปรตรงกันข้ามมาอธิบายเรื่องความเป็นสถานที่ในงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น อาทิ ภายใน-ภายนอก ท้องฟ้า-ผืนดิน
5. การศึกษาเรื่องความเป็นสถานที่ในมิติทั้งแนวลึกและแนวระนาบ เพื่อให้เห็นถึง “แก่น”

สอดคล้องกับ อรศิริ ปาณินท์ (2553, น. 25) กล่าวไว้ว่า ความสำคัญของงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่สอดคล้องกับช่วงเวลานั้นๆกับการสร้างสรรค์โดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สืบทอดผูกพันแน่นแฟ้นมากับวิถีชีวิตวัฒนธรรมชุมชน การสร้างสรรค์งานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นจึงสื่อความหมายที่ต่อบรรยากาศและสังคม และเป็นการบันทึกเรื่องราวของชุมชนท้องถิ่นในระยเวลานั้น

สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น จะมีวิถีชีวิตของชาวบ้านลักษณะเรียบง่าย และขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมในการทำเกษตรกรรม บ้านเรือนปลูกกันอยู่อย่างง่ายแต่แฝงไว้ด้วยความรู้สึกนึกคิด และภูมิปัญญาของชาวชนบท มีวัฒนธรรมท้องถิ่นหลากหลายประการ และยังมีความร่วมใจกันในการทำงานอันเป็นสาธารณประโยชน์ เป็นสังคมพึ่งพาตนเองและพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน (กิจชัย จิตขจรวานิช, 2547, น. 154)

ในขณะที่ อรศิริ ปาณินท์ (2547, น. 142) ได้อธิบายถึง “ภูมิปัญญาระดับท้องถิ่นในระบบนิเวศวิทยาวัฒนธรรม” ว่าการปลูกสร้างบ้านเรือนที่พนักอาศัยให้เหมาะสมกับปัจจัยแวดล้อมต่างๆอันได้แก่สภาพภูมิประเทศ ภูมิอากาศ ทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น วิถีชีวิต และ

ความเป็นอยู่ ตลอดจนความเชื่อและประเพณี ล้วนมีผลต่อการปลูกสร้างบ้านเรือนทั้งสิ้น การอยู่ร่วมกับสภาพแวดล้อมและการใช้ปัญญาเพื่อก่อให้เกิดความสมดุลระหว่างวิถีชีวิตและธรรมชาติแวดล้อมเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่บรรพบุรุษสืบทอดมายังลูกหลานรุ่นปัจจุบัน

ภูมิปัญญาเป็นผลของการใช้สติปัญญาปรับตัวกับสภาวะต่างๆ ในพื้นที่สิ่งแวดล้อมอื่น ที่ได้มีการติดต่อสัมพันธ์กัน แล้วรับเอาหรือปรับเปลี่ยนนำมาสร้างประโยชน์หรือแก้ปัญหาได้ในสิ่งแวดล้อมและบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของกลุ่มชนนั้น (เอกวิทย์ ณ ถลาง, 2544, น. 42)

สอดคล้องกับ ต้นข้าว ปาณินท์ (2553, น. 142) ได้กล่าวถึง ความหมายและนิยามของความเฉพาะตัวของสังคมวัฒนธรรมไว้ว่า “เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างสภาพแวดล้อมทางกายภาพ และลักษณะเฉพาะทางสังคมวัฒนธรรม”

นอกจากนี้ ชำนาญ บุญญาพุทธิพงศ์ (2553: 94) กล่าวว่าเงื่อนไขอีสานเป็นสถาปัตยกรรมที่สะท้อนความต้องการอันบริสุทธิ์ของชาวอีสาน ซึ่งมีวิวัฒนาการมาตามลำดับความเร็วของการเปลี่ยนแปลงแปรผันตามความเจริญก้าวหน้าของการรับรู้ข่าวสารในสังคมอื่นๆ และการคมนาคมขนส่งที่ก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ รูปแบบสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นจึงเป็นการแยกแยะรูปแบบโดยการคำนึงถึง “เวลา”

ดังนั้น “สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น” ของแต่ละภูมิภาคจะเห็นจุดเด่นร่วมกันประการหนึ่งก็คือ นอกจากการสร้างที่มุ่งเน้นให้มีประโยชน์ใช้สอยมากกว่าความงามเป็นหลักแล้ว โดยใช้ทักษะการก่อสร้างโดยการรับรู้และสืบทอด จึงก่อให้เกิดรูปแบบสถาปัตยกรรมที่คล้ายคลึงกัน ถึงแม้ว่าภูมิประเทศจะอยู่ห่างไกลกันก็ตาม การค้นหาความดั้งเดิม ความหมายแฝงของสถานที่เพื่อให้เห็นอัตลักษณ์ความแตกต่าง นอกเหนือจากการตีความตามแนวคิดปรากฏการณ์ทางวิทยา ซึ่งตีความหมายจากความทรงจำที่อยู่ในจิตใต้สำนึกของผู้อยู่อาศัย โดยผ่านมุมมองสถานที่ผ่านทางสถาปัตยกรรม ให้เห็นถึงวิถีชีวิต ความเชื่อ และรูปแบบพฤติกรรมของผู้อยู่อาศัย ทำให้เกิดความเข้าใจในความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสถาปัตยกรรมในรูปแบบการใช้พื้นที่ ที่มีความต่างมิติแตกต่างจากรูปแบบเดิมในคุณลักษณะยังคงมีอัตลักษณ์ปรากฏอยู่ สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นจึงเสมือนภาพสะท้อนถึงอัตลักษณ์ วิวัฒนาการ และการต้องการของมนุษย์ในสภาพสังคมนั้นๆ สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในแต่ละพื้นที่ จึงเป็นตัวบอกเล่าเรื่องราวที่แฝงไปด้วยความหมายของวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของคนในชุมชนที่แตกต่างกัน ด้วยปัจจัยนี้ทำให้การศึกษาเรื่องพื้นที่ในงานสถาปัตยกรรมจึงต้องหาวิธีช่วยในการอธิบายความหมายต่างๆ ของพื้นที่ซึ่งมีความหมายแฝงอยู่ การศึกษาแนวคิดในเรื่องพื้นที่ในงานสถาปัตยกรรม จึงถูกว่าด้วยความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และ

ธรรมชาติผ่านงานสถาปัตยกรรมในการเล่าเรื่อง โดยเชื่อว่าสำนึกที่มีต่อพื้นที่นั้นจะเป็นตัวกลางที่ทำให้มนุษย์เข้าใจความหมายของการดำรงอยู่ได้

อนุวิทย์ เจริญศุภกุล (2541, น. 66) ได้กล่าวว่า ถ้าเริ่มต้นศึกษาหรือทำความเข้าใจงานสถาปัตยกรรมด้วยรูปวัตถุ ก็จะได้แต่ลักษณะของสิ่งของเป็นวัตถุธรรมดาเท่านั้น ได้แต่รูปร่างนอกเข้าไม่ถึงเนื้อหาหรือชีวิตวิญญาณของงานอย่างแท้จริง นักปราชญ์ตะวันออกตั้งแต่สมัยพุทธกาลไม่ว่าจีน หรืออินเดียต่างก็พิจารณางานสถาปัตยกรรมจาก “อากาศ” ทั้งสิ้น

จากแนวคิดดังกล่าว จะเห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่าง “มนุษย์” กับ “สถาปัตยกรรม” และ “ธรรมชาติแวดล้อม” ทำให้เกิดการศึกษาของกลุ่มความรู้ที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ทำให้เนื้อหาของทฤษฎีมีการซ้อนทับกันทั้งด้านมานุษยวิทยา สังคมวิทยา จิตวิทยา และทางสถาปัตยกรรมศาสตร์ ซึ่งเป็นผลดีในการมองทฤษฎีที่สามารถอธิบายข้ามศาสตร์ของการศึกษาได้ทั้งในแง่ของมนุษย์ผู้อาศัยและสิ่งก่อสร้างทางด้านสถาปัตยกรรม จากแนวคิดดังกล่าวเป็นแนวทางในการนำไปศึกษารูปแบบพื้นที่ทางวัฒนธรรมกับรูปแบบของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นตามแนวทางการศึกษาปรากฏการณ์วิทยา โดยผู้วิจัยจะแบ่งออกเป็น 3 ส่วนเพื่อให้เห็นในความแตกต่างและความสัมพันธ์ของสถานที่ (Place) และสำนึกในถิ่นที่ (Sense of place) ตามลำดับต่อไปนี้ คือ ความหมายของสถานที่ แนวคิดสถานที่ และแนวคิดสำนึกในถิ่นที่

ความหมายของ สถานที่ (Place)

จากแนวคิดเรื่องสถานที่ ที่มีขอบเขตครอบคลุมตั้งแต่ ชุมชน เมือง ธรรมชาติ ภูมิทัศน์ จนถึงงานสถาปัตยกรรมและที่ว่าง แนวความคิดนี้ถูกนำไปวิเคราะห์หาความหมายแฝงเรื่องความทรงจำ หรือภาพที่เห็นลงไปในกายภาพของงานสถาปัตยกรรมซึ่งต้องประกอบไปด้วยองค์ประกอบต่างๆที่ประกอบกันขึ้นมาเป็นสถานที่ สตีเฟน ฮอลล์ (Steven Hale) ได้กล่าวถึงแนวความคิดของ คริสเตียน นอร์เบิร์ก-ชูลซ์ (Christian Norberg-Schulz) สถาปนิกและนักทฤษฎีทางสถาปัตยกรรมว่า สถานที่ นั้นมีความหมายที่ลึกซึ้งมากกว่าแค่เป็นที่ตั้งในเชิงนามธรรม โดยได้ขยายความหมายของการดำรงอยู่ในสถานที่ไปสู่เรื่องคุณค่า และจิตวิญญาณเฉพาะของสถานที่ ซึ่งเป็นคุณลักษณะเฉพาะและสาระสำคัญของสถานที่ในแต่ละแห่ง (Hale, 2000, p. 115)

ในขณะที่ ดันข้าว ปาณินท์ (2553, น. 66) แสดงให้เห็นความสำคัญของความเฉพาะตัวของสถานที่กล่าวไว้ว่า สถานที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างสภาพแวดล้อมทางกายภาพ และลักษณะเฉพาะทางสังคมวัฒนธรรม มีความสอดคล้องกับความหมายของ ไมนา และ มุสตาฟา (Mina and Mustafa) ได้ให้ความหมายของความเป็นสถานที่ไว้ว่า สถานที่เป็นมิติที่

แสดงความสัมพันธ์ของมนุษย์กับลักษณะทางกายภาพและกิจกรรมที่เกิดขึ้นทั้งเป็นปัจเจกและเป็นกลุ่มเพื่อให้สื่อความหมาย (Mina & Mustafa, 2011, p. 187)

สถานที่ มีการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ทั้งในการสื่อความหมายทางกายภาพกับความรู้สึกภายในของมนุษย์ ซึ่งสะท้อนอัตลักษณ์อันส่งผลต่อสถานที่ ทั้งด้านคุณค่า และความหมายของกายภาพ รูปแบบกิจกรรมของมนุษย์ที่เกิดขึ้น สถานที่จึงมีบทบาทสำคัญในการกำหนดพฤติกรรม ความรู้สึกนึกคิด และภาวะทางจิตใจของผู้คนในสถานที่นั้นๆ นอกจากนี้ยังเป็นศูนย์กลางที่สำคัญในการรับรู้ผ่านประสบการณ์ของมนุษย์ (Najafi & Kamal, 2011, อ้างอิงจาก ดนัย นิลสกุล และ นพดล ตั้งสกุล, 2559, น. 180)

ประเด็นคำถามที่ถามถึงความแตกต่างของ “สถานที่” กับ “ที่ว่าง” ว่าคืออะไร และอยู่ที่ไหน ซึ่งต้องอธิบายได้ว่าเกิดขึ้นเมื่อไหร่และเกิดขึ้นอย่างไร หรือว่าทำไมจึงเกิดปรากฏการณ์เหล่านี้ขึ้นมาได้ การตอบคำถามเหล่านี้จะช่วยให้เราเข้าใจความหมายของคำทั้งสองคำนี้ได้ (Agnew & Livingstone, 2011, p. 124)

นอกจากนี้ ตวน ได้เปรียบเทียบเรื่อง “ที่ว่าง” และ “สถานที่” ไว้ว่าพื้นที่เป็นการกำหนดขอบเขต และความรู้สึกของการป้องกันตัวเองจากภายนอก ส่วนสถานที่เป็นศูนย์กลางของ “คุณค่า” ไม่ว่าจะเป็นด้านความรู้สึกนึกคิด หรือความต้องการทางร่างกาย เช่น อาหาร น้ำ การพักผ่อน การให้กำเนิดทายาทและตอบสนองต่อความพึงพอใจ และนอกจากนั้นได้กล่าวสรุปเรื่อง “ที่ว่าง” ไว้ว่ามีความเป็นนามธรรมมากกว่า “สถานที่” (Tuan, 2001, p. 4-6) ซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวของฮิลลิเออร์ และ รุกส์บี้ (Hillier & Rooksby) ที่กล่าวถึง ความสัมพันธ์ของสถานที่ที่มีต่อพื้นที่ ซึ่งเกิดจากการเล่าเรื่องผ่านประสบการณ์จากการจัดการและการจัดวางให้เหมาะสมในขณะนั้นๆ เพื่อให้ตอบสนองต่อประโยชน์ใช้สอยในพื้นที่ เกิดความสัมพันธ์ที่มีบริบทใกล้ชิดกัน (Hillier & Rooksby, 2005, p. 299)

ในทัศนะของผู้วิจัยพบว่า ในมุมมองความเป็นที่ว่างและสถานที่นั้นจะมีความแตกต่างกัน ทั้ง “ที่ว่าง” และ “สถานที่” กล่าวคือ “สถานที่” จะถูกกล่าวถึงในลักษณะของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับกายภาพของสถานที่ตามธรรมชาติหรือสภาพแวดล้อมที่มนุษย์ได้สร้างสรรค์ขึ้นมา เพื่อให้เห็นถึงคุณค่าของสถานที่นั้นๆ จากปฏิสัมพันธ์ที่มนุษย์มีต่อสถานที่นั้นๆ จะมีความลึกซึ้งกว่ามีความเป็นนามธรรมมากกว่า และมีความสัมพันธ์กับความเป็นจริงกับมนุษย์มากกว่าเมื่อเปรียบเทียบกับ “ที่ว่าง”

แนวคิดสถานที่ (Place)

ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสถานที่ที่มีมานานตั้งแต่มนุษย์เริ่มแสวงหาที่อยู่อาศัย เนื่องจากมนุษย์ต้องการดำรงชีวิตอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ปลอดภัย สะดวกสบาย มนุษย์จึงเกิดการพัฒนารูปแบบเป็นระบบเพื่อเชื่อมต่อสภาพแวดล้อมตามลักษณะภูมิศาสตร์ของสถานที่เพื่อการดำรงอยู่ของเผ่าพันธุ์ รวมถึงแนวคิดทางโลกทัศน์ต่างๆ โดยมีการปฏิบัติและสืบทอดส่งกันมาสู่รุ่น “แนวความคิดเรื่องสถานที่” เป็นกลุ่มของความคิดที่ว่าด้วยความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติแวดล้อม โดยมีงานสถาปัตยกรรมเป็นตัวกลางในการเชื่อมโยงเพื่อเล่าเรื่องให้เห็นภาพ แนวความคิด ความเข้าใจที่ชัดเจน โดยเริ่มมาจากการพัฒนาแนวความคิดมาจากการศึกษาปรัชญาปรากฏการณ์วิทยา ในช่วง พ.ศ. 2503 ในยุคสมัยใหม่ที่เกิดการวิพากษ์เรื่องชาดการเชื่อมโยงคุณค่ากับชีวิตมนุษย์

แนวคิดเรื่องสถานที่ว่ามีความคล้ายคลึงกันกับแนวความคิดหลังยุคสมัยใหม่อื่นๆ โดยแนวความคิดเกี่ยวกับเรื่องสถานที่ เริ่มถูกหยิบยกขึ้นมาพูดถึงในช่วง พ.ศ. 2503 (ต้นข้าว ปาณินท์, 2553, น. 66) โดยความสัมพันธ์ของมนุษย์กับสถานที่เริ่มเห็นการศึกษาชัดเจนขึ้นจากยุคหลังสมัยใหม่ (Post-Modern) ซึ่งมีแนวความคิดที่ได้แย้งและวิพากษ์ข้อบกพร่องข้อผิดพลาดที่ปรากฏอยู่ในยุคสมัยใหม่ (Modern) ที่ผ่านมา เช่นเดียวกับการศึกษาแนวคิดเรื่องสถานที่ในช่วงก่อน พ.ศ.2513 ซึ่งจะไม่กล่าวถึงสถานที่ (Place) โดยตรงแต่จะกล่าวถึงที่ว่าง (Space) แทน แต่หลังจากนั้นความสนใจในแนวคิดเกี่ยวกับสถานที่ ที่กล่าวถึงที่ว่างส่วนตัว ขอบเขต ประโยชน์ใช้สอยของมนุษย์ และสถานที่เริ่มมีมากขึ้นตามลำดับ (Hashem. 2013: 219)

ในขณะที่ โอริเวอร์ (Oliver, 1997, p. 53) ได้กล่าวถึงวิธีการศึกษาแนวคิดเรื่องสถานที่ได้เริ่มต้นมาจากการศึกษาปรัชญาทางฝั่งตะวันตกของกลุ่มแนวคิดหลังสมัยใหม่ ของการศึกษาด้านปรากฏการณ์วิทยา (Phenomenology) ที่มีทั้งแนวคิดและวิธีการวิทยา (Methodology) โดยเน้นการหาความรู้จากความจริงเดิม โดย โอริเวอร์ ไม่เห็นด้วยกับคำอธิบายด้านเดียวของศาสตร์ต่างๆ ที่มุ่งอธิบายอธิบายโลกด้วยวิธีวิทยาบางประเภทที่จะนำมาซึ่งเป็นข้ออธิบายที่เป็น “สากล” และเป็น “กลาง” นอกจากนี้ยังยอมรับว่าปรากฏการณ์วิทยาซึ่งถือว่าเป็นอีกแนวทางหนึ่งที่สามารถนำมาใช้ในการศึกษาและอธิบายงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น

นอกจากนั้น นักปรากฏการณ์วิทยาชาวฝรั่งเศส เกสตง แบฌลาร์ (Gaston achelard) ได้ทำการศึกษาความหมายของ “ที่ว่าง” โดยใช้คำว่า “Topophilia” ซึ่งมีความหมายว่า “ความรักที่มีต่อสถานที่” (รากศัพท์ภาษากรีก Topos หมายถึงสถานที่ และ Philia หมายถึงความรักที่มีต่อเรื่องใดเรื่องหนึ่ง) โดยให้ความหมายว่า ลักษณะของที่ว่างที่เหมาะสม (Falicitous

space) ที่มีคุณค่าที่เกิดจากการปกป้อง (Protective values) และมีคุณค่าสำหรับจินตนาการ (Imagined values) (Bachelard, 1964, อ้างอิงจาก อติสร ศรีเสาวนันทน์ และ วีระ อินพันทัง. 2559, น. 5)

ในขณะที่ กาญจน์ นทีวุฒิกุล (2557, น. 7-8) ได้กล่าวถึง “ที่ว่าง” ในมุมมองของการให้ความสำคัญของชีวิตสังคมเมืองและมุมมองของมนุษย์ที่ใช้พื้นที่ในยุคสมัยใหม่ ว่าเป็นยุคที่เน้นประโยชน์ใช้สอยเป็นหลัก (functionalism) โดยมีการแบ่งที่ดินแยกออกจากกันเพื่อสะดวกในการบริหารจัดการพื้นที่ ทำให้ผู้คนอยู่ห่างกันและส่งผลทำให้ผู้คนเกิดปฏิสัมพันธ์กันน้อยลง ต่างจากในยุคปัจจุบันที่กลุ่มนักออกแบบสนใจที่จะออกแบบงานสถาปัตยกรรมให้มีพื้นที่สัมพันธ์กับที่ว่าง โดยเฉพาะพื้นที่สาธารณะ ซึ่งตระหนักในคุณภาพของการดำเนินชีวิตสาธารณะ (Public realm) ทั้งในมิติกายภาพ มิติทางด้านอารมณ์ความรู้สึก มิติสังคม และการออกแบบให้เป็นสถานที่ (Place making)

ในมุมมองเรื่องสถานที่ของ ฌ็องฌูว์ตี ได้กล่าวไว้ว่า สถานที่ และ/หรือ อาคาร ใช้ในการอยู่อาศัยอ้างอิงถึงกลุ่มคำในภาษาอังกฤษที่เกี่ยวข้องกับกับสถาปัตยกรรมและสถานที่สำหรับการอยู่อาศัย เช่น house, home, residence, abode, habitation และ domicile เป็นต้น เป็นการทำความเข้าใจความหมายของคำว่า dwelling ที่เกี่ยวข้องกับทฤษฎีทางสถาปัตยกรรม จำเป็นต้องศึกษาอ้างอิงแนวคิดจากกลุ่มปรัชญาของปรากฏการณ์วิทยา ปรัชญาของปรากฏการณ์วิทยาของ dwelling เป็นแก่นของการดำรงชีวิตของมนุษย์ ซึ่งความสามารถในการสร้างสถาปัตยกรรมเพื่อการอยู่อาศัยเป็นสิ่งที่ทำให้มนุษย์แตกต่างจากสิ่งมีชีวิตอื่น และหากมนุษย์ขาด dwelling ความเป็นมนุษย์ก็จะขาดความสมบูรณ์ (ฌ็องฌูว์ตี กาญจนภรณ์, 2557, น. 169)

สอดคล้องกับ สันต์ สุวัชรานันท์ (2557, น. 131) ให้ความหมายของแนวคิดเรื่อง “สถานที่” ซึ่งมีความสัมพันธ์กับ “สำนึกในถิ่นที่” (Sense of place) ว่ามาจากการพัฒนาความรู้ความเข้าใจต่อ “พื้นที่” เป็นจุดเริ่มต้นปรัชญาสาขาปรากฏการณ์วิทยา (Phenomenology) ซึ่งเป็นการตั้งคำถามต่อการมีตัวตนและการดำรงอยู่ในโลก ส่งผลต่อแนวความคิดและการพิจารณาถึงพื้นที่ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดการรับรู้ถึงการมีตัวตนและการดำรงอยู่ โดยการผ่านประสบการณ์ความทรงจำและความรู้สึกที่เป็นส่วนหนึ่งกับพื้นที่ เป็นผลให้ “พื้นที่” ขยายตัวไปสู่แนวความคิดที่ว่าด้วย “สถานที่” หรือ “สำนึกในถิ่นที่” ซึ่งมีความสอดคล้องกับการศึกษาของ อติสร ศรีเสาวนันทน์ และ วีระ อินพันทัง ในแนวความคิดเรื่องสถานที่ในงานสถาปัตยกรรม ซึ่งเป็นการใช้ปรากฏการณ์วิทยาในการศึกษาเรื่องสถานที่ ว่าด้วยแนวความคิดของมนุษย์ที่มี

ความสัมพันธ์กับธรรมชาติโดยมีงานสถาปัตยกรรมเป็นตัวกลางในการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ (อดิสร ศรีเสาวนันธ์ และ วีระ อินพันทัง, 2559, น. 1)

จากแนวคิดเรื่องสถานที่ที่จะพบว่า พื้นที่ (Space) เป็นตัวบอกความเข้าใจในสถานที่ (Place) บอกเรื่องราวชีวิตประจำวันของมนุษย์ มีความผูกพันอย่างลึกซึ้งกับวิถีชีวิต และกิจกรรมที่เกิดขึ้น นอกจากแค่ความคุ้นเคย พื้นที่ยังมีมิติทางปรัชญาแฝงอยู่ในพื้นที่ทางสถาปัตยกรรม เพื่อให้ระลึกถึงความหมายให้รู้สึกสำนึกในถิ่นที่ของตนเอง

แนวคิดสำนึกในถิ่นที่ (Sense of place)

การผ่านประสบการณ์และเหตุการณ์ต่างๆที่มนุษย์ได้ใช้ชีวิตและผ่านพบเจอ ทำให้มนุษย์มีจิตใจผูกพันต่อสถานที่เกิดเป็นสำนึกในถิ่นที่ ที่ตนเองได้ใช้ชีวิตมาอย่างแน่นแฟ้น จนเกิดการยึดถือ ยึดปฏิบัติต่อสถานที่นั้นๆเป็นเสมือนถิ่นฐานของตน (Sense of belonging) ซึ่งในปัจจุบันพลวัตทางสังคม มีการเปลี่ยนแปลงไม่หยุดนิ่งทำให้พื้นที่ สถานที่เกิดการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ซึ่งมีผลกระทบต่อมนุษย์โดยไม่อาจหลีกเลี่ยง

เรลฟ์ (Edward Relph) เป็นคนแรกที่เริ่มใช้คำว่า “Sense of place” โดยกล่าวว่า สำนึกในถิ่นที่เป็นลักษณะกายภาพภายนอกของงานสถาปัตยกรรมเป็นการรับรู้โดยตรงผ่านประสบการณ์ในมิติที่ซับซ้อนภายในจากจิตได้สำนึก โดยรับรู้ผ่านจากจุดเด่นของรูปทรงหรือพื้นที่ของงานสถาปัตยกรรมหรือสถานที่นั้นๆ โดยความรู้สึกที่มีต่อสถานที่จะเป็นผลจากความต้องการและความสนใจของมนุษย์ที่ต้องการรับรู้จากส่วนลึกของจิตใจที่มีต่อสถานที่แห่งนั้นก่อให้เกิดรูปแบบของพฤติกรรมต่างๆทางด้านจิตใจ แบ่งออกได้เป็น 2 รูปแบบ คือ รูปแบบแรก สำนึกในถิ่นที่ที่เกิดขึ้นแบบไม่รู้ตัว (Unself-conscious sense of place) เป็นรูปแบบของจิตสำนึกที่มีต่อสถานที่นั้นซึ่งเกิดเป็นความสัมพันธ์เนื่องจนมีความคุ้นเคยขึ้นอยู่กับการรับรู้ การรับรู้ ความรู้ หรือวัฒนธรรมในพื้นที่นั้นๆ และรูปแบบที่สอง สำนึกในถิ่นที่ที่เกิดขึ้นแบบรู้ตัว (Self-conscious sense of place) เป็นประสบการณ์การเรียนรู้ที่มาจากการพัฒนาความรู้สึกที่มีต่อสถานที่ที่เกิดขึ้นแบบไม่รู้ตัว มาเป็นความรู้สึกสำนึกแบบรู้ตัว เกิดจากการเรียนรู้หรือรับรู้ระหว่างมนุษย์กับสถานที่โดยผ่านรูปธรรมที่เห็นได้ เช่น รูปทรง รูปว่าง หรือรูปแบบ ซึ่งจะขึ้นอยู่กับการสามารถในการรับรู้ ลักษณะที่แตกต่างกันทั้งทางสังคม และวัฒนธรรมในพื้นที่นั้นๆ (Edward Relph, 1976, อ้างอิงจาก Seamon & Sowers, 2008, pp. 64-65)

ในขณะที่ พระเดช จักรพันธุ์ (2553, น. 11) ได้กล่าวถึงแนวคิดสำนึกในถิ่นที่ว่าเป็นการดำเนินชีวิตที่ผ่านมาจากอดีตจวบจนถึงปัจจุบันมีทั้งสุขและทุกข์ มนุษย์จะรู้สึกสุขใจและภาคภูมิใจเสมอ เมื่อหวนรำลึกถึงเหตุการณ์เหล่านั้นทำให้ชีวิตปัจจุบันมีความหมายและสร้าง

ความหวังที่จะดำเนินชีวิตที่ดีต่อไปในอนาคต เหตุการณ์หรือประสบการณ์ที่ผ่านมา นั้น ทำให้มนุษย์มีจิตใจผูกพันกับสถานที่ที่ตนเคยดำรงชีวิตมาอย่างแน่นแฟ้น จนเกิดความรู้สึกยึดถือเอาสถานที่เหล่านั้นเป็นถิ่นของตน (Sense of Belonging)

นอกจากนั้น ฮอลล์ (Holl. 2000, pp. 93-105) ได้กล่าวถึงความรู้สึกในถิ่นที่ด้านสถาปัตยกรรมผ่านแนวคิดเชิงปรากฏการณ์ศาสตร์ว่า สถาปัตยกรรมเป็นสื่อที่เชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างระนาบของพื้นฟ้าและระนาบของพื้นโลกเข้าไว้ด้วยกัน และในอีกด้านยังสื่อถึงสถานะตัวตนของมนุษย์ในการเข้าถึงแก่นแท้ (Essence) ของปรากฏการณ์ต่างๆ ผ่านจิตสำนึก (Cognition) และประสบการณ์ที่เรียนรู้จากสัมผัสทั้งห้า (Sense) ของมนุษย์ ซึ่งมีความสอดคล้องกับการศึกษาสำนึกในถิ่นที่ ของ ซีโมน และ ซาวเออร์ ที่กล่าวถึงสำนึกในถิ่นที่เป็นรูปแบบแนวความคิดซึ่งใช้ความรู้สึกของมนุษย์เป็นศูนย์กลางในการสำรวจคุณค่าในตัวสถานที่ ยังถูกแบ่งระดับจากความรู้สึกและการเข้าใจที่มีต่อสถานที่นั้น เกิดจากความรู้สึกภายในสู่ภายนอก (Insideness-outsideness) มีความแตกต่างกัน 7 ระดับ โดยมีระดับความรู้สึกที่มีต่อสถานที่มากที่สุด เรียกว่า Existential insideness และระดับที่ไม่มีความรู้สึกที่มีต่อสถานที่เรียกว่า Placelessness (Seamon & Sowers, 2008, p. 45)

ในด้านสถาปัตยกรรมศาสตร์เมื่อกล่าวถึงสำนึกในถิ่นที่ จะมีความหมายในด้านความสัมพันธ์กันระหว่างมนุษย์กับงานสถาปัตยกรรมที่มีความสอดคล้องกับสังคมและสัมพันธ์กับวัฒนธรรมในถิ่นที่นั้นๆ ที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการทางจิตวิทยา ดนัย นิลสกุล และ นพดล ตั้งสกุล ได้กล่าวว่า การวัดระดับของสำนึกในถิ่นที่ เกิดจากการสร้างความสัมพันธ์ของมนุษย์กับความเข้าใจของสถานที่ โดยใช้การศึกษาระเบียบวิธีที่เป็นเชิงประจักษ์เพื่อใช้อธิบายความสัมพันธ์ให้เห็นเป็นรูปธรรมมากขึ้น โดยใช้แนวทางปรากฏการณ์ศาสตร์เป็นตัวช่วยทำให้เห็นความสัมพันธ์ของมนุษย์กับสภาพแวดล้อม ด้วยการวัดระดับความแตกต่างจากประสบการณ์ภายในสถานที่ (Canter, 1977, อ้างอิงจาก ดนัย นิลสกุล และ นพดล ตั้งสกุล, 2016, น. 185)

นอกจากนี้แนวความคิดสำนึกในถิ่นที่ ยังมีแนวทางการศึกษาแยกย่อยเพื่อให้ง่ายต่อการสร้างคำวัดความรู้สึกที่มีต่อความสัมพันธ์นั้น มัวร์ และ เกรฟ (Moore & Graefe) ได้เสนอวิธีการศึกษาโดยศึกษาความเป็นถิ่นที่ผ่านการใช้ทัศนคติ (Attitude-based Conception) โดยการสร้าง ตัวแปรหลากหลายรูปแบบในการทำงานร่วมกันระหว่างทฤษฎี ประกอบไปด้วย ตัวแปรแรกเอกลักษณ์ของสถานที่ (Place identity) คือความทรงจำ การรับรู้ ความเชื่อ หรือทัศนคติทางความคิดส่วนบุคคลที่ฝังตัวอยู่ในสถานที่นั้นๆ ตัวแปรที่สอง การพึ่งพาอาศัยของสถานที่ (Place dependence) คือพฤติกรรมของการรับรู้ถึงผลประโยชน์ที่มีต่อสถานที่นั้นร่วมกับความสัมพันธ์ใน

ที่อื่นๆ และความผูกพันกับสถานที่ (Place attachment) โดยมีผลกระทบทางจิตใจและอารมณ์ที่ผูกพันบุคคลนั้นกับสถานที่นั้น (Moore & Graefe, 1994, อ้างอิงจาก Jorgensen & Stedman, 2001, p. 238)

ในทัศนะของผู้วิจัยมีความเห็นว่าแนวคิดการศึกษาสำนึกในถิ่นที่มีความเชื่อมโยงและสัมพันธ์กับการศึกษาพื้นที่ทางวัฒนธรรมทั้งในด้านสถาปัตยกรรมศาสตร์ มนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และการสื่อสารทางนิเทศศาสตร์ เพราะเป็นหลักการที่จะช่วยวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่าง คนในพื้นที่ชุมชน สภาพแวดล้อมที่ถูกสร้างขึ้น และธรรมชาติแวดล้อม โดยใช้สัญลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมเป็นตัวกลางในการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ในส่วนรูปธรรมและนามธรรม ให้มากกว่าเป็นเพียงสถานที่ แต่ควรให้คุณค่าและความรู้สึกกับสถานที่นั้นๆ โดยความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นมาจะบอกเล่าถึงเรื่องราว ความทรงจำ ประสบการณ์ ความหมาย บรรยากาศ การรับรู้ รวมถึงกระบวนการเรียนรู้สำนึกในสถานที่และถิ่นที่ของตนเอง

แนวคิดอัตลักษณ์ (Identity)

อัตลักษณ์ (Identity) มีความเชื่อมโยงกับความหลากหลายของศาสตร์วิชาต่างๆ ด้วยเหตุนี้การให้ความหมายของอัตลักษณ์ไปในแนวทางตามกรอบความคิดของแต่ละสาขาวิชาจะมีทั้งความเหมือนและความแตกต่างกันไปตามรากฐานของศาสตร์วิชานั้นๆ ซึ่งอัตลักษณ์ในความเหมือนร่วมเป็นการแสดงภาพเป็นตัวแทนในแง่ของความจริงในสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปได้ตามยุคสมัย การจะทำความเข้าใจความหมายของอัตลักษณ์ในความแตกต่างและความเหมือนในศาสตร์ต่างๆ ในมุมที่กว้างและมีมิติที่ทับซ้อนกันอยู่เพื่อความเข้าใจในแนวคิดอัตลักษณ์หลากหลายมุมมองมากขึ้น

ดังนั้นการที่จะนิยามความหมายของอัตลักษณ์ จึงต้องมีความเข้าใจถึงการเปลี่ยนแปลงของสังคมในยุคปัจจุบันที่สื่อสารสนเทศและเทคโนโลยีมีความสำคัญเป็นอย่างมากต่อการเปลี่ยนวิถีชีวิตประจำวันของมนุษย์ ซึ่งส่งผลให้นิยามของอัตลักษณ์เกิดการเปลี่ยนไปเกิดเป็นอัตลักษณ์ในรูปแบบใหม่ๆ เกิดขึ้นมาทดแทน

ความหมายของอัตลักษณ์

พจนานุกรมศัพท์ อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 ได้บัญญัติคำว่า identity โดยแปลเป็นภาษาไทยได้ว่า เอกลักษณ์ หมายถึงลักษณะที่เหมือนหรือร่วมกัน แต่ในความหมายด้านชาติพันธุ์ หมายถึงกลุ่มที่มีพันธะเกี่ยวข้องกัน และที่แสดงเอกลักษณ์ออกมา โดยการผูกพันลักษณะการของเชื้อชาติและสัญชาติเข้าด้วยกัน

Identity ในด้านปรัชญา หมายถึง ความคล้ายคลึงกันที่สามารถกำหนดและแยกแยะความเหมือนร่วมกันได้

Identity ในความหมายที่เป็นอัตลักษณ์ส่วนบุคคล หมายถึง การรับรู้ว่าเป็นใคร มีตัวตนลักษณะเฉพาะที่มีความสัมพันธ์กับกลุ่มใหญ่ของสังคม ต่อเนื่องของการดำรงอยู่ในช่วงเวลานั้น (Kidd, 2002, pp. 2-3) ส่วน Identity ที่หมายถึง อัตลักษณ์ โดยมากจะเห็นว่ากล่าวถึงในด้านวิชาการมีความหมายคล้ายคลึงกัน แต่อัตลักษณ์มีความต่างจากเอกลักษณ์เป็นนัยที่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ ตามปัจจัยที่เข้ามามีผลกระทบต่อกลุ่มใหญ่ของสังคม

ในขณะที่ ญฐพงศ์ จิตกรนิรัตน์ (2554, น. 31) ให้ความหมายอัตลักษณ์ว่า อัตลักษณ์ไม่ใช่ลักษณะที่มีความหมายมาอยู่ก่อนแล้ว แต่เกิดขึ้นพร้อมๆ มนุษย์หรือสิ่งของเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นมา มีการเคลื่อนไหวปรับเปลี่ยนตลอดเวลา โดยกล่าวว่าสาระสำคัญอยู่ที่อัตลักษณ์เป็นจิตสำนึกในระดับส่วนตัว และจิตสำนึกในระดับส่วนรวมในสังคม ที่เกิดจากการนิยามตนเองว่าเป็นใคร มาจากไหน แตกต่างจากคนอื่นหรือกลุ่มอื่นอย่างไร ซึ่งมีความสอดคล้องกับการให้ความหมายอัตลักษณ์ ของ พรทิภา ชื่นชาติ (2550, น. 8) ให้ความหมายอัตลักษณ์ไว้ว่า เป็นลักษณะเฉพาะของบุคคลหรือสิ่งนั้น และขยายต่อไปได้จนกลายเป็นคุณสมบัติของสิ่งนั้นและทำให้สิ่งนั้นโดดเด่นแตกต่างจากสิ่งอื่น แต่ในปัจจุบันความเป็นปัจเจกเป็นเรื่องของการนิยามความหมายที่สามารถเปลี่ยนแปลงไปตามบริบทแวดล้อม และทำให้คำว่า “identity” นั้นไม่สามารถหมายถึงคุณสมบัติเฉพาะตัวได้อย่างเดียวอีกต่อไป

นอกจากนั้น จุฑาพรรษ์ ผดุงชีวิต (2550, น. 4) กล่าวไว้ว่า อัตลักษณ์เป็นเรื่องของภาพลักษณ์ของตัวตนของมนุษย์เรา (Images of oneself) ที่ได้จากการมีปฏิสัมพันธ์ในสังคม (Social interaction) และเป็นความเข้าใจทั้งในระดับที่เรามีต่อตัวเอง และในลักษณะเดียวกันก็มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับบุคคลอื่นในสังคมตลอดชั่วชีวิตของเรา สอดคล้องกับ ฉลาดชาย ที่ให้ความเห็นว่า อัตลักษณ์มีความสำคัญต่อระบบสังคม สิ่งสำคัญประการแรกคือ ทำให้เรารู้ว่าตัวตนของเราว่ามีความแตกต่างจากคนอื่น โดยไม่จำเป็นต้องมีเพียงหนึ่ง แต่อาจจะมีย่อยๆ ลักษณะที่ประกอบกันขึ้นมา อัตลักษณ์สามารถบ่งบอกลักษณะเฉพาะ ลักษณะพิเศษที่บอกถึงตัวตนหรือสิ่งนั้น เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นมาและเปลี่ยนแปลงได้ ไม่ใช่สิ่งที่เกิดตามธรรมชาติหรือติดตัวมาแต่กำเนิด (ฉลาดชาย รมิดานนท์, 2554, น. 155)

อัตลักษณ์เป็นแนวคิดที่มีการนำมาใช้กับศาสตร์ต่างๆ มายาวนาน ก่อนมีการศึกษาในรูปแบบใหม่ๆ ของการศึกษาในเรื่องการสื่อสาร ด้วยเหตุนี้ภาพลักษณ์และอัตลักษณ์จึงมีความหมายใกล้เคียงในนัยที่มีความแตกต่างกัน ในเชิงด้านสังคมศาสตร์และนิเทศศาสตร์

ภาพลักษณ์ (Image) มักจะถูกกว่าถึงควบคู่กับการสร้างอัตลักษณ์ (Identity) เสมอโดย ขบวนการสร้างอัตลักษณ์จะมีภาพลักษณ์เป็นส่วนหนึ่งในการสื่อสารอยู่เสมอ โดยจะสื่อสารออกมาในรูปแบบของสัญลักษณ์ต่างๆไปสู่บุคคลอื่นๆหรือในสังคม กาญจนา แก้วเทพ (2555, น. 47) ซึ่งในส่วนของความแตกต่างในด้านนิเทศศาสตร์ อัตลักษณ์ในทัศนะกระบวนทัศน์ใหม่ จะปฏิเสธทัศนะแบบสารัตถนิยม (Essentialism) ที่ใช้เนื้อหาจากมรดกทางวัฒนธรรมเป็นหลักมาใช้ในการศึกษา ที่ควรได้รับการสืบทอดต่อไป ที่กล่าวว่าอัตลักษณ์มีความคงรูปในความเป็นแก่นสารที่แน่นอนของคนหนึ่ง หรือกลุ่มคนกลุ่มหนึ่ง และเห็นว่าอัตลักษณ์เป็นสิ่งที่ถูกประกอบขึ้นมา โดยใช้ทัศนะแบบประกอบสร้างนิยม (Constructionism) เมื่ออัตลักษณ์ถูกประกอบขึ้นมาได้ก็ย่อมถูกหรือสร้าง (Deconstruct) และถูกสร้างขึ้นมาใหม่ได้ (Reconstruction) ตลอดเวลา

อัตลักษณ์มาจากจินตนาการกระทำโดยการสร้างให้เห็นภาพลักษณ์มองเป็นสิ่งที่ไม่ตายตัว และอัตลักษณ์แปรผันไปได้ตามสถานการณ์ (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2555, น. 120)

เมื่อ “อัตลักษณ์” ทางด้านการสื่อสารถูกอธิบายเข้าสู่ความหมายร่วมทางชาติพันธุ์ และวัฒนธรรม จึงหมายถึง ตัวตนที่มีลักษณะภาพลักษณ์เฉพาะ หรือเครื่องหมาย สัญลักษณ์ที่สามารถสื่อถึงชาติพันธุ์ เป็นมิติทางมุมมองว่าตัวตนของเราเป็นใคร และอยากให้คนนอกมองเราเป็นแบบไหน โดยผ่านการสื่อสารออกผ่านด้านภาษา พิธีกรรม ความเชื่อ ประเพณี อาหาร การแต่งกาย และที่อยู่อาศัย ซึ่งอัตลักษณ์ไม่จำเป็นต้องมีรูปแบบที่ตายตัว สามารถปรับเปลี่ยน สร้างใหม่ และสืบทอดได้ (สุจิตรา เปลียนรุ่ง; กาญจนา แก้วเทพ. 2555: 141)

จากความหมายของ Identity คำเดียวจะเห็นความเชื่อมโยงของคำว่า “เอกลักษณ์” “อัตลักษณ์” “สัญลักษณ์” และ “ภาพลักษณ์” ว่า เอกลักษณ์ มีความหมายใกล้เคียงกับอัตลักษณ์ คือเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น เพื่อให้เห็นความมีส่วนร่วมกัน เอกลักษณ์มีการแสดงออกชัดเจนในความเป็นหนึ่งเดียวแต่อัตลักษณ์มีความต่างที่สามารถปรับเปลี่ยนไปได้ตามเวลาและบริบท และอัตลักษณ์เป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งใช้ในการสื่อความหมายโดยผ่านรูปแบบการใช้สัญลักษณ์ แสดงผลออกมาเป็นภาพลักษณ์ในรูปแบบหรือความหมายที่มนุษย์ต้องการสื่อสาร ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ นฤพนธ์ ด้วงวิเศษ ที่กล่าวถึงสัญลักษณ์ไว้ว่า ระบบสัญลักษณ์เป็นเรื่องจำเป็นสำหรับมนุษย์ในการสร้างระบบความหมายต่างๆให้กับโลกและธรรมชาติ รูปทางกายภาพต่างๆ ถูกมนุษย์เปลี่ยนความหมายให้อยู่ในรูปสัญลักษณ์ เพื่อสื่อสารออกมาเป็นภาษา ศิลปะ สัญลักษณ์ที่สื่อถึงความเชื่อ พิธีกรรมต่างๆ ซึ่งสัญลักษณ์เหล่านี้ไม่สามารถมองเห็นมนุษย์จึงผลิตเครื่องมือในการสื่อสารจนเกิดเป็นสัญลักษณ์ (นฤพนธ์ ด้วงวิเศษ, 2017, ออนไลน์)

สถาปัตยกรรมศาสตร์เป็นศาสตร์ที่ว่าด้วยการผสมผสานวิทยาการศาสตร์ในด้านต่างๆเข้ามารวมกัน ถ่ายทอดรูปแบบวัฒนธรรมออกมาในรูปแบบอาคารสิ่งก่อสร้างโดยเน้นประโยชน์การใช้สอยเป็นหลัก โดยมีแนวคิดมาจากด้านศิลปะ ปรัชญา สังคมศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ และศาสตร์ในแขนงต่างๆที่เกี่ยวข้อง ในปัจจุบันจะพบว่าสถาปัตยกรรมรูปแบบใหม่ๆ โดยใช้ความเจริญทางด้านวิทยาการและเทคโนโลยีช่วยในการสร้างสรรค์ผลงานเพื่อสื่อสารตอบสนองคุณประโยชน์และการใช้งานของมนุษย์ สถาปัตยกรรมยังเป็นที่สร้างสรรค์หรือนวัตกรรมใหม่ๆ เพื่อตอบสนองสะท้อนความเป็นอัตลักษณ์ของมนุษย์ ทำให้มนุษย์มีความเข้าใจในตัวตนและสังคมมากขึ้นโดยการสื่อสารความหมายของอัตลักษณ์การออกแบบผ่านรูปแบบ หรือภาพลักษณ์ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดทางด้านการสื่อสารทางนิเทศศาสตร์ในเรื่องของอัตลักษณ์ที่มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลาและการอธิบายความหมายทางอัตลักษณ์ผ่านระบบสัญลักษณ์ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดทางสถาปัตยกรรมที่ว่าด้วย แนวความคิดแบบรื้อสร้าง (Deconstruction) เป็นการเชื่อมโยงการออกแบบเพื่ออธิบายภาษาการออกแบบผ่านการสื่อสารโดยการให้ความหมายทางสัญลักษณ์

ในขณะที่อัตลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมศาสตร์ ภาดี เชื้อพรหมณ์ และ อรศิริ ปาณินท์ (2556, น. 141) ได้กล่าวถึง อัตลักษณ์กับแนวความคิดแบบรื้อสร้าง ว่าเป็นแนวความคิดหลังสมัยใหม่ที่มุ่งเน้นลักษณะการใช้ภาษาในการสื่อสารมากกว่าที่จะเกี่ยวข้องกับความเป็นจริง เน้นที่ชีวิตประจำวันซึ่งในแนวคิดหนึ่งที่มีความสอดคล้องกับแนวคิดประสบการณ์วิทยา (Phenomenology) ซึ่งผลของการสร้างภาพตัวแทนที่เสนอออกมาทำให้พยายามมองหาความเหมือนกัน (Similarity) /อัตลักษณ์ (Identity) ในสิ่งต่างๆและมองข้ามความแตกต่าง

นอกจากนั้น Roxana Waterson (1991, XV) ได้กล่าวถึงอัตลักษณ์หรือลักษณะเฉพาะทางสถาปัตยกรรมและมีความเชื่อมโยงกับแนวคิดพื้นที่ว่า สถาปัตยกรรมไม่ได้หมายถึงเพียงองค์ประกอบส่วนตกแต่งต่างๆเท่านั้น แต่เป็นเสมือนสัญลักษณ์ของพื้นที่นั้นๆ และเป็นภาพสะท้อนอัตลักษณ์ของผู้ปลูกสร้างและผู้อยู่อาศัย มีการแสดงออกถึงการสร้างสรรค์ในสังคม

ส่วนในความหมายของอัตลักษณ์ในสถาปัตยกรรมพื้นที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มชาติพันธุ์ในอุษาคเนย์ พบว่าส่วนของอัตลักษณ์ของเรือนอุษาคเนย์ที่มีความหลากหลายของชาติพันธุ์ซึ่งจะมีรูปแบบและคุณลักษณะบางประการที่เหมือนและร่วมกันเพื่อเป็นการบอกเล่า สื่อสาร หรือแสดงออกว่าเป็นพวกพ้องเดียวกันหรือการสืบต่อของกลุ่มชาติพันธุ์ของตน ส่วนลักษณะบางประการที่อาจมีความแตกต่างกันจะเป็นในเรื่องรายละเอียดของพื้นที่บริบทโดยรอบที่ทำให้เกิด

ความแตกต่างในวิถีชีวิต และนำมาซึ่งการปรับเปลี่ยนลักษณะทางกายภาพของเรือนเพื่อให้สอดคล้องกับบริบทแวดล้อม แต่ยังคงสืบเนื่องความเป็นอัตลักษณ์ของชาติพันธุ์ของตน

สอดคล้องกับ ระวีวรรณ โอฬารรัตน์มณี (2556, น. 31) กล่าวถึงอัตลักษณ์ในงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นไว้ว่า อัตลักษณ์ที่สำคัญบางประการที่พบร่วมในเรือนอุษาคเนย์ ซึ่งจะปรากฏจะแสดงความเข้าใจและอธิบายความสัมพันธ์กับสังคม (Spatio-social relation) ได้แก่ เรือนยกพื้นใต้ถุนสูง หลังคาชั้น ลักษณะขนาด รูปทรง กลุ่มเรือน ผังการจัดวางที่ว่าง การแบ่งพื้นที่ส่วนของเรือนด้วยระดับ โครงสร้าง วัสดุ รายละเอียดของการตกแต่ง และสัญลักษณ์

นอกจากนี้ ธนิศร์ เสถียรนาม และ นพดล ตั้งสกุล (2559, น. 65-67) กล่าวถึงการศึกษารูปแบบของเรือนพื้นถิ่นอีสานที่แสดงอัตลักษณ์พื้นถิ่นของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ รวมถึงเรือนพื้นถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์ไทญ้อ ไทโย้ย ไทดำไทพวน ญวน จีน มอญ-เขมร ฯลฯ ที่กระจายตามแหล่งต่างๆตามภูมิภาค ซึ่งรูปแบบสถาปัตยกรรมแสดงอัตลักษณ์และแสดงความสัมพันธ์ด้านสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติและวัฒนธรรมที่ส่งผลต่อการก่อรูปของเรือน เช่นสภาพภูมิอากาศ สภาพภูมิประเทศ การตั้งถิ่นฐาน การทำมาหากิน คติ ความเชื่อ และประเพณีเกี่ยวกับการปลูกเรือน

ดังนั้นการทบทวนนิยามและความหมายของอัตลักษณ์ในศาสตร์ต่างๆที่แตกต่างกันทำให้มีวิธีการมองอัตลักษณ์ในมิติที่กว้างขึ้น ทั้งที่เป็นมิติส่วนบุคคลและมิติที่มีความสัมพันธ์กับโครงสร้างทางสังคมในมุมมองที่แตกต่าง ดังนั้นผู้วิจัยมีความคิดเห็นว่าอัตลักษณ์จึงไม่อาจแยกเป็นอันใดอันหนึ่งจึงมีความเกี่ยวข้องกับศาสตร์ในด้านต่างๆ สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการอธิบายไม่ว่าเป็นทางด้านสถาปัตยกรรมศาสตร์ สังคมมานุษยวิทยา นิเทศศาสตร์ และศิลปวัฒนธรรม ล้วนมีการเกี่ยวโยงกัน อัตลักษณ์จึงมีความสำคัญพิเศษที่เชื่อมโยงและอธิบายระหว่างศาสตร์แขนงต่างๆ เรียงร้อยเข้าหากัน ดังนั้นสรุปความหมายของ “อัตลักษณ์” คือการรับรู้ภาพตัวตนของเราและเกี่ยวข้องกับการยอมรับการแสดงตัวตนให้เห็นว่าเหมือนหรือแตกต่างกับบุคคลอื่นหรือกลุ่มอื่นๆอย่างไร โดยถูกสร้างขึ้นจากกระบวนการทางสังคมและอิทธิพลทางวัฒนธรรมในเรื่องค่านิยม ความเชื่อ และโลกทัศน์ สามารถผันแปรภายใต้เงื่อนไขของเวลา และพื้นที่

ประเภทของอัตลักษณ์

อัตลักษณ์เป็นแนวทางการศึกษาที่มีมายาวนาน มีแนวคิดหลากหลายตามศาสตร์ต่างๆ อาทิ สถาปัตยกรรมศาสตร์ สังคมมานุษยวิทยา รวมถึงด้านศิลปวัฒนธรรม เนื่องจากความหลากหลายของศาสตร์ที่ศึกษาเรื่องอัตลักษณ์จึงมีคำที่ใช้ระบุแตกต่างกันไป แต่ความหมายของ

อัตลักษณ์ก็ยังคงให้ความหมายร่วมกัน เมื่อพิจารณาจะพบว่าอัตลักษณ์ถูกแบ่งประเภทออกมาเพื่อตอบคำถามหรือประเด็นต่างๆที่มีความแตกต่างกันในศาสตร์ที่สนใจศึกษาเพื่อได้คำตอบที่ลึกซึ้งขึ้น

ประสิทธิ์ ลิปรีชา (2547, น. 33) ได้อธิบายว่า การแบ่งประเภทของอัตลักษณ์แบ่งออกเป็น 2 ระดับ คือ อัตลักษณ์ส่วนบุคคล (Individual identity) เป็นการมองตนเองในแง่มุมต่างๆของสังคมว่าเราเป็นใคร ซึ่งบุคคลหนึ่งอาจมีหลายอัตลักษณ์อยู่ในตัวเอง และอัตลักษณ์ทางสังคม (Social identity) ที่เป็นอัตลักษณ์ร่วมกันก่อให้เกิดความสงบอยู่ร่วมกันของกลุ่มชน และไม่สามารถแยกออกจากการกระทำหรือละทิ้งสถานภาพของปัจเจกในกลุ่มได้

สอดคล้องกับ อภิญา เฟื่องฟูสกุล (2546, น. 5-6) ได้แยกประเภทของอัตลักษณ์ไว้ 2 ระดับ คือ ระดับอัตลักษณ์ระดับบุคคล (Personal identity) และระดับอัตลักษณ์ระดับสังคม (Social identity) ได้แก่

1. ระดับอัตลักษณ์ระดับบุคคล (Personal identity)

อภิญา ได้กล่าวถึงอัตลักษณ์ระดับบุคคลว่าเป็นการแสดงสัญลักษณ์อย่างหนึ่งที่ทำให้ตัวบุคคลนั้นมีความเป็นตัวของตัวเองและแตกต่างจากคนอื่น เห็นได้ว่าอัตลักษณ์เป็นคุณลักษณะประการหนึ่งในตัวบุคคล ซึ่งในทางสังคมวิทยาบอกว่าเมื่อบุคคลมาอยู่รวมกันในสังคมต้องมีการติดต่อสื่อสารกันหรือมีการกระทำทางสังคมระหว่างกัน โดยพฤติกรรมที่แสดงออกของแต่ละบุคคลเป็นการความสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ขึ้นอยู่กับสภาพของโครงสร้างสังคมนั้นๆ (อภิญา เฟื่องฟูสกุล, 2546, น. 33)

ในขณะที่ วุฒินันท์ สุนทรขจิต (2551, น. 48) ได้กล่าวถึงความเฉพาะตนโดยให้ความหมาย ผ่านการรับรู้ด้วยตนเองนั้น (Self-concept) ไว้ว่า ไม่ได้เกิดมาจากตัวเองเพียงอย่างเดียว แต่มีการพัฒนาขึ้นจากสิ่งรอบๆตัว จากการปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่นในสังคม การที่คนอื่นมองเรา รวมถึงการรับรู้ตัวเราจากคนอื่น ทั้งนี้ การที่คนอื่นมองเรานั้นอาจจะไม่สอดคล้องกับการที่เรามองตนเองเสมอไป โดยพิจารณาองค์ประกอบส่วนแรก คือตนเองจากภายใน ได้แก่ ด้านร่างกาย ด้านศีลธรรม ด้านส่วนตัว ด้านครอบครัว และด้านสังคม ส่วนที่สอง คือลักษณะภายนอก ได้แก่ ด้านความเป็นเอกลักษณ์ ด้านพฤติกรรม และด้านการตัดสินใจ เป็นการสะท้อนความเฉพาะตนต่อผู้อื่นที่มอง ซึ่งสอดคล้องกับ พรประภา ในความหมายคล้ายกันของ มโนภาพแห่งตน (Self-concept) หมายถึง ผลรวมทั้งหมดของลักษณะประจำตัว ความสามารถ ค่านิยมที่บุคคลเชื่อว่าเป็นสิ่งที่อธิบายตัวตนเขาได้ว่าอย่างไร เปรียบเสมือนการมองกระจกที่สะท้อนและทำให้บุคคล

สามารถมองเห็นตนเอง รู้จักตนเอง โดยที่มโนภาพแห่งตนนั้นจะมีความเกี่ยวข้องอย่างใกล้ชิดกับการที่เรานับถือตนเอง (Carl Roger, 1970, อ้างอิงจาก พรประภา โนจา, 2553, น. 7)

นอกจากนั้น วารุณี ยังกล่าวไว้ในการสร้างตัวตนในสังคมไว้ว่า กลไกสำคัญของการสร้างตัวตน คือ กระบวนการพัฒนาการความรู้สึกที่เกี่ยวกับตัวตน ก่อให้เกิดกระบวนการปฏิสัมพันธ์ที่ทำให้เห็นว่าการเรียนรู้ที่จะสวมบทบาทของผู้อื่น โดยมีภาษาเป็นเครื่องมือช่วยในการเรียนรู้ ภาษาจะสื่อสารระบบสัญลักษณ์ และกฎเกณฑ์ร่วมของสังคม นอกจากนี้ยังมีแนวคิดที่ว่า ตัวตนที่แท้จริงของตนคือการสะท้อนกลับ ตัวตนที่จะแสดงออกมาเป็นตัวตนได้ชัดเจนนั้นก็เพราะความสัมพันธ์ของคนนั้นที่มีต่อบุคคลอื่น ที่สามารถรับทัศนคติของคนที่มีความสัมพันธ์ต่อกันและสะท้อนตัวตนออกมา ตัวตนจึงอยู่ในทั้งสภาพผู้กระทำ (Subject) และผู้ถูกกระทำ (Object) (George Herbert Mead, 1913, อ้างอิงจาก วารุณี ภูริสินธิ์, 2544, ออนไลน์)

จะพบว่าประเภทของอัตลักษณ์ที่เกิดขึ้นมาจะมีความสัมพันธ์ของระดับบุคคลและระดับสังคมเกี่ยวข้องกันเสมอ โดยอัตลักษณ์จะเป็นตัวกำหนดกรอบของสารสื่อสารออกมาในรูปแบบสัญลักษณ์ โดยความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นจะไม่ได้สะท้อนระดับอัตลักษณ์แค่ส่วนบุคคล แต่จะแสดงผลสะท้อนความสัมพันธ์กับบุคคลอื่นด้วยเช่นกัน

2. อัตลักษณ์ระดับสังคม (Social identity)

เมื่อมนุษย์อยู่รวมตัวกันเป็นสังคม การหาอัตลักษณ์ร่วมกันเพื่อบอกความเหมือนและความแตกต่างจึงมีกลไกและแนวทางสร้างอัตลักษณ์ให้เกิดขึ้นมาในระดับสังคม บัณฑิต ไกรวิจิตร กล่าวว่า การสร้างตัวเองให้มีอัตลักษณ์เหมือนคนอื่น ๆ ในกลุ่มเดียวกันและ 'แตกต่าง' จากกลุ่มที่ไม่ใช่กลุ่มเดียวกัน เช่น ในกรณีที่เดินทางไปต่างประเทศในสถานที่ไกลๆ เมื่อได้ยินเสียงหรือสำเนียงท้องถิ่นของตนจากบุคคลหรือกลุ่มคนอื่น ๆ จะเกิดความตระหนักรู้ว่าตัวเองเป็นส่วนหนึ่งของภาษาและกลุ่มคนนั้นๆ (Woodward Kate, 2004, อ้างอิงจาก บัณฑิต ไกรวิจิตร, 2552, ออนไลน์)

ในขณะที่อัตลักษณ์ระดับสังคม เป็นองค์ประกอบที่ทำให้เราเกิดทัศนคติต่อตนเอง (Self-concept) เพราะการที่บุคคลจะเข้าใจตนเอง ประมาณคุณค่าตนเองและความสามารถที่ใช้ในการแสดงตัวตนต่อผู้อื่นผ่านการสื่อสาร ถือได้ว่าเป็นการพัฒนาอัตลักษณ์ทางสังคมที่บุคคลได้มาจากการเรียนรู้จากการเป็นส่วนหนึ่งของสังคมนั้นด้วย (Tajfel H, 1981, อ้างอิงจาก วิไลวรรณ จงวิไลเกษม, 2551, น. 37)

สอดคล้องกับ เมตตา วิวัฒนาบุญ (2548, น. 11) ได้กล่าวถึงความหมายของอัตลักษณ์ทางสังคมว่า เป็นบทบาทของตัวเราที่เปลี่ยนแปลงไปตามสถานการณ์ที่มีการ

เชื่อมโยงกับอัตลักษณ์ของบุคคลที่เกิดจากการตระหนักรู้และส่งผลกับการรับรู้เกี่ยวกับตนเอง ซึ่งผู้คนสามารถพัฒนาภาพพจน์ของตนเองจากสมาชิกภาพได้ 2 ทางคือ ทางแรกคือการส่งเสริมอัตลักษณ์กลุ่มพวกเรา ทางที่สองคือ ส่งเสริมอัตลักษณ์ของพวกเขาโดยให้อัตลักษณ์ของพวกเราสำคัญที่สุดทำให้เกิดทัศนคติที่มีต่อตนเอง และยังเกี่ยวข้องกับการเป็นสมาชิกของกลุ่มสังคมด้วย

ความแตกต่างระหว่างอัตลักษณ์ระดับบุคคล และอัตลักษณ์ระดับสังคม ถูกนิยามความคิดความรู้สึกที่เป็นปัจเจกต่อตนเองว่าเป็นอัตลักษณ์ส่วนตัว (Ego identity) ส่วนภาพของปัจเจกของบุคคลนี้ในสายตาคนอื่นในฐานะที่เป็นบุคคลที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัวเรียกว่าอัตลักษณ์ส่วนบุคคล (Personal identity) ซึ่งทุกสังคมมีกระบวนการแจกแจง และระบุอัตลักษณ์ส่วนบุคคลแตกต่างกันไป ตาม สถานภาพทางสังคม อาทิ อาชีพ ชนชั้น เพศ ชาตินัพันธุ์หรือศาสนาที่ปัจเจกบุคคลนั้นสังกัดอยู่ (Erving Goffman, 1959, อ้างอิงจาก อภิญา เพ็ญพัสกุล, 2546, น. 21-28)

จากแนวความคิดที่แบ่งลักษณะของอัตลักษณ์เป็นอัตลักษณ์ระดับบุคคล และอัตลักษณ์ระดับสังคม จะพบว่าทั้ง 2 รูปแบบมีความสัมพันธ์กันแบบแยกไม่ออก อัตลักษณ์ระดับสังคมจึงเป็นส่วนหนึ่งที่ส่งผลให้เกิดการก่ออัตลักษณ์ระดับบุคคล เป็นการแสดงบทบาทหน้าที่ของตัวตนในสังคมจะแสดงออกซึ่งความสัมพันธ์ต่างๆ ผ่านการใช้สัญลักษณ์ และการสร้างภาพแทนความจริงที่มีความหลากหลายรูปแบบ นอกจากนี้อัตลักษณ์ยังเกี่ยวข้องกับความเป็นตัวตนของเราจากภายใน ทั้งด้านอารมณ์ และความรู้สึก เพราะมนุษย์ให้ความหมายหรือเปลี่ยนแปลงความหมายที่เกี่ยวกับตนเอง ดังนั้น อัตลักษณ์จึงเป็นการแสดงออกที่สำคัญของสังคมที่อาศัยอยู่ และมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันระหว่างตัวตนของเรากับบุคคลอื่น โดยความสัมพันธ์มีความเกี่ยวข้องกับเวลาและสถานที่นั้นๆ

กระบวนการการสร้างอัตลักษณ์

จากแนวคิดความเชื่อที่ว่าอัตลักษณ์ทางชาตินัพันธุ์ไม่ได้มีเพียงหนึ่งเดียว การศึกษาเกี่ยวกับปรากฏการณ์ทางชาตินัพันธุ์และการสร้างอัตลักษณ์ทางชาตินัพันธุ์ น่าจะเกิดจากการผสมผสานทางวัฒนธรรมอื่นๆ ที่ปรับเปลี่ยนเพื่อความอยู่รอดของวัฒนธรรมตนเอง

ฉลาดชาย รมิตานนท์ (2550, น. 1) กล่าวว่า อัตลักษณ์ ไม่ใช่สิ่งที่มีอยู่ตามธรรมชาติ หรือเกิดขึ้นมาเอง แต่ถูกก่อรูปขึ้นมาภายในวัฒนธรรม ณ ช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง โดยวัฒนธรรมที่ถูกสร้างขึ้นในสังคมมีการเคลื่อนไหว เปลี่ยนแปลง และไม่หยุดนิ่ง มีรูปแบบที่เป็นวงจรเรียกว่า “วงจรแห่งวัฒนธรรม” (Circuit of culture) ที่แสดงให้เห็นว่าอัตลักษณ์เป็นกระบวนการที่

ถูกผลิต (Produced) สามารถบริโภค (Consumed) และถูกควบคุมจัดการ (Regulated) ภายใต้วัฒนธรรม พร้อมทั้งมีการสร้างความหมายต่างๆ (Creating Meaning) ผ่านระบบต่างๆ ของการสร้างภาพตัวแทน (Symbolic systems of representation)

การสร้างอัตลักษณ์ใหม่ หมายถึงการสร้างสรรคกิจกรรมใหม่ๆหรือช่องทางการสื่อสารใหม่ๆ ซึ่งเป็นลักษณะกิจกรรมที่ไม่เคยมีมาก่อน แต่ได้สร้างสรรค์ขึ้นในปัจจุบันเพื่อเป็นการบ่งบอกและตอกย้ำให้ผู้อื่นทราบถึงความเป็นตัวตนผ่านกิจกรรมและช่องทางการสื่อสารที่ต้องการเผยแพร่ออกไป (สุจิตรา เป็เลียนรุ่ง และ กาญจนา แก้วเทพ, 2555, น. 139)

ในขณะที่ นุชจรินทร์ ทับทิม (2553, น. 13) กล่าถึงกระบวนการสร้างอัตลักษณ์ว่าเป็นความพยายามของบุคคลหรือกลุ่มคนในสังคมที่ต้องการแสวงหาพื้นที่ทางสังคมเพื่อแสดงออกในด้านต่างๆ เช่น ด้านความคิด วาทกรรม วัฒนธรรม ค่านิยม พฤติกรรมต่างๆ โดยการนิยามการสร้างเป็น 2 วิธี

1. การนิยามอัตลักษณ์ทางบวก (Positive identification) เป็นการนิยามอัตลักษณ์หรือให้ความหมายเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ ชาติพันธุ์ และสังคมวัฒนธรรมตนเอง

2. การนิยามอัตลักษณ์ทางลบ (Negative identification) เป็นการนิยามหรือเป็นการสร้าง อัตลักษณ์ โดยใช้คนอื่นหรือกลุ่มอื่น ทั้งที่เป็นฝ่ายตรงข้ามหรือพันธมิตร เป็นการนิยามจากคนภายนอก ซึ่งโดยมากจะได้มาในแง่ลบ

กระบวนการสร้างอัตลักษณ์ ไม่ใช่เรื่องที่ติดตัวมาพร้อมกับธรรมชาติ แต่ถูกประกอบขึ้นจากการปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น ตลอดจนการสังสมผลผลิตจากวาทกรรม ซึ่งอัตลักษณ์จะมีคุณสมบัติที่สำคัญ 2 ประการ คือ การมีมิติ (Dimensions) และการมีพลวัต (Dynamic) ที่เคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพการณ์ (Chris Barker, 2000, อ้างอิงจาก พจมาน นิตยใหม่, 2551, น. 9)

นอกจากนั้น บัณฑิต ไกรวิจิตร (2552, น. 3) กล่าวว่า การสร้างอัตลักษณ์ต้องทำเป็นกระบวนการภายใต้องค์ประกอบและบริบทที่มีความหลากหลายแตกต่างกันไป โดยจำแนกเป็น 3 มิติ คือ

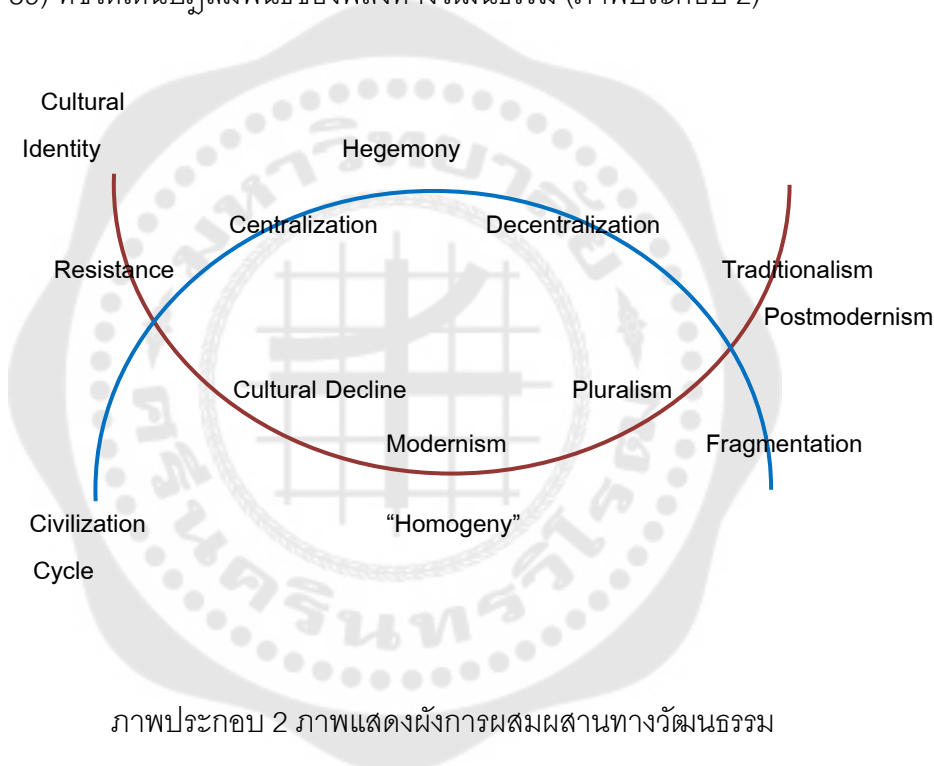
1. มิติของตัวบท ซึ่งเกี่ยวข้องกับการนิยามตัวเอง ความเชื่อ ความหมายของชีวิต เป้าหมายของชีวิต ประสบการณ์ และความสัมพันธ์ของมนุษย์กับสิ่งต่างๆ

2. มิติทางวาทกรรม ซึ่งเกี่ยวกับรหัสที่เป็นแบบแผนทั้งหมด อาทิ วัฒนธรรม อวัจนภาษา สัญลักษณ์ ภาษา สถานที่ เวลา โครงสร้างทางสังคม เป็นต้น

3. มิติทางสังคม ซึ่งเกี่ยวกับการปฏิสัมพันธ์ระหว่างตัวกับบุคคลอื่นในสังคม ตามแบบบรรทัดฐานในสังคม อาทิ ด้านครอบครัว วัฒนธรรม การศึกษา เป็นต้น

และ อานันท์ กาญจนพันธุ์ (2555, น. 7) แสดงความคิดเห็นว่า ปัจจุบันในยุคโลกาภิวัตน์ อัตลักษณ์มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลาตามวาทกรรมและแนวความคิดที่เพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะความแตกต่างระหว่างแนวความคิดแบบเสรีนิยมและความคิดหลังสมัยใหม่ ไม่ได้มองความหลากหลายทางวัฒนธรรมและชาติพันธุ์หมายถึงการเคารพความแตกต่างเสมอไป

อภิญญา กล่าวถึงหนึ่งในแนวทางของวัฒนธรรมใหม่คือการหวนกลับไปหาอดีต (Traditionalism) ซึ่งเกิดการผสมผสานขององค์ประกอบทางวัฒนธรรม ที่ขาดความเข้าใจในบริบทความสัมพันธ์เชิงอำนาจและตัวแปร โดยอธิบายจากแผนภาพของ Jonathan Friedman (1994, p. 39) ที่ชี้ให้เห็นปฏิสัมพันธ์ของพลังทางวัฒนธรรม (ภาพประกอบ 2)

ภาพประกอบ 2 ภาพแสดงผังการผสมผสานทางวัฒนธรรม

ที่มา : อภิญญา เฟื่องฟูสกุล. (2546). **อัตลักษณ์ (Identity)**. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.

จากภาพอธิบายได้ว่า เส้นโค้งคว่ำแสดงถึงกระแสพลังของโลกาภิวัตน์ที่มีอิทธิพลต่อโครงสร้างสังคม ซึ่งตรรกะของทุนทำให้เกิดพัฒนาการจากการรวมศูนย์ทางอำนาจเศรษฐกิจการเมืองไปสู่การกระจายอำนาจหลายชั่ว เส้นโค้งหงายแสดงถึงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมในยุคใหม่ที่เกิดการครอบงำทำให้เกิดแบบแผนค่านิยมและการบริโภคที่เหมือนกัน (Cultural

homogeneity) แต่เมื่อถึงจุดอิ่มตัวพลังดังกล่าวไม่สามารถตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงและขัดแย้งที่เกิดขึ้นในระบบ ผู้คนจะหาหนทางใหม่ๆ และหนึ่งในทางนั้นคือการหวนกลับไปหาอดีต (Jonathan Friedman, 1994, อ้างอิงจาก อภิญา เฟื่องฟูสกุล, 2546, น. 90-91)

จากแนวความคิดของ Friedman ในส่วนของการสร้างอัตลักษณ์ใหม่ที่หวนกลับไปหาอดีตจะเห็นได้ว่าอัตลักษณ์ในทางด้านสถาปัตยกรรมมีความคล้ายคลึงกันในแง่ของการพัฒนาแบบให้ตอบไปข้างหน้ากับกระแสของพลวัตสังคมในปัจจุบัน แต่เมื่อถึงจุดๆ หนึ่งทางออกทางหนึ่งคือการแสดงออกเชิงสัญลักษณ์ในการแสดงตัวตนที่มีความสัมพันธ์กับบุคคลหรือสถานที่หรือสิ่งต่างๆ ให้วนถึงอดีตแต่ในรูปแบบใหม่โดยยังคงมีความสัมพันธ์กับโครงสร้างสังคมที่เกี่ยวข้อง

ในขณะที่การสร้างอัตลักษณ์ทางด้านสถาปัตยกรรม ฮิลลีเออร์ และ รุสบี้ ได้กล่าวถึงการแสดงอัตลักษณ์ในการสร้างสรรค์งานด้านสถาปัตยกรรมว่า โดยทั่วไปสถาปัตยกรรมจะถูกพูดถึงประโยชน์ใช้สอยและรูปทรงทางด้านกายภาพภายนอก ในความเป็นจริงสถาปัตยกรรมสามารถแสดงอัตลักษณ์ที่เชื่อมโยงกับสภาพแวดล้อม โดยมักจะถูกเชื่อมโยงไปสู่รูปแบบแนวคิดทางพิธีกรรม ความเชื่อ และศาสนา (Hillier & Rooksby, 2005, p. 297)

นอกจากนั้น เรณู วิชาศิลป์ (2556, น. 3) กล่าวว่า การสร้างอัตลักษณ์ในเชิงงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นว่า อัตลักษณ์บ้านเรือนในชุมชนที่มาจากปัจจัยสภาพแวดล้อม เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ตลอดจนโลกทัศน์และ ความเชื่อ แสดงถึงกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีรากเหง้าทางประวัติศาสตร์ สังคม วัฒนธรรมร่วมกันมานาน ภายใต้สภาพแวดล้อม วิถีชีวิต ความคิด ความเชื่อที่คล้ายคลึงกัน ซึ่งสอดคล้องกับกับแนวความคิดของ ธนิสร์ เสถียรนาม และ นพดล ตั้งสกุล ในการศึกษาเรือนพื้นถิ่น ที่ว่าด้วยการศึกษาความสัมพันธ์ของเนื้อหาทางกายภาพ และเนื้อหาทางนามธรรมที่สัมพันธ์กับตัวเรือน เช่น บริบทแวดล้อมทางธรรมชาติ ทางวัฒนธรรม การเมืองการปกครอง ฯลฯ ซึ่งเป็นแนวทางด้านสังคมศาสตร์และคติชนวิทยา ซึ่งจะช่วยแสดงถึง อัตลักษณ์และวัฒนธรรมของแต่ละถิ่น (Oliver, 1997, อ้างถึงใน ธนิสร์ เสถียรนาม และ นพดล ตั้งสกุล, 2559, น. 67)

ในขณะที่ อิศรชัย บุญนะอรจนัน และ เกรียงไกร เกิดศิริ (2559, น. 224-226) ได้กล่าวว่า สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นมีพลังการเคลื่อนไหวและเปลี่ยนแปลงเชื่อมโยงในหลากหลายมิติทั้งในด้านสังคมและวัฒนธรรมที่ซับซ้อน การเปลี่ยนแปลงนั้นแปรเปลี่ยนไปตามวิถีชีวิตและการดำรงอยู่ของชุมชน ทั้งที่มาจากภายนอกและภายในชุมชน โดยมีการนำเอาสถาปัตยกรรมมาใช้เป็นหลักในการอธิบายถึงอัตลักษณ์การเป็นชาติพันธุ์ในแต่ละแห่ง

สถาปัตยกรรมเป็นส่วนสำคัญส่วนหนึ่งที่สะท้อนอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์เชิงวัฒนธรรม ด้วยเหตุนี้การศึกษาในเรื่องการเคลื่อนไหวทางวัฒนธรรมในปัจจุบันต่างให้ความสนใจในการผสมผสานของโลกาภิวัตน์และวัฒนธรรมท้องถิ่นนิยม สอดคล้องกับแนวคิดของระวีวรรณ ได้กล่าวถึงอัตลักษณ์ในเชิงสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นว่า ปัจจัยภายนอกของเรือนเป็นตัวกำหนดเงื่อนไขรูปแบบเรือนแบบที่คล้ายกัน แต่แรงผลักดันภายในที่ก่อให้เกิดการสร้างสรรค์เชิง จิตวิญญาณจนเกิดเป็นอัตลักษณ์บ้านเรือน (ระวีวรรณ โอฬารรัตน์มณี, 2556, น. 33)

จากแนวคิดอัตลักษณ์ที่กล่าวมาข้างต้น จากทัศนะผู้วิจัยเห็นว่ากระบวนการสร้างอัตลักษณ์ในศาสตร์ที่แตกต่างกัน จะมีลักษณะความคิดเรื่องอัตลักษณ์มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันระหว่างตัวตนของเรากับบุคคลอื่นผ่านการสร้างภาพเป็นตัวแทน โดยมีเวลาและสถานที่เป็นตัวเชื่อมโยง ดังนั้นอัตลักษณ์ที่ถูกสร้างขึ้นในบุคคลหนึ่งจึงสามารถมีความหลากหลาย และเมื่อบุคคลยอมรับในอัตลักษณ์ใดอัตลักษณ์หนึ่งของตนในช่วงเวลานั้น บุคคลนั้นก็จะสร้าง อัตลักษณ์ที่แตกต่างกันออกไป โดยในขณะที่ตัวบุคคลเป็นคนกำหนดตำแหน่งของตน สังคมก็จะกำหนดตำแหน่งของบุคคลในเวลาเดียวกัน เช่นเดียวกันกับอัตลักษณ์ของวัฒนธรรม เกิดจากระบบของความสัมพันธ์แบบ องค์รวมระหว่างกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม และความเชื่อในวิถีสังคมที่ลึกซึ้งที่มีการสืบทอดองค์ความรู้ ความสามารถ ความชำนาญ ถ่ายทอดสืบต่อกันมา

แนวคิดการปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรม (Cultural Interaction)

การเปลี่ยนแปลงในโลกปัจจุบันเกิดขึ้นตลอดเวลา ไม่มีสิ่งใดในโลกที่จะไม่มีการเปลี่ยนแปลง เวลาเป็นตัวกำหนดให้สิ่งนั้นๆมีการเปลี่ยนแปลงเกิดความแตกต่างที่ต่อเนื่องจากช่วงเวลาหนึ่งไปอีกช่วงเวลาหนึ่ง สังคมและวัฒนธรรมก็มีลักษณะเช่นเดียวกัน คือมีความเป็นพลวัตมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันและเปลี่ยนแปลงตลอดเวลาไม่มีสังคมหรือวัฒนธรรมไหนที่จะหยุดนิ่ง เนื่องด้วยลักษณะธรรมชาติของมนุษย์ที่ต้องมุ่งหาสิ่งที่ดีกว่าสมบูรณ์กว่าที่มีในปัจจุบันเสมอ สังคมไหนหรือวัฒนธรรมไหนที่หยุดนิ่งไม่มีการเปลี่ยนแปลงก็อาจหมายถึงวัฒนธรรมนั้นได้สิ้นสุดลง วัฒนธรรมจึงเป็นสิ่งที่มิอยู่ในระบบของมนุษย์ทุกๆสังคม มีความสัมพันธ์กันทั้งมนุษย์ สังคม และสิ่งแวดล้อม โดยมีวัฒนธรรมเป็นเครื่องมือในการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ทั้งสามส่วนให้เป็นระบบ

พลวัตทางวัฒนธรรมภายใต้ความสัมพันธ์ของมนุษย์ สังคม และสิ่งแวดล้อม ต่อการดำรงวิถีชีวิตจากอดีตที่มีความผูกพันลึกซึ้งในรูปแบบพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน แต่เมื่อสังคมที่เป็นตัวแปรที่สำคัญมีการเปลี่ยนแปลง วัฒนธรรมที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในบริบทสังคมไทยจึงต้องถูกปรับให้เข้ากับยุคสมัยที่แปรเปลี่ยนไป

องค์การการศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, 2002) ได้วางกรอบแนวคิดของ “วัฒนธรรม” ไว้ว่า วัฒนธรรมควรได้รับการพิจารณาและยอมรับในฐานะที่มีลักษณะเฉพาะตัวมีจุดเด่นชัดของวิญญาน องค์วัตถุ องค์ความรู้ เรื่องราว สติปัญญา และรูปแบบทางสังคมหรือกลุ่มสังคม ซึ่งได้หลอมรวมเพิ่มเติมจากศิลปะ วรรณคดี การดำเนินชีวิต วิถีชีวิตของการอยู่ร่วมกัน มีคุณค่า ประเพณี และความเชื่อ รวมทั้งได้กำหนดคุณลักษณะของมรดกทางวัฒนธรรมออกเป็น 2 ด้าน ได้แก่ มรดกวัฒนธรรมที่มีตัวตน และมรดกวัฒนธรรมที่ไม่มีตัวตน

ในประเทศไทย กรอบ “วัฒนธรรม” ในพระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติ พ.ศ. 2485 ได้นิยามไว้ว่า วัฒนธรรมหมายถึง ลักษณะที่แสดงความเจริญงอกงาม ความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความกลมเกลียวก้าวหน้าของชาติและศีลธรรมอันดีงามของประชาชน ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่า เป็นการให้ความหมายจากการแปลรากศัพท์มาจากภาษาสันสกฤตของคำว่า “วัฒนธรรม” ที่แปลว่า “ธรรมคือความเจริญ” ทั้งนี้ทางสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2535) ได้นิยาม “วัฒนธรรม” ว่า คือความเจริญงอกงาม ซึ่งเป็นผลจากความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับสังคม และมนุษย์กับธรรมชาติ จำแนกออกเป็น 3 ด้าน ได้แก่ สังคม จิตใจ และวัตถุ มีการสั่งสมและสืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง จากสังคมหนึ่งไปสู่อีกสังคมหนึ่ง จนกลายเป็นแบบแผนที่สามารถ เรียนรู้และก่อให้เกิดพฤติกรรมและผลผลิต ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม อันควรค่าแก่การวิจัย อนุรักษ์ ฟื้นฟู ถ่ายทอด เสริมสร้าง และแลกเปลี่ยน เพื่อสร้างดุลยภาพแห่งความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ สังคม และธรรมชาติ

“วัฒนธรรม” เป็นสำนึกร่วมกัน ที่ยึดโยงอยู่กับโครงสร้างและความสัมพันธ์ของสังคม ซึ่งช่วยผนึกให้ส่วนต่างๆ ของสังคมอยู่ร่วมกันได้อย่างเป็นระบบและกลมกลืน (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2555, 36)

ในขณะที่ สุพัตรา สุภาพ (2549, น. 25) ให้ความหมาย วัฒนธรรม หมายถึง สิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้น กำหนดขึ้น มิใช่สิ่งที่มีมนุษย์ทำตามสัญชาตญาณ อาจเป็นการประดิษฐ์วัตถุสิ่งของขึ้นใช้ หรืออาจเป็นการกำหนดพฤติกรรม และ/หรือความคิด ตลอดจนวิธีการหรือระบบการทำงาน ฉะนั้น วัฒนธรรมก็คือระบบในสังคมที่มนุษย์สร้างขึ้น มิใช่ระบบที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติตามสัญชาตญาณ

วัฒนธรรมในสังคมไทยส่วนใหญ่มีมุมมองอยู่ 2 ความหมาย ความหมายแรกจะมอง วัฒนธรรมคตินิยมพื้นฐานดั้งเดิม ให้ความสำคัญกับคุณค่าและจิตสำนึกเฉพาะวัฒนธรรมที่กลมกลืนกับสังคมไทยในแง่ความคิดและภูมิปัญญาในการดำเนินชีวิต ส่วนในความหมายที่สอง จะเน้นวัฒนธรรมท้องถิ่นความหลากหลายทางชาติพันธุ์ โดยให้ความสำคัญกับความแตกต่าง

หลากหลายของวิถีชีวิตทางวัฒนธรรมของกลุ่มชนต่างๆ โดยพยายามทำความเข้าใจการผสมผสานทางวัฒนธรรม (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2555, น. 6)

ในกลุ่มผู้ศึกษาด้านวัฒนธรรม ได้กล่าวในทิศทางเดียวกันว่า วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นไม่ได้เป็นสิ่งที่ตายตัวแน่นอน สามารถปรับเปลี่ยนรูปแบบได้ วัฒนธรรมจึงเป็นสิ่งที่งามที่งอกงามเติบโตได้ในสังคม

วัฒนธรรม เป็นระบบความเชื่อและค่านิยมทางสังคมซึ่งอยู่เบื้องหลังพฤติกรรมมนุษย์ โดยวัฒนธรรมมีกฎระเบียบหรือมาตรฐานของพฤติกรรมที่คนในสังคมให้การยอมรับ ในการกำหนดใช้เป็นบรรทัดฐานในการดำรงชีวิตของผู้คนในสังคม (ยศ สันตสมบัติ, 2544, น. 11)

ในขณะที่ สนิท สมัการ (2542, น. 48) กล่าวว่า วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ควบคู่ไปกับสังคม แยกกันไม่ออกเปรียบเสมือนเป็นเงาซึ่งกันและกัน ในสังคมทุกวันนี้ที่เป็นพหุวัฒนธรรม เกิดการเปรียบเทียบและเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา เมื่อพิจารณาถึงความหมายการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมแล้ว การเปลี่ยนแปลงทางสังคมอาจเกิดขึ้นได้จากความสัมพันธ์ทางสังคมในแต่ละเรื่อง มีผลทำให้ความสัมพันธ์ทางสังคมเกิดความแตกต่างกันขึ้น ในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่งแล้ว ไม่ว่าจะการเปลี่ยนแปลงจะเปลี่ยนเล็กน้อยหรือใหญ่โตเพียงไรย่อมถือว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงทางสังคมได้ทั้งสิ้น ส่วนการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมนั้น เป็นการเปลี่ยนแปลงในแบบแผนของการดำเนินชีวิตของชนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งย่อมจะมีวิถีชีวิตเป็นของตนเอง

การปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรม เป็นแนวคิดที่จะนำมาอธิบายเกี่ยวกับการปรับตัวของกลุ่มคนที่มาอาศัยอยู่ร่วมกันในสังคมวัฒนธรรม รวมถึงการอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในพื้นที่นั้นๆ ทั้งในด้านสังคมและด้านวัฒนธรรม การปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมจึงปรากฏหลายลักษณะ อาทิ

1. การผสมผสานทางวัฒนธรรม (Accultulation) เป็นการปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมระหว่างวัฒนธรรมสองกลุ่มที่มีความแตกต่างกัน มีการแลกเปลี่ยนรับวัฒนธรรมซึ่งกันและกัน กลุ่มวัฒนธรรมที่มีอ่อนแอกว่าจะถูกผสมกลมกลืนกับกลุ่มวัฒนธรรมที่มีพลังมากกว่า

2. การผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรม (Assimilation) เป็นการปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมระหว่างกลุ่มวัฒนธรรมที่มีความแตกต่างกัน มีการรับเอาวัฒนธรรมของซึ่งกันและกันทำให้เกิดการรวมตัวผสมผสานทางวัฒนธรรม ทั้งที่เกิดจากตามธรรมชาติและเกิดจากการตั้งใจของกลุ่มวัฒนธรรมที่มีกำลังมากกว่า

3. การปรับตัว (Adaptation) เป็นการปฏิสัมพันธ์หรือการปรับเปลี่ยนของกลุ่มสังคมหนึ่งให้เข้ากับสังคมข้างเคียง รวมถึงการปรับตัวทางวัฒนธรรมให้สามารถดำรงอยู่ได้กับสังคมข้างเคียงนั้นๆ

การเปลี่ยนแปลงทางสังคม เป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในระบบความสัมพันธ์ของบุคคลที่อยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มเป็นพวกเดียวกันเป็นการเปลี่ยนแปลงในกรอบกำหนดขอบเขตสิทธิและหน้าที่ที่บุคคลจะปฏิบัติต่อกันได้จากที่เคยกำหนดไว้ การเปลี่ยนแปลงของสังคมมีทั้งในระดับจุลภาค ได้แก่การเปลี่ยนแปลงในพฤติกรรมบุคคลที่เกิดขึ้นในปกติ เช่น เรื่องค่านิยม คุณค่าทางจริยธรรม การแต่งกาย มารยาท และการใช้ภาษา การเปลี่ยนแปลงในระดับนี้จะเปลี่ยนแปลงไปอย่างช้าๆ ในระดับมหภาค คือการเปลี่ยนแปลงในรูปแบบของสังคม การเปลี่ยนแปลงในระดับนี้เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงสะสมในระดับจุลภาค (ผจงจิตต์ อธิคมนันท์, 2543, อ้างถึงใน จิรัชยา เจียวกิก, 2558, ออนไลน์) การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมจึงยากที่จะแยกออกจากกันได้โดยเด็ดขาด ทั้งด้านสังคมและวัฒนธรรมมีความสัมพันธ์ที่แนบแน่นเพราะหากมีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้น ก็จะมีผลกระทบซึ่งกันและกันเสมอ ในยุคปัจจุบันวัฒนธรรมเกิดการเปลี่ยนแปลงไปเนื่องจากโลกที่แคบขึ้นในแง่ของการเรียนรู้ การติดต่อสื่อสาร หรือส่งผ่านความรู้ทางวัฒนธรรมข้ามวัฒนธรรม

นอกจากนั้น อานันท์ กาญจนพันธุ์ (2555, น. 92-93) กล่าวถึงวิธีการผสมผสานทางวัฒนธรรมมีหลากหลายรูปแบบ โดยเฉพาะในสังคมไทยที่นิยมหยิบยืมหรือแลกเปลี่ยนความรู้จากที่อื่นอยู่เสมอ ถึงขนาดมีความเข้าใจว่าถ้าเป็นความรู้ที่มาจากภายนอกนั้นจะดีกว่าความรู้ที่มีเองอยู่เสมอ จึงเกิดเป็นความรู้หรือลักษณะวัฒนธรรมที่มีการผสมผสาน ทำให้วัฒนธรรมของไทยเราไม่ใช่วัฒนธรรมบริสุทธิ์เป็นการเรียนรู้จากคนข้างเคียงมาโดยตลอด

การเคลื่อนไหวของวัฒนธรรมในยุคสังคมปัจจุบันกับการลบเลือนอาณาเขตและเขตแดนของประเทศ (Globalization as Deterritorialization) เกิดกระบวนการสร้างรูปพรรณฐานใหม่ในพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ จึงไม่ได้ถูกบัญญัติตามเขตแดนจริงอีกต่อไป เรียกว่าความไม่ชัดเจนของขอบเขต (Blurred Scope) ซึ่งสิ่งเหล่านี้มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม (David Held et al. 1999, ออนไลน์)

ในขณะที่ กฤติณี ญัฐวุฒิสัทธา (2553, น. 50) กล่าวว่า วัฒนธรรมโลก (Global culture) มิได้เกิดจากวัฒนธรรมชุดใดชุดหนึ่ง หากแต่เกิดจากการผสมผสานกันระหว่างวัฒนธรรมหลายพื้นที่ที่มีเอกลักษณ์เฉพาะทั้งด้านกายภาพและจิตวิญญาณ ด้วยกระแสโลกาภิวัตน์ซึ่งนำไปสู่การ

ผสมผสานทางวัฒนธรรมและกระแสวัฒนธรรมใหม่ที่เกิดจากการก้าวหน้าทางเทคโนโลยีสารสนเทศ (Virtual culture) ที่มีผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม

การผสมผสานทางวัฒนธรรมเป็นภาวะการณ์หนึ่งของวัฒนธรรมที่เกิดจากวัฒนธรรมต่างสังคมมากระทบกัน โดยการที่บุคคลจากวัฒนธรรมที่แตกต่างมาติดต่อกัน 2 กลุ่ม คือบุคคลหนึ่งหรือกลุ่มหนึ่งยอมรับวัฒนธรรมอื่น ซึ่งไม่ใช่วัฒนธรรมดั้งเดิมของตน ซึ่งเป็นกระบวนการ 2 ทาง คือเมื่อกลุ่มหนึ่งถ่ายทอดให้อีกกลุ่มหนึ่งในขณะเดียวกันก็อาจจะรับวัฒนธรรมของกลุ่มที่ตนถ่ายทอดมาด้วยในคราวเดียวกัน (จำนง อติวัฒนสิทธิ์, 2545, น. 25)

สอดคล้องกับ จุฑาพรรค์ ผดุงชีวิต (2550, น. 57) ให้ความเห็นว่า การผสมผสานวัฒนธรรมนั้นเป็นการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมรูปแบบหนึ่ง ซึ่งอาจเกิดขึ้นในสังคมวัฒนธรรมที่มีการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมอย่างรุนแรงภายใต้อิทธิพลวัฒนธรรมอื่นที่มีอำนาจเหนือกว่า การกลืนกลายทางวัฒนธรรมจึงเป็นผลจากการติดต่อย่างใกล้ชิดกับวัฒนธรรมใดๆ ในระยะเวลาที่นานจนทำให้เกิดการรับวัฒนธรรมใหม่เข้ามาไม่ว่าจะเป็นเรื่องระบบความคิด ความประเพณี

การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม จึงเป็นประสบการณ์ทางอารมณ์ความคิดที่เป็นผลมาจากการผสมผสานสองวัฒนธรรมเข้าด้วยกัน หรือแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภายหลัง อาจเปลี่ยนแปลงไปทั้งสองกลุ่มหรือกลุ่มเดียวก็ได้อาจนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในระดับบุคคล ที่แสดงออกมาในรูปแบบพฤติกรรม การปฏิบัติ ความคิด ความเชื่อ อารมณ์ ความรู้สึก ทักษะคติ และระดับสังคมที่สะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิต ขนบธรรมเนียมประเพณี ภาษา โครงสร้างของสังคม ที่มีสัดส่วนที่ต่างกัน (John Wesley Powell, 1880, อ้างถึงใน นฤพนธ์ ดั่งวิเศษ, 2560, ออนไลน์)

นอกจากนี้ นฤพนธ์ ได้กล่าวถึง คุณลักษณะสำคัญของแนวคิดการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรม ประกอบไปด้วย 4 ประการ คือ ประการแรก การรับเอาวัฒนธรรมที่เหนือกว่าวัฒนธรรมตนเอง แล้วละทิ้งวัฒนธรรมดั้งเดิมของตน ประการที่สอง มีการแยกเป็นสัดส่วนออกจากกันในวัฒนธรรมดั้งเดิมและวัฒนธรรมใหม่ที่รับเข้ามา ประการที่สาม มีการผสมผสานทั้งวัฒนธรรมใหม่และวัฒนธรรมเก่าเข้าด้วยกัน และประการสุดท้าย คือการไม่ยอมรับทั้งวัฒนธรรมเก่าและใหม่พร้อมๆ กัน คุณลักษณะทั้ง 4 ประการนี้ บุคคลจะเลือกปฏิบัติแตกต่างกันไปตามเงื่อนไขของการดำเนินชีวิต และบริบททั้งในพื้นที่ส่วนตัวและพื้นที่สาธารณะ

วัฒนธรรมไทย “วัฒนธรรมพุทธเกษตร” มีรากฐานและพื้นเพมาจากสังคมเกษตรกรรมที่มีพุทธศาสนาเป็นพื้นฐานวัฒนธรรมทางด้านจิตใจ ผสมกลมกลืนไปกับวิถีชีวิต วัดเป็นศูนย์กลางของชุมชนเกษตรกรรมและชุมชนเมืองมาตั้งแต่อดีต ทำหน้าที่ในแง่ความเป็นผู้นำทางความคิด

และจิตวิญญาณของชุมชนมาตั้งแต่เดิม เป็นแหล่งศูนย์กลางแห่งศิลปวิทยาการต่างๆ ความรู้ ความเชื่อ และแหล่งกำเนิดทางวัฒนธรรมที่สำคัญของชุมชน (พชรธรรม ธรรมวิมล, 2549, น. 482) และ ยุกติ มุกดาสนิท (2548, น. 2) ได้กล่าวถึง “วัฒนธรรมชุมชน” ว่าเป็นแนวคิดที่มีหลักใหญ่ใจความอยู่ที่การเชื่อมั่นและส่งเสริมศักยภาพของชาวบ้าน ผู้รับผลจากการพัฒนา ว่าสามารถที่จะฟื้นฟูดำรงและพัฒนาตนเองได้ ด้วยพื้นฐานทางความเชื่อ ความสัมพันธ์ในชุมชน และภูมิปัญญา หรือรวมเรียกว่า “วัฒนธรรม” ของตนเอง

ซึ่งกลุ่มวัฒนธรรมย่อยเป็นกลุ่มวัฒนธรรมท้องถิ่นและความหลากหลายทางชาติพันธุ์ ซึ่งวัฒนธรรมท้องถิ่น ในทางมานุษยวิทยาเป็นการศึกษาเรื่องกลุ่มชาติพันธุ์ที่หมายถึง กลุ่มคนในสังคมขนาดเล็กที่มีกลไกทางวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี ความเชื่อ ภาษาเดียวกัน และสืบเชื้อสายจากบรรพบุรุษกลุ่มเดียวกัน ทำหน้าที่จัดการและรักษาคุณภาพของระบบสังคมตนเอง (อัมรา พงศาพิชญ์, 2549, น. 28-30) ซึ่งวัฒนธรรมจำเป็นต้องมีการสร้าง การผลิตละการผลิตซ้ำ วัฒนธรรมไม่ใช่สิ่งที่เกิดขึ้นลอยๆ ไม่ใช่เป็นสิ่งที่ตายตัวแต่หากมีการปรับเปลี่ยนอยู่ตลอดเวลา โดยทำงานผ่านกลไกของสังคม และชี้ชัดว่าวัฒนธรรมนั้นดำรงอยู่เพื่อใครและมีประโยชน์อย่างไรในสังคม (กาญจนา แก้วเทพ, 2538, อ้างถึงใน ปรีดา เฉลิมเผ่า กอนันตกุล, 2548, น. 58)

นอกจากนี้ อริยะ ทรงประไพ (2553, น. 179) ได้กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมของชนกลุ่มน้อยในประเทศไทยไว้ว่า ชนกลุ่มน้อยที่กระจัดกระจายอยู่ทั่วประเทศไทย แต่ละกลุ่มต่างมีเอกลักษณ์เฉพาะอย่างของตนเอง ปรากฏให้เห็นทั้งในด้านภาษา การแต่งกาย ความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรม วิธีการดำเนินชีวิตตลอดจนการปลูกเรือน ชนกลุ่มน้อยเหล่านี้อาศัยในประเทศไทยเป็นเวลานาน ส่วนใหญ่ได้ปรับตัวผสมกลมกลืนกับสังคมท้องถิ่นและสังคมไทยจนแทบไม่เห็นเอกลักษณ์วัฒนธรรมดั้งเดิมของตน มีเพียงบางกลุ่มที่ยังคงรักษารูปแบบวิถีชีวิตตามครรลองวัฒนธรรมดั้งเดิมของกลุ่มไว้ได้ค่อนข้างมาก

สอดคล้องกับ จารุวรรณ ขำเพชร (2549, น. 61) กล่าวว่า การเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมวัฒนธรรม จากการย้ายชุมชนมาตั้งในที่ใหม่เป็นเวลายาวนาน ส่งผลกระทบต่อสังคมและวัฒนธรรม ดั้งเดิมของคนในชุมชน ทำให้เกิดความหลากหลายทางวัฒนธรรมขึ้น เนื่องจากมีคนจากข้างนอกเข้าไปเรียนรู้ในชุมชนเป็นจำนวนมาก และความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีก็ส่งผลทำให้ชาวบ้านมีวัฒนธรรมที่เปลี่ยนไป

งามพิศ สัตย์สงวน (2551, น. 178) กล่าวว่า “วัฒนธรรม” เป็นเครื่องมือที่ช่วยให้มนุษย์ปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อม โดยใช้เทคโนโลยีและระบบเศรษฐกิจในการปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมจากความต้องการทั้งในด้านร่างกายและจิตใจ ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญอีกส่วนหนึ่งใน

การอธิบายพฤติกรรมของมนุษย์ ตัวอย่างเช่น ในสังคมดั้งเดิม (Primitive Societies) มนุษย์มีวิถีการการผลิตแบบล่าสัตว์และเก็บหาอาหาร โดยปกติแล้วผู้หญิงจะเป็นผู้เก็บหาอาหารและผู้ชายจะเป็นผู้ออกล่าสัตว์ การแบ่งงานเช่นนี้ไม่ใช่เพราะผู้ชายมีร่างกายแข็งแรงกว่า แต่หากเป็นเพราะผู้หญิงต้องใช้เวลาเลี้ยงลูก ในขณะที่ผู้ชายสามารถเดินทางไกลได้เป็นระยะเวลานานกว่า

ในยุคปัจจุบันจะเห็นได้ว่าการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมของโลกส่งผลต่อวัฒนธรรมของสังคมไทยทั้งในด้านวิถีชีวิต ทัศนคติ และความเชื่อ โดยเทคโนโลยีทางด้านวิทยาศาสตร์ได้ก้าวไปข้างหน้าตลอดเวลา ประกอบกับการเรียนรู้ของมนุษย์ส่งผลให้เกิดการแสวงหาความต้องการของตนเองได้อย่างอิสระ ส่งผลให้มนุษย์มีความเชื่อมั่นในตัวตนสูง ทั้งด้านความคิดและวิถีชีวิตการอยู่อาศัย สามารถดำเนินชีวิตได้แบบโดดเด่นมุ่งแสวงหาชีวิตแบบสุขนิยม ในขณะความเจริญทางด้านวิทยาการต่างๆส่งผลทำให้วิถีสังคมไทยแบบเกษตรกรรม ที่อาศัยแรงงานความเกื้อกูลพึ่งพากันในการขับเคลื่อน ถูกทดแทนด้วยเครื่องจักรเพื่อเน้นปริมาณทางผลผลิต มุ่งสนใจในเทคโนโลยีด้านวิทยาศาสตร์จนลืมวิถีสังคมไทยแบบดั้งเดิม ละเลยคุณค่าและภูมิปัญญาอัตลักษณ์ทางด้านวัฒนธรรม เกิดทัศนคติในการดูแคลนชาติพันธุ์ของตนเอง

จากทัศนคติของบุคคลที่มีต่อสังคมถูกกล่าวในรูปแบบความสัมพันธ์กัน เชื่อมโยงถึงทฤษฎีจิตวิทยาสังคม (Social psychology theories) มีรากฐานมาจากทฤษฎีวิวัฒนาการการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่มีความคิดว่าการนำไปสู่ความทันสมัยจะทำได้โดยผ่านการกลายเป็นประเทศอุตสาหกรรม แนวความคิดสำคัญของกลุ่มนี้คือ การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในตัวบุคคล เช่น บุคลิกภาพ ค่านิยม และทัศนคติ จะสามารถสร้างการเปลี่ยนแปลงทางสังคม (สนธิ สมัครการ, 2542, น. 3-5)

ในมุมมองของผู้วิจัย พบว่าแนวความคิดการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมและการเปลี่ยนแปลงสังคมไทยที่เกิดขึ้นไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ ดังนั้นจำเป็นต้องศึกษาแนวความคิดเหล่านี้ที่เกี่ยวข้องกับทั้งด้านมนุษย์ สังคม และวัฒนธรรม เพราะไม่ใช่เพราะว่าทั้งสามส่วนมีอิทธิพลต่อกันและกันเท่านั้น แต่ก็ยังมีความสัมพันธ์ที่มีระบบความซับซ้อน การรวมแนวคิดเข้าไว้ด้วยกันจึงมีความสำคัญในแง่ที่จะมองเห็นและอธิบายในแง่ของศาสตร์ต่างๆ ให้ครอบคลุมเหตุปัจจัยในการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมซึ่งมนุษย์เป็นผู้กำหนดขึ้น และมีความเกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมทั้งในด้านความรู้ ความเชื่อ ลักษณะของพฤติกรรม และวิถีชีวิตทั่วไปในสังคม สถานที่ และเวลา ซึ่งการเปลี่ยนแปลงทั้งทางวัฒนธรรมและการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในความเป็นจริงยากที่จะแยกขาดออกจากกัน

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัยเรื่อง “พื้นที่ทางวัฒนธรรมเขื่อนไถญ้อ: กรณีศึกษา ตำบลคลองน้ำใส อำเภออรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว” ไม่ว่าจะเป็นพื้นที่กรณีศึกษาบริเวณภาคตะวันออกเฉียงเหนือ หรือที่อำเภออรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว ไม่ปรากฏพบว่ามีการศึกษาเรื่องพื้นที่ทางสถาปัตยกรรมที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ทางวัฒนธรรมโดยตรงไปตรงมา โดยส่วนใหญ่พบว่า นักวิจัยที่เคยศึกษาวิจัยในเรื่องไถญ้อส่วนมากทำการศึกษาทางด้านมานุษยวิทยา สังคม โดยกล่าวถึงลักษณะประเพณี วัฒนธรรม ภาษา ความเชื่อ การดำรงชีพ และวิถีชีวิตเป็นส่วนใหญ่ที่สามารถอธิบายและเพื่อให้เข้าใจในวัฒนธรรมที่มนุษย์สร้างขึ้น โดยแบ่งเป็นหัวข้อได้ดังนี้

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต และวัฒนธรรมชาวไถญ้อ

ผู้วิจัยได้ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับภูมิหลัง ประวัติความเป็นมา วิถีชีวิต และวัฒนธรรมชาวไถญ้อ ในอรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว และไถญ้อในพื้นที่อื่นในประเทศไทย จำแนกเป็นประเด็นการศึกษาที่พบมี 3 ลักษณะดังนี้

ลักษณะแรก คือการศึกษาประวัติความเป็นมาและลักษณะวิถีชีวิตของชาวไถญ้อในเขตตำบลคลองน้ำใส อำเภออรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว การศึกษาลักษณะนี้จะมีลักษณะคล้ายคลึงกันในการแสดงให้เห็นภาพกว้างๆ ที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตและการเปลี่ยนแปลงรูปแบบความเป็นอยู่ที่แตกต่างกันจากรูปแบบดั้งเดิม รวมถึงประเพณี วัฒนธรรมที่ถูกปรับเปลี่ยนตามพลวัตสังคม วรรณกรรมที่กล่าวถึงในลักษณะนี้ ได้แก่ งานบทความวารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏฯ ของ วชิรวิทย์ ก้านจักร (2558) ได้ศึกษาเรื่อง “วิถีชีวิตของชาวไถญ้อในเขตตำบลคลองน้ำใส อำเภออรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว” โดยมีวัตถุประสงค์ในการศึกษาประวัติความเป็นมา วิถีชีวิต การเปลี่ยนแปลงและสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชาวไถญ้อ ตำบลคลองน้ำใส อำเภออรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว เพื่อสรุปหาแนวทางในการสืบทอดรูปแบบวิถีชีวิต ซึ่งผลของการวิจัยพบว่าไถญ้อ มีรูปแบบและวิถีชีวิตที่เปลี่ยนไปจากรูปแบบดั้งเดิมเนื่องจากความเจริญทางด้านอุตสาหกรรมและสาธารณูปโภคต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน ทำให้ชาวไถญ้อต้องมีการปรับรูปแบบวิถีชีวิต โดยประยุกต์ปรับเปลี่ยนรูปแบบใหม่ที่เกิดขึ้นให้สอดคล้องกับรูปแบบวิถีชีวิตดั้งเดิมของตน รวมทั้งมีแนวทางการสืบทอดโดยการอนุรักษ์และส่งเสริมวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมให้สืบต่อไป อย่างไรก็ตาม เนื่องจากเป็นการศึกษาทางด้านสังคม มานุษยวิทยาในลักษณะของภาพรวมทำให้เห็นลักษณะการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพในภาพกว้างๆ ยังไม่ถูกมองผ่านมิติการใช้พื้นที่ทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นทั้งในตัวเรือนที่มีความสัมพันธ์กับพื้นที่ทางด้านสังคมได้ชัดเจนมากนัก

ในขณะที่ ศิริกมล สายสร้อย; และคณะ (2545) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นและกลุ่มชาติพันธุ์ในเขตจังหวัดสระแก้ว” โดยมีวัตถุประสงค์หลักคือศึกษาเรื่องความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ ภาคกลาง จังหวัดปราจีนบุรีและจังหวัดสระแก้ว ซึ่งประกอบไปด้วย ลาว ญ้อ จีน เวียดนาม และเขมร โดยบอกผ่านการข้อมูลตามสภาพภูมิศาสตร์ เศรษฐกิจ และสังคม บนพื้นฐานของการอยู่ร่วมกันในความหลากหลายทางชาติพันธุ์ในกลุ่มต่างๆ และศึกษาให้เกิดความเข้าใจถึงการปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์ ในบริบทของสภาพทางเศรษฐกิจและสังคมแบบที่อยู่ร่วมกัน ในความหลากหลายทางวัฒนธรรม สรุปผลการศึกษาพบว่าลักษณะสังคมที่มีความหลากหลายวัฒนธรรมของจังหวัดสระแก้วและจังหวัดปราจีนบุรี มีลักษณะพิเศษคือมีลักษณะการอยู่ร่วมกันของกลุ่มชาติพันธุ์ที่แตกต่างกันอย่างปกติสุขมีความเข้มแข็งสำนึกร่วมในวัฒนธรรม มีการสืบแบบแผนของวัฒนธรรมที่มีมาแต่ดั้งเดิมทั้งกลุ่ม 5 ชาติพันธุ์ ในส่วนของการศึกษาไทญ้อพบว่าการกล่าวถึงวัฒนธรรมที่สำคัญ ได้แก่ ภาษาญ้อ และประเพณีแห่ปราสาทผึ้งของชาวญ้อ รวมถึงมีการต่อยอดแก่วัฒนธรรมเดิมในสภาพแวดล้อมใหม่ อาทิ ประเพณีขึ้นเขาน้อย ของชาวไทญ้อ และมีประเพณีที่ถูกสร้างสรรค์ให้ข้ามวัฒนธรรมจนเกิดเป็นลักษณะใหม่ อาทิ ประเพณีการแห่เจ้าพ่อเขาน้อยของชาวจีน ที่ได้นำเอาสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมในพื้นที่ต่างๆ เช่น เจ้าพ่อศาลหลักเมือง เจ้าพ่อหอสูง พระสยามเทวาธิราชจำลอง เข้ามารวบรวมไว้ด้วยกัน ซึ่งพบว่าการปรับตัวของวัฒนธรรมดั้งเดิมของชาติพันธุ์ให้เข้ากับบริบทในพื้นที่ใหม่ แม้ว่าผลการศึกษาจะพบว่าการปรับตัวและต่อยอดทางวัฒนธรรมไทญ้อให้สืบทอดต่อไป แต่เป็นภาพในมุมกว้างๆ ที่กล่าวถึงลักษณะประเพณี วัฒนธรรมที่เป็นลักษณะวัฒนธรรมหลักในเชิงเศรษฐกิจและสังคม ขาดการกล่าวถึงวัฒนธรรมย่อยหรือวิถี ความเชื่อที่เกิดขึ้นในเรือน หรือในบ้าน ซึ่งมีความน่าสนใจในเรื่องการใช้พื้นที่ทางวัฒนธรรม

นอกจากนั้น ศิริกมล สายสร้อย (2540) ยังได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “วิถีชีวิตของชาวไทญ้อในอำเภออรัญประเทศ” โดยมีวัตถุประสงค์ในการศึกษาหลักคือ ศึกษาประวัติความเป็นมาและวิถีชีวิตของกลุ่มชนชาวไทญ้อในอำเภออรัญประเทศ รวมถึงการศึกษาขนบธรรมเนียม ประเพณี ความเชื่อ ศาสนา ศิลปวัฒนธรรม ของกลุ่มคนไทญ้อในอำเภออรัญประเทศ และศึกษาวัฒนธรรมดั้งเดิม กับวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไปตามการเปลี่ยนแปลงยุคสมัยของสังคม ผลของการศึกษาพบว่าวิถีชีวิตของชาวไทญ้อในอำเภออรัญประเทศกำลังจะสูญหายไปเนื่องจากการรับเอาวิถีชีวิตและรูปแบบวัฒนธรรมใหม่ๆ เข้ามาแทนที่ เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม ในส่วนระดับของสถาบันครอบครัวพบว่ามีความใกล้ชิดกันน้อยกว่าในอดีตเนื่องจากการเปลี่ยนการประกอบอาชีพจากเกษตรกรรม ไปประกอบอาชีพนอกชุมชนมากขึ้น รวมถึงมีการแต่งงานกับคน

ต่างชาติพันธุ์มากขึ้นเกิดการอพยพเข้าออกจากชุมชนรวมทั้งการรับวัฒนธรรมใหม่ ๆ มาปรับใช้กับวัฒนธรรมเดิม และการที่คนหนุ่มสาวรุ่นใหม่รับข้อมูลทางด้านสื่อต่างๆ และข่าวสารมากขึ้นเกิดความมั่นใจในตัวเองสูงขาดการเคารพนับถือผู้อาวุโส ในภาพรวมของระดับสังคมพบว่าการร่วมมือในงานประเพณีลดน้อยลง ยังคงเห็นการร่วมมือกันเฉพาะในงานประเพณีที่สำคัญ ซึ่งการศึกษาวิจัยไม่ได้มุ่งเน้นการอธิบายคุณลักษณะพื้นที่ทางวัฒนธรรม มีเพียงการกล่าวถึงชนบทธรรมเนียม ประเพณี ความเชื่อ ศาสนา ศิลปวัฒนธรรมที่มีอยู่และที่เปลี่ยนไปเท่านั้น

นอกจากนั้น ศรีพิน ศิริวิศิษฐ์กุล (2529) ได้ศึกษาวิจัย “ลักษณะภาษาย้อ (ญ้อ) ที่ตำบลคลองน้ำใส อำเภออรัญประเทศ จังหวัดปราจีนบุรี” ถึงแม้วัตถุประสงค์ของการศึกษาวิจัยจะเน้นไปที่การรวบรวม และศึกษาระบบเสียงในภาษาย้อ แต่มีเนื้อหาประเด็นที่สำคัญอีกอย่างคือการแสดงข้อมูลภูมิหลังและการอพยพของไทญ้อ และประเด็นสำคัญที่ยังคงปฏิบัติสืบทอดกันมาทั้งนี้ผลการศึกษาของนักวิชาการข้างต้นจะพบว่าภูมิหลัง ประวัติความเป็นมาการอพยพ และประเพณีวัฒนธรรมไทญ้อ ตำบลคลองน้ำใส อำเภออรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว มีการพัฒนาปรับปรุงแบบทางด้านประเพณีวัฒนธรรมตามพลวัตสังคม

ลักษณะที่สอง พบว่าเป็นการศึกษาวิจัยถึงลักษณะของความสัมพันธ์ของประเพณีวัฒนธรรม ที่เกี่ยวข้องกับการใช้พื้นที่ทั้งพื้นที่ในชุมชน ซึ่ง ทิพรรัตน์ เฮงตระกูล; และ เจษฎา ชมเชย (2550) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนวัฒนธรรมไทย้อ (ไทญ้อ) กับปราสาทเขาน้อยสีชมพู” ในบทความในงานการประชุมสัมมนาทางวิชาการของอิโคโมสไทย ประจำปี พ.ศ. 2549 ว่าพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ที่สะท้อนคุณลักษณะเฉพาะสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของชาวไทญ้อ ตำบลคลองน้ำใส อำเภออรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว เป็นชาวญ้อกลุ่มเดียวกันกับที่พบในเขตภาคกลางซึ่งอพยพมาจากเวียงจันทน์และท่าอุเทน มาอยู่ในเขตกำพูชา ต่อมาเมื่อเกิดปัญหาดินแดนจึงอพยพเข้ามาตามชายแดนไทย-กำพูชา ในตำบลคลองน้ำใส เมืองไผ่ ท่าข้าม และเขตเทศบาลในปัจจุบัน การศึกษากล่าวถึงการอพยพและมีบทบาทในการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรม ความเชื่อที่เกิดขึ้นมาเกี่ยวกับสถานที่และแหล่งโบราณสถานดั้งเดิมที่มีอยู่รอบๆ ที่สำคัญคือ ปราสาทเขาน้อยสีชมพู จากการศึกษาพบว่า ชาวไทญ้อ ที่นี้มีภาษาพูดเป็นของตัวเองคล้ายคลึงกับภาษาลาวแต่มีโทนเสียงที่แตกต่างกันเล็กน้อย และไม่มีภาษาเขียน วิถีของชุมชนผูกพันกับประวัติศาสตร์ของชุมชน ภูมิปัญญาท้องถิ่น ชนบทธรรมเนียม ประเพณี ค่านิยม และความเชื่อของชาติพันธุ์ที่สืบทอดมา โดยแบ่งการศึกษาออกเป็น 3 ส่วน คือ ส่วนแรก คือด้านสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น ได้แก่ ปราสาทเขาน้อยสีชมพู สิ่งปลูกสร้างในวัดบ้านเรือนชุมชนวัฒนธรรมไทญ้อ ส่วนที่สอง คือด้านสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ได้แก่ เขาน้อยสี

ชมพู และส่วนสุดท้าย คือด้านมรดกทางวัฒนธรรม ได้แก่ความเชื่อชนบธรรมเนียมประเพณีของชุมชนไทญ้อ ซึ่งจะพบว่าประเพณีของชาวไทญ้อที่สำคัญที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อและศาสนา ยังมี การสืบสานและได้รับการตอบรับทั้งจากคนในชุมชนและชุมชนใกล้เคียง ผลการศึกษาพบว่าพื้นที่ทางภูมิศาสตร์เป็นตัวสะท้อนคุณลักษณะสำคัญทางประวัติศาสตร์ทางวัฒนธรรมที่ผูกพันกับชุมชน และชาติพันธุ์เป็นกลไกตัวหนึ่งช่วยในการบอกเล่าและสืบทอดวัฒนธรรมของชุมชน พบว่า การศึกษาทั้ง 3 ส่วนเป็นการนำเสนอเป็นภาพรวมที่มีการเชื่อมโยงระหว่างสถาปัตยกรรมพื้นที่ที่แสดงถึงภูมิปัญญาชาวบ้าน กับชนบธรรมเนียมประเพณี ค่านิยม และความเชื่อของไทญ้อในพื้นที่ ในทางสถาปัตยกรรมมีเพียงการอธิบายรูปแบบกายภาพที่ถูกนำมาใช้เกี่ยวเนื่องกับประเพณี วัฒนธรรม แต่ผลการศึกษายังขาดการวิเคราะห์เนื้อหาที่ใช้ทฤษฎีมาอธิบายปัจจัยที่เป็นเหตุผล เกี่ยวกับการใช้พื้นที่ทางวัฒนธรรมที่ชัดเจน ซึ่งจะต้องนำแนวทางดังกล่าวมาใช้อธิบายเพิ่มเติมเพื่อ สามารถนำมาสู่การอธิบายเชิงลึกได้ต่อไป

ลักษณะที่สาม เป็นการศึกษาไทญ้อในพื้นที่อื่นๆในประเทศไทย ซึ่ง ทวี ถาวรโร; และ จ่านง กิตติสกล (2542) ศึกษาวิจัย เรื่อง “ไทย้อกันทรวิชัย” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อประเมินความแท้ของชาวไทย้อ (ไทญ้อ) อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม ที่ยังใช้ชีวิตตามวิถีวัฒนธรรมไทญ้อ อยู่ 7 ชุมชน คือ บ้านท่าขอนยางและบ้านวังห้ว ตำบลท่าขอนยาง บ้านหนองขอน บ้านส้มปล่อยและบ้านโนน ตำบลคันธารราษฎร์ บ้านน้ำใส ตำบลขามเฒ่าพัฒนาและบ้านดอน ก้านตง ตำบลนาสีนวน โดยผู้วิจัยได้กำหนดประเด็นหลักที่ใช้เป็นเกณฑ์ในการพิจารณา คือ ปัจจัย 4 ที่ใช้สำหรับการดำเนินชีวิต ได้แก่ ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม อาหารการกิน และการบำบัดโรคภัยไข้เจ็บ แต่ได้ปรับเปลี่ยนตามกาลเวลา สถานการณ์และภาวะแวดล้อมที่เปลี่ยนไป ผสมกลมกลืนไป กับวัฒนธรรมอีสานและวัฒนธรรมไทยสากล ผู้วิจัยยังได้สะท้อนมุมมองในบริบทชีวิตของไทญ้อ ที่สะท้อนความเป็นชาติพันธุ์ทั้งในแง่การอยู่อาศัยอย่างเรียบง่ายตามแบบสังคมเกษตรกรรม และมีความสามารถในการปรับตัวในการดำเนินชีวิตได้ดี นอกจากนี้ยังกล่าวถึงประเด็นของชนบประเพณีของไทญ้อที่สอดคล้องกับฮีต 12 คอง 14 ของสังคมอีสานเพื่อให้เห็นมุมมองความเป็นมาของชาติพันธุ์ที่มีความเกี่ยวข้องกัน รวมทั้งพิธีกรรม ความเชื่อ และการนับถือศาสนาก็มีลักษณะร่วมใกล้เคียงกัน เนื่องจากไทญ้อมีความเคร่งครัดในเรื่องการนับถือผีมากโดยเฉพาะผีปู่ตา หรือผีบรรพบุรุษ งานวิจัยนี้จึงการแสดงถึงเอกลักษณ์ของไทญ้อ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม ผ่านออกมาในลักษณะของพิธีกรรมที่มีความผูกพันกับความเชื่อเรื่องผี และงานเทศกาลหรืองานประเพณีต่างๆ ที่ผูกพันกับวัด เรื่องที่เป็นเอกลักษณ์สำหรับไทญ้อนอกจากชนบประเพณีต่างๆแล้ว ก็คือการที่ไทญ้อมีภาษาเป็นของตนเอง ซึ่งถือว่าเป็นเอกลักษณ์ที่โดดเด่น

ของกลุ่มชาติพันธุ์ไทญ้ออย่างหนึ่ง นอกจากเรื่องเอกลักษณ์ในเชิงสังคมและวัฒนธรรม ผู้วิจัยยังได้กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทญ้อที่ทำให้เกิดผลกระทบการเปลี่ยนแปลงไปทางด้านวัฒนธรรม ผลการศึกษาได้มาคล้ายกับลักษณะแรก คือ การกล่าวในภาพกว้างๆของเอกลักษณ์ไทญ้อกันทวีชัย ที่มีวิถีชีวิตการดำรงอยู่ ประเพณีวัฒนธรรม และความเชื่อ โดยมองลักษณะของทางกายภาพที่พบเห็น ซึ่งหนึ่งในประเด็นที่น่าสนใจในเกณฑ์การพิจารณา คือ ด้านที่อยู่อาศัย หรือเรือน ที่นำนำลักษณะการพรรณนาวิหารมาใช้วิเคราะห์ แต่ไม่ได้เน้นการอธิบายลักษณะการใช้พื้นที่ทางวัฒนธรรม มีเพียงการอธิบายลักษณะกายภาพภายนอกเรือนที่เกี่ยวข้องกับประเพณีวัฒนธรรมเท่านั้น

นอกจากนั้น พิเชษฐ สายพันธ์ และ นฤพนธ์ ด้วงวิเศษ (2545) ศึกษาวิจัย “สัญลักษณ์ ผี” ในความเชื่อและพิธีกรรมทางศาสนาของชาวผู้ไท : ศึกษาเปรียบเทียบกลุ่มผู้ไทในประเทศไทยและประเทศลาว (ปีที่ 2) การปรับเปลี่ยนโลกทัศน์ต่อชีวิตและความตายของชาวผู้ไทร่วมสมัย” ผู้วิจัยกล่าวถึงอุดมคติของชีวิตที่มองผ่านกระบวนการทางวัฒนธรรมเรื่องพิธีศพของกลุ่มผู้ไท โดยมีการเปรียบเทียบกับกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาว ทั้งในแขวงคำม่วนสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว และกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาวในภาคอีสาน ประเด็นบางส่วนในการศึกษาวิจัยทำให้เห็นอัตลักษณ์เชิงเปรียบเทียบทางวัฒนธรรมและความเชื่อเรื่องการถือผีของกลุ่มผู้ไทเรณูนคร กับกลุ่มญ้อท่าอุเทน ซึ่งความเชื่อเกี่ยวกับการตายในกลุ่มวัฒนธรรมไท-ลาว เป็นที่รับรู้สืบทอดกันมานานเรื่องความสำคัญของพิธีกรรมด้านความตายที่สะท้อนโครงสร้างสังคมวัฒนธรรมที่ปฏิบัติสืบเนื่องกันนาน การศึกษาเพื่อหาเอกลักษณ์ของพิธีกรรมที่เกิดเฉพาะในพื้นที่ทั้งในพื้นที่สาธารณะ และพื้นที่สังคม ที่เกิดที่วัด ที่ป่าช้า แต่ยังไม่ได้อธิบายวัฒนธรรมการใช้พื้นที่ในเรือนมากนัก

ในขณะที่ สุทัศน์ ดันสุวรรณ (2536) ได้ศึกษาวิจัย “ประเพณีการตายของชาวไทญ้อบ้านแซงบาดาล ตำบลแซงบาดาล อำเภอสมเด็จ จังหวัดกาฬสินธุ์” เพื่อศึกษาพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับประเพณีการตายของชาวไทญ้อ บ้านแซงบาดาล ว่ามีความคล้ายคลึงและความแตกต่างกับชาวไทลาวทั่วไปอย่างไร โดยพบว่าจะมีคติความเชื่อคล้ายๆกับชาวไทลาว คือมีคติความเชื่อทั้งในทางพุทธศาสนาและสิ่งที่เหนือธรรมชาติควบคู่กันไป ส่วนความแตกต่างจะพบในด้านเรื่องพิธีกรรม เช่น ลูกเขยหรือหลานเขยชาวไทญ้อต้องเป็นผู้เฝ้าศพ ต้องเดินสากเวลากลางคืนเพื่อเป็นการเคารพผู้ตาย เวลานำศพออกไปจากบ้านหลานเขยต้องทำหน้าที่หามศพและต้องเผาศพต่อหน้าพระสงฆ์ทันที ทิศทางการวางโลงศพ หัวโลงศพต้องหันหัวไปทางทิศตะวันออกเพื่อสักการะพระธาตุพนม และการใช้สัญลักษณ์ในการสื่อความหมายในพิธีกรรม เช่น การฝังเสาจารึกชื่อ

ผู้ตายตรงบริเวณที่เผาศพ เป็นต้น ซึ่งจะแตกต่างกันออกไปจากพิธีกรรมของชาวไทยลาว นอกจากประเพณีการตายของชาวไทยลาว การวิจัยยังได้กล่าวถึงประวัติที่มาของไทญ้อ รวมถึงวัฒนธรรมด้านอื่นๆที่เกี่ยวข้องเช่น วัฒนธรรมการแต่งกาย ประเพณีการบวช การแต่งงาน การคลอดบุตร รวมถึงวิถีชีวิตทั่วไปของชาวไทยลาวในบ้านแขวงบาดาล เห็นประเด็นลักษณะการใช้พื้นที่ทางวัฒนธรรม นำเสนอให้เห็นหลักการกำหนดทิศทาง พิธีกรรมต่างๆที่มีผลต่อความเชื่อของชุมชนไทญ้อ บ้านแขวงบาดาล

นอกจากนั้น สมศักดิ์ ศรีสันติสุข; และคณะ (2532) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรมในชุมชนชาติพันธุ์กวยและญ้อ: การศึกษาเปรียบเทียบเฉพาะกรณี” โดยงานวิจัยชิ้นนี้มีจุดมุ่งหมายในการศึกษาเปรียบเทียบชุมชนชาติพันธุ์กวยและญ้อ ตั้งแต่เรื่องประวัติความเป็นมาของชุมชน เศรษฐกิจ การเมือง สังคมและวัฒนธรรมที่มีความคงอยู่และเปลี่ยนแปลงไป ผู้วิจัยชี้ให้เห็นถึงลักษณะทั่วไปและความแตกต่างกันของชุมชนทั้ง 2 ชุมชน โดยแยกให้เห็นถึงการเปรียบเทียบและเปรียบเทียบต่างในประเด็นของสังคม อาทิ ประวัติความเป็นมาของชุมชน โครงสร้างของประชากรที่แสดงให้เห็นอัตราส่วนผู้ที่เป็นภาระในชุมชนกวยน้อยกว่าชุมชนญ้อ ท่าเลที่ตั้งของกวยมีความอุดมสมบูรณ์ในการทำเกษตรน้อยกว่าพื้นที่ของญ้อในรูปแบบการตั้งถิ่นฐานกระจุกตัวคล้ายคลึงกัน ชุมชนทั้ง 2 ประกอบอาชีพเกษตรกรรมคล้ายกัน วิถีชีวิตทางเศรษฐกิจเริ่มมีระบบเศรษฐกิจการค้าเข้ามาเกี่ยวข้อง ผู้นำทางการเมืองของทั้ง 2 ชุมชนเปลี่ยนไปเป็นตัวแทนของรัฐมากขึ้น ทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่างผู้นำกับชาวบ้านในชุมชนกวย แต่ชุมชนญ้อไม่พบความขัดแย้งลักษณะนี้ ส่วนการศึกษาบทบาทของครูที่มีต่อชุมชนน้อยลง เพราะครูเป็นคนนอกพื้นที่ อาศัยอยู่นอกชุมชน การกลับมาทำประโยชน์ของนักเรียนต่อชุมชนเมื่อเรียนจบยังมีน้อยมาก การรักษาพยาบาลของทั้ง 2 ชุมชน เปลี่ยนจากการรักษาแบบพื้นบ้านเป็นการรักษาตามแบบแผนตะวันตก มีการวางแผนครอบครัวและคุมกำเนิดในทั้ง 2 ชุมชน และการเปรียบเทียบและเปรียบเทียบต่างในประเด็นของสถาบันครอบครัว เช่น โครงสร้างครอบครัวของกวยเป็นแบบครอบครัวขยายที่ลูกแยกไปอยู่บ้านแม่ยาย ส่วนญ้อเป็นครอบครัวขยายที่ลูกสะใภ้ไปอยู่กับบ้านแม่สามี บทบาทของพ่อแม่ในการเลี้ยงดูบุตรน้อยลงเนื่องจากภาระทางเศรษฐกิจ การแต่งงานมีประเพณีเฉพาะของแต่ละชุมชน ความสัมพันธ์ระหว่างเครือญาติของทั้ง 2 ชุมชนแน่นแฟ้นมาก กวยยังนับถือผีบรรพบุรุษ ส่วนญ้อเลิกนับถือผีบรรพบุรุษแล้ว พบว่างานศึกษาวิจัยนี้มีการเสนอประเด็นที่สำคัญคือการเปรียบเทียบให้เห็นปัจจัยภายนอกที่สำคัญที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากอดีตสู่ปัจจุบัน อาทิ การพัฒนาสาธารณูปโภค การแพร่กระจายทางวัฒนธรรม การแพร่กระจายของอำนาจรัฐ ปัจจัยด้านสื่อสารมวลชน และปัจจัยภายในที่สนับสนุน

ได้แก่ ปัจจัยด้านนิเวศวิทยา ชาติพันธุ์ บุคลิกภาพ ความเชื่อและประเพณี ส่งผลต่ออิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคมและวัฒนธรรม

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับ อัตลักษณ์ วิถีชีวิต และวัฒนธรรมชาติพันธุ์ที่เกี่ยวข้อง

สุจิตรา เปลี่ยนรุ่ง; และ กาญจนา แก้วเทพ (2555) ได้ศึกษาเรื่อง “การสื่อสารเพื่อสร้าง อารมณ์รัก และต่อรองอัตลักษณ์ความเป็นมอญของกลุ่มชาวมอญพลัดถิ่นในประเทศไทยท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์” โดยจะกล่าวถึงปรากฏการณ์ทางชาติพันธุ์กับอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ ซึ่งมีแนวคิดที่ว่าอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ไม่ได้มีเพียงหนึ่งเดียว แต่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของสังคมที่ทำให้วัฒนธรรมที่เกิดขึ้นมาใหม่เกิดจากการผสมผสานทางวัฒนธรรม โดยวิจัยได้กล่าวถึงกรณีชาวมอญพลัดถิ่นในประเทศไทยที่มีอัตลักษณ์ของตนเองเฉพาะตัว โดยการวิจัยมีจุดประสงค์ในการศึกษาอัตลักษณ์ ในแง่ของการดำรงรักษา และต่อรองอัตลักษณ์ของชาวมอญในประเทศไทย ในเชิงคุณค่าทั้งชาวมอญเองและมุมมองของผู้อื่น ความน่าสนใจของบทวิจัยจะพบว่า กระบวนการสื่อสารเพื่อสร้าง อารมณ์รัก และต่อรองอัตลักษณ์โดยผ่านทางอัตลักษณ์ มุมมองและการรับรู้ควรจะมีมิติทั้ง “คนใน” และ “คนนอก” ในการมองเพื่อให้เกิดการรักษา สมดุลย์ของกระบวนการของอัตลักษณ์ทั้งสืบทอดดำรงรักษา

การศึกษาพลวัตสังคมที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมและวัฒนธรรม ซึ่ง สุภาวดี เชื้อพราหมณ์; และ อรศิริ ปาณินท์ (2556) ศึกษาวิจัยเรื่อง ““การอ่าน” ความเปลี่ยนแปลงและหลากหลายของชุมชนและสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น” โดยมีวัตถุประสงค์ในการศึกษา การเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมและสังคมวัฒนธรรมภายใต้พลวัตสังคม ที่มีผลกระทบต่องานวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชนโดยเฉพาะทางด้านกายภาพและสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในชุมชน ผู้วิจัยยังกล่าวถึงการอ่านความเปลี่ยนแปลงและความหลากหลายนั้น ต้องอาศัยการศึกษาเชิงวิวัฒนาการที่พิจารณาการเปลี่ยนแปลงในแนวตั้ง (Vertical) และให้ความสำคัญกับช่วงเวลาที่เกิดการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญในชุมชน ร่วมกับการศึกษาเปรียบเทียบ ทั้งความเหมือนและความต่างในความหลากหลายวัฒนธรรม ที่ใช้เปรียบเทียบกับแนวราบ(Horizontal) นอกจากนี้ยังแสดงให้เห็นว่า การอ่านความหมายของโครงสร้างชุมชนในความสัมพันธ์ของการเปลี่ยนแปลงลักษณะทางกายภาพของชุมชนและสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น จำเป็นต้องมีความเข้าใจในความหมายหลากหลายมิติ โดยใช้ทฤษฎีและแนวคิดในด้านต่างๆในการอธิบายเพื่อให้เข้าใจในองค์รวม เช่น นิเวศวัฒนธรรม การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรม สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น และบริบทสังคมไทย ร่วมกัน

ในขณะที่ ดีก แสนวนูญ (2553) ศึกษาเรื่อง “อัตลักษณ์ในส่วนตงแตงองค้ประกอบทางสถาปัตยกรรมศาสนาจารย์พื้นถิ่นไทยอีสาน กับ สปป.ลาว” ที่กล่าวถึงอัตลักษณ์พื้นถิ่นอีสาน

ลักษณะร่วม และคติความเชื่อกับงานสถาปัตยกรรมศาสนาจารย์พื้นถิ่นของ สปป.ลาว โดยพบว่าทั้งทางอีสานและทาง สปป.ลาว มีรูปแบบในเชิงช่างไม่แตกต่างกัน ในส่วนที่แตกต่างกันคือ รูปแบบสถาปัตยกรรมศาสนาจารย์ทางอีสานรูปแบบของพื้นบ้านเป็นหลัก ส่วนในรูปแบบสถาปัตยกรรมศาสนาจารย์ทาง สปป.ลาวจะมีรูปแบบเป็นสกุลช่างหลวงล้านช้าง โดยมีคติความเชื่อร่วมในเรื่องนาคาคติ ที่แฝงอยู่ในมิติของงานสร้างสรรค์ ตัวแปรหนึ่งที่สำคัญในการเชื่อมโยงอิทธิพลต่อรูปแบบศิลปวิทยาการ และรูปแบบสถาปัตยกรรมศาสนาจารย์ทั้งสอง คือการเมือง การติดต่อค้าขาย แลกเปลี่ยน ส่งผลให้มีการแลกเปลี่ยนและเชื่อมต่อสังคมวัฒนธรรมซึ่งกันและกัน จากงานวิจัยจะพบว่าเนื้อหาการวิจัยเป็นสิ่งสำคัญ แต่สิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งคือวิธีการเรียบเรียงข้อมูลที่ศึกษาเพื่อให้เกิดความเข้าใจโดยง่าย จากการเปรียบเทียบกับกรณีศึกษาที่ลักษณะร่วมทางวัฒนธรรมที่เหมือนกันหรือใกล้เคียงกัน และแตกต่างกัน

นอกจากนั้น ทรงคุณ จันทวร (2552) ศึกษาเรื่อง “คุณค่าอัตลักษณ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นกับการประยุกต์เป็นผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นเพื่อเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลาง และภาคใต้” โดยมีวัตถุประสงค์ค้นหาคุณค่าอัตลักษณ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นเพื่อต่อยอดใช้ส่งเสริมการเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจ และส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงศิลปวัฒนธรรม ประเด็นที่น่าสนใจในงานวิจัยนี้กล่าวถึง แนวความคิดทางภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เปลี่ยนไปตามเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่เข้ามามีบทบาทในชุมชนมากขึ้น และมีความจำเป็นที่ต้องใช้ในการพัฒนาตามการเปลี่ยนแปลงไปของสังคม ซึ่งยังอยู่บนพื้นฐานทางวัฒนธรรมท้องถิ่น จากงานวิจัยยังพบว่ามีแนวทางในการส่งต่อศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นให้เป็นภูมิปัญญาและมรดกทางวัฒนธรรมของสังคมเกษตรกรรมที่มีการสืบสานองค์ความรู้ ความสามารถ ความชำนาญต่างๆ ถ่ายทอดมายังรุ่นหลัง ผลการวิจัยยังชี้ให้เห็นแนวความคิดถึงการแสดงถึงประวัติความเป็นมาและคุณค่าทางอัตลักษณ์ของศิลปวัฒนธรรมรวมถึงแนวทางในการจัดการทุนทางวัฒนธรรมที่มี รวมถึงการรับรู้แนวทางในการอนุรักษ์และวางแผนภูมิปัญญาท้องถิ่นและศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นของตนเอง

เวลา และสถานที่ เป็นปัจจัยหลักที่มีผลต่อแนวคิดทางด้านอัตลักษณ์ ซึ่ง สรัสวดี อ๋องสกุล; และ โยชิยูกิ มาซุฮาร่า (2544) ได้ศึกษาประวัติศาสตร์และวรรณกรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ไท โดยใช้แนวคิดบางประการต่อการศึกษาอัตลักษณ์ความเป็น “ไท” ในการศึกษาประวัติศาสตร์ที่สัมพันธ์กับสังคม (Social relationship) ในอดีต การที่มีความซับซ้อนหลากหลาย ไม่หยุดนิ่ง สลับซับซ้อน ณ ช่วงเวลาใดและ สถานที่ใดก็ตามจะมีการติดต่อผสมผสานทางชาติพันธุ์และหยิบยืมวัฒนธรรมมาปรับใช้ไม่มากนักน้อย ภายใต้ความสัมพันธ์นี้เองจำเป็นต้องเกิดอัตลักษณ์กลุ่ม

ขึ้นมาโดยการนำเอาของคนอื่นมาเป็นของเรา หรือการสร้างใหม่อย่างสิ้นเชิงในแบบนวัตกรรม และกล่าวถึงการซ้อนทับของอัตลักษณ์ที่หลากหลายและบางครั้งที่มีการขัดแย้งกันเอง และหลายครั้งต้องกลบเกลื่อนเอาไว้ ซึ่งจะเป็นความแตกต่างในความเหมือนที่มีความซับซ้อนของมิติในกลุ่มชาติพันธุ์ นอกจากจะศึกษาความเป็นอัตลักษณ์ที่แตกต่างของกลุ่มชาติพันธุ์จากประวัติศาสตร์ ยังมี การกล่าวถึง “เรากับคนอื่น : ความเหมือนกับความต่าง” ในการสร้างอัตลักษณ์ของชาติพันธุ์ โดยการใช้ภาษา โดยเฉพาะภาษาเขียน และภาษาพิเศษที่ใช้ในพิธีกรรมต่างๆ จะเป็นผู้มีอำนาจในการกำหนด หรือผลิตอัตลักษณ์เพื่อรองรับผลประโยชน์ของผู้มีอำนาจ

ในขณะที่ จารุวรรณ ธรรมวัตร (2538) ได้ศึกษาเกี่ยวกับ “คติชาวบ้านอีสาน” ที่กล่าวถึงความเชื่อของชาวนบพืออีสานที่มีความเกี่ยวโยงแน่นแฟ้นกับศาสนา ขนบธรรมเนียม ธรรมชาติ และมนุษย์ โดยจะสื่อถึงความเชื่อวิถีความเป็นอยู่ของคนอีสาน สะท้อนถึงการดำเนินชีวิตการทำเกษตรกรรมที่เข้าใจในน้ำ ไฟ และดิน แนวคิดจากผู้เขียนยังสามารถเชื่อมโยงแสดง ความมีชีวิตและภูมิปัญญาของคนอีสานออกมาในรูปแบบของการแก้ไขปัญหาจากสภาพแวดล้อม ของธรรมชาติที่ควบคุมไม่ได้แต่สามารถที่จะปรับตัวให้อยู่ร่วมกันไปได้ ผู้เขียนยังแสดงถึงการแบ่ง ระดับชั้นของผู้คนในชุมชน นอกจากพระที่บวชและผู้ใหญ่บ้านแล้ว การจะเป็นที่ยอมรับจากคนใน ชุมชนก็ต้องมีความพิเศษโดยใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นตัววัด เช่น บ้านไหนมีภูมิปัญญา ชาวบ้านที่พิเศษ หรือภูมิปัญญาที่เฉพาะมากกว่าจะได้รับการยอมรับ และยกย่องเป็นปราชญ์ ชาวบ้าน ผู้รู้ของชุมชน หรือที่ชาวบ้านจะเรียกว่าหมอ อาทิ หมอมอ คือ ผู้รอบรู้ทางโหราศาสตร์ หมอว่าน คือ ผู้รอบรู้ทางด้านสมุนไพร หมอผี คือ หมอผู้เชี่ยวชาญการหาผี หมอสร้าง คือ ผู้ที่ทำ นา ทำไร่ ทำสวนได้ผลผลิตได้ดี ปัจจัยเหล่านี้ส่งผลให้เห็นความสำคัญของคติ ความเชื่อของคนอีสาน ที่ยังมีอยู่ในวิถีชีวิตของคนอีสานจวบจนปัจจุบัน

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “พื้นที่ทางวัฒนธรรมในเขื่อนไท่ญ้อ: กรณีศึกษาตำบลคลองน้ำใส อำเภออรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว” เป็นการศึกษาเชิงวิชาการที่คาบเกี่ยวกับหลายศาสตร์สาขา แต่มี 2 ศาสตร์หลักที่จะถูกกล่าวถึงเป็นพิเศษ คือ ทางมานุษยวิทยาสังคม และทางสถาปัตยกรรมศาสตร์ ซึ่งทั้งสองศาสตร์จะมีมุมมองและวัตถุประสงค์ที่มีความแตกต่างกัน กลางคือ มุมมองทางมานุษยวิทยาสังคม มุ่งศึกษาบ้านเรือน วิถีชีวิต และความเชื่อเพื่อทำความเข้าใจในวัฒนธรรมที่มนุษย์สร้างขึ้น ในส่วนของมุมมองทางสถาปัตยกรรมศาสตร์ มีความมุ่งเน้นในการศึกษาความสัมพันธ์เชิงกายภาพของที่ว่าง (Space) ที่เหมาะสมของบ้านเรือนกับพฤติกรรมของมนุษย์ เพื่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจ ในการสร้างสรรค์บ้านเรือนให้ตอบสนองต่อประโยชน์ใช้สอยเป็นหลัก แต่จุดร่วมเดียวกันในการศึกษาทั้ง 2 ศาสตร์ คือ การใช้บ้านเรือนเป็นตัวตั้งในการหาคำตอบเพื่อให้เข้าใจวัฒนธรรมของมนุษย์ ดังนั้นการศึกษาพื้นที่ทางวัฒนธรรมในเขื่อนไท่ญ้อแบบผสมผสานทั้ง 2 มุมมองน่าจะมีส่วนทำให้ขยายองค์ความรู้ในเชิงของมิติที่ทับซ้อนกันให้มีความน่าสนใจทั้งในส่วนของพื้นที่ทางสังคม และมิติทางวัฒนธรรม ที่สะท้อนร่องรอยชาติพันธุ์ของตนเองที่ถูกกระแสทางวัฒนธรรม และอิทธิพลทางเศรษฐกิจสังคม รวมถึงการสื่อสารไร้พรมแดนที่ทำให้พื้นที่ทางวัฒนธรรมถูกเปลี่ยนแปลงไป

ผู้วิจัยได้ใช้ระเบียบการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้วิธีการเก็บข้อมูลต่างๆ ได้แก่ ข้อมูลจากเอกสาร การสังเกต การสัมภาษณ์ มีระเบียบวิธีวิจัยในการศึกษาตั้งอยู่บนพื้นฐานของการหาอัตลักษณ์พื้นที่ทางวัฒนธรรมในเขื่อนไท่ญ้อผ่านการสำรวจเขื่อนไท่ญ้อ จากชุมชนไท่ญ้อ ตำบลคลองน้ำใส อำเภออรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว ร่วมกับการศึกษาและลงพื้นที่ชุมชนชาวไท่ญ้อพื้นที่อื่นๆในประเทศไทยและการเก็บข้อมูลทั้งจากข้อมูลจากเอกสาร ตำรา งานวิจัยต่างๆที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหา นอกจากนั้นยังศึกษาด้วยวิธีสังเกต อันได้แก่สภาพแวดล้อมองค์ประกอบที่มีอยู่ในพื้นที่ รวมถึงการดำเนินชีวิต วิถีชีวิตของชาวบ้านในชุมชนและการสัมภาษณ์ (Interview method) โดยสัมภาษณ์แบบเชิงลึก (In-depth interview) รายบุคคล เจ้าของเขื่อนพักอาศัย สมาชิกในเขื่อน ผู้มีความรู้ในชุมชน ประชาชนชาวบ้าน หรือบุคคลเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ และสนทนากลุ่ม (Focus Group) ที่อาศัยในชุมชน เพื่อศึกษาอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในเขื่อนไท่ญ้อ ที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตการอยู่อาศัยในปัจจุบัน และปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงลักษณะพื้นที่ทางวัฒนธรรมเขื่อนไท่ญ้อ ตำบลคลองน้ำใส อำเภออรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว โดยในการวิจัยจะนำข้อมูลที่ได้นำมาเปรียบเทียบ จากนั้นจึงทำการสังเคราะห์

วิเคราะห์และตีความ และ สรุปผล โดยนำเนื้อหามาอภิปรายผลด้วยการพรรณาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) ถึงปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น โดยมีรายละเอียดตามลำดับขั้นตอนดังต่อไปนี้

1. การกำหนดกลุ่มประชากรและการเลือกกลุ่มตัวอย่าง
2. การสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย
3. การเก็บรวบรวมข้อมูล
4. การวิเคราะห์ข้อมูล

การกำหนดกลุ่มประชากรและการเลือกกลุ่มตัวอย่าง

งานวิจัยนี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ที่ต้องเก็บข้อมูลเชิงลึกจึงกำหนดกลุ่มประชากรในการศึกษาเพื่อการสัมภาษณ์เชิงลึก โดยเป็นประชากรที่อาศัยในเรือนไทยที่ก่อสร้างด้วยไม้เป็นวัสดุหลัก โดยที่สำรวจที่ตำบลคลองน้ำใส อำเภออรัญประเทศ จังหวัดสระแก้วประมาณ 30 หลัง โดยใช้หลักเกณฑ์ของเรือน เจ้าของเรือนเป็นผู้อยู่อาศัยและมีส่วนในการตัดสินใจในการทำกิจกรรมต่างๆที่เกี่ยวข้องกับตัวเรือนเป็นหลัก และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องจะถูกรวบรวมข้อมูลเพื่อการศึกษาเพื่อความชัดเจนของข้อมูล โดยแบ่งออกเป็นกลุ่มตัวอย่างที่จะศึกษาเป็น 3 กลุ่มหลัก ดังนี้

1. กลุ่มตัวอย่างเจ้าของเรือนพักอาศัยและกลุ่มตัวอย่างเรือนไทยแบบดั้งเดิมที่ก่อสร้างด้วยไม้ที่มีอายุเรือนที่ตั้งในพื้นที่เดิมติดคลองน้ำใส บริเวณชายแดนไทย-กัมพูชา อายุอยู่ในช่วงราว 70-80 ปี และถูกรื้อมาจากพื้นที่เดิมมาปลูกสร้างใหม่ในเขตตำบลบ้านคลองน้ำใส ในช่วงปี พุทธศักราช 2518-2522 จนถึงปัจจุบัน ซึ่งอายุการตั้งถิ่นฐานในปัจจุบันที่อพยพมาตัวเรือนพักอาศัยอยู่ในช่วงราว 35-55 ปี จำนวน 15 หลังโดยคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ซึ่งกลุ่มตัวอย่างที่ถูกคัดเลือกเพราะตัวเรือนมีบทบาทในฐานะความเป็นเรือนไทยที่มีลักษณะรูปแบบเรือนไทยดั้งเดิมไว้ชัดเจน และมีเจ้าของเรือนเป็นชาวไทยซึ่งมีหน้าที่ในการจัดการดูแลเรือนและสมาชิกภายในเรือน เหตุผลที่เลือกเรือนไทยกลุ่มนี้เนื่องจากเป็นระยะเวลาที่มีการเกิดการพิพาทครั้งสำคัญบริเวณชายแดนไทย-กัมพูชา มีการอพยพครั้งใหญ่ของกลุ่มไทยจากชายแดนกัมพูชาบริเวณคลองน้ำใส เป็นช่วงที่มีการรื้อถอนกลุ่มเรือนแบบไทยจากภูมิลาเนาเดิม ขนมาประกอบใหม่ในพื้นที่ตำบลคลองน้ำใส อำเภออรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว ในปัจจุบัน โดยมีเรือนไทยที่ถูกคัดเลือกจำนวน 15 หลัง

2. กลุ่มตัวอย่างเจ้าของเรือนที่อยู่อาศัยและกลุ่มตัวอย่างเรือนไทยที่มีการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพ ซึ่งมีเรือนอายุช่วงน้อยกว่า 30 ปีลงไป โดยคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ซึ่งกลุ่มตัวอย่างการศึกษาที่เลือกเพราะมีบทบาทซึ่งเป็นเจ้าของเรือน ซึ่งมี

หน้าที่ในการจัดการดูแลเหื่อนและสมาชิกภายในเหื่อน เหตุผลที่เลือกเหื่อนไหญ่ที่มีอายุไม่เกิน 30 ปี เพราะเป็นลักษณะกลุ่มเหื่อนพักอาศัยแบบไหญ่ที่ถูกปลูกขึ้นมาใหม่ในพื้นที่ตำบลคลองน้ำใส อำเภอรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว ซึ่งเป็นช่วงนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศไทยที่เปลี่ยนจากสนามรบเป็นสนามการค้าในช่วง พุทธศักราช 2531 สมัยรัฐบาลของพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ โดยจะเห็นลักษณะการใช้เทคนิคและวัสดุแบบใหม่เข้ามามีบทบาทในการก่อสร้าง ซึ่งมีเหื่อนไหญ่ ที่คัดเลือกสำหรับการศึกษา จำนวน 15 หลัง เพื่อเป็นข้อมูลเปรียบเทียบลักษณะของการศึกษาพัฒนาการของการสืบทอดอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม ที่สัมพันธ์กับรูปแบบการใช้พื้นที่ในเหื่อนไหญ่ทั้ง 2 กลุ่ม

3. ผู้มีความรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น อาทิ ผู้นำชุมชนที่เป็นคนใน ปราชญ์ชาวบ้าน คัดเลือกโดยการสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive- Sampling) ซึ่งมีหลักเกณฑ์ในการคัดเลือก โดยเป็นคนในชุมชนที่มีความรู้และเชี่ยวชาญเกี่ยวกับชุมชนและวัฒนธรรมในหมู่บ้านตนเอง จำนวน 5 ท่านได้แก่

3.1 MR1 อายุ 85 ปี อดีตกำนัน และปราชญ์ชาวบ้าน ผู้รอบรู้เรื่องการทำพิธีกรรมต่างๆที่เกี่ยวกับความเชื่อของชาวไหญ่ และผู้มีความรู้เรื่องประวัติศาสตร์ความเป็นมาของการตั้งถิ่นฐานของชาวไหญ่ ในตำบลคลองน้ำใส อำเภอรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว

3.2 MR2 อายุ 85 ปี ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้มีความรู้เรื่องประวัติศาสตร์ความเป็นมาของการตั้งถิ่นฐานของชาวไหญ่ ในตำบลคลองน้ำใส อำเภอรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว

3.3 MS1 อายุ 107 ปี ผู้มีอายุที่ยืนยาวที่สุด ณ.วันที่ทำการวิจัย มีความรู้เรื่องประวัติศาสตร์ในหมู่บ้าน สามารถจดจำและเล่าเรื่องราวในอดีตของไหญ่ ในตำบลคลองน้ำใส อำเภอรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว

3.4 MR3 อายุ 72 ปี ประธานเครือข่ายอาสาสมัครพิทักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมหมู่บ้าน (ทสม.) ตำบลคลองน้ำใส อำเภอรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว

3.5 MR4 อายุ 56 ปี ผู้อำนวยการโรงเรียน อพป.คลองน้ำใส ตำบลคลองน้ำใส อำเภอรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว และผู้ก่อตั้งหอวัฒนธรรมไหญ่ คลองน้ำใส ตำบลคลองน้ำใส อำเภอรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว

การสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ใช้ระเบียบการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เป็นหลัก ผู้วิจัยได้สร้างเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ซึ่งดำเนินการวิจัยดังนี้

1. การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) เป็นวิธีรวบรวมข้อมูลที่สำคัญวิธีการหนึ่ง โดยได้กำหนดกลุ่มคนที่เป็นคนไทญ้อในพื้นที่โดยกำเนิดที่จะทำการศึกษาและสัมภาษณ์เจาะลึกโดยมีวิธีการถ่ายทอดในการเล่าเรื่องราวของตนเอง และวิถีการใช้ชีวิตผ่านการใช้พื้นที่ของตัวเหื่อน โดยมีการเตรียมแบบสัมภาษณ์ เป็นแบบสัมภาษณ์ที่แบ่งคำถามออกเป็น 2 ส่วน คือ

ส่วนที่ 1 ข้อมูลเกี่ยวกับผู้ถูกสัมภาษณ์ อาทิ ชื่อ สกุล สภาพเพศ อายุ สถานภาพ อาชีพ การศึกษา และส่วนของประวัติ ความเป็นมา รายละเอียดของตัวเหื่อนไทญ้อที่ผู้ถูกสัมภาษณ์ได้อาศัยอยู่

ส่วนที่ 2 ข้อมูลเกี่ยวกับการใช้พื้นที่ในชีวิตประจำวันที่เกี่ยวข้องกับเหื่อนไทญ้อ รวมทั้งคติความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรมต่างๆ รวมถึง กิจกรรม และวิถีชีวิตที่เกี่ยวข้อง เป็นต้น

2. การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม (Participant observation) เป็นการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม ทำให้ผู้ที่ถูกสังเกตการณ์เกิดความไว้วางใจกับผู้วิจัย สามารถถ่ายทอดข้อมูลที่เป็นความจริงได้ใกล้เคียงมากที่สุด โดยเฉพาะการสังเกตการณ์ของการร่วมประเพณี พิธีกรรมที่สำคัญๆ เช่น ประเพณีการแต่งงาน ประเพณีงานบวช พิธีกรรมเกี่ยวกับการตาย พิธีกรรมการเลี้ยงผีเทวดา พิธีกรรมทำบุญศาลนักษัตรประจำปี ประเพณีสงกรานต์ไทญ้อรดน้ำดำหัวผู้สูงอายุ ประเพณีขึ้นเขาไทญ้อคลองน้ำใส ประเพณีบุญข้าวประดับดิน ประเพณีบุญข้าวสาก ประเพณีแห่ปราสาทผึ้ง เป็นต้น เป็นการรวบรวมข้อมูลที่ชัดเจนในมุมมองที่เห็นภาพชีวิตของผู้คนตามวันเวลา และสถานที่ที่เกิดขึ้นจริง

3. เครื่องบันทึกข้อมูล อาทิ กล้องถ่ายรูป เครื่องบันทึกเสียง สมุดบันทึก เพื่อใช้สำหรับบันทึกข้อมูลให้มีความสมบูรณ์และจัดเก็บเป็นหลักฐาน

การเก็บรวบรวมข้อมูล

การวิจัยเรื่อง “พื้นที่ทางวัฒนธรรมในเหื่อนไทญ้อ: กรณีศึกษาตำบลคลองน้ำใส อำเภอรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว” เป็นการศึกษาเชิงวิชาบูรณาการณ ระหว่างสถาปัตยกรรมศาสตร์ สังคมมานุษยวิทยา และศาสตร์ด้านอื่นๆที่เกี่ยวข้องผ่านพื้นที่ของตัวเหื่อนไทญ้อ วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลที่สำคัญคือการเก็บข้อมูลภาคสนาม ทั้งการสัมภาษณ์ และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม ซึ่งเป็นประเด็นสำคัญของการวิจัยให้เข้าใจในการศึกษา “วัฒนธรรม” ทั้งในเชิงรูปแบบของกายภาพ และวิถีชีวิต ความเชื่อของคนไท้อาศัยอยู่

การเก็บรวบรวมข้อมูลครั้งนี้ได้กำหนดจำนวนกลุ่มตัวอย่างที่จะศึกษาไว้ตามขอบเขตของเนื้อหา โดยคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลและตัวอย่างของเหื่อนไทญ้อจำแนกตามช่วงเวลาและการบอกเล่าของเจ้าของเหื่อนที่เห็นการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่ โดยการวิจัยเริ่มต้นจากการออกแบบการวิจัย เป็น

การเก็บข้อมูลภาคสนามเพื่อศึกษาสมาชิกผู้คนในเรือนและตัวเรือนในพื้นที่ เพื่อจะได้เห็นและเข้าใจความหมายพื้นที่ทางวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของการอยู่อาศัยที่แฝงไว้ในตัวเรือนและบริบท รวมถึงการบอกเล่าประสบการณ์ที่ผ่านมาและที่เกี่ยวข้อง การทำความเข้าใจเรื่องพื้นที่ทางวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของการอยู่อาศัยที่อ้างอิงถึงบริบททางสังคม วัฒนธรรมและเศรษฐกิจร่วมด้วยเสมอ ดังที่ ฌ็องฌูว์ตี กาญจนารัตน์ (2557: 168) กล่าวไว้ว่า “บ้าน” (Domesticity) คือที่อยู่อาศัย ในเชิงกายภาพทางสถาปัตยกรรมหมายถึงพื้นที่ของการอยู่อาศัย แต่ในเชิงปรัชญาและทฤษฎีจะหมายถึงการอยู่อาศัยที่เกิดขึ้นในเวลาและบริบทที่คนในสังคมวัฒนธรรม นั้นให้คุณค่ากับพื้นที่ภายในของบ้านด้วยการแสดงให้เห็นว่าพื้นที่ภายในของบ้านเป็น พื้นที่ที่แสดงออกถึงตัวตนและอัตวิสัยของผู้อยู่อาศัย

การเก็บรวบรวมข้อมูลได้ดำเนินการตามขั้นตอน ดังนี้

1. ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) ข้อมูลที่ได้จากการเก็บข้อมูลภาคสนาม เป็นข้อมูลส่วนสำคัญเป็นข้อมูลในเชิงลึกซึ่งข้อมูลที่ได้มาต้องมากพอและถูกต้องเพียงพอต่อการวิเคราะห์ตามหลักการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Method) ด้วยวิธีการต่างๆ อาทิ การสัมภาษณ์ ร่วมกับการถ่ายภาพ การจดบันทึก การร่างรูป โดยการสร้างความสนิทสนมอย่างรวดเร็วและเชื่อมโยงไปยังบุคคลอื่นๆ โดยการเลือกผู้ที่จะให้ข้อมูลแบบเจาะจงที่สามารถตอบคำถามที่เป็นวัตถุประสงค์ของการวิจัยได้ เมื่อคุ้นเคยกับคนในพื้นที่มากขึ้นเริ่มมีการเชื่อมโยงออกไปสู่กิจกรรมที่ทำในชุมชนที่เป็นคนหมู่มากในงานประเพณี หรือพิธีกรรมต่างๆของชุมชน โดยใช้วิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วม โดยเฉพาะการสังเกตการณ์ของการร่วมประเพณี พิธีกรรมที่สำคัญๆ เป็นการรวบรวมข้อมูลที่สำคัญทางวัฒนธรรมของกลุ่มคนในชุมชน ในมุมมองที่เห็นภาพชีวิตของผู้คนตามวันเวลา และสถานที่ที่เกิดขึ้นจริงเพื่อใช้สำหรับการประกอบการวิเคราะห์ข้อมูลในบทสัมภาษณ์

2. ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) การสำรวจข้อมูลเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเป็นสิ่งสำคัญในการรวบรวมข้อมูลเบื้องต้นเพื่อเป็นองค์ความรู้ที่จะได้เลือกสรรให้ตรงประเด็นหรือวัตถุประสงค์ที่จะใช้ในการศึกษา โดยข้อมูลที่ได้รับการรวบรวมไว้แล้ว ผู้วิจัยนำข้อมูลมาศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับแนวความคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยที่มีความเกี่ยวข้องกับเรื่องราวของชุมชน วิถีชีวิต วัฒนธรรมชาวไทญ้อและลักษณะของเรือนไทญ้อ จากแหล่งข้อมูลต่างๆ อาทิ หนังสือ งานวิจัย วิทยานิพนธ์ เอกสารสิ่งพิมพ์ รวมทั้งบทความจากวารสารต่างๆที่กล่าวถึงและเกี่ยวข้อง เพื่อใช้เป็นแนวทางในการวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูล

มุ่งเน้นความสำคัญต่อการศึกษความสัมพันธ์เชิงกายภาพของที่ว่าง (Space) ที่เหมาะสมของบ้านเรือนกับพฤติกรรมของมนุษย์เพื่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจ ในการสร้างสรรค์ บ้านเรือนให้ตอบสนองต่อประโยชน์ใช้สอยเป็นหลัก และเข้าใจความหมายคุณลักษณะพื้นที่ทาง วัฒนธรรมในแง่ของวิถีชีวิตในลักษณะของนามธรรมที่แฝงไว้อยู่ในตัวเรือนและบริบท รวมถึงการ บอกเล่าประสบการณ์ชีวิตที่ผ่านมาและที่เกี่ยวข้องกับบริบททางสังคมวัฒนธรรม โดยการใช้เรือน ไทญ้อเป็นตัวตั้งในการหาคำตอบเพื่อให้เข้าใจวัฒนธรรมของคนในชุมชน ฉะนั้นผลของการศึกษา วิเคราะห์ต้องถูกถ่ายทอดเรื่องราวและประเด็นให้ตรงกับความเป็นจริงที่เกิดขึ้น และไม่ถูกตีความ เกินเลยจากข้อมูลที่ได้มา

ในการวิเคราะห์เรื่องคุณลักษณะพื้นที่ทางวัฒนธรรมในเรือนไทญ้อนั้นได้วางแนวคิดใน การวิเคราะห์เกี่ยวกับ คุณลักษณะทางวัฒนธรรมการใช้พื้นที่และพลวัตในเรือนไทญ้อ ที่มีผลต่อ พัฒนาการของการสืบทอดคุณลักษณะทางวัฒนธรรม ที่สัมพันธ์กับรูปแบบการใช้พื้นที่ในเรือน ไทญ้อในพื้นที่การศึกษา ดังนั้นการศึกษาพื้นที่ทางวัฒนธรรมในเรือนไทญ้อแบบบูรณาการด้าน มานุษยวิทยาสังคม และทางด้านสถาปัตยกรรมศาสตร์ น่าจะมีส่วนทำให้เกิดการเชื่อมต่อขององค์ ความรู้ทั้งในส่วนของพื้นที่ทางสังคมวัฒนธรรม และมิติของวัฒนธรรมเชิงสถาปัตยกรรม

งานวิจัยนี้เลือกใช้การวิเคราะห์ข้อมูลข้อมูลปฐมภูมิ และข้อมูลทุติยภูมิมาวิเคราะห์ใน ประเด็นที่เกี่ยวข้องกับอัตลักษณ์วัฒนธรรมเรือนไทญ้อ โดยมีมอออกเป็น 2 ประเด็น ได้แก่

1. การตรวจสอบความสมบูรณ์ของข้อมูล โดยสำรวจข้อมูลข้อมูลเอกสารและ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง แบบสัมภาษณ์ การสังเกตการณ์ การเก็บข้อมูลพื้นฐานเพื่อการวิเคราะห์ ดังนี้

1.1 ลักษณะเรือนไทญ้อ และตำแหน่งที่ตั้งของเรือนไทญ้อ ที่มีความสัมพันธ์กับ คติความเชื่อ

1.2 คติความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณี และวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับการใช้ พื้นที่ตัวเรือน

1.3 ลักษณะการใช้เรือนตามประโยชน์ใช้สอย พฤติกรรม กิจกรรม และเวลาที่ เกิดขึ้น

1.4 บริบท สภาพแวดล้อม ที่มีความสัมพันธ์กับตัวเรือนและกิจกรรมที่เกิดขึ้น

2. นำข้อมูลมาวิเคราะห์พื้นที่ทางวัฒนธรรมในเรือนไทญ้อ เพื่อให้เห็นคุณค่ากับพื้นที่ ทางวัฒนธรรมของเรือนไทญ้อด้วยการแสดงให้เห็นว่าพื้นที่ของเรือนเป็นพื้นที่ที่แสดงออกถึงตัวตน และอัตลักษณ์ของผู้อยู่อาศัย ทั้งในศาสตร์ด้านมานุษยวิทยาสังคม และด้านสถาปัตยกรรม โดย

การใช้แนวคิดอัตลักษณ์ แนวคิดเรื่องพื้นที่ แนวคิดความเป็นถิ่นที่ แนวคิดการเปลี่ยนแปลง วัฒนธรรม แนวคิดนิเวศวิทยา และ แนวคิดเกี่ยวกับสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น เป็นกรอบในการวิจัย โดยการนำข้อมูลมาวิเคราะห์และสังเคราะห์เนื้อหา แล้วอภิปรายผลโดยใช้แนวความคิดทางอัตลักษณ์ แนวคิดเรื่องพื้นที่ แนวคิดความรู้สึกในถิ่นที่ และแนวคิดการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมเป็นหลัก โดยมีการใช้แนวคิดนิเวศวิทยาวัฒนธรรม และแนวคิดของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเข้ามา สอดแทรกในส่วนรายละเอียด เพื่อเชื่อมโยงเนื้อหาเกี่ยวกับข้อมูลเท็จจริง เพื่อเป็นข้อสรุปในการใช้พื้นที่ ทางวัฒนธรรมในเชียงใหม่ว่ายังมีอัตลักษณ์ และการสืบทอดในชุมชน หรือเปลี่ยนรูปไปใน ลักษณะใด แล้วจึงนำเสนอรายงานแบบพรรณนาโวหารโดยใช้แนวคิดทฤษฎีที่กล่าวมาข้างต้นเป็น กรอบในการวิเคราะห์ข้อมูลและสรุปข้อมูลเนื้อหา มาอภิปรายผลในรูปแบบการพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) ถึงปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น

บทที่ 4

ผลการดำเนินงานวิจัย

การวิจัยเรื่องพื้นที่ทางวัฒนธรรมในเขื่อนไท่ญ้อ: กรณีศึกษาตำบลคลองน้ำใส อำเภอ อรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว ซึ่งในบทนี้จะกล่าวถึงภูมิหลังของพื้นที่กรณีศึกษา และสรุปผลการ เก็บข้อมูลภาคสนามของชุมชนในพื้นที่กรณีศึกษาทั้ง 2 กลุ่ม คือ กลุ่มแรก คือ กลุ่มตัวอย่าง เจ้าของเขื่อนพักอาศัยและกลุ่มตัวอย่างเขื่อนไท่ญ้อแบบดั้งเดิม และกลุ่มที่สอง คือ กลุ่มตัวอย่าง เจ้าของเขื่อนที่พักอาศัยและกลุ่มตัวอย่างเขื่อนไท่ญ้อแบบประยุกต์ ซึ่งได้ทำการสำรวจฝั่งชุมชน และทำรังวัดเขื่อนกรณีศึกษารวมทั้งหมด 30 หลัง ประกอบกับการสัมภาษณ์เจ้าของเขื่อนและ สมาชิกที่ร่วมอยู่อาศัย แล้วจึงนำข้อมูลภาคสนามในประเด็นต่างๆเหล่านั้นมาจำแนกวิเคราะห์ เปรียบเทียบลักษณะทางกายภาพและพื้นที่ของเขื่อนไท่ญ้อ และอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมการใช้ พื้นที่ในเขื่อนของกลุ่มชาติพันธุ์ไท่ญ้อ บ้านคลองน้ำใส เพื่อมาสรุปหาความสัมพันธ์ และการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ทางวัฒนธรรม บ้านคลองน้ำใส พร้อมระบุปัจจัยที่ส่งผลต่อลักษณะดังกล่าว ดังรายละเอียดดังต่อไปนี้

ภูมิหลังพื้นที่กรณีศึกษา: บ้านคลองน้ำใส

ราวปี พ.ศ. 2376 มีชาวไท่ญ้อได้อพยพลงมาจากท่าอุเทนเพื่อหาแหล่งที่ตั้งอุดมสมบูรณ์ เพื่อเป็นแหล่งทำกิน ได้อพยพลงตามคลองพรหมโหดจนมาบรรจบกับคลองน้ำใสเมื่อพบว่าเป็น แหล่งที่ตั้งอุดมสมบูรณ์จึงได้ตั้งเป็นหมู่บ้านห้วยไผ่ แรกเริ่มมีประมาณ 20 หลังคาเรือน เนื่องจาก พื้นที่เป็นแหล่งอุดมสมบูรณ์มีทั้งแหล่งน้ำตามธรรมชาติและป่าไม้ ซึ่งในเวลาต่อมาชาวบ้านได้ ชักชวนญาติพี่น้องที่อยู่บริเวณใกล้เคียงเข้ามาอยู่กันมากขึ้นจนเป็นหมู่บ้านในราวปี พ.ศ. 2377 ปัจจุบันคือตำบลคลองน้ำใส อำเภออรัญประเทศ ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของจังหวัดสระแก้ว ซึ่งมี ชายแดนด้านทิศตะวันออกและทิศใต้ของหมู่บ้านติดแนวชายแดนกัมพูชา พื้นที่ชุมชนคลองน้ำใสมี บทบาทหน้าที่สำคัญทั้งด้านการเมืองการปกครอง พื้นที่มีแนวพรมแดนธรรมชาติทำให้เกิดเป็นแนว ป้องกันตามธรรมชาติอันเป็นจุดยุทธศาสตร์จุดหนึ่งในประวัติศาสตร์ ส่วนในด้านสังคมและด้าน เศรษฐกิจอำเภออรัญประเทศเป็นเมืองหน้าด่านในการติดต่อการค้าชายชายแดนที่สำคัญของภาค ตะวันออก และมีลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบเชิงเขา มีดินดำเหมาะแก่การทำเกษตรกรรม มีพื้นที่ ป่าล้อมรอบ มีคลองธรรมชาติที่ยาวและมีน้ำตลอดทั้งปี เหมาะสมในการตั้งถิ่นฐานและสามารถ ดำรงชีพด้วยวิถีเกษตรกรรม ด้วยปัจจัยต่างๆเหล่านี้ทำให้กลุ่มชาวไท่ญ้อที่ได้อพยพเข้ามาตั้ง รกรากและอาศัยอยู่จนกลายเป็นกลุ่มสังคมวัฒนธรรม

ในขณะช่วงเวลานั้น กลุ่มชาวไทญ้อดำรงชีพด้วยการทำนา และการเกษตรกรรมแบบยังชีพภายในกลุ่มสังคมของตน ยังคงปฏิบัติตามแบบแผนจารีตประเพณีและคติความเชื่อดั้งเดิมของตน เนื่องจากการดำรงอยู่ในกลุ่มสังคมของตนเองที่จำกัดพื้นที่ทำให้เกิดการปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มสังคมวัฒนธรรมพื้นที่อื่นน้อย ประกอบกับในอดีตเหตุปัจจัยด้านการคมนาคมและเทคโนโลยีการสื่อสารที่จำกัด ส่งผลให้ขาดการรับรู้ข้อมูลข่าวสารในต่างถิ่นที่แตกต่าง ซึ่งในเวลาต่อมานับตั้งแต่เริ่มยุคการค้าอาณานิคมของชาติตะวันตกเริ่มมีบทบาทในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ส่งผลกระทบโดยตรงกับรูปแบบการเมืองการปกครองและทำให้เกิดการปฏิรูปการปกครองในรัชกาลที่ 5 ช่วงปี พ.ศ. 2442 เริ่มเกิดนโยบายต่างๆ เพื่อรวบรวมคนทุกคนในราชอาณาจักร รวมถึงกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ที่กระจัดกระจายที่อาศัยอยู่ทั่วประเทศที่มีความแตกต่างกันให้กลายเป็นพลเมืองเดียวกัน เพื่อความเป็นปึกแผ่นและสามารถควบคุมการปกครองและควบคุมคนในชาติได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น

ในปี พ.ศ. 2449 ผลกระทบจากการล่าอาณานิคมของชาติตะวันตก ส่งผลทำให้ประเทศลาว และประเทศกัมพูชา ตกอยู่ในอาณานิคมของฝรั่งเศส ฝรั่งเศสได้ใช้เรือรบปิดอ่าวไทยจนทำให้สยามยอมเสียดินแดนส่วน เมืองโพธิ์สัตว์ จำปาสัก เสียมราชฎร์ ศรีโสภณ มงคลบุรี พระตะบอง ให้แก่ฝรั่งเศส ทำให้กลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ที่อยู่ในดินแดนเหล่านี้ที่มีความประสงค์จะอยู่ในอาณัติของสยามได้พากันอพยพเข้ามาราชอาณาจักรสยามในขณะเวลานั้น ขณะนั้นญ้อเป็นกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งที่อพยพเข้ามาทางบ้านคลองน้ำใส บ้านหนองเอี่ยน บ้านใหม่ปากฮ่อง บ้านแสนสุข บ้านผักกาดฮอง และบ้านสลองคอง กลุ่มที่อพยพเข้ามามีส่วนใหญ่มักจะเป็นพี่น้องเครือญาติกัน นอกจากนี้ยังมีกลุ่มอพยพกลุ่มใหญ่โดยการนำของเจ้าพระยาอภัยภูเบศร ประกอบไปด้วยกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ อาทิ ไทย ลาว ญ้อ ส่วย ไช่ และเขมร ที่อพยพเข้ามาทางคลองลึก พักที่บ้านตุน และเดินทางจนไปถึงปราจีนบุรี และยังมีบางส่วนที่ไม่อพยพตามกันมาเพราะยังหวงแหนแผ่นดินเดิม มีความพึงพอใจที่จะดำรงรากที่เดิมและยังพบว่ามีเครือญาติของไทญ้อ และชาติพันธุ์อื่นๆ ยังคงมีบางส่วนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ละแวกเดิมจวบจนปัจจุบัน

ในช่วงปี พ.ศ. 2469 นับตั้งแต่เปิดเดินรถไฟสายกรุงเทพฯ – อยุธยาประเทศ การคมนาคมเจริญก้าวหน้ามีความสะดวกสบายมากยิ่งขึ้น ทำให้มีการติดต่อระหว่างสังคมเมืองและสังคมชนบทเกิดการเรียนรู้และแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมต่างถิ่นและประสบการณ์ด้านต่างๆ มากขึ้น ปัจจัยเหล่านี้เริ่มส่งผลกระทบกับรูปแบบวิถีชีวิต ประเพณีวัฒนธรรม พิธีกรรม และความเชื่อของคนในชุมชน ประกอบกับในช่วงเวลานั้นเริ่มเกิดนโยบายต่างๆ เพื่อหล่อหลอมคนในชาติทุกชาติพันธุ์ให้เป็นหนึ่งเดียว เกิดการปรับตัวให้เข้ากับบริบททางการเมืองการปกครองและเริ่มมีการปรับวัฒนธรรมพื้นถิ่นของตนให้เข้ากับวัฒนธรรมหลักของชาติ การติดต่อและปฏิสัมพันธ์เป็นแบบคน

ในชุมชนหรือกลุ่มไทญ้อที่มีพื้นที่ใกล้เคียงมากขึ้น “สมัยก่อนหมู่บ้านจะอยู่บริเวณใกล้วัดหลักคำนี้แหละ...ร่วมหลายร้อยหลังคาเอื่อน.... ชายคาเอื่อนนี้แทบเกยชิดติดกัน” (MO1 พระอาจารย์ประจำวัดหลักคำ, 2561, สัมภาษณ์) จากการสัมภาษณ์กลุ่มชาวบ้านในพื้นที่พบว่า แต่เดิมกลุ่มไทญ้อ ได้ตั้งชุมชนอยู่บริเวณริมห้วยไส หรือคลองน้ำใสในปัจจุบัน มีอยู่รวมกันกว่า 400 หลังคา โดยมีการรวมกลุ่มจะเป็นพี่น้องหรือเครือญาติจะอาศัยปลูกเอื่อนอยู่ในพื้นที่ที่อยู่ชิดติดกัน โดยสามารถสังเกตได้จากนามสกุลถ้าเป็นพี่น้องหรือเครือญาติจะมีคำร่วมในนามสกุลเป็นคำเหมือนกันหรือบอกได้ว่าอพยพมาจากพื้นที่ไหน “เมื่อก่อนคนที่มาทำมาหากินก่อนเมื่อตั้งหลักแหล่งพื้นที่ทำกินได้แล้วก็จะชักชวนญาติพี่น้องมาทำมาหากินด้วยกัน...เป็นข้อสังเกตได้ว่าถ้าขึ้นต้นนามสกุลว่า “จัน” เช่น จันแก้ว จันชู จันม่อม สามารถบอกได้ว่าบรรพบุรุษอพยพมาจากสายเวียงจันทน์ และเป็นพี่น้องหรือร่วมเครือญาติกัน” (MO1 พระอาจารย์ประจำวัดหลักคำ, 2561 : สัมภาษณ์) การอพยพย้ายถิ่นฐานทำกินทำให้ไทญ้อในพื้นที่ได้นำเอาการสืบสานประเพณีวัฒนธรรม ความเชื่อ หรือพิธีกรรมต่างๆ ในถิ่นเดิมมาติดตัวมาซึ่งยังสามารถเห็นได้จากธรรมเนียมในการปฏิบัติ ยังคงสืบต่อกันมาในปัจจุบัน

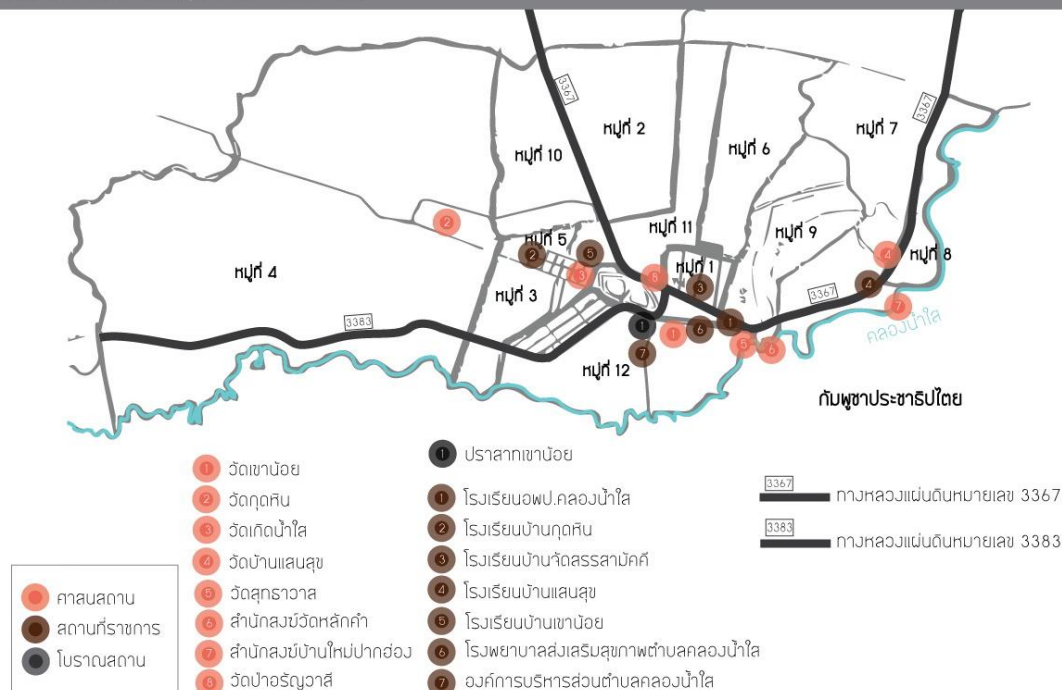
ต่อมาภายหลังในช่วงปี พ.ศ. 2518 ผู้นำเขมรแดง นายพอลพต สามารถยึดอำนาจกัมพูชาไว้ได้ทั้งหมด ขึ้นดำรงตำแหน่งผู้นำประเทศกัมพูชา เกิดการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ ปล้นสะดม การปะทะตามแนวชายแดน ทำให้เกิดการอพยพครั้งใหญ่ทั้งชาวไทย ชาวกัมพูชา และชาวไทญ้อที่ตั้งถิ่นฐานในบริเวณนั้น ชาวไทญ้อบางส่วนที่ยังหวงแหนในที่ทำกินก็ถอยร่นไปตั้งถิ่นฐานใหม่ทางด้านฝั่งกัมพูชา “พ่อแม่เคยเล่าให้ฟัง... เมื่อก่อนข้ามไปฝั่งนั้นง่าย ทหารเขาไม่ว่าอะไร แถบชายแดนฝั่งไทยฝั่งเขมรไปมาหาสู่กัน ข้ามมาค้าขาย ข้ามมางานบุญที่วัด วันสงกรานต์ได้ลูกหลานไทญ้อฝั่งไทยบางคนก็กลับไปหาญาติผู้ใหญ่ฝั่งเขมรที่ยังอยู่” (MR5, MS5, MR6 ชาวบ้านบ้านคลองน้ำใส, 2561, สัมภาษณ์) แต่ชาวไทญ้อกลุ่มใหญ่ที่ตั้งถิ่นฐานเดิมที่บริเวณริมคลองน้ำใสได้อพยพถอยร่นเข้ามาให้ห่างจากแนวปะทะชายแดน นอกจากนี้ชาวไทญ้อยังเริ่มมีการรื้อเอื่อนพักอาศัยของตนย้ายตามเข้ามาตั้งใหม่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงตำแหน่งทำเลที่ตั้งของชุมชนไทญ้อบ้านคลองน้ำใส ซึ่งปรากฏเป็นพื้นที่ตั้งในปัจจุบัน “ตอนเขมรแดงครองเขมร คนเขมรหนีตายเข้ามาฝั่งไทยเยอะมาก ปีนใหญ่ยิ่งตกข้ามมาทุกวัน ชาวบ้านทิ้งเอื่อนหนีไปอยู่วัดกลัวมันจะมาปล้นฆ่า...คนหนุ่มๆ ก็จะช่วยเหลือกันคอยระวังเปลี่ยนเวรยามกันในหมู่บ้านหรือตอนไปทำนา” (MR1, MR2 ชาวบ้านบ้านคลองน้ำใส, 2561, สัมภาษณ์) ในช่วงที่เกิดภาวะสงครามบริเวณชายแดนไทย กัมพูชาการใช้ชีวิตของชาวบ้านโดยส่วนมากจะอพยพออกไปอยู่อาศัยกับญาติพี่น้องในตำบลอื่นๆ หรือรวมกลุ่มกันในเวลากลางคืนโดยเฉพาะเด็กเล็กและผู้หญิงจะอาศัยหลบซ่อนที่ศาลาวัดหรือ

โรงเรียนที่พื้นที่อยู่ลึกเข้ามา ส่วนเวลากลางวันที่สงบก็ยังออกไปทำไร่ทำนาตามปกติและจะมีอาสาของชุมชนคอยระงับภัยให้ จากการที่กลุ่มไทญ้อยยังคงอาศัยอยู่ในพื้นที่และมีการรวมกลุ่มกันช่วยกันระงับภัย อาจเป็นเหตุผลที่ทำให้กลุ่มผู้อพยพชาวกัมพูชาที่หนีสงครามมาไม่กล้าเข้ามาในเขตพื้นที่ตำบลคลองน้ำใส เพราะยังมีชาวบ้านปักหลักในพื้นที่ดำรงชีพทำไร่ทำนาอยู่อาศัยเหมือนตามปกติ “จำได้พ่อกับแม่ชอบลูกหลานไปนอนที่วัดกัน กลางวันก็ไปโรงเรียน พ่อแม่ยังไปทำนา... ตอนไหนสงบก็พากันกลับบ้าน ตอนไหนเริ่มระเบิดตูมตามก็หลบไปนอนที่วัด” (MR7, MS7 ชาวบ้านบ้านคลองน้ำใส, 2561, สัมภาษณ์) ชาวบ้านโดยส่วนใหญ่จะมีทักษะในการอยู่ดำรงชีพในช่วงภาวะสงคราม อาทิ ในช่วงที่มีสถานการณ์ตึงเครียดในช่วงกลางคืนจะไม่นอนบนเสื่อและจะไม่จุดตะเกียง ปิดเสื่อมิดชิด บางครอบครัวจะทำห้องลับโดยจะอาศัยนอนในช่องที่ลับใต้ถุนเสื่อ หรือในยามปกติที่นอนบนเสื่อเมื่อมีสิ่งปกตินอกบ้าน เช่น วัวร้อง สุนัขเห่า นกร้องผิดเวลาก็จะเตรียมตัวหนีลงเสื่อทางฝาพื้นบ้านที่เป็นช่องลับ จะไม่หนีลงไปทางบันได เป็นต้น “ช่วงนั้นแม่กลัวมาก ช่วงไหนพ่อเขาไปนาต้องไปค้างที่เถียงนา แม่จะอยู่กับลูกแค่สองคน กลางคืนแม่จะพาลูกมานอนช่องลับที่พ่อเขาทำให้นอนกันได้ถนัดเสื่อ...” (MR4 ชาวบ้านบ้านคลองน้ำใส, 2562, สัมภาษณ์) จะเห็นได้ว่านอกจากปัจจัยทางด้านต่างๆ ที่มีผลต่อวิถีชีวิตทางวัฒนธรรมของไทญ้อยบ้านคลองน้ำใส แล้วภาวะสงครามก็เป็นประเด็นที่น่าสนใจคือการปรับเปลี่ยนการใช้พื้นที่ในเสื่อของกลุ่มไทญ้อยให้เข้ากับสภาวะของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นด้วยเช่นกัน

ในปีพ.ศ. 2531 อำเภอรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว ถูกกำหนดนโยบายเป็นพื้นที่หน้าด่านทางด้านเศรษฐกิจชายแดน เป็นช่วงการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจครั้งสำคัญตามนโยบายของสมัยรัฐบาลของพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ ได้มีการดำเนินนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจร่วมระหว่างไทย - กัมพูชา โดยมีวาทะที่ว่า “เปลี่ยนจากสนามรบเป็นสนามการค้า” เกิดการเห็นสนธิสัญญาการสร้างสันติภาพในกัมพูชา ที่กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส ในปีพุทธศักราช 2534 ทำให้รัฐประเทศเปรียบเสมือนเมืองหน้าด่านตะวันออก มีความสำคัญเป็นเมืองที่สามารถเชื่อมต่อกับประเทศในแถบอินโดจีน มีความร่วมมือทั้งด้านการค้า การเชื่อมต่อทางด้านคมนาคม รวมถึงการเข้าถึงเทคโนโลยีสมัยใหม่และรูปแบบเศรษฐกิจแบบระบบทุนนิยม อันส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตสังคม และประเพณีวัฒนธรรมด้านต่างๆ ซึ่งกำลังถูกปรับเปลี่ยนให้เข้ากับรูปแบบสมัยนิยมมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง นับตั้งแต่เริ่มมีการเชื่อมการค้าให้สะดวกขึ้นทั้งการตัดถนนเพื่อเชื่อมโยงโครงข่ายถนนจากเมืองสุรินทร์ และจากหมู่บ้านสู่หมู่บ้าน ทำให้พื้นที่ส่วนภูมิภาคสามารถเข้าถึงพื้นที่ส่วนกลางของรัฐ และรวมถึงการคมนาคมทางรถไฟที่ส่งผลให้เกิดความรวดเร็วและสะดวกสบาย (ภาพประกอบ 3) ส่งผลทำให้เกิดการเรียนรู้แลกเปลี่ยนความรู้ในด้านต่างๆ จาก

กลุ่มสังคมอื่นเกิดการปฏิสัมพันธ์กับชุมชนอื่นๆ มากขึ้น ทำให้เกิดการติดต่อกันทั้งด้านการประกอบอาชีพ การศึกษา หน่วยราชการ เริ่มส่งผลกระทบกับลักษณะรูปแบบการใช้ชีวิต ประเพณี วัฒนธรรม พิธีกรรมและความเชื่อแบบดั้งเดิม

ต.คลองน้ำใส อ.อรัญประเทศ จ.สระแก้ว

ภาพประกอบ 3 ตำแหน่งที่ตั้งของชุมชนไทยเชื้อ บ้านคลองน้ำใส

ลักษณะทางสังคม จากอดีตจวบจนปัจจุบันชาวไทยเชื้อส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม โดยเฉพาะการทำนาแบบยังชีพเป็นหลัก และการนับถือพุทธศาสนาผสมผสานกับความเชื่อเรื่องการไหว้ผี โดยสิ่งเหล่านี้ส่งผลทำให้ชุมชนอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มสังคมวัฒนธรรมที่มีลักษณะเป็นสังคมเกษตรกรรมที่มีความเชื่อทั้งเรื่องการไหว้ผีควบคู่กับพุทธศาสนาที่เป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจและควบคุมความประพฤติของคนในสังคม มีการลำดับศักดิ์และความอาวุโส เพศ และความสัมพันธ์ในเครือญาติโดยให้ความสำคัญกับญาติฝ่ายแม่เป็นหลักจะเห็นจากขนบธรรมเนียมการแต่งงานเข้าบ้านเป็นหลัก มีการกำหนดลำดับศักดิ์ในสังคมโดยใช้ความรู้ความสามารถและความอาวุโสเป็นตัวกำหนดเกณฑ์ นอกจากนี้ยังมีการถือ ฮีต 12 คอง 14 ตามแบบกลุ่มชาติพันธุ์ไทลาว ซึ่งเป็นตัวกำหนดขนบธรรมเนียมประเพณีตามปฏิทินจันทรคติและยึดวันสำคัญตามพระพุทธศาสนา อาทิ เทศกาลสงกรานต์ ทำบุญข้าวสาก(สารทไทยเชื้อ) ทำบุญเลี้ยงศาลประจำ

หมู่บ้าน บุญก่อพระเจดีย์ทราย บุญข้าวประดับดิน แห่ปราสาทผึ้ง และบุญกฐิน ที่ต้องทำเป็นประจำทุกปี นอกจากนี้ยังมีการไหว้ศาลประจำหมู่บ้าน คือ ประเพณีไหว้ศาลเจ้าพ่อนกตา เป็นต้น และยังพบว่าชาวไทญ้อมีการสร้างสรรค์ประเพณีวัฒนธรรมรูปแบบเฉพาะในกลุ่มของตนเองในพื้นที่ เช่น ประเพณีบุญขึ้นเขา ซึ่งเป็นประเพณีเฉพาะของชาวไทญ้อที่นั่น “บุญขึ้นเขาน้อยเป็นประเพณีของญ้อเฉพาะที่นี้ เป็นการทำบุญให้เจ้าพ่อเขาน้อยหรือเจ้าพ่อขุนดาบ ให้ ปกปักรักษาดูแลลูกหลานไทญ้อ ตรงกับขึ้น 15 ค่ำ เดือน 6 ชาวบ้านถือว่าเป็นบุญใหญ่ ชาวบ้านจะนิมนต์พระสงฆ์ขึ้นไปเจริญพระพุทธมนต์ ฉันทเพล และไหว้สักการะรอยพระพุทธรูปบาทจำลอง ช่วงบ่ายชาวบ้านจะขนทรายขึ้นไปก่อเจดีย์ทราย ตกเย็นมีมหรสพเฉลิมฉลอง” (MR8, MR4, MS2 ชาวบ้านบ้านคลองน้ำใส, 2562 : สัมภาษณ์) นอกจากนี้แบบแผนจารีตประเพณีที่สืบทอดต่อกันมา ชาวไทญ้อยังมีคติความเชื่อการรำผี ซึ่งปัจจุบันได้สูญหายไปแล้วเพราะไม่มีใครรำสืบทอด หรือพิธีสะเดาะเคราะห์ซึ่งยังสามารถเห็นพิธีกรรมได้ในปัจจุบัน “วันก่อนตาไปทำพิธีสะเดาะเคราะห์เข้าเฮือน เป็นความเชื่อของญ้อว่าถ้ามีงูต้องห้าม เช่น งูเห่า งูจงอาง งูก่านบ้อง งูแมวเซา เข้ามาในเฮือนถ้าไม่ทำพิธีสะเดาะเคราะห์จะเกิดสิ่งไม่ดีกับสมาชิกในเฮือน” (MR1 ชาวบ้านบ้านคลองน้ำใส, 2562, สัมภาษณ์) ปัจจุบันพิธีกรรมบางอย่างได้สูญหายไปพร้อมกับชีวิตของผู้รู้และชาดคนสืบทอด อาทิ การรำผี เป็นต้น นอกจากนี้ยังพบว่ากลุ่มชาวไทญ้อในพื้นที่มีความรู้ความสามารถในการใช้ยาแผนโบราณ แต่เป็นที่น่าเสียดายหลังจากที่วิทยาการทางการแพทย์สมัยใหม่ได้เข้ามาสู่หมู่บ้าน การรักษาด้วยสมุนไพรก็สูญหายไปตามกาลเวลา “สามีพี่เป็นหมอยาประจำหมู่บ้าน เป็นหมอฝนยาแบบโบราณ ถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ ใช้สมุนไพร เปลือกไม้ เขาสัตว์ทำเป็นตัวยา ตอนรักษาจะมีการสวดมนต์กำกับ...มีคนเคยถูกงูจงอางกัด ไปรักษาที่อนามัย หมอบอกมาเข้าไปพระตำบลงิ้วม่วงไปทั้งตัวแล้ว แต่สามีพี่เอายาฝนให้ประคบ ให้กิน จนสุดท้ายก็หาย...ทุกวันนี้เสียดายไม่มีคนสืบทอด เพราะพี่มีแต่ลูกสาว” (MS3 ชาวบ้านบ้านคลองน้ำใส, 2561 : สัมภาษณ์) ปัจจุบันบ้านคลองน้ำใสเป็นชุมชนที่เปิดที่มีการติดต่อชุมชนต่าง ๆ มากขึ้น แต่ยังคงปรากฏรูปแบบของขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ และพิธีกรรมแบบดั้งเดิมยังถูกสืบทอดและปรับเปลี่ยนไปตามพลวัตทางสังคมที่เปลี่ยนไปอย่างต่อเนื่องในปัจจุบัน

ลักษณะทางกายภาพและพื้นที่ของเฮือนไทญ้อในพื้นที่การศึกษา

เฮือนไทญ้อ ตำบลคลองน้ำใส อำเภออรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว เป็นเฮือนพื้นถิ่นมีลักษณะทางกายภาพเป็นเฮือนไม้ยกใต้ถุนสูง หลังคาทรงจั่วมุงหลังคาสังกะสี ติ่ฝาไม้กระดานหรือฝาปาก (ฝาไม้ไผ่ทาบ) มีกระเบื้องและชานขนาดใหญ่ ตัวเฮือนจะวางตามแนวตะวันออกไปทางตะวันตก บันไดทางขึ้นหลักของเฮือนจะไม่วางขวางตะวัน มีครัวไฟแยกออกมาจากเฮือนนอนโดยมี

ชานเป็นตัวเชื่อมพื้นที่ทั้งสองไว้ด้วยกันนอกจากนี้ยังมีการเล่นระดับความสูงของพื้นที่ส่วนต่างๆ ของเขื่อนด้วยระดับที่แตกต่างกัน เช่น ชาน ระบายียง หองนอนจะมีระดับพื้นที่ต่างกัน ด้วยปัจจัยพื้นฐานพื้นที่ต่างๆที่เป็นองค์ประกอบของเขื่อนจะมุ่งเน้นในด้านประโยชน์ใช้สอยในการใช้งานเป็นหลัก และผูกยึดกับคติความเชื่อตามแบบอย่างที่ถูกถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ การกำหนดพื้นที่ของเขื่อนไท่ญ้อ ถูกกำหนดโดยสัดส่วนของเจ้าของเขื่อน ซึ่งแสดงถึงความสัมพันธ์ของมนุษย์และคุณลักษณะของพฤติกรรมที่เกิดขึ้นกับพื้นที่ ซึ่งถูกแบ่งออกตามความสำคัญของผู้อยู่อาศัยและกิจกรรมที่เกิดขึ้น ในคติความเชื่อของชาวไท่ญ้อจะมีความเชื่อที่ว่า “เขื่อนมีชีวิต” หมายถึงจะต้องมีการบอกกล่าวเมื่อมีการเข้าและออกจากเขื่อน มีการเชื้อเชิญเพื่อขอเข้ามาอยู่อาศัย ดังนั้นเมื่อมีการปลูกเขื่อนต้องมีการดูฤกษ์ยามที่ดี มีการการคัดเลือกวัสดุที่เหมาะสม เช่น การคัดสรรเสาเอกและเสาขวัญที่มีลักษณะที่ดีสวยงามแข็งแรงเพื่อให้เกิดความสมบูรณ์ในการเริ่มต้นที่ดี การปลูกเขื่อนนอกจากจะคำนึงถึงประโยชน์ใช้สอยในพื้นที่การใช้งานเป็นหลักแล้ว พื้นที่ของเขื่อนจะสะท้อนความรู้สึกทางด้านจิตใจและความผูกพันของพื้นที่กับเจ้าของเขื่อน สอดคล้องกับแนวคิดพื้นที่ ที่กล่าวถึงสำนักในถิ่นที่ ว่าลักษณะของที่อยู่อาศัยเป็นเครื่องมือที่ส่งผ่านความรู้สึกที่มีต่อพื้นที่นั้นๆ ก่อให้เกิดรูปแบบของพฤติกรรมต่างๆ ที่มีผลต่อทางด้านจิตใจ (Edward Relph, 1976, อ้างอิงจาก Seamon & Sowers, 2008, 65) และยังพบว่ามีนัยความสัมพันธ์ของผู้คนกับสังคมวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในพื้นที่ เป็นการแสดงออกถึงความมีตัวตนของเจ้าของเขื่อนและสมาชิกภายในเขื่อนที่มีต่อพื้นที่ทั้งลักษณะทางกายภาพและความรู้สึกนึกคิด โดยมีพื้นที่ทางสังคมเป็นส่วนผูกโยงเข้าไว้ด้วยกัน

การเชื่อมโยงความหมายของพื้นที่ทางกายภาพของเขื่อนไท่ญ้อกับความรู้สึกภายในใจของผู้อยู่อาศัย ส่งผลออกมาเป็นคุณลักษณะเฉพาะในรูปแบบของเขื่อนและพื้นที่ ตวน (Tuan, 2001, น. 6) กล่าวถึงคุณค่าของพื้นที่ที่จะเกิดเมื่อ เมื่อเวลาผ่านไปพื้นที่สามารถสะท้อนความรู้สึกออกมาได้และเกิดความพึงใจจากคนที่ใช้พื้นที่ สอดคล้องกับที่ว่า พื้นที่ที่มีความสัมพันธ์กับเวลา และถูกพิจารณาจาก 3 ปัจจัย ได้แก่ ความมีตัวตนของพื้นที่ ความสัมพันธ์ของพื้นที่กับผู้คน และพื้นที่ที่มีการเชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์ (Georges Benko, 1997, น. 23) สอดคล้องกับแนวคิดของ เลอร์แพบร์ ที่กล่าวถึงพื้นที่กับความสัมพันธ์ของคนว่า พื้นที่เป็นส่วนหนึ่งของชีวิตมนุษย์สามารถเข้าไปปฏิสังสรรค์ทำให้เกิดประสบการณ์ได้ในพื้นที่ (Henri Lefebvre, 2003, น. 7) เมื่อกล่าวถึงความหมายของพื้นที่ทางวัฒนธรรมในเขื่อนไท่ญ้อ จึงมี 3 ปัจจัยสำคัญในการสื่อความหมายได้แก่ 1) พื้นที่ทางกายภาพเป็นพื้นที่ตามที่มีมองเห็น 2) พื้นที่ทางความรู้สึกนึกคิดสามารถรับรู้ได้ทางจิตใจ เช่น ความรู้สึกผูกพันและหวงแหนในพื้นที่ ความรู้สึกปลอดภัยในพื้นที่

3) พื้นที่ทางสังคมเป็นพื้นที่ซึ่งถูกกำหนดให้ใช้ประกอบกิจกรรม พิธีกรรม การใช้เชิงสัญลักษณ์ ก่อให้เกิดความหมายทางวัฒนธรรมที่มีคุณลักษณะเฉพาะตัว จากการสำรวจพื้นที่กรณีศึกษา เอกสารที่ใช้ประกอบการวิจัยที่กล่าวถึงช่วงเวลา และตามคำบอกเล่าของชาวบ้าน สามารถจำแนก รูปแบบเรือนของชุมชนชาวไทยอู บ้านคลองน้ำใส จังหวัดสระแก้ว เป็น 2 ลักษณะ ได้แก่ เรือนแบบดั้งเดิม และเรือนประยุกต์ (ภาพประกอบ4)

ภาพประกอบ 4 ภาพซ้ายแสดงรูปแบบเรือนไทญ้อแบบดั้งเดิม S104-M11 อายุเรือน 112 ปี และภาพด้านขวาแสดงรูปแบบเรือนไทญ้อแบบประยุกต์ S113-M11 อายุเรือน 15 ปี

ลักษณะกายภาพเรือนไทญ้อ บ้านคลองน้ำใส

ลักษณะกายภาพเรือนไทญ้อแบบดั้งเดิม หรือชาวบ้านเรียก “เรือนเก่า” มีถิ่นฐานที่ตั้งเดิมอยู่ที่บริเวณลำห้วยน้ำใสหรือคลองน้ำใสในปัจจุบัน มีลักษณะกายภาพภายนอกเป็นเรือนไม้ยกใต้ถุนสูง เป็นพื้นที่โล่งใช้เป็นที่เก็บอุปกรณ์การเกษตรกรรมและเลี้ยงสัตว์ หลังคาจั่วลาดเอียงคลุมพื้นที่ของเรือนดูเป็นผืนเดียวกัน มีลักษณะเป็นเรือนระเบียบคือมีพื้นที่ระเบียบขนาดใหญ่หน้าห้องนอน โดยมากจะพบลักษณะเป็นเรือนที่มีห้องนอนสองห้อง (ห้องนอนเปิดโล่ง 2 ห้องจากช่วงเสา 3 ช่วงเสา) และเป็นเรือนที่มีห้องนอนสามห้อง (ห้องนอนเปิดโล่ง 3 ห้องจากช่วงเสา 4 ช่วงเสา) สัดส่วนด้านสกัดและด้านยาวมีการวัดเป็นศอก พบว่าช่วงเสาแต่ละช่วงจะมีค่าเฉลี่ยตัวเลขที่นิยมใช้กำหนดคือ 5 และ 6 ศอก โดยมีลักษณะเป็นโครงสร้างไม้ ระบบเสาและคานก่อสร้างด้วยวิธีการเข้าไม้ เข้าเดือย และตอกลิ้ม “เรือนไทญ้อแบบเก่า...สังเกตง่ายๆจะยกเสาใต้ถุนสูงคนเดินผ่านใต้ถุนได้ เรือนแบบเดิมแท้ๆจะไม่ใช้ตะปูเลย ห้องหลักๆก็มี ห้องนอน ระเบียบซ้าน และครัวไฟ” (MS5, MR4, MR3 ชาวบ้านบ้านคลองน้ำใส, 2561, สัมภาษณ์) เรือนจะมีอายุ

อยู่ในช่วงประมาณ 55 – 80 ปี โดยในช่วงที่เกิดภาวะสงครามที่ชายแดนไทยกัมพูชาทำให้เกิดการรื้อถอนเรือนเก่าจากพื้นที่เดิมร่นเข้ามาตั้งใหม่ที่เขตตำบลคลองน้ำใสในปัจจุบัน ซึ่งอายุเรือนเก่าเหล่านี้ที่ถูกรื้อมาตั้งใหม่ในพื้นที่ปัจจุบันจะมีอายุประมาณ 30-50 ปี ทำให้อายุของเรือนเก่าที่ยังหลงเหลือในพื้นที่บ้านคลองน้ำใส จะมีอายุของเรือนอยู่ระหว่าง 85 - 130 ปี

ส่วนลักษณะกายภาพเรือนไทญ้อแบบประยุกต์ เป็นเรือนไม้ที่ปลูกสร้างขึ้นมาใหม่ ตั้งอยู่ในพื้นที่คลองน้ำใส มีลักษณะกายภาพภายนอกเป็นเรือนไม้ยกใต้ถุนแต่มีความสูงไม่มากเท่าเรือนในรูปแบบดั้งเดิมบางเรือนเริ่มมีการใช้เสาคอนกรีตทดแทนเสาไม้ที่ผุพังหรือมีคนมาขอซื้อเสาเรือนถอนออกไป โดยมากปล่อยเป็นพื้นที่โล่งหรือใช้เป็นที่อยู่สำหรับสัตว์ปีกขนาดเล็กที่เลี้ยงแบบปล่อยไว้ใต้ถุนเรือน มีลักษณะหลังคาจั่วลาดเอียงคลุมพื้นที่ทั้งหมดของเรือนดูเป็นผืนเดียวกัน มีองค์ประกอบของเรือนเหมือนเรือนแบบดั้งเดิมแต่มีขนาดของพื้นที่ระเบียงและชานเล็กกว่า ห้องนอนจะถูกแบ่งกันเป็นห้องขนาดเล็กเป็นสัดส่วนชัดเจน ส่วนมากพบเป็นลักษณะ 2 ห้องนอนหรือเป็นห้องนอนใหญ่ห้องเดียวแล้วใช้แผงไม้อัดกันหรือใช้หลังตู้เสื้อผ้าคล้ายคลึงกับลักษณะเรือนเก่ากันเป็นห้องเล็กๆแยกออกมา สัดส่วนของตัวเรือนพบว่ายังคงนิยมใช้สัดส่วนของศอกในการกำหนดพื้นที่ความกว้างและยาว ตัวเลขที่นิยมยังเป็น 5 และ 6 ศอก โครงสร้างของเรือนโดยมากจะใช้เสาเรือนเป็นเสาคอนกรีตเสริมเหล็กที่มีขายตามร้านวัสดุก่อสร้างตามด้วยเสาไม้ที่เป็นส่วนโครงสร้างเหนือพื้นดิน โครงสร้างไม่เป็นระบบเสาและคาน ยังพบว่ามีการบากไม้ เข้าไม้ประกบไม้กันอย่างง่ายและใช้ตะปูเป็นตัวช่วยยึดองค์ประกอบและโครงสร้างทั้งหมด และพบว่าขนาดของเรือนแบบประยุกต์จะมีพื้นที่กระชับหรือเล็กกว่าเรือนดั้งเดิม อาจจะเนื่องด้วยกิจกรรมทางวัฒนธรรมต่างๆถูกปรับเปลี่ยนไปใช้พื้นที่ของวัดแทน หรือกรณีงานบุญประเพณีต่างๆถูกจัดขึ้นที่เรือนจะใช้พื้นที่ลานหน้าบ้านข้างบ้านเป็นพื้นที่หลักในการจัดงาน ตัวเรือนจะมีอายุอยู่ในช่วงประมาณ 30 ปีลงมา ซึ่งเป็นช่วงผลักดันความเจริญทางด้านเศรษฐกิจบริเวณชายแดนไทย-กัมพูชา จากนโยบายเปลี่ยนสนามการรบเป็นสนามการค้า ในสมัยรัฐบาล พลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ

ในอดีตรวิวิธีการการปลูกเรือนแบบดั้งเดิมของชาวไทญ้อจะเป็นการ “เอาแรง” เป็นระบบการช่วยเหลือเกื้อกูลแรงงานซึ่งกันและกันในกลุ่มเครือญาติหรือกลุ่มเพื่อนที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกัน และจะต้องมีน้ำใจให้แรงงานชดเชยตอบแทนกลับคืนที่อีกฝ่ายที่เคยมาช่วย “ตอนปลูกเรือนหลังนี้ ก็เอาแรงขอให้ญาติพี่น้องมาช่วย สมัยก่อนเป็นเรื่องสนุกสนาน กลางวันต้องรีบขึ้นเรือนให้เสร็จตามโบราณเขาว่า...ตกเย็นมีงานเลี้ยงร่วมกันข้าวกินสนุกสนาน” (MR11, MR2 ชาวบ้านบ้านคลองน้ำใส, 2561 : สัมภาษณ์) การปลูกเรือนของไทญ้อจะใช้วิธีการ

จดจำทำตามกันมาจากรบรรพบุรุษ และจะให้ความสำคัญอย่างมากกับรูปแบบของเขื่อนและคติความเชื่อในเรื่องการปลูกเขื่อนเพราะต้องให้ถูกต้องตามแบบแผนที่เคยปฏิบัติสืบกันมา อาทิ การดูฤกษ์ยามยามดีในการกำหนดวันที่เป็นมงคลสำหรับการขึ้นเขื่อน การคัดเลือกวัสดุของเขื่อนโดยเฉพาะ เสาเอก เสาขวัญ การระบุวันและเวลาที่ดีในการการลงเสาเอก เสาโท การกำหนดไม้ต้องห้าม และข้อห้ามต่างๆ มีการกำหนดทิศทางเขื่อนโดยวางเขื่อนหลักตามตะวัน (หันด้านสกัดไปทางทิศตะวันออกไปทางทิศตะวันตก) พบว่าเขื่อนเก่าทุกหลังมีการจัดวางพื้นที่ใช้สอยตามทางยาว โดยมีการกั้นฝาเขื่อนในส่วนห้องนอน กับพื้นที่เปิดโล่งของพื้นที่ระเบียง และชานออกจากกันอย่างชัดเจน และแยกพื้นที่ครัวไฟออกจากเขื่อนหลัก โดยทั่วไปจะพบว่าจะถูกจัดวางด้านสกัดติดกับชานจึงทำให้ภาพรวมของเขื่อนดูเป็นพื้นที่เดียวกัน นอกจากนั้นเขื่อนเก่าทุกหลังจะไม่วางบันไดหลักขึ้นเขื่อนพาดไปทิศตะวันตก เพราะมีความเชื่อว่าการเดินเหยียบผ่านเงาของตนเองจะไม่เป็นมงคล และเป็นทิศของคนตาย

ส่วนวิธีการปลูกเขื่อนแบบประยุกต์ จะเป็นระบบการว่าจ้างในการปลูกสร้าง มีการกำหนดว่าจ้างการตีราคาทั้งค่าแรงและวัสดุออกมาเป็นแบบแผน ด้วยเขื่อนแบบประยุกต์จะมีลักษณะการใช้วัสดุในการปลูกสร้าง 2 ลักษณะคือ ลักษณะแรกเป็นการใช้วัสดุไม้จากเขื่อนเดิมบางส่วนที่ยังไม่ผุพัง นำมาใช้ร่วมกับไม้ใหม่ที่ซื้อจากโรงไม้มาประกอบใช้ร่วมกัน และอีกลักษณะจะเป็นการใช้ไม้ใหม่ที่สั่งซื้อจากโรงไม้ทั้งหมด (ภาพประกอบ 5) นอกจากเรื่องวัสดุและขนาดที่มีความแตกต่างกันแล้ว พบว่าแนวความคิดและระบบการจัดการพื้นที่ของเขื่อนแบบประยุกต์มีความคล้ายและสอดคล้องกับรูปแบบและคติความเชื่อของเขื่อนแบบดั้งเดิม ปัจจุบันยังคงเห็นถึงคติความเชื่อในการกำหนดทิศทางการวางตัวเขื่อนแบบประยุกต์ พบว่ายังมีคติความเชื่อในการวางตัวเขื่อนตามแนวตะวัน ด้านสกัดจะอยู่ทางด้านทิศตะวันออกไปทางตะวันตก มีการกำหนดฤกษ์ในการปลูกเขื่อน ฤกษ์การลงเสาเอก ที่เป็นวันมงคล และวันที่เป็นข้อห้าม ข้อกำหนดต่างๆ การจัดตั้งเขื่อนด้านสกัดตามแนวทิศตะวันออกไปทางทิศตะวันตกตามความเชื่อ มีการจัดเรียงพื้นที่ใช้งานตามแนวความยาวของเขื่อนแต่ระเบียงและชานมีขนาดเล็กลง ครัวไฟมีตำแหน่งปลายที่ด้านสกัดของเขื่อนและมีการแยกครัวไฟออกจากเขื่อนนอนและใช้ชานเป็นตัวเชื่อมพื้นที่ไว้ด้วยกันคล้ายกับเขื่อนรูปแบบดั้งเดิม ความเชื่อเรื่องทิศของบันไดหลักในการขึ้นเขื่อนยังคงไม่วางพาดไปในทิศตะวันตกตามความเชื่อในอดีต

ภาพประกอบ 5 แสดงลักษณะเปรียบเทียบรูปแบบเรือนประยุกต์แบบใช้ไม้เก่าและเรือนประยุกต์แบบใช้ไม้ใหม่ในการปลูกสร้าง

รูปแบบการก่อสร้าง เทคนิควิธี และวัสดุของการปลูกเรือนไทญ้อแบบดั้งเดิม จากการสัมภาษณ์ทั้งเจ้าของเรือนและผู้ปลูกสร้างเรือนให้ข้อมูลพบว่า ทั้งรูปแบบและเทคนิควิธีใช้รูปแบบเดียวกันกับเรือนในอดีตของบรรพบุรุษที่เคยร่วมอาศัยกันมาก่อนมีการแยกเรือนออกมา จึงทำให้ลักษณะทางกายภาพภายนอกของเรือนในยุคสมัยนั้นมีความคล้ายคลึงกัน “เรือนของพ่อ แต่เดิมที่เข้าไม้แบบไม่ใช่ตะปู ลองสังเกตดูหัวเสาจะเห็นรอยบากที่หัวเสา มารับ ชื่อ กับจันทัน...” (MR11 ชาวบ้านบ้านคลองน้ำใส, 2561 : สัมภาษณ์) โดยสามารถสังเกตร่องรอยของเรือนเก่าได้จากร่องรอยการบาก การเจาะ รูของสลักลิ่มที่ยังปรากฏบนโครงสร้างในปัจจุบัน เรือนเก่าในอดีตจะเป็นเรือนที่ใช้ลักษณะการเข้าไม้เป็นหลัก จะไม่มีการใช้ตะปูในการยึด ถ้าจะต้องใช้ลิ่มเหล็กในการยึด ชาวบ้านจะใช้เหล็กที่สามารถหาได้ตามเศษวัสดุอุปกรณ์ที่มีมาตีใช้ อาทิ หนูหัวที่เป็นเหล็กของถังน้ำในสมัยนั้นนำมาตีเป็นลิ่มเหล็ก เพื่อใช้สำหรับช่วยในการยึดโครงสร้างของเรือน “เรือนเก่าสมัยก่อน...เขาจะไม่มีการใช้ตะปูตอกกัน ถ้าจะต้องใช้เขาจะเอาเหล็กคุ (ถังน้ำ) มาตีเป็นลิ่มใช้กัน ” (MR9, MR3 ชาวบ้านบ้านคลองน้ำใส, 2561 : สัมภาษณ์) ประกอบกับการบอกเล่าให้การณ์ของสมาชิกเจ้าของเรือนที่เป็นผู้ปลูกเรือน และหลักฐานที่เป็นงานช่างไม้พื้นถิ่นที่ยังคงปรากฏลักษณะรูปแบบการเข้าไม้แบบของหอพระเก่าที่วัดสุทธาวาสที่ยังหลงเหลือในปัจจุบัน (ภาพประกอบ 6) “รูปแบบการเข้าไม้ของหอสงฆ์พระหอเก่านี้เป็นรูปแบบเดียวกันกับที่เรือนเก่าเขาใช้กัน...เขาจะไม่มีการใช้ตะปูตอกกันเลย ” (MR9, MR3, MR2 ชาวบ้านบ้านคลองน้ำใส, 2561 : สัมภาษณ์) ประติและหน้าตาต่างของเรือนเก่า ปรากฏรูปแบบที่เหมือนกันทุกเรือน คือ ประตูห้องนอน มีลักษณะเป็นบานเปิดคู่ บานแคบและสูงใช้วัสดุเป็นไม้เนื้อแข็งในการทำ บานหน้าต่าง

(ปองเยี่ยม) รูปแบบมีทั้งบานเปิดเดี่ยวและบานเปิดคู่ แต่จะมีขนาดเล็กใช้วัสดุเป็นไม้เนื้อแข็งในการทำ

ภาพประกอบ 6 ลักษณะการเข้าไม้แบบดั้งเดิมฝีมือชาวบ้านไทญ้อที่ยังสามารถเห็นได้จาก
โครงสร้างหอสงฆ์น้ำพระหลังเก่าที่วัดสุทธาวาส

วัสดุหลักของโครงสร้างในเรือนแบบดั้งเดิม คือ เสา คาน ตง และโครงหลังคาจะเป็นไม้เนื้อแข็ง อาจจะไม่จำเป็นต้องเป็นพันธุ์ไม้ประเภทเดียวกันส่วนมากจะเป็นพันธุ์ไม้ที่หามาได้จากบริเวณชายป่าบริเวณใกล้เคียง ส่วนองค์ประกอบอื่นๆ เช่น หลังคา ฝาเรือน ประตู หน้าต่างจะเป็นการใช้วัสดุชั่วคราวก่อน อาทิ การใช้หลังคาหญ้าคาในการมุงหลังคาในช่วงแรกของการปลูกเรือนเมื่อมีฐานะทางการเงินดีขึ้นจึงเปลี่ยนมาเป็นสังกะสี หรือในส่วนของฝาเรือนในช่วงแรกใช้เป็นฝาไม้ฟาก แล้วจึงทยอยเปลี่ยนเป็นไม้กระดานเมื่อมีความพร้อมในสภาพอากาศหน้า ในอดีตชายไทญ้อนอกจากจะมีความสามารถในการทำนาและด้านเกษตรกรรมแล้วจะต้องมีฝีมือในด้านช่าง โดยเฉพาะงานไม้เพราะต้องใช้ฝีมือปลูกเรือนด้วยตนเอง การปลูกเรือนของชาวไทญ้อจะมีธรรมเนียมและความเชื่อที่ต้องปฏิบัติ คือ เมื่อปลูกเรือนต้องขึ้นให้เสร็จภายในหนึ่งวัน ซึ่งหมายถึงสามารถขึ้นไปนอนเอาฤกษ์มงคลได้ในคืนแรก ไม่ได้หมายความว่าต้องสร้างเสร็จทั้งหลัง ดังนั้น ผู้ปลูกเรือนจะต้องเตรียมวัสดุในการปลูกเรือนรวมทั้งทั้งแรงงานเพื่อนบ้านญาติพี่น้องที่จะมาช่วยเอาแรงให้พร้อม “สมัยก่อนผู้ชายถ้าปลูกเรือนไม่ได้ ก็ไม่ได้แต่งงานหรือ...เรือนไทญ้อต้องขึ้นให้เสร็จและเข้าไปอยู่ภายในวันแรกที่ปลูก เพราะโบราณเขาถือกัน อย่างน้อยคืนแรกต้องมีไม้กระดานพาดให้นอนได้...” (MR2, MR11 ชาวบ้านบ้านคลองน้ำใส, 2561 : สัมภาษณ์) ชาวไทญ้อยังมีความรู้ความสามารถและทักษะการจักสานด้วยไม้ไผ่ และการประดิษฐ์อุปกรณ์เครื่องไม้เครื่องมือในการ

ประกอบอาชีพด้านเกษตรกรรมหรือชาวของเครื่องใช้ที่จำเป็นในการดำรงชีพ เช่น เิง (ที่จับปลา) กะเลิฟ (ที่จับหนู) ยู้ (ไม้กวาด) เป็นต้น

ในขณะที่การก่อสร้าง เทคนิควิธี และวัสดุของการปลูกเสือนไทญ่อบแบบประยุกต์ ใช้รูปแบบการก่อสร้าง ใช้เทคนิควิธี และวัสดุร่วมสมัยในเวลานั้นเป็นหลัก โดยเฉพาะเทคนิคการใช้ตะปูเป็นตัวยึดโครงสร้างและองค์ประกอบต่างๆของเสือนเพื่อความสะดวกและรวดเร็วในการปลูกสร้าง ประตุและหน้าต่างจะพบว่ามีการใช้ประตุหน้าต่างไม้ที่เป็นบานสำเร็จ ทำให้ขนาดและสัดส่วนของประตุและหน้าต่างของเสือนเปลี่ยนไป อาทิ ประตุเข้าห้องนอนเสือนแบบดั้งเดิมที่เป็นประตุไม้บานเปิดคู่ที่มีหน้าบานขนาดแคบจะกลายเป็นประตุไม้บานเดี่ยวที่มีขนาดกว้าง หรือช่องหน้าต่าง (ป่องเอี่ยม) เสือนแบบดั้งเดิมที่มีขนาดเล็กแต่ในเสือนแบบประยุกต์จะเป็นหน้าต่างบานไม้สำเร็จที่มีขนาดใหญ่ตามรูปแบบที่มีขายตามท้องตลาด วัสดุหลักในการปลูกเสือนแบบประยุกต์ยังคงใช้ไม้เป็นหลักทั้งโครงสร้าง พื้นและฝาเสือน แต่มีข้อแตกต่างกันที่เป็นไม้ที่มาจากแปรรูปในโรงไม้ที่ผ่านกรรมวิธีการผลิตที่มีวิทยาการแบบใหม่ในยุคนั้น เช่นการอบไม้ การทาน้ำยากันปลวก ทำให้ไม้ที่นำมาใช้สวยงามมีความคงทนและยืดอายุการใช้งานมากขึ้นตามความเชื่อของชาวบ้าน ในบางเสือนแบบประยุกต์ยังคงพบมีการใช้ฝาไม้ฟากประกอบโดยเฉพาะในส่วนของครัวไฟ ที่ฝาไม้ฟากจะช่วยระบายถ่ายเทควันไฟและอากาศได้ดี

โดยสรุป จะพบว่าลักษณะร่วมทางกายภาพของเสือนไทญ่อบแบบดั้งเดิมและเสือนแบบประยุกต์ คือ การที่เสือนทั้งสองมีองค์ประกอบหลักของพื้นที่ 5 ส่วน ได้แก่ พื้นที่ครัวไฟ ห้องนอน ระเบียง ชาน และได้ทุน โดยมีพื้นที่ของครัวไฟจะแยกออกมาจากเสือนหลัก มีชานเป็นพื้นที่เชื่อมทั้งสองส่วนเข้าไว้ด้วยกัน ข้อสังเกตอีกประการคือ ขนาดของพื้นที่ระเบียงและชานในเสือนแบบเก่าจะมีขนาดเล็กใหญ่แตกต่างกันขึ้นอยู่กับฐานะของเจ้าของเสือน นอกจากนี้ยังพบว่า มีองค์ประกอบอื่นที่แสดงออกถึงความเป็นอัตลักษณ์ของเสือนไทญ่อบ คือ ไม่มีการสร้างรั้วรอบพื้นที่ จะมีเพียงพื้นที่ปลูกพืชผักสวนครัวสำหรับใช้ประกอบอาหารบริเวณด้านหลังเสือน และส่วนหน้าเสือนจะปลูกพืชตระกูลไม้ผล ไม้ดอก ไม้ประดับที่สามารถนำผลผลิตและดอกไม้มาใช้บูชาพระหรืองานบุญประเพณีต่างๆ ไม้ที่นิยมปลูก เช่น ต้นพุระหง ต้นเข็ม ต้นกันเกรา เป็นต้น นอกจากนี้ยังพบ เล้าข้าว (ยุ้งข้าว) รูปแบบดั้งเดิมยังคงหลงเหลืออยู่ ซึ่งเป็นลักษณะสำคัญอีกประการหนึ่งของเสือนไทญ่อบแบบดั้งเดิมซึ่งจะปลูกแยกอยู่ใกล้ๆเสือน ส่วนอุปกรณ์การทำนาเครื่องไม้เครื่องมือการเกษตรจะถูกเก็บไว้ใต้ทุนเสือน ส่วนลักษณะร่วมทางนามธรรมของเสือนไทญ่อบแบบดั้งเดิมและเสือนไทญ่อบแบบประยุกต์ พบว่าคติความเชื่อในการวางทิศทางของเสือน ข้อห้าม ข้อกำหนดต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการปลูกเสือนและการกำหนดพื้นที่ใช้สอยตามแบบอย่างในอดีต

องค์ประกอบของพื้นที่ในเรือนไทยบ้านคลองน้ำใส

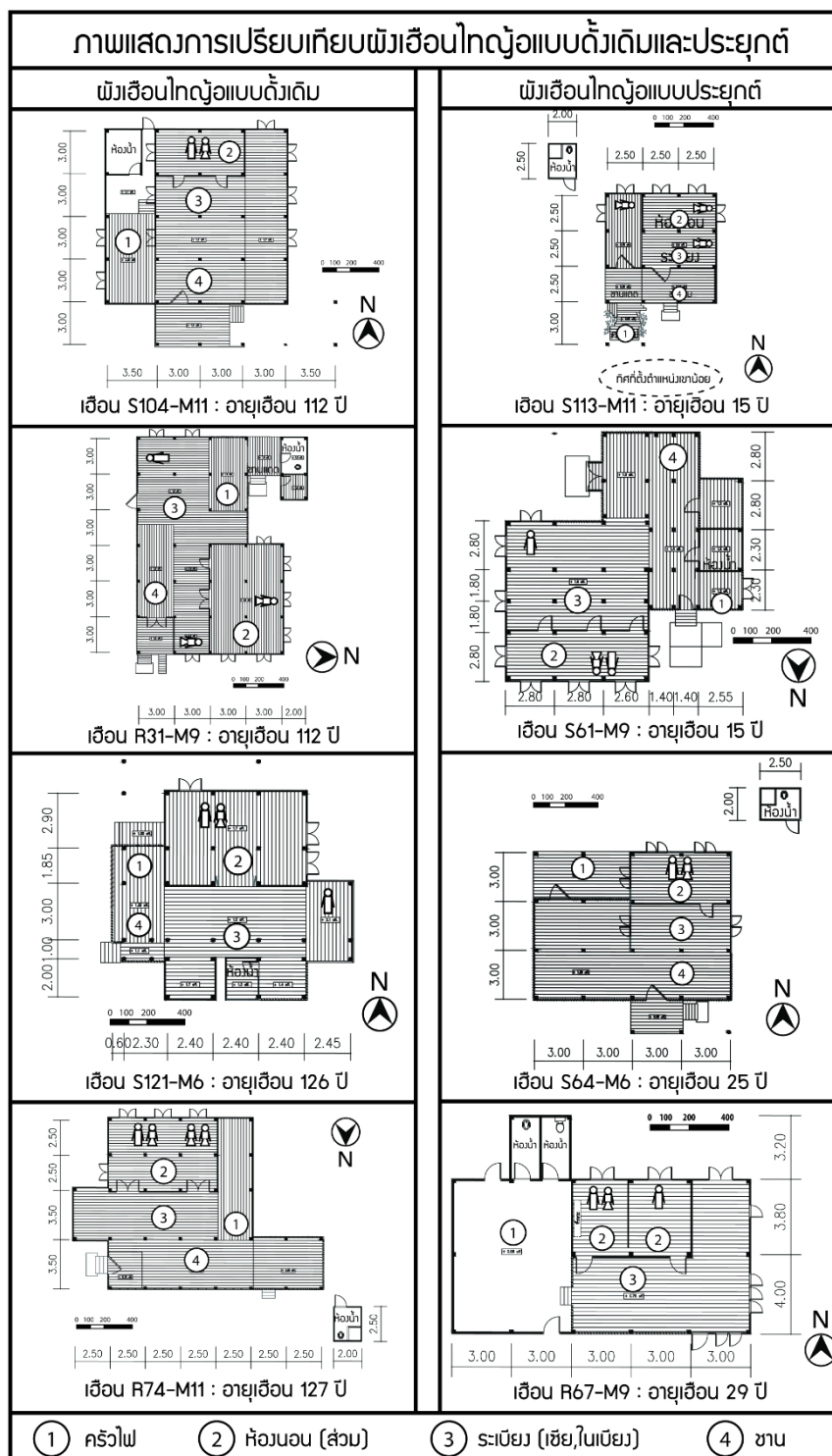
องค์ประกอบของพื้นที่ในเรือนไทยถูกแบ่งออกเป็นพื้นที่ของคน พื้นที่สิ่งศักดิ์สิทธิ์ และพื้นที่สัตว์เลื้อยออกมาอย่างชัดเจน พบว่าพื้นที่ของคนจะมีการแบ่งการใช้พื้นที่ออกไปตามลำดับศักดิ์ศรีความอาวุโสในครอบครัว ตามสถานะเพศ และกิจกรรมทางวัฒนธรรม ได้แก่ พื้นที่ระเบียงจะเป็นส่วนทำกิจกรรมต่างๆในชีวิตประจำวัน ทั้งนั่งเล่น ต้อนรับแขก รับประทานอาหาร เป็นพื้นที่นอนสำหรับลูกหลานสมาชิกชายภายในเรือนที่ไม่ใช่เจ้าของเรือน เป็นต้น นอกจากนี้ยังเป็นพื้นที่แสดงออกทางวัฒนธรรมทางสังคม มีการจัดงานบุญประเพณีต่างๆ เป็นพื้นที่รวบรวมคนในหมู่บ้านมาร่วมกิจกรรม เช่น งานบวชนาค งานแต่งงาน งานศพ ก็ต้องใช้พื้นที่ระเบียงและพื้นที่อื่นๆบนเรือนมาใช้ดำเนินกิจกรรมเหล่านั้น นอกจากพื้นที่ยังถูกแบ่งสำหรับเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ซึ่งจะสงวนให้เฉพาะบุคคลที่มีสิทธิในการใช้เท่านั้น เช่น พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในห้องนอนสำหรับเจ้าของเรือน และพื้นที่ใต้ถุนสำหรับสัตว์เลื้อย เป็นต้น ซึ่งจากปรากฏการณ์จะเห็นได้ว่าพื้นที่ต่างๆในเรือนเป็นส่วนสำคัญทำให้เกิดกลไก การสร้างลำดับ และการจัดวางความสำคัญของพื้นที่จากสภาพหนึ่งเปลี่ยนไปเป็นสภาพหนึ่ง จากพื้นที่สาธารณะสู่พื้นที่ส่วนตัว จากพื้นที่ด้านล่างไปพื้นที่ด้านบน จากพื้นที่ด้านนอกไปพื้นที่ด้านใน จากพื้นที่สามัญสู่พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ และจากพื้นที่สกปรกไปพื้นที่สะอาด เป็นต้น

พื้นที่ในเรือนไทยแบบดั้งเดิม จะประกอบไปด้วยพื้นที่สำคัญ คือ ครัวไฟ ห้องนอน (ส่วน) ระเบียง (ซีก) โดยมากชาวบ้านจะเรียกว่า “ในเปียง” ซาน และใต้ถุน พื้นที่บนเรือนจะมีลักษณะเปิดโล่งเชื่อมพื้นที่ต่อกันอย่างมีลำดับชั้น คือจากพื้นที่สาธารณะบริเวณด้านล่างหรือด้านหน้าของเรือนเข้ามาสู่ส่วนซาน ระเบียง และห้องนอนตามลำดับ ซึ่งพื้นที่ของห้องนอนจะมีความเป็นส่วนตัวมากที่สุด ลักษณะเด่นของการใช้พื้นที่ประการหนึ่งของชาวไทยคือ การใช้พื้นที่เปิดโล่งร่วมกันแม้แต่ในห้องนอนที่มีการปิดล้อมพื้นที่ แต่เมื่อต้องการพื้นที่ความเป็นส่วนตัวก็จะกันพื้นที่ขึ้นมาอย่างง่ายๆ ด้วยการใช้หลังตู้เสื้อผ้าหรือผ้ามาแนบเป็นตัวกั้นทำให้เกิดความเป็นส่วนตัว พื้นที่ในเรือนจึงสามารถปรับเปลี่ยนการใช้งานได้อย่างเหมาะสมตามวัตถุประสงค์ของผู้อยู่อาศัย นอกจากนี้พบว่าพื้นที่ถูกกำหนดแยกเป็นพื้นที่ของคน โดยแบ่งตามลำดับศักดิ์ศรีความอาวุโสในครอบครัว ตามสถานะ เพศ และกิจกรรมทางวัฒนธรรมที่ใช้ในพื้นที่ ได้แก่ พื้นที่ระเบียงจะเป็นส่วนทำกิจกรรมต่างๆในชีวิตประจำวัน นั่งเล่น ต้อนรับแขก รับประทานอาหาร หรือเป็นพื้นที่นอนสำหรับลูกหลานสมาชิกที่เป็นชาย เป็นต้น นอกจากนี้ยังเป็นพื้นที่แสดงออกทางวัฒนธรรมทางสังคม เมื่อมีการจัดงานบุญประเพณี หรือพิธีกรรมต่างๆ ระเบียงและซานจะเป็นพื้นที่รวบรวมคนในหมู่บ้านมาร่วมกิจกรรม เช่น งานบวชนาค งานแต่งงาน งานศพ ก็ต้องใช้พื้นที่เหล่านี้มาใช้

ในงาน จากคติความเชื่อของชาวไทญ้อพบว่าพื้นที่บางส่วนถูกแบ่งสำหรับเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ซึ่งจะสงวนให้เฉพาะบุคคลที่มีสิทธิในการใช้เท่านั้น เช่น พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในห้องนอนสำหรับเจ้าของเรือน เป็นต้น

ในส่วนพื้นที่ในเรือนไทญ้อแบบประยุกต์ จะมีองค์ประกอบของพื้นที่ทั้ง 5 ส่วนเหมือนเรือนรูปแบบดั้งเดิม คือ ครัวไฟ ห้องนอน ระเบียง ชาน และได้ถูกพบว่าสามารถจำแนกย่อยเรือนแบบประยุกต์ออกมาได้ 2 รูปแบบตามลักษณะการใช้วัสดุในการปลูกสร้าง คือ แบบแรกจะเป็นรูปแบบเรือนไม้ที่มีการใช้ไม้ที่ถูกรื้อจากเรือนเก่าเป็นหลักแล้วนำมาใช้เป็นส่วนประกอบในการสร้างเรือนใหม่ และ แบบที่สองจะเป็นรูปแบบเรือนไม้ที่สร้างใหม่โดยใช้วัสดุใหม่ร่วมสมัยเป็นหลัก (ภาพประกอบ 7) พบว่าเรือนกลุ่มนี้จะมีมากและเริ่มเพิ่มจำนวนมากขึ้นเนื่องจากก่อสร้างง่าย วัสดุที่มีขายในท้องตลาด ดูแลรักษาง่าย และประหยัดกว่า นอกจากนี้ยังพบว่าการขยายตัวทางเศรษฐกิจและสังคม การเข้าถึงของเทคโนโลยีสมัยใหม่ ทำให้ค่านิยมบางอย่างถูกปรับเปลี่ยนให้มีความเข้าใจว่ารูปแบบเรือนดั้งเดิมเริ่มไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ในปัจจุบัน ถึงแม้ว่าพื้นที่ของเรือนทั้งสองจะมีความเหมือนกันในด้านองค์ประกอบของเรือน แต่พบว่ามีแตกต่างเรื่องลักษณะความต้องการในการใช้งานของพื้นที่ คือ เรือนแบบประยุกต์จะมีความต้องการในความเป็นพื้นที่ส่วนตัวมากกว่า โดยสามารถจะเห็นได้จากการกำหนดพื้นที่ในเรือนให้มีขนาดเล็ก มีองค์ประกอบในการปิดพื้นที่บนเรือนคูดชิดมากกว่ารูปแบบเรือนดั้งเดิม พื้นที่ภายในเรือนแบบประยุกต์ยังคงรักษาแบบแผนความเชื่อ มีการกำหนดพื้นที่การลำดับความสำคัญตามความอาวุโส เพศ ตามคติแบบอย่างที่ดีในอดีต ส่วนพื้นที่สำหรับประกอบพิธีกรรม หรืองานบุญ ประเพณีตามความเชื่อทางพุทธศาสนา โดยมากจะใช้พื้นที่โล่งข้างเรือนนำมาใช้เป็นพื้นที่ชั่วคราวในการประกอบพิธีกรรมแทน

คุณลักษณะทั้ง 5 องค์ประกอบในเรือนอยู่ คือ ครัวไฟ ห้องนอน ระเบียง ชาน และได้ถูกพบแต่จะมีการปรับเปลี่ยนในรายละเอียดดังที่จะกล่าวดังต่อไปนี้

ภาพประกอบ 7 ภาพถ่ายแสดงผังเรือนไทญ้อแบบดั้งเดิม เปรียบเทียบกับ ภาพด้านขวา
แสดงผังเรือนไทญ้อแบบประยุกต์

ครัวไฟในเรือนไทญ้อ

ครัวไฟในเรือนแบบดั้งเดิม เป็นพื้นที่ซึ่งมีความสำคัญของเรือนไทญ้อ เพราะเป็นพื้นที่สนับสนุนวัฒนธรรมการกินของชาวไทญ้อ เป็นพื้นที่ซึ่งถูกใช้ในชีวิตประจำวันมากที่สุด นอกจากนี้ครัวไฟยังเป็นพื้นที่ที่ให้ความหมายที่เกี่ยวข้องตั้งแต่การกำเนิดจนตาย เป็นพื้นที่ที่ทุกชีวิตในเรือนได้มาใช้เกิดความสัมพันธ์ของพื้นที่กับสมาชิกในครอบครัวด้วยวัฒนธรรมการกิน และวิธีการอยู่แบบไทญ้อ “ตอนตาขึ้นเรือนหลังนี้ ห้องแรกที่แม่บอกตาว่าต้องมีก่อน...ก็ห้องครัวไฟนี้แหละ” (MR10 ชาวบ้านบ้านคลองน้ำใส, 2561, สัมภาษณ์) รูปแบบของครัวไฟเรือนเก่าจะมีพื้นที่ขนาดใหญ่ โถง มีการจัดวางทิศทางของครัวไฟโดยจะแยกตัวออกมาจากเรือนหลักโดยมีตำแหน่งจะอยู่ด้านปลายสุดของเรือนในด้านสกัดติดกับชาน พื้นที่ภายในครัวไฟจะประกอบไปด้วยพื้นที่หุงหาอาหาร พื้นที่จัดเก็บภาชนะ พื้นที่เก็บข้าวสารอาหารแห้ง พื้นที่ชำระล้าง และพื้นที่เก็บฟืน โดยจะพบว่าพื้นที่หุงหาอาหาร หรือเตาไฟจะอยู่ในพื้นที่ขิดริมผนังด้านที่ห่างออกจากเรือนหลักมีช่องเปิดหรือระแนงไม้ระบายควันออกไปด้านนอกเรือน มีพื้นที่เก็บอาหารแห้งและภาชนะอยู่ใกล้ๆ กัน ส่วนพื้นที่ชำระล้างพบว่าจะอยู่ในมุมของครัวไฟหรือด้านที่ติดหลังเรือน ในกรณีที่เรือนมีขนาดใหญ่บางเรือนจะทำชานแดดขนาดเล็กยื่นต่อออกไปทางด้านหลังครัวไฟเพื่อเป็นพื้นที่ชำระล้าง แยกส่วนออกมา โดยจะมีบันไดต่อจากชานแดดลงไปพื้นด้านล่างของเรือน ส่วนพื้นที่เก็บถ่านหรือฟืนจะอยู่มุมห้องหรือใช้แผงไม้พาดกันเป็นห้องเล็กๆ อยู่ภายในครัวไฟ ในเรือนแบบดั้งเดิมครัวไฟจะมีทางเข้าหลักจากชาน โดยมากจะเป็นพื้นที่ใกล้กับบันไดหลักของเรือน และจะมีทางลงเป็นบันไดลงไปใต้ถุนจากด้านหลังหรือชานแดด ขนาดและสัดส่วนของครัวไฟโดยมากจะพบว่ามีความไม่แน่นอนขึ้นกับความต้องการของเจ้าของเรือน พื้นของครัวไฟจะมีพื้นเป็นไม้กระดานเนื้อแข็งที่แปรรูปหามาได้จากในป่าบริเวณชุมชน มีการตีเว้นร่องระหว่างพื้นไม้ เพื่อที่สามารถชำระทิ้งของเสียจากบนเรือนลงใต้ถุนได้ ฝาผนังเป็นไม้เนื้อแข็งตีเป็นระแนงแบบโปร่งในแนวตั้ง ช่วยในการระบายควันไฟและกลิ่นออกนอกเรือน หรือในบางเรือนยังคงปรากฏการใช้แผงไม้พาดเป็นฝาครัวไฟส่วนกรณีครัวไฟที่มีพื้นที่ของชานแดด พื้นจะปูด้วยวัสดุไม้เนื้อแข็งแต่ตีเว้นร่องระบายน้ำระหว่างแผ่นไม้กระดานให้ห่างกันออกไปมากยิ่งขึ้น ในอดีตวัสดุปูพื้นของชานแดดจะใช้แผงไม้พาดปูพื้นเพราะวัสดุไม้ไผ่หาได้ง่าย มีความสะดวกและสามารถเปลี่ยนได้โดยง่ายเมื่อวัสดุมีการเสื่อมอายุตามการใช้งาน

ในอดีตเตาไฟจะเป็นลักษณะพื้นที่หุงหาอาหารโดยใช้ท่อนไม้กันเป็นพื้นที่ขนาดกว้างประมาณ 2 ศอก ยาวประมาณ 3-4 ศอก เป็นกระบะไม้รองด้วยดินเหนียวและขี้เถ้า ตั้งหินหรืออิฐเป็นสามเส้าสำหรับวางภาชนะหุงหาอาหาร ด้านบนเหนือเตาไฟจะมีหิ้งไม้ไผ่สานไว้สำหรับเก็บ

อุปกรณ์ต่างๆ รวมถึงอาหารแห้งที่ถูกลนอมด้วยความร้อนและควันไฟ (ภาพประกอบ 8) บางครัวไฟจะมีขานแดดเป็นพื้นที่ชำระล้างถ้วยครีวและใช้เป็นพื้นที่ตากพริก หอม กระเทียม ปัจจุบันจะพบว่า เตาไฟแบบโบราณได้สูญหายไปหมดแล้ว แต่ยังสามารถเห็นร่องรอยพื้นที่เตาแบบเก่าได้จากรอยที่ปรากฏในพื้นที่ครัวไฟ โดยแม่เฒ่า พ่อเฒ่าสามารถอธิบายลักษณะการใช้เตาไฟแบบเก่าในอดีตได้เป็นอย่างดี “เตาสมัยก่อนจะเอาไม้ท่อนก่อกันไว้ ใส่น้ำมันหรือขี้เถ้า แล้วเอาอิฐวางเป็นสามเส้า... ง่ายๆแบบนี้แหละ ถ่านไม่มีหรือเก็บพินเก็บไม้ในป่าเอามาใช้... พียงทันตอนที่เอียนเก่าของแม่พี่” (MS5 ชาวบ้านบ้านคลองน้ำใส, 2561, สัมภาษณ์) ครัวไฟในปัจจุบันจึงเป็นลักษณะการผสมผสานระหว่างแต่ยังเห็นลักษณะเตาอังโลที่ใช้ฟืนและถ่าน และมีเตาแก๊ส เตาไฟฟ้ามาช่วยอำนวยความสะดวกมาเพิ่ม

ภาพประกอบ 8 ภาพทางซ้ายแสดงลักษณะครัวไฟในเอียนไทญ้อแบบดั้งเดิม
เปรียบเทียบกับ ภาพทางขวาแสดงลักษณะภายในครัวไฟ ในเอียนไทญ้อแบบประยุกต์

ครัวไฟในเอียนไทญ้อประยุกต์ยังคงเป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญของชาวไทญ้อ สามารถสังเกตได้จากการให้ความสำคัญของพื้นที่ให้มีขนาดใหญ่ มีวัสดุอุปกรณ์ต่างๆ ที่ช่วยอำนวยความสะดวกสำหรับการประกอบอาหารอันแสดงออกถึงวัฒนธรรมในการกิน อันเป็นหัวใจอย่างหนึ่งของชาวไทญ้อ ปัจจุบันพื้นที่ครัวไฟเป็นเสมือนหัวใจของการรวบรวมสมาชิกภายในเอียนให้อยู่พร้อมหน้าตากัน ได้กินข้าว ได้พูดคุย ได้ปรึกษากัน “เอียนใหม่ของแม่... ตอนปลูกเอียนแม่เป็นคนกำหนดพื้นที่ของครัวไฟเอง ต้องใหญ่หุงหาอาหาร เก็บข้าวของได้สะดวก... แม่ทำต่อเติมตอนเอียนหลักปลูกเสร็จ” (MS4 ชาวบ้านบ้านคลองน้ำใส, 2562 : สัมภาษณ์) รูปแบบของครัวไฟในเอียนประยุกต์จะมีพื้นที่โล่ง และขนาดใหญ่ ตำแหน่งครัวไฟจะแยกออกจากเอียนหลัก มีขานเป็น

พื้นที่เชื่อมติดต่อกัน ภายในครัวไฟประกอบไปด้วยเครื่องอำนวยความสะดวกและอุปกรณ์การทำ ครัวรูปแบบใหม่ อาทิ เตาแก๊ส กระทะไฟฟ้า ไมโครเวฟ ตู้เย็น ตู้เก็บอาหารแห้ง อ่างล้างจาน ถัง ขยะ เป็นต้น ลักษณะพื้นครัวมี 2 ลักษณะคือ ลักษณะแรกที่ครัวติดพื้นดินจะปูพื้นครัวด้วย กระเบื้องหรือซีเมนต์ขัดมัน ซึ่งจะง่ายต่อการเช็ดล้าง ซึ่งลักษณะครัวไฟแบบนี้จะระบายของเสียลง ในถังขยะ มีพื้นที่ซักล้างเป็นพื้นเทคอนกรีตติดอยู่ด้านหลังเขื่อน ครัวไฟลักษณะนี้จะพบว่ามี ทางเข้ามาจากด้านนอกของครัว และมีทางเชื่อมไปสู่ตัวบ้าน ลักษณะที่สอง คือครัวไฟยังยกได้สูง เหนือขึ้นมาจากระดับพื้นดินตามลักษณะของตัวเขื่อนหลัก ลักษณะนี้พื้นครัวจะเป็นไม้กระดาน เป็นไม้เนื้อแข็ง ดีไซน์ร่องรูปแบบเหมือนเขื่อนดั้งเดิม ผังครัวไฟมีลักษณะเป็นฝาไม้ตีระแนงไม้เปิด เป็นช่องระบายอากาศ แต่บางเขื่อนจะมีช่องระบายอากาศเล็กลงเนื่องจากใช้เตาแก๊สเป็นหลักใน การหุงหาอาหารจึงไม่มีควันหรือเขม่าจากพื้น ในกรณีที่ต้องปรุงอาหารด้วยการบั้งหรือย่าง เจ้าของ เขื่อนจะใช้เตาถ่านที่สามารเคลื่อนย้ายได้ยกออกมาวางในที่โล่งบริเวณใกล้ครัวไฟ ในส่วนพื้นที่ ซักล้างบางเขื่อนจะมีซังแดดอยู่ติดบริเวณท้ายครัวไฟ พื้นจะเป็นไม้กระดานไม้เนื้อแข็ง ดีไซน์ร่อง ขนาดใหญ่เพื่อให้สามารถระบายลงเขื่อนได้อย่างรวดเร็ว

ครัวไฟในเขื่อนประยุกต์ที่เป็นลักษณะยกได้สูงจะมีทางเข้าหลักจากซัง อยู่ใกล้กับ บันไดหลักของเขื่อน ส่วนในเขื่อนที่มีครัวไฟอยู่บนระดับพื้นดินจะมีทางเข้าจากครัวแยกออกมาต่าง หากแต่ยังคงมีทางเชื่อมขึ้นไปบนซัง อัดลักษณะอย่างหนึ่งซึ่งยังปรากฏในทุกๆครัวไฟ คือ การมี พื้นที่จัดเก็บไหหรือขวดในการหมักปลาร้าไว้ทานเองในครอบครัว นอกจากนี้จะมีผนังในครัวไฟหรือ พื้นที่ที่ถูกแสงแดดจะใช้เป็นพื้นที่ใช้แขวนตากพริก หอม กระเทียม เป็นลักษณะการถนอมอาหาร แบบง่ายๆ ตามรูปแบบอย่างในอดีต

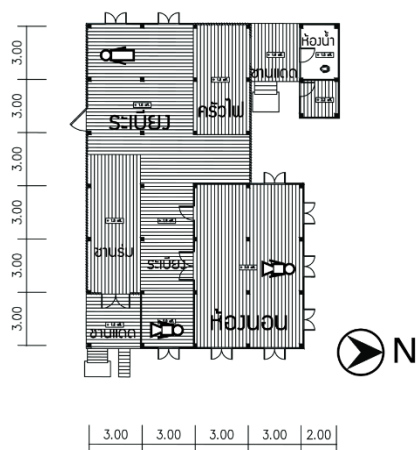
ห้องนอน (ส่วน) ในเขื่อนไทญ้อ

ห้องนอน หรือ ส่วน ในเขื่อนแบบดั้งเดิม ของชาวไทญ้อจะมีพื้นที่ขนาดเล็กแสดงถึง การให้ความสำคัญของพื้นที่ลดหลั่นน้อยลงมาจากพื้นที่ส่วนอื่นๆของเขื่อน ห้องนอนของไทญ้อ จึง ดูเป็นพื้นที่เฉพาะส่วนบุคคลเป็นพื้นที่สำหรับใช้เพียงนอนหลับพักผ่อนในเวลากลางคืนสำหรับ เจ้าของเขื่อนและลูกชายลูกสาวที่ยังเล็กเท่านั้น เมื่อลูกๆเติบโตขึ้นห้องนอนโดยมากจะสงวนให้กับ สมาชิกในครอบครัวที่เป็นผู้หญิง และจะพบว่าตำแหน่งส่วนที่นอนของลูกสาวที่บรรลุนิติภาวะแล้ว จะอยู่ใกล้กับครัวไฟหรือประตูด้านใดด้านหนึ่งเพื่อสะดวกในการตื่นมาแต่เช้ามีดและสะดวกในการ เข้าครัวเพื่อประกอบอาหาร ส่วนเขื่อนไหนมีลูกชาย เมื่อเติบโตขึ้นมาก็จะแยกออกมาอนตาม ระเบียบ หรือตามไร่นา เป็นนัยแสดงถึงการเติบโตใหญ่ที่จะสามารถทำงานหาเลี้ยงชีพได้แล้ว ห้องนอนของชาวไทญ้อ บ้านคลองน้ำใส เป็นพื้นที่เรียบง่ายเปิดโล่งถูกปิดมิดชิดแยกออกจากส่วน

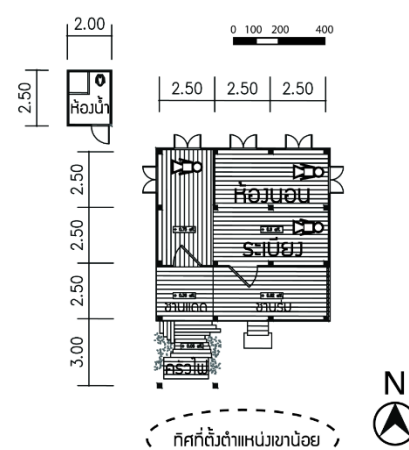
พื้นที่อื่นๆ ด้านหน้าห้องนอนโดยมากพบว่ามีประตูไม้บานเปิดคู่ 2 ชุดตำแหน่งอยู่ด้านหน้าห้องนอนตามความยาวของระเบียบเป็นรูปแบบที่พบทุกเฮือน ภายในห้องนอนจะประกอบไปด้วยหน้าต่างไม้ขนาดเล็กเพียงพอที่จะยื่นศีรษะออกไปด้านนอกเพื่อบอกดู ชาวบ้านเรียกว่า “ป่องเอี่ยม” เปิดให้แสงเข้าในเวลากลางวันและเมื่ออยู่ในห้องสามารถเปิดป่องเอี่ยมสำหรับส่องมองออกไปเพื่อดูว่าใครผ่านไปมา ห้องนอนของไทญ้อไม่ได้ถูกเน้นเป็นพื้นที่สำคัญถึงแม้ช่วงที่ใช้เป็นห้องหอสำหรับคู่บ่าวสาวห้องนอนจะถูกแบ่งเป็นพื้นที่ห้องหอขนาดเล็กสำหรับคู่บ่าวสาว ชาวบ้านเรียกว่า “ส่วม” ด้วยการใช้หลังตู้เสื้อผ้าผ้าม่าน หรือม่าน กันเพื่อเกิดสัดส่วนและความเป็นส่วนตัว แม้เวลาหลับนอนของคู่สามีภรรยาที่จะอาศัยความคุ้นเคยและมารยาทในครอบครัวที่เป็นการรับรู้กันและกัน และเมื่อถึงเวลาที่เหมาะสมคู่สามีภรรยาที่พอจะขยับขยายที่ทำกินหรือพร้อมที่จะปลูกเฮือนใหม่ ก็จะมีการย้ายออกไปตามแบบแผนจารีตที่ปฏิบัติกันมา ทิศทางของห้องนอนพบว่าจะวางตามแนวยาวของตัวเฮือนคือตามแนวทิศตะวันออกไปทิศตะวันตก มีการแบ่งหิ้งพระหรือพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์แยกออกชัดเจนภายในห้องนอนซึ่งมีพื้นที่ใกล้เคียงกับพ่อผู้เป็นเจ้าของเฮือน และเรียงลำดับแม่ ลูกสาว ลูกชายที่ยังเล็กๆตามลำดับ

ห้องนอนของชาวไทญ้อจะเป็นพื้นที่สำหรับการนอนหลับพักผ่อนเป็นหลัก ทำให้ลักษณะทางกายภาพของพื้นที่จะเป็นเพียงพื้นที่โล่งๆ มีข้าวของเครื่องใช้เฉพาะที่จำเป็น จะมีเพียงที่นอน หมอน มุ้งและพื้นที่เก็บเสื้อผ้า โดยมากจะเป็นตู้เสื้อผ้าและราวแขวน “ห้องนอนก็มีแต่ที่นอน หมอน มุ้ง... ไม่ได้สวยงามน่าดูอะไร” (MS2 ชาวบ้านบ้านคลองน้ำใส, 2561 : สัมภาษณ์) แต่ส่วนที่สำคัญของห้องนอนไทญ้อ คือ คติความเชื่อในการกำหนดทิศทางการนอนและการลำดับความสำคัญตำแหน่งการนอนของตัวบุคคลที่มีการจัดลำดับไว้อย่างชัดเจนแสดงถึงแบบแผนจารีตประเพณีที่แฝงไว้ภายในพื้นที่ห้องนอนซึ่งเป็นส่วนสำคัญในการลำดับความสำคัญ ความอาวโส ที่สะท้อนผ่านรูปแบบของการจัดการพื้นที่ นอกจากการลำดับตำแหน่งที่มีความสำคัญแล้วลักษณะทิศทางการนอนของชาวไทญ้อจะถือคติว่าจะนอนขวางตามแนวสันหลังคาเท่านั้น จะไม่นอนขนานตามแนวสันหลังคาเพราะถือว่าการนอนทิศทางแบบคนตาย ซึ่งการนอนขนานตามแนวหลังคาจะพบเฉพาะการวางโลงศพคนตายในพิธีงานสวดศพเท่านั้น และมีข้อพิจารณาพิเศษเรื่องทิศทางการนอนอีกประการคือ เฮือนไหนที่ตั้งอยู่ติดกับวัดเขาน้อยไม่ว่าเฮือนจะตั้งในทิศทางไหนสมาชิกในเฮือนจะไม่นอนหันปลายเท้าไปยังทิศทางวัดเขาน้อยเพราะถือว่าดูหมิ่นลบหลู่สิ่งศักดิ์สิทธิ์บนเขาน้อย (ภาพประกอบ 9) “ทิศการนอนคนไทญ้อจะถือว่าคนเป็นนอนขวางตามแนวสันหลังคา ส่วนคนตายจะนอนขนานตามแนวสันหลังคา ยกเว้นบ้านไหนที่อยู่ติดวัดเขาน้อยไม่ว่า

ทิศหัวนอนจะไปด้านไหนจะไม่นอนหันปลายเท้าไปทางวัดเขาน้อย” (MS6 ชาวบ้านบ้านคลองน้ำใส, 2560, สัมภาษณ์)

เฮือนพ่อคำไท เกตุชม : อายุเฮือน 112 ปี

เฮือนแม่ส่วยม เกตุชม : อายุเฮือน 15 ปี

หน้าเฮือนเป็นถนนไม่มีศาสนสถานตรวข้าม หน้าเฮือนเป็นถนนและมีวัดเขาน้อย(สีชมพู)อยู่ตรงข้าม

ภาพประกอบ 9 ภาพซ้ายแสดงทิศทางการนอนเฮือนแบบดั้งเดิม เปรียบเทียบกับภาพขวา แสดงทิศทางการนอนเฮือนแบบประยุกต์ที่หน้าเฮือนเป็นที่ตั้งเขาน้อย

เจ้าของเฮือนส่วนใหญ่เมื่อมีอายุมากขึ้นจะย้ายตัวเองออกมาใช้พื้นที่ระเบียงนอกห้องนอนหรือต่อเป็นพื้นที่ที่เขี่ยออกมาด้านข้าง จัดเป็นพื้นที่สำหรับพักผ่อนนอนหลับในเวลากลางคืนแทนเพราะจะได้สะดวกเวลาเข้าห้องน้ำในเวลากลางคืน “พ่อกับแม่ชอบนอนข้างนอกแบบนี้ มันเย็นดี เข้าห้องน้ำเวลากลางคืนก็สะดวก โลงๆไม่อึดอัด...” (MS2 ชาวบ้านบ้านคลองน้ำใส, 2561 : สัมภาษณ์) เมื่อเจ้าของเฮือนย้ายออกมาอาศัยนอนนอกห้องและในกรณีที่ยังมีลูกสาวยังไม่ออกเฮือน จะยกพื้นที่ห้องนอนให้ลูกสาวเสมือนเป็นการส่งต่อพื้นที่ที่สำคัญของเจ้าของเฮือนให้สมาชิกในเฮือน หรือผู้ที่พ่อแม่ได้ไว้ใจให้เป็นผู้ดูแลเฮือนเพื่อสืบทอดต่อไป ส่วนของพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์หรือหิ้งพระยังคงสงวนตั้งไว้ในห้องนอนเช่นเดิมจนกว่าเจ้าของเฮือนผู้เป็นพ่อจะตายจากไป ในกรณีที่ลูกหลานสมาชิกภายในบ้านไม่ต้องการทำการเคารพบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์สืบทอดจากพ่อผู้เป็นเจ้าของเฮือน พ่อจะสั่งเสียให้ลูกหลานนำสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เคยบูชาเผาตามกันไปในพื้นที่งานศพ

วัสดุที่ใช้ในห้องนอน พื้นจะเป็นแผ่นพื้นไม้กระดานตีเรียงชิด ช่องว่างระหว่างแผ่นไม้กระดานจะมีขนาดช่องที่ชิดมากกว่าห้องครัวไฟ และช่องพื้นไม้ระเบียง ฝาไม้ในห้องนอนพบทั้งฝาไม้ตีเกล็ดในแนวนอน และแนวตั้ง ในบางเฮือนยังคงเหลือฝาไม้แบบดั้งเดิมคือเป็นแผงฝาไม้ฟาก ยังคงอยู่ตั้งแต่ปลูกเฮือนมา ภายในห้องจะกั้นอย่างง่ายด้วยหลังตู้เสื้อผ้าหรือม่านบังตา ภายในห้องนอนไม่มีการตีฝ้าเพดานจะเปิดโล่งเห็นเป็นลักษณะโถงของโครงสร้างไม้ของชุดหลังคาและแผ่นสังกะสีมุงหลังคา ภายในห้องนอนจะไม่มีของประดับตกแต่งมีเพียงที่นอน หมอน มุ้ง และตู้เสื้อผ้า (ภาพประกอบ 10)

ภาพประกอบ 10 ภาพซ้ายแสดงลักษณะห้องนอนในเฮือนไทญ่แบบดั้งเดิม เปรียบเทียบกับภาพขวาแสดงลักษณะห้องนอนในเฮือนไทญ่รูปแบบประยุกต์

ห้องนอนในเฮือนแบบประยุกต์ จากการลงพื้นที่กรณีศึกษาพบว่าห้องนอนแบบประยุกต์จะมีอยู่ 2 ลักษณะ คือ ลักษณะแรกจะเป็นห้องนอนลักษณะห้องเดียวเปิดโล่งเหมือนเฮือนแบบดั้งเดิม มีการนอนโดยเรียงลำดับความสำคัญและความอาวุโส ตามลำดับ พ่อ แม่ ลูกสาวและลูกชายที่ยังเล็ก แต่เมื่อลูกเติบโตใหญ่ขึ้นจะยังคงใช้วิธีการแบ่งพื้นที่เพื่อให้เกิดความเป็นส่วนตัวโดยใช้หลังตู้เสื้อผ้าเป็นตัวแบ่งพื้นที่เหมือนในอดีต และลูกชายจะย้ายออกมานอนนอกห้องนอน จะอาศัยนอนตามระเบียง ลักษณะที่ 2 ซึ่งเป็นลักษณะที่พบมากในเฮือนแบบประยุกต์ คือ ห้องนอนจะมีการแบ่งพื้นที่ห้องออกเป็นสัดส่วน โดยมากพบว่าแบ่งออกเป็น 2 ห้องนอน มีประตูเข้าห้องนอนแยกออกเป็นเอกเทศ ห้องนอนยังคงมีสัดส่วนพื้นที่ขนาดเล็กพอเพียงสำหรับการนอนหลับในเวลากลางวัน พบว่าในบางเฮือนมีการเพิ่มเติมนอนเข้ามาแบบอย่างสมัยนิยม ไม่ได้นอนบนเสื่อหรือที่นอนบนพื้นไม้กระดานตามรูปแบบวิธีการแบบดั้งเดิม นอกจากเตียงในห้องนอนจะมีเพียงตู้เสื้อผ้าหรือราวแขวนเสื้อผ้า ไม่มีเครื่องเรือนอื่นๆนอกเหนือจากความจำเป็น ห้องนอน

แบบประยุคต์ของไทญ้อยังคงความสำคัญในเรื่องของตำแหน่งและลำดับความอาวุโสเช่นเดียวกับในอดีต คือ เมื่อลูกๆยังเล็กจะนอนอยู่กับพ่อแม่ มีการเรียงลำดับ พ่อ แม่ ลูกชายที่ยังเล็ก ลูกสาวที่ยังเล็ก แต่เมื่อลูกเติบโตขึ้นลูกชายเติบโตบรรลุนิติภาวะจะนอนหน้าห้องนอนบริเวณระเบียบส่วนห้องนอนจะสงวนไว้ให้สำหรับพ่อแม่และลูกสาว โดยห้องแรกจะเป็นห้องนอนของพ่อแม่ ถัดมาจะเป็นห้องนอนสำหรับลูกสาว และเป็นห้องหอสำหรับลูกชายในอนาคตเมื่อลูกสาวได้ออกเรือนห้องนอนของไทญ้อยจะเป็นพื้นที่ที่มีความเป็นส่วนตัวสูงจะยังพบว่าห้องนอนจะถูกปิดประตูและหน้าต่างตลอดเวลาทั้งในเวลากลางวันและกลางคืน มีจำนวนหน้าต่างน้อย วัสดุที่ใช้ปูพื้นในห้องนอนจะเป็นแผ่นพื้นไม้กระดานตีเรียงชิด ช่องว่างระหว่างแผ่นไม้กระดานจะมีขนาดช่องที่ชิดมากกว่าห้องครัวไฟ ฝาไม้ในห้องนอนพบทั้งฝาไม้ตีเกล็ดทั้งในแนวนอน และแนวตั้งรูปแบบใกล้เคียงกับเรือนแบบดั้งเดิม ภายในห้องนอนไม่มีการตีฝ้าเพดานจะเปิดโล่งเห็นเป็นลักษณะของโครงสร้างไม้และแผ่นสังกะสีมุงหลังคา

จากการสัมภาษณ์เจ้าของเรือนและสมาชิกภายในเรือนพบว่า ห้องนอนของเรือนไทญ้อย จะเป็นพื้นที่ที่ถูกใช้งานสำหรับการนอนหลับพักผ่อนเป็นหลัก ทำให้ลักษณะทางกายภาพของพื้นที่จะเป็นเพียงพื้นที่โล่งๆ ไม่มีข้าวของเครื่องใช้ที่ไม่จำเป็น จะมีเพียงที่นอน หรือเตียง หมอน มุ้งและพื้นที่เก็บเสื้อผ้า โดยมากจะเป็นตู้เสื้อผ้าและราวแขวน ชาวไทญ้อยยังเคร่งครัดในการเป็นพุทธศาสนิกชน ยังคงมีหิ้งพระหรือโต๊ะหมู่บูชาพระจะอยู่ในห้องของพ่อแม่ หรือแยกออกมาเป็นห้องเล็กๆเฉพาะติดที่นอนด้านที่นอนของพ่อ “วันพระแม่ต้องไปทำบุญที่วัด และสวดมนต์ที่บ้าน ทุกครั้งถูกสอนมาแบบนี้ แต่ทำแล้วสบายใจดี ยิ่งวันไหนเป็นวันพระใหญ่ แม่จะเตรียมของไว้ล่วงหน้าให้พร้อม” (MS4 ชาวบ้านบ้านคลองน้ำใส, 2562 : สัมภาษณ์) แต่พบว่าส่วนที่สำคัญที่สุดของห้องนอนไทญ้อยคือคติความเชื่อในการลำดับความสำคัญตำแหน่งการนอนของตัวบุคคลที่มีการจัดลำดับไว้อย่างชัดเจนแสดงถึงแบบแผนจารีตประเพณีที่มีความเคารพในความเป็นผู้อาวุโสที่สะท้อนผ่านรูปแบบของการจัดการพื้นที่ นอกจากความสำคัญของการลำดับตำแหน่งที่นอนตามความอาวุโสแล้ว การให้ความสำคัญของทิศทางการนอนของชาวไทญ้อยในเรือนแบบประยุคต์ ยังคงถือคิดว่าจะนอนขวางสันหลังคาเท่านั้น จะไม่นอนขนานตามแนวสันหลังคาเพราะถือว่าเป็นทิศการนอนของคนตาย และในกรณีที่เรือนอยู่ใกล้เขาน้อยจะไม่หันปลายเท้าชี้ไปทางวัดเขาน้อยในเวลานอน การให้ความสำคัญของทิศทางการนอนยังสะท้อนให้เห็นชัดเจนในห้องนอนแบบประยุคต์ ที่ยังคงคติความเชื่อเรื่องหัวนอนของห้องนอนต้องอยู่ด้านในสุดของเรือนไม่มีใครเดินผ่านถึงแม้การจัดระเบียบห้องนอนจะจัดแยกห้องนอนออกเป็นห้องๆ แต่พบว่าห้องนอนและตำแหน่งทิศทางการนอนยังเรียงตัวกันในลักษณะเหมือนห้องนอนเรือนแบบดั้งเดิม

ระเบียง (เซีย, ในเบียง) ในเฮือนไทยอื้อ

ระเบียง หรือ เซียในเฮือนแบบดั้งเดิม หรือที่ชาวบ้านเรียกกันว่า “ในเบียง” เป็นพื้นที่หน้าห้องนอนวางตามความยาวของห้องนอนตามแนวทิศตะวันออกไปทิศตะวันตก มีพื้นที่โล่งขนาดใหญ่มีหลังคามุงพาดต่ำลงมาต่อกับชายคาของห้องนอน ตำแหน่งของระเบียงถือได้ว่าเป็นพื้นที่ที่ดีที่สุดของเฮือนทั้งเรื่องระยะ มุมมอง การรับแสงสว่าง และลมที่พัดผ่าน กล่าวคือเมื่อผู้คนใช้งานบนระเบียงจะเกิดเป็นพื้นที่ส่วนตัวที่ยังสามารถมองเห็นพื้นที่ด้านล่างของเฮือนได้ชัดเจนแต่ผู้คนที่อยู่ใต้เฮือนจะไม่สามารถมองเห็นคนที่อยู่บนเฮือนได้ชัดเจน พื้นที่ระเบียงเป็นพื้นที่จุดเชื่อมต่อและสัญจรไปยังพื้นที่ส่วนอื่นๆ ทั้ง ชาน ห้องนอน และครัวไฟ ใช้เป็นพื้นที่อรรถประโยชน์ของสมาชิกในครอบครัวในชีวิตประจำวัน ทั้งทานข้าว พักผ่อน และเป็นพื้นที่นอนหลับของสมาชิกในเฮือนที่เป็นผู้ชาย นอกจากนี้ระเบียงยังเป็นพื้นที่สำหรับรวบรวมต้อนรับญาติพี่น้องและสมาชิกในชุมชนเมื่อยามมีกิจกรรม พิธีกรรมหรือการจัดงานตามประเพณีวัฒนธรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นที่เฮือน จุดเด่นของระเบียงอีกประการ คือการเล่นระดับของพื้นระเบียงกับส่วนชานที่มีระดับแตกต่างกัน ด้านประโยชน์ใช้สอยระดับพื้นที่แตกต่างกันของระเบียงและชาน จะช่วยทำให้เกิดช่องลมเป็นการช่วยระบายความร้อนภายในเฮือนให้ระบายพัดออกไปด้านนอก ทำให้เกิดภาวะอยู่สบายภายในเฮือน นอกจากนี้การที่ระดับพื้นระเบียงมีความแตกต่างกันกับระดับพื้นของชานเป็นเสมือนเป็นเครื่องเรือนซึ่งเป็นที่นั่งภายในตัว การรับรองผู้มาเยี่ยมเยือนส่วนมากจะนั่งบริเวณนี้ นอกจากนี้ระดับของพื้นระเบียงที่ต่างระดับกันยังสื่อถึงนัยระดับความหมายของพื้นที่ แสดงถึงลำดับความคุ้นเคย หรือการให้เกียรติความสำคัญของบุคคล ในการถูกเชื้อเชิญขึ้นมาบนเฮือน และการเข้าถึงพื้นที่ภายในเฮือนว่ามีความสนิทสนมกันมากน้อยเพียงใด จะสังเกตได้ว่าการเชื้อเชิญต้อนรับจะใช้คำว่า “ขึ้นเฮือน” เป็นเสมือนการบอกระดับความสำคัญของการเชิญแขกขึ้นเฮือนจากพื้นด้านล่างขึ้นสู่เฮือนด้านบน จากนั้นได้ขึ้นสู่ตัวชาน จากตัวชานเข้าสู่ระเบียง จากระเบียงเข้าห้องนอน ซึ่งจะเห็นว่าการถ่ายระดับความสำคัญของพื้นที่เปรียบเทียบกับ การเชื้อเชิญบุคคลนั้นๆ การขึ้นเฮือนจึงมีนัยการเข้าสู่พื้นที่ที่มีระดับความเป็นส่วนตัวมากขึ้นตามลำดับการเข้าถึง วัสดุปูพื้นของระเบียงจะปูด้วยไม้กระดานขนาดใหญ่ขัดเรียบตีเรียงชิดเว้นระยะห้องเพียงเล็กน้อย ฝาผนังด้านหน้าห้องนอนตีฝาไม้เนื้อแข็ง มีการแขวนรูปเคารพส่วนใหญ่จะแขวนรูปในหลวงและพระบรมวงศานุวงศ์ และถัดต่ำลงมาจะเป็นรูปบรรพบุรุษของตน ส่วนฝาผนังของระเบียงในด้านที่เป็นพื้นที่โดยรอบของตัวเฮือนจะมีการตีระแนงไม้โปร่งๆ หรือกั้นด้วยฝาไม้พากเพื่อให้ความรู้สึกว่าการกั้นขอบเขตมีความรู้สึกปลอดภัย (ภาพประกอบ 11)

ภาพประกอบ 11 ลักษณะระเบียบต่อเนื่องกับชาน ในเรือนไทญ้อรูปแบบดั้งเดิม

กลุ่มชาวไทญ้อ บ้านคลองน้ำใส มีการยึดถือแบบแผนจารีตประเพณีที่สืบทอดกันมา รวมถึงการประกอบพิธีกรรมต่างๆที่เกิดขึ้นทำให้เกิดอัตลักษณ์เฉพาะทั้งด้านรูปแบบการแสดงออก และพื้นที่ที่เกี่ยวข้อง โดยพบว่าการดำรงชีวิตประจำวัน และการประกอบพิธีกรรมบุญประเพณี ต่างๆ จะเกิดขึ้นบนเรือนจึงเป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้พื้นที่ของระเบียบต้องมีขนาดใหญ่ เพื่อรองรับ จำนวนคนจำนวนมากที่มาร่วมงาน นอกจากลำดับการเข้าถึงแล้วพื้นที่ของระเบียบยังถูกแบ่งลำดับ ความสำคัญโดยใช้นัยความสูงหรือกรอบของวัตถุเพื่อบ่งบอกเพิ่มพูนความสำคัญให้กับพื้นที่ เช่น การใช้อาสนะรองนั่งสำหรับพระสงฆ์แม้จะวางในพื้นที่ระดับเดียวกันกับคนทั่วไป แต่ตัวอาสนะได้ สร้างความหมายใหม่ว่าเป็นพื้นที่เฉพาะของสงฆ์ซึ่งมีลำดับที่สูงกว่า พื้นที่ของระเบียบจึงเป็นพื้นที่ อรรถประโยชน์มีความยืดหยุ่นสามารถปรับเปลี่ยนได้ตามลักษณะการใช้งานให้เกิดความหมายที่ แตกต่างได้หลากหลาย อาทิ พื้นที่ผู้อาวุโสกับพื้นที่ผู้อ่อนอาวุโส พื้นที่คนในเรือนกับพื้นที่คนนอก เรือน พื้นที่ของพระสงฆ์กับพื้นที่ของฆราวาส ซึ่งเป็นที่น่าสนใจว่าเป็นพื้นที่ร่วมกัน แต่จะมีลำดับ ความสำคัญแตกต่างกันเมื่อมีตัวแปรเรื่องวัฒนธรรมการใช้พื้นที่และตัวบุคคลที่จะเข้ามาใช้พื้นที่ เข้ามาเกี่ยวข้อง ชาวไทญ้อ รักความสะอาดมีแบบแผนมีความเชื่อว่าบนเรือนเป็นพื้นที่สะอาด พื้นที่ใต้ถุนเป็นส่วนพื้นสปรกการดำเนินกิจกรรมใดๆจึงพบว่าเกิดขึ้นบนเรือนเสมอ ระเบียบจึง เป็นพื้นที่อรรถประโยชน์ที่สามารถปรับเปลี่ยนลักษณะการใช้งานของพื้นที่ได้หลากหลาย เป็นทั้ง พื้นที่นั่งเล่น พักผ่อน รับประทานอาหาร และรับรองแขกในช่วงเวลากลางวัน และในเวลากลางคืน สามารถปรับเป็นพื้นที่สำหรับหลับนอนของลูกชาย ญาติพี่น้อง หรือแขกที่มาพักค้างคืน “พี่พ่อดิ มากก็ออกมานอนนอกห้องนอน ช้างนอกตรงไหนว่างก็นอนได้เลย... วันไหนไปนาก็นอนตรงที่นั่นแหละ” (MR9 ชาวบ้านบ้านคลองน้ำใส, 2561 : สัมภาษณ์) พื้นที่ของระเบียบจึงมีลักษณะเปิดโล่ง ไม่มีเครื่องเรือนใดๆมาประกอบ เนื่องจากระเบียบเป็นพื้นที่อรรถประโยชน์เมื่อยามมีการทำบุญ

ประเพณี เทศกาลงานบุญต่างๆพื้นที่ของระเปียงจะถูกใช้ร่วมกับพื้นที่ของชาน และครัวไฟ เพื่อปรับเป็นพื้นที่ขนาดใหญ่ใช้ในการจัดงานและรับรองผู้คนที่มาร่วมงาน “งานแต่งลูกชาย งานบวชก็ทำกันบนนี้แหละ ญาติๆเพื่อนบ้านมากันเยอะก็นั่งรวมกันบนเฮือน...” (MS8 ชาวบ้านบ้านคลองน้ำใส, 2561, สัมภาษณ์)

ระเปียงในเฮือนแบบประยุกต์ ทางกายภาพเป็นพื้นที่โล่งหน้าห้องนอน ชานตามแนวความยาวของหน้าห้องนอน จากคติความเชื่อเรื่องทิศที่เป็นมงคลการวางเฮือนของไทญ้อเป็นการวางตัวเฮือนตามแนวตะวันออกทำให้พื้นที่ของระเปียงจะถูกวางชานตามกันไป ระเปียงของเฮือนแบบประยุกต์จะมีพื้นที่ขนาดเล็กลงเมื่อเทียบกับพื้นที่ระเปียงแบบดั้งเดิม มีหลังคาคลุมต่อจากชายคาห้องนอน มีความเป็นพื้นที่ส่วนตัวมากยิ่งขึ้น โดยสามารถเห็นได้จากการปิดกั้นระแนงไม้โดยรอบของพื้นที่และชาน ระเปียงยังคงเป็นจุดที่มีมุมมองดีที่สุดของเฮือนแบบประยุกต์เพราะเป็นจุดที่สามารถมองเห็นพื้นที่อื่นๆในเฮือนได้โดยรอบ แต่ระเปียงเฮือนไทญ้อแบบประยุกต์จะถูกใช้เป็นพื้นที่เก็บสัมภาระหรือวางของ ไม่ได้ถูกใช้ในการต้อนรับเหมือนเฮือนในอดีต แต่ยังมีบางเฮือนที่ยังใช้พื้นที่ของระเปียงเป็นพื้นที่อรรถประโยชน์ของเหล่าสมาชิกในครอบครัวในชีวิตประจำวัน ทานข้าว พักผ่อน และเป็นพื้นที่นอนหลับของสมาชิกในเฮือนที่เป็นผู้ชาย หรือญาติพี่น้องที่มาเยี่ยมเยียนและแวะค้างคืน “พอสงกรานต์ ลูกๆเขากลับมาเที่ยวเล่นมาไหว้พ่อแม่...ตอนนอนก็ปูที่นอนเรียงกันนอนกันตรงระเปียง” (MS9 ชาวบ้านบ้านคลองน้ำใส, 2562 : สัมภาษณ์) ระเปียงเฮือนแบบประยุกต์ยังคงมีการเล่นระดับของโครงสร้างทำให้เกิดระดับพื้นที่แตกต่างกันกับชานทำให้เกิดการระบายอากาศบนเฮือนได้ดีถึงแม้จะยก ใต้ถุนให้ต่ำลงจากเดิม พื้นของระเปียงจะปูด้วยไม้กระดานขัดเรียบตีเรียงชิดเว้นระยะห้องเพียงเล็กน้อย ฝาผนังด้านหน้าห้องนอนตีฝาไม้เนื้อแข็ง มีการแขวนรูปบรรพบุรุษ และรูปเคารพโดยส่วนใหญ่จะแขวนรูปในหลวงและพระบรมวงศานุวงศ์ และเป็นรูปบรรพบุรุษที่ถนัดต่ำเป็นลำดับลงมาเหมือนเฮือนแบบดั้งเดิม ส่วนฝาผนังของระเปียงด้านริมที่เป็นพื้นที่โดยรอบของตัวเฮือนจะมีการตีระแนงไม้โปร่งๆ เพื่อเป็นพื้นที่สามารถปิดเปิดลงกลอนได้เพื่อความปลอดภัย (ภาพประกอบ 12)

ภาพประกอบ 12 ลักษณะระเบียง และชานในเรือนไทยรูปแบบประยุกต์

ชาน ในเรือนไทย

ชาน ในเรือนแบบดั้งเดิม เป็นพื้นที่สาธารณะเปิดโล่งใช้เป็นที่ใช้เชื่อมและเป็นทางสัญจรก่อนเข้าไปสู่พื้นที่ของระเบียงและครัวไฟ แสดงถึงการค่อยเป็นค่อยไปและลำดับการเข้าถึงของพื้นที่ ความสำคัญของชาน นอกจากจะใช้เป็นที่ขึ้นลงหน้าเรือนและทางสัญจรแล้ว ชานยังเป็นพื้นที่คอยสนับสนุนการใช้งานของระเบียงและครัวไฟเมื่อมีการดำเนินกิจกรรมงานบุญ ประเพณีต่างบนเรือน สามารถรับคนจำนวนมากมาร่วมงาน เนื่องจากคติการวางตัวเรือนตามแนวตะวันของชาวไทญ้อทำให้ด้านยาวของเรือนจะหันไปทางทิศเหนือหรือทิศใต้ ส่งผลให้พื้นที่ของชานถูกวางทางทิศเหนือหรือทิศใต้ทำให้พื้นที่ของชานจะมีทั้งส่วนที่ให้ร่มเงาและส่วนที่ถูกแสงแดดส่อง เกิดคุณสมบัติในการใช้พื้นที่ทั้งพื้นที่ในที่ร่มและพื้นที่ที่ถูกแสงแดด รวมถึงการได้รับลมประจำตามฤดูกาล จากบทสัมภาษณ์พบว่าลักษณะเรือนไทยแบบดั้งเดิมจะมีชาน 2 ลักษณะ คือ ชานร่ม เป็นชานซึ่งมีชายคาที่ต่อขึ้นมาจากชายคาระเบียงคลุมเหนือชานและชานแดดเป็นพื้นที่ที่ถัดออกมาจนถึงทางขึ้นลงบันไดหน้าเรือน จะไม่มีหลังคาคลุม และในบางเรือนจะมีชานแดดต่อออกไปจากพื้นที่ของครัวไฟทางด้านหลังเพื่อใช้เป็นที่ซักล้าง ปัจจุบันจะพบว่าทั้งชานร่มและชานแดดในส่วนด้านหน้าของเรือนจะมีหลังคาต่อคลุมออกมาทั้งหมด จึงทำให้ขนาดและสัดส่วนของชานมีขนาดใหญ่ตามความยาวของระเบียงเรือน พื้นที่ของชานจะใช้ไม้เป็นวัสดุ ทั้งชานร่มและชานแดดจะปูเป็นพื้นไม้กระดานตีเว้นร่องคล้ายกัน แต่สามารถสังเกตได้ว่าชานแดดพื้นไม้กระดานจะตีเว้นร่องพื้นกระดานห่างกว่าชานร่มเพราะแต่เดิมไม่มีหลังคาคลุมจะต้องใช้ระบายน้ำฝนลงได้ถุน ลักษณะชานเรือนไทยจะเปิดโล่งคล้ายกับระเบียงแต่มีระดับพื้นที่ลดระดับความสูงต่ำกว่าระเบียง ส่วนมากชานจะเป็นพื้นที่ใช้ร่วมกับระเบียงทั้งด้านประโยชน์ใช้สอยและทางด้านกายภาพ ซึ่งบริเวณโดยรอบของชานที่เป็นขอบเขตของเรือนจะตีระแนงไม้หรือมีแผง

ไม้ฟากตีโดยรอบให้รู้สึกปลอดภัย แต่สามารถมองออกไปนอกเรือนได้ชัดเจน ชานจะเป็นพื้นที่ที่เชื่อมส่วนเรือนหลักกับครัวไฟเข้าไว้ด้วยกัน จะพบว่าในเรือนที่มีการต่อเติมระเบียง หรือเชื่อมส่วนมากจะต่อเติมเมื่อมีสมาชิกในเรือนมีจำนวนเพิ่มมากขึ้น

จากการบอกเล่าของพ่อเฒ่าแม่เฒ่าในพื้นที่การศึกษาจะพบว่าชานของเรือนเก่าในอดีตจะเป็นพื้นที่ที่ใช้นั่งทำงานจักสานยามว่างจากการทำนา หรือในบางเรือนที่มีการทอผ้าก็จะทำกันบริเวณพื้นที่ของชานร่มด้านหน้าเรือน ส่วนชานแดดที่ติดกับครัวจะเป็นพื้นที่ซักล้างใช้งานที่สามารถชำระล้างสิ่งปฏิกูลลงไปยังได้ถูได้ วัสดุที่ใช้ทำพื้นของชานแดดแบบดั้งเดิมส่วนมากจะเป็นพื้นไม้ฟาก มีความยืดหยุ่นและแข็งแรงถ้าผู้พักก็สามารถเปลี่ยนทดแทนได้ง่าย “ชานเรือนของแม่ทุกวันนี้นั่งใช้งานเหมือนเดิม แต่แม่เปลี่ยนจากพื้นไม้ฟากเป็นพื้นไม้เนื้อแข็ง... มันทนทานกว่าไม่ต้องเปลี่ยนบ่อย ล้างจานซักผ้าก็ตรงนี้น้ำทิ้งก็เทลงได้ถูเลยสะดวกดี เปิดไถ่ก็ได้กินเศษอาหาร” (MS9 ชาวบ้านบ้านคลองน้ำใส, 2562 : สัมภาษณ์) บางเรือนที่มีผู้สูงอายุจะพบว่าจะนิยมทำม้านั่งเพิ่มเติมในบริเวณของชานหน้าบ้าน ใช้สำหรับนั่งเล่นในเวลากลางวัน และเป็นพื้นที่พักผ่อนใช้พักผ่อนลูกหลานเมื่อเดินผ่านไปมาหน้าบ้าน นอกจากนี้ยังเป็นพื้นที่ต้อนรับแบบชั่วคราวสำหรับการมาพบปะแบบใช้เวลาสั้นๆหรือเจ้าของเรือนไม่ต้องการให้เข้ามาพื้นที่ภายในเรือนที่เป็นส่วนตัวมากเกินไป “กลางวันไม่มีใครเข้าไปอยู่ด้านในหรอกมันร้อน ออกมานั่งเล่นตรงชานหน้าเรือนดีกว่า ลูกหลาน หรือใครผ่านไปมาจะได้แวะมาคุยกัน...” (MS2 ชาวบ้านบ้านคลองน้ำใส, 2561 : สัมภาษณ์)

ชาน ในเรือนแบบประยุคต์ ภายนอกของชานในเรือนแบบประยุคต์จะมีพื้นที่ขนาดเล็กกว่าชานแบบดั้งเดิม จึงกลายเป็นพื้นที่สำหรับใช้เป็นทางสัญจรเป็นหลัก และใช้เป็นพื้นที่เชื่อมระเบียงและครัวไฟเข้าไว้ด้วยกัน เนื่องจากตัวเรือนจะวางตำแหน่งทิศตามแนวตะวัน พื้นที่ของชานจึงจะอยู่ในทิศเหนือหรือทิศใต้ ทำให้ชานรับลมประจำฤดูกาลได้ดี ชานในเรือนแบบประยุคต์ยังคงพบทั้งชานร่มและชานแดด ในส่วนพื้นที่ชานร่มจะมีชายคาของส่วนระเบียงยื่นต่อออกมาคลุม ทั้งชานแดดและชานร่มใช้ไม้กระดานไม้เนื้อแข็งเป็นวัสดุหลัก มีความแตกต่างกันคือช่องว่างระหว่างไม้กระดานของชานแดดจะมีความกว้างมากกว่าชานร่ม เนื่องด้วยในอดีตชานแดดทางกายภาพจะไม่มีหลังคาปกคลุม จึงต้องการระบายน้ำให้ไหลลงได้ถูได้เร็วกว่าในยามฝนตก “ชานนอกเรือนจะมีระบายน้ำฝนกว้างกว่าชานในเรือน... เอาไว้ให้น้ำฝนไหลสะดวก แต่ก่อนปลูกเรือนยังเฝ้าที่ทำตามเดิมที่พ่อแม่สอนกันมา...” (MR14 ชาวบ้านบ้านคลองน้ำใส, 2562 : สัมภาษณ์) พื้นที่ของชานด้านปลายสุดจะมีฝากระแนงไม้โปร่งล้อมรอบพื้นที่โล่งของชานและระเบียงจนดูเป็นเหมือนพื้นที่เดียวกัน ทำให้พื้นที่ของชานร่มดูมีความเป็นพื้นที่ส่วนตัวมากขึ้น พื้นที่

ของซานแดด พบว่า มีทั้งที่ปล่อยให้ไม่มีหลังคาคลุมตามรูปแบบเดิมและมีทั้งทำหลังคาคลุมเพิ่ม เพื่อเพิ่มความสะดวกในการใช้งาน ซานจะเป็นพื้นที่ของผู้สูงอายุในครอบครัวชอบมานั่งพักผ่อน ตอนเย็นๆ เพื่อพักผ่อนดูหลานหรือคนรู้จักที่เดินผ่านหน้าเฮือน นอกจากนี้ซานยังใช้เป็นพื้นที่ทำงานหัตถกรรม จักสานที่นอกเหนือจากเวลาว่างของการทำนา การเกษตรกรรม เช่นการสาน เครื่องมือจับปลา ซ่อมแซมเครื่องมือการเกษตร เป็นต้น ภาพของซานจึงถูกปรับมาเป็นพื้นที่นั่งเล่น หรือเป็นพื้นที่ต้อนรับเช่นเดียวกับกระเบื้องในอดีต “ว่างๆจากทำนา พี่ก็ออกมานั่งมาเหลาตอก เหลา ทางมะพร้าว เก็บไว้...ตรงนี้ลมพัดเย็นดี ” (MR15 ชาวบ้านบ้านคลองน้ำใส, 2562 : สัมภาษณ์)

ในเฮือนไทญ้อแบบประยุกต์ในพื้นที่กรณีศึกษาจะพบว่า พื้นที่ทางกายภาพของซาน ถูกปรับเปลี่ยนไปทำให้ประโยชน์ใช้สอยและการใช้งานถูกปรับเปลี่ยนตามกันไป โดยเฉพาะซานร่วม ที่ถูกปรับให้มีความเป็นพื้นที่ส่วนตัวมากขึ้นใช้เฉพาะสมาชิกภายในเฮือนใช้งาน ส่วนซานแดดที่อยู่ บริเวณหน้าบ้านกลับถูกใช้เป็นพื้นที่พบปะทักทาย หรือพื้นที่นั่งทำงานเล็กๆน้อยๆที่เป็นกิจวัตร ประจำวันสำหรับผู้สูงอายุที่อยู่ที่บ้าน “ได้ทุนแม่ไม่ต้องใช้เก็บอะไร.. แต่ตอนปลูกเฮือนต้องยกเฮือน ขึ้นมาไม่ต้องสูงมาก แม่ก็แก่แล้วเดินลำบาก... มีช่อง ให้ลมพัดผ่านบ้าน จะได้ไม่ร้อน” (MS2 ชาวบ้านบ้านคลองน้ำใส, 2562 ,สัมภาษณ์)

ใต้ถุนเฮือนไทญ้อ

ใต้ถุนเฮือนไทญ้อแบบดั้งเดิม มีความสำคัญคือเป็นพื้นที่สำหรับเลี้ยงสัตว์ และเป็นทางระบายน้ำหรือเศษอาหารจากบนเฮือนลงสู่พื้นดินด้านล่าง ใต้ถุนเฮือนจึงไม่นิยมใช้เป็นพื้นที่สำหรับให้คนเข้าไปใช้งานเป็นพื้นที่ของสัตว์เลี้ยง รูปแบบใต้ถุนของชาวไทญ้อจะยกใต้ถุนสูง เปิดโล่งไม่มีการปิดแบ่งกัน ซึ่งเป็นลักษณะเด่นอย่างหนึ่งของเฮือนไทญ้อ สามารถเดินผ่านใต้ถุนได้ โดยศีรษะไม่ชนกับโครงสร้างของตัวเฮือน เนื่องจากใต้ถุนใช้สำหรับเป็นที่ระบายน้ำและเศษอาหาร ที่ทิ้งลงมาจากบนเฮือนลงมาด้านล่าง จึงเป็นแหล่งหาอาหารของสัตว์เลี้ยงใต้ถุนบ้าน อาทิ เป็ด ไก่ หรือเป็นที่อยู่ของสัตว์เลี้ยงที่ใช้ประโยชน์ทางด้านเกษตรกรรม นอกจากนี้ใต้ถุนเฮือนยังเป็นที่เก็บ อุปกรณ์การทำนาและเกษตรกรรม ทำให้พื้นที่ใต้ถุนเฮือนไทญ้อดูเหมือนเป็นพื้นที่ที่ไม่ได้ใช้ประโยชน์ แต่เมื่อพิจารณาแล้วจะพบว่าใต้ถุนที่สูงยังมีคุณประโยชน์ในด้านความเป็นส่วนตัวและความปลอดภัย เป็นพื้นที่ให้เกิดความสมดุลระหว่างคนและสภาพแวดล้อม อาทิ ทำให้เกิดเป็นพื้นที่ส่วนตัวบนเฮือนกับความเป็นพื้นที่เปิดสาธารณะใต้ถุนเฮือน ระดับความสูงของเฮือนกับระดับความต่ำของพื้นดินทำให้เกิดความโปร่งลมพัดผ่านทำให้พื้นที่บนเฮือนเย็นสบายและพื้นที่ใต้ถุนไม่อับชื้นจนเกินไป แบ่งพื้นที่บนเฮือนเป็นที่อยู่อาศัยของคนกับพื้นที่ใต้ถุนเป็นพื้นที่อยู่อาศัยของสัตว์เลี้ยง พื้นที่บนเฮือนเป็นพื้นที่ชะล้างพื้นที่ใต้ถุนเป็นพื้นที่ย่อยสลาย บนเฮือนจึงเป็นพื้นที่สะอาดและ

ไต้ถุนเป็นพื้นที่สกปรก เป็นต้น “จะให้แม่เอาไต้ถุนไปทำอะไร... ไต้ถุนมันสกปรก เขาไม่เอาไว้ทำอะไรหรอกนอกจากเลี้ยงเป็ดไก่ กับทิ้งเศษอาหารลงไต้ถุน” (MR12, MR13 ชาวบ้านบ้านคลองน้ำใส, 2560, สัมภาษณ์) พื้นที่ไต้ถุนเหียนจะใช้ดินอัดแน่นเป็นวัสดุพื้นผิว มีการปรับระดับพื้นดินให้เอียงลาดออกไปทางด้านครัวไฟเพื่อระบายน้ำออกจากพื้นที่ของไต้ถุนเหียน

จากคำบอกเล่าผู้สูงอายุที่ได้อยู่อาศัยในเหียนที่ปลูกขึ้นของตนเองและเหียนของบรรพบุรุษ พบว่าการที่ยกไต้ถุนสูงอาจเป็นเพราะแรกเริ่มดั้งเดิมจะปลูกเหียนอยู่ใกล้แหล่งน้ำ และสภาพภูมิประเทศ ภูมิอากาศแบบมรสุม ทำให้น้ำหลากในหน้าฝน การยกไต้ถุนสูงจะเป็นการหนีน้ำในหน้าน้ำ นอกจากนี้การยกไต้ถุนสูงยังช่วยให้ระบายอากาศ ป้องกันสัตว์รบกวนและภัยจากโจรสลัดสงครามในอดีต พื้นที่ไต้ถุนจึงเสมือนเป็นพื้นที่เปรียบเทียบกับเห็นลักษณะความแตกต่างกันในความสมดุลของพื้นที่เหียนไทญ้อ “สมัยย้ายมาใหม่ๆ มีแต่เหียนยายปลูกอยู่หลังเดียวตรงดินเขาน้อยนี้ตรง กลัวก็กลัวแต่ต้องอยู่...หลังเขามีงูมีหมี เหียนเก่ายายยกเหียนสูงกว่านี้...หมีขึ้นไม่ได้” (MS1 ชาวบ้านบ้านคลองน้ำใส, 2561 : สัมภาษณ์)

เหียนไทญ้อแบบประยุกต์ ยังคงพบว่าการยกไต้ถุนของตัวเหียนให้สูงจากระดับพื้นดิน แต่ถูกลดความสูงของไต้ถุนลงมาให้เหลือเพียงความสูง 3 หรือ 5 ชั้นของลูกตั้งบันได อาจจะเป็นเพราะผู้อยู่อาศัยเดิมในเหียนแบบดั้งเดิมมีอายุมากขึ้นตามวัย และตัวเหียนเดิมเสื่อมโทรมตามกาลเวลา เมื่อต้องการรื้อปลูกสร้างใหม่จึงทำให้สะดวกสบายสำหรับผู้สูงอายุ โดยการลดความสูงของไต้ถุนของตัวเหียนลดลง ความสำคัญของการยกไต้ถุนนอกจากความสวยงามของรูปทรงของเหียนแล้วยังช่วยให้เกิดการไหลเวียนของอากาศผ่านใต้เหียน ช่วยลดอุณหภูมิความร้อนภายในเหียนช่วงเวลากลางวัน ยังพบว่าในบางเหียนมีการปลูกเหียนให้ตั้งอยู่ในระดับเดียวกับพื้นดินเพราะต้องการอำนวยความสะดวกให้มากขึ้นกับการเดินของผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่ร่วมกัน โครงสร้างของฐานและเสาช่วงไต้ถุนเหียนประยุกต์เกือบทั้งหมดถ้าเหียนนั้นไม่มีเสาไม้เก่าจากเหียนดั้งเดิม จะใช้เสาเป็นคอนกรีตเสริมเหล็กสำเร็จรูปที่มีขายตามร้านวัสดุก่อสร้าง แล้วจึงเอาเสาไม้มาต่อทำเป็นโครงสร้างต่อขึ้นมา พื้นที่ไต้ถุนยังคงเป็นที่อยู่ของสัตว์เลื้อย อาทิ เป็ด ไก่ เป็นต้น

ภายหลังจากการวิเคราะห์ลักษณะทางกายภาพและองค์ประกอบของพื้นที่ในเหียนของกลุ่มชาติพันธุ์ไทญ้อทั้งรูปแบบดั้งเดิมและแบบประยุกต์ พบว่าทั้งในด้านลักษณะทางกายภาพของเหียนไทญ้อทั้งสองรูปแบบมีการปลูกเหียนในลักษณะคล้ายกัน กล่าวคือ หากพิจารณาตามช่วงเวลาของอายุเหียนแบบดั้งเดิมที่ผ่านมามากกว่าร้อยปี พบว่ามีการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่บางประการที่แสดงถึงการปรับเปลี่ยนการใช้พื้นที่ทางวัฒนธรรมทำให้เห็นความแตกต่างทางด้านกายภาพของพื้นที่ เช่น ในอดีตชาวไทญ้อนิยมปลูกเป็นเหียนสองห้อง และสามห้องเป็นลักษณะ

เป็นห้องโถงโถงเดียว ต่อมาเมื่อมีเจริญก้าวหน้ามีการเรียนรู้แลกเปลี่ยนวัฒนธรรมจากสังคมกลุ่มอื่น เริ่มมีการปรับเปลี่ยนให้พื้นที่ในเรือนมีความเป็นส่วนตัวมากยิ่งขึ้นตามแบบรูปแบบสมัยนิยมในช่วงนั้น ส่วนลักษณะโครงสร้างของเรือนทั้งสองจะมีความเหมือนกันในระบบโครงสร้างที่ใช้ระบบเสา คาน แต่มีความแตกต่างกันในด้านการยึดกันของระบบโครงสร้าง ที่ในอดีตเป็นการยึดโครงสร้างด้วยวิธีการบากไม้ เจาะไม้ สอดสลัก เข้าเดือยไม้ ซึ่งแตกต่างกับเรือนแบบประยุกต์ที่ใช้ตะปูเป็นตัวตอกยึดแทน ลักษณะแตกต่างอีกประการของเรือนทั้งสองรูปแบบคือ การกำหนดประตูทางเข้าห้องนอน เือนแบบดั้งเดิมจะมีการกำหนดตำแหน่งประตูทางเข้าเรือนนอนสองจุด คือ จุดแรกทางฝั่งทิศตะวันออกและอีกจุดด้านฝั่งทิศตะวันตก แต่เรือนไทยแบบประยุกต์เนื่องจากมีการแบ่งห้องนอนออกเป็นสองห้องจะมีตำแหน่งประตูทางเข้าห้องนอนห้องละหนึ่งจุด

นอกเหนือไปจากลักษณะทางกายภาพและองค์ประกอบของพื้นที่ทั้ง 5 ส่วนที่กล่าวมาว่าจะพบว่า ประเด็นของคติความเชื่อจะเป็นปัจจัยหลักในการกำหนดพื้นที่ภายในเรือน เช่น ลักษณะการจัดวางทิศทางของเรือน พบว่าเรือนทั้งสองมีคติการวางเรือนตามแนวตะวันเหมือนกัน คือ การหันด้านสกัดของเรือนไปแนวทิศตะวันออกและทิศตะวันตก เป็นหลักการที่ทำให้ตัวเรือนหันรับลมและหลบแสงแดดที่ร้อนในยามบ่าย รวมถึงคติความเชื่อเกี่ยวกับการวางบันไดขึ้นเรือนจะไม่วางพาดไปทางทิศตะวันตกที่เมื่อก้าวขึ้นเรือนจะเหยียบเงาศีรษะตนเอง และการจัดวางพื้นที่ใช้สอยและทางสัญจรบนเรือน พบว่า เือนทั้งสองรูปแบบไม่ว่าเป็นเรือนขนาดเล็กหรือขนาดใหญ่จะมีการจัดวางพื้นที่ของครัวไฟแยกออกจากเรือนหลักที่เป็นห้องนอน เพื่อความปลอดภัยจากการใช้พื้นที่ประกอบอาหารและต้องการให้ห้องนอนเป็นพื้นที่ที่มีความเป็นส่วนตัวมากขึ้นโดยการกำหนดพื้นที่ห้องนอนเป็นพื้นที่ปิดด้วยการกั้นฝาเรือนแบบมิดชิด ทางสัญจรในเรือนจะใช้ชานเป็นตัวเชื่อมพื้นที่ของเรือนหลักและครัวไฟเข้าไว้ด้วยกัน สำหรับในกรณีที่ต้องการขยายพื้นที่ของเรือนจะมีการต่อเติมระเบียงหรือซีย ออกไปทางด้านสกัดหรือทางปลายเท้าจะไม่ มีการต่อเรือนออกไปทางหัวนอนเพราะเป็นส่วนของด้านพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ และตำแหน่งของเสาเอก เสาขวัญ

อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมการใช้พื้นที่ในเรือนของกลุ่มชาติพันธุ์ไทญ้อ บ้านคลองน้ำใส

จากการเก็บข้อมูลในพื้นที่กรณีศึกษาทำให้พบประเด็นต่างๆ ที่มีความน่าสนใจในแต่ละพื้นที่ในเรือนไทยทั้งในรูปแบบดั้งเดิมและรูปแบบประยุกต์ จึงนำข้อมูลทั้งหมดมาวิเคราะห์เปรียบเทียบ อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมการใช้พื้นที่โดยแบ่งออกเป็น 3 ลักษณะ ได้แก่ อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของพื้นที่ทางด้านกายภาพ อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของพื้นที่ทางด้านความรู้สึกนึกคิด และอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของพื้นที่ทางด้านสังคม มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

กลุ่มชาวไทญ้อ บ้านคลองน้ำใส เป็นกลุ่มที่มีลักษณะทางสังคมคล้ายกับกลุ่มไทลาว และกลุ่มไทญ้อแถบท่าอุเทน เนื่องจากเป็นกลุ่มชาวญ้อเดียวกันที่มาจากถิ่นฐานเดิมเดียวกันซึ่งอพยพมาจากเวียงจันทน์และท่าอุเทน (ทิพรัตน์ เสงตระกูล และ เจษฎา เขยชม. 2550: 35) มีลักษณะร่วมทางสังคมบางอย่างคล้ายคลึงกัน อาทิ การทำการเกษตรแบบยังชีพที่มีความสัมพันธ์กับนิเวศน์วัฒนธรรมข้าว การนับถือพุทธศาสนาควบคู่กับการนับถือผีบรรพบุรุษ มีความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คอยปกป้องคุ้มครองหมู่บ้าน มีการรวมกลุ่มอยู่อาศัยระบบเครือญาติและจะปลูกเหือนเป็นกลุ่มอยู่ในบริเวณเดียวกัน เพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลกันทั้งการทำนาและช่วยกันดูแลสอดส่องความปลอดภัยจากภัยโจรสลัดชายแดน มีความนับถือและเคารพในระบบผู้อาวุโสถึงแม้จะไม่ใช่วินัยปฏิบัติ มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันเอาแรงในการทำงานร่วมกัน ยึดมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณีการแต่งเขยเข้าเหือน ส่วนใหญ่แต่งงานกับคนไทญ้อทั้งภายในและภายนอกชุมชนด้วยกัน แต่ไม่มีข้อห้ามในการแต่งงานข้ามกลุ่มชาติพันธุ์ “สมัยก่อนหมู่บ้านเราก็มีแต่ญ้อที่เป็นญาติพี่น้องอพยพเข้ามาอยู่ร่วมกัน ใครต่างถิ่นเข้ามาที่รู้จักกันหมด เหมือนตอนแม่ก็แต่งงานกับพ่อ...ไม่เคยนึกหรือว่าต้องเป็นญ้อหรือไม่เป็น เพราะที่เห็นก็เป็นญ้อหมดทั้งหมู่บ้าน ” (MS6 ชาวบ้านบ้านคลองน้ำใส, 2561 : สัมภาษณ์) บ้านคลองน้ำใสมีระเบียบแบบแผนของชุมชนให้คนในชุมชนมีความเชื่อฟัง เกิดความรักสามัคคี มีความไว้วางใจกัน ไม่มีอาชญากรรมในชุมชน มีแบบแผนจารีตประเพณีพิธีกรรมที่เป็นอัตลักษณ์สืบสานมาจากบรรพบุรุษที่ยังปฏิบัติตามกันมา อาทิ บุญสงกรานต์ บุญข้าวประดับดิน บุญข้าวสาก ประเพณีแห่ปราสาทผึ้ง ประเพณีตักบาตรเทโว (เทโวโรหณะ) นอกจากนี้ยังมีประเพณีที่ถูกกำหนดขึ้นมาใหม่ในพื้นที่ เป็นคติความเชื่อที่ถูกสร้างขึ้นใหม่ให้เป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจของชาวบ้านในชุมชน ได้แก่ ประเพณีบุญขึ้นเขาน้อย การทำบุญศาลนักษัตรประจำปี เป็นต้น “บุญขึ้นเขาน้อย เมื่อก่อนแม่ไปทุกปี... แม่จะเดินขึ้นเขาไม่นั่งรถ ไปไหว้ขอพรสิ่งศักดิ์สิทธิ์ด้านบน...มา 2-3 ปีนี้ แม่เจ็บขาเดินไม่ไหวได้แต่ฝากลูกหลานไปทำบุญแทน แม่ก็ได้แต่หันหน้ายกมือขึ้นไหว้ที่หน้าบ้านแทนทุกปี” (MS2 ชาวบ้านบ้านคลองน้ำใส, 2561 : สัมภาษณ์) จากการที่เป็นชุมชนที่มีวัฒนธรรมเก่าแก่ที่สืบสานมาทำให้เกิดระบบ ระเบียบแบบแผนในชุมชนรวมถึงรูปแบบการปลูกเหือนพักอาศัย อันเป็นปัจจัยหลักสำคัญประการหนึ่งของชาวไทญ้อ ทำให้วัฒนธรรมการใช้พื้นที่ของชาวไทญ้อมีอัตลักษณ์รูปแบบเฉพาะตัวทั้งด้านกายภาพและประโยชน์ใช้สอย ด้านความรู้สึกและจิตใจ และด้านสังคม อันเป็นการแสดงออกเป็นสังคมวัฒนธรรมร่วมกันของชุมชนยังส่งผลปรากฏมาถึงในปัจจุบัน

หลังจากนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศไทยที่เปลี่ยนจากสนามรบเป็น สนามการค้าในช่วง พ.ศ. 2531 เกิดการพัฒนาาระบบสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐาน โดยเฉพาะการตัด ถนนและเชื่อมทางรถไฟสายตะวันออกมายังอรัญประเทศ เกิดการพัฒนาโครงข่ายการคมนาคม แต่ละหมู่บ้าน ประกอบกับการเปลี่ยนแปลงการเดินทางแบบดั้งเดิมที่ใช้เวลายาวนานมาเป็นการ คมนาคมโดยใช้รถยนต์ รถไฟ ทำให้เกิดการติดต่อของกลุ่มชุมชนห่างไกลกันมากขึ้นทั้งด้านการไป มาหาสู่ ด้านการค้า รวมถึงการรับรู้และแลกเปลี่ยนทางสังคมวัฒนธรรม เอือนไทยอ เป็นสิ่งหนึ่ง ที่ ได้ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงเช่นกัน ส่งผลให้รูปแบบเทคโนโลยีการก่อสร้างแบบใหม่ใน ขณะนั้นได้เข้ามามีบทบาทในพื้นที่การศึกษา อาทิ การใช้ตะปู บานพับ วัสดุอุปกรณ์ที่มาจาก โลหะ ซึ่งวัสดุเหล่านี้ได้ส่งผลกระทบต่อลักษณะของเอือนไทยอในพื้นที่การศึกษา อาทิ การต่อ เต็มในส่วนขยายของเอือนเก่า การรื้อเอือนเก่าเพื่อเอาวัสดุเก่ามาปลูกสร้างใหม่ รวมถึงการปลูก สร้างเอือนใหม่ ซึ่งทำให้ช่างท้องถิ่นต้องมีการเรียนรู้ดัดแปลงตามวัสดุ เทคนิค และวิธีการใหม่ๆ เพื่อตอบสนองประโยชน์ใช้สอยในพื้นที่ให้เข้ากับความต้องการของผู้อยู่อาศัย นอกจากนี้การ ส่งเสริมนโยบายการสร้างร่วมเพื่อให้ถูกสุขลักษณะตั้งแต่ในปี พ.ศ. 2460 ส่งผลให้เกิดการ เปลี่ยนแปลงของพื้นที่ในเอือนพักอาศัย โดยเฉพาะวัฒนธรรมในการใช้พื้นที่ในเอือนไทยอที่ได้ ก่อสร้างใหม่ในช่วงเวลาต่อมา

ปัจจุบันเป็นยุคทุนนิยมแบบอุตสาหกรรม และการได้รับอิทธิพลวัฒนธรรมจากชาติ ตะวันตก ส่งผลให้ชาวบ้านต้องปรับเปลี่ยนวิถีชีวิต การดำรงชีพจากการเกษตรแบบยังชีพมาเป็น การเกษตรเพื่อการค้า อีกทั้งวัฒนธรรมข้าวแบบดั้งเดิมอันส่งผลต่อวัฒนธรรมการใช้พื้นที่มีการ ปรับเปลี่ยนตามแบบสากลเพิ่มขึ้น ละทิ้งแบบแผนจารีตประเพณีและคติความเชื่อบางประการ รวมถึงการเปลี่ยนแปลงและยกเลิกรูปแบบบางประการของพื้นที่ในเอือนพักอาศัยดังที่ได้ปรากฏใน ปัจจุบัน

ลักษณะวัฒนธรรมการใช้พื้นที่ในเอือนไทยอ

ลักษณะวัฒนธรรมการใช้พื้นที่ครัวไฟในเอือนแบบดั้งเดิม เป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญ สำหรับชาวไทยอ บ้านคลองน้ำใส เป็นอย่างมากเพราะเป็นพื้นที่ใช้เตรียมอาหารสำหรับทุกคนใน ครอบครัว และเป็นพื้นที่เก็บอาหารแห้ง และยังเป็นพื้นที่ใช้เตรียมงานเมื่อมีงานบุญประเพณีที่ เกิดขึ้นที่เอือน จึงเป็นเหตุผลทำให้พื้นที่ของครัวไฟในเอือนไทยอจะมีพื้นที่ขนาดใหญ่และเปิดเชื่อม มาสู่ส่วนพื้นที่อื่นๆ ครัวไฟจึงเปรียบเสมือนพื้นที่ให้การกำเนิดและหล่อเลี้ยงสมาชิกภายในเอือน “นอกจากอยู่แล้ว เรายังต้องกิน อาหารอื้อเป็นส่วนสำคัญในชีวิตประจำวันของคนอื้อ นอกจากเรา ใช้กินทุกๆวันแล้วเรายังใช้ในงานบุญต่างๆ สังเกตดูได้ว่าอาหารแบบอื้อจะต้องมีแนมในงานบุญ

ทุกงาน... อย่างข้าวต้มกล้วยนี้ขาดไม่ได้เลย” (MS7 ชาวบ้านบ้านคลองน้ำใส, 2562 : สัมภาษณ์) วัฒนธรรมการกินของชาวไทญ้อมีนัยสะท้อนลักษณะความเป็นอยู่วิถีชีวิตอย่างชัดเจนไทญ้อจะมี วัฒนธรรมการกินอาหารที่สุกและสะอาด ไม่รับประทานของสุกๆดิบๆ ชาวไทญ้อ บ้านคลองน้ำใส จะเป็นไทญ้อที่รับประทานข้าวเจ้ามากกว่าข้าวเหนียว มีความแตกต่างจากไทญ้อในพื้นที่ทางภาค อีสาน ด้วยถิ่นฐานอยู่ใกล้แหล่งน้ำและแหล่งธรรมชาติอันอุดมสมบูรณ์ ทำให้ชาวไทญ้อสามารถใช้ เป็นแหล่งหาอาหารตามธรรมชาติเพื่อใช้หลักบริโภคเป็นหลัก ชาวไทญ้อนิยมรับประทานผักและ ปลา จึงพบว่าวัฒนธรรมอาหารของไทญ้อส่วนใหญ่จะใช้ผักและปลาเป็นหลักในการประกอบ อาหาร นอกจากนี้ครัวไฟเป็นแหล่งเสียบียง เป็นพื้นที่ถนอมอาหาร อาหารหลักของไทญ้อที่ต้องมีกัน ทุกครัวเรือนคือปลาร้า ชาวไทญ้อจะหมักปลาร้าทานกันเองทุกครัวเรือน “ปลาร้านี้ต้องมีทุกบ้าน หมักเองทำเอง สมัยก่อนปลาเยอะแยะมีแค่เกลือเอามาหมัก ใสกับอาหารทุกอย่าง บ้านญ้อนี้ขาด ปลาร้าไม่ได้...ไม่เหมือนสมัยนี้ใส่แต่ผงชูรส” (MS10, MS2, MS11 ชาวบ้านบ้านคลองน้ำใส, 2561 : สัมภาษณ์) รวมถึงการทำปลาแห้งด้วยวิธีการตากแห้งรมควันไฟ โดยหลังจากการตากแห้งจะนำ ปลามาแขวนเหนือเตาไฟและให้ควันไฟรมปลาขณะปรุงอาหาร ชาวไทญ้อ บ้านคลองน้ำใส จะ นิยมรับประทานอาหารสุกซึ่งบอกถึงสุขลักษณะและวัฒนธรรมการกินอยู่ที่สอดคล้องกับภูมิทัศน์ วัฒนธรรมในท้องถิ่นของคนที่มีความเรียบง่ายและเป็นอัตลักษณ์ (ภาพประกอบ 13)

ภาพประกอบ 13 ภายในครัวไฟกับรูปแบบอาหารวัฒนธรรมการกินของชาวไทญ้อ

ในอดีต ครัวไฟนอกจากการหุงหาอาหารยังทำหน้าที่เป็นเสมือนการให้กำเนิดชีวิต เป็นพื้นที่สำหรับคลอดบุตรและเป็นพื้นที่สำหรับเตรียมยาสมุนไพรหรือการเตรียมวิธีการสำหรับการ อยู่คำ (อยู่ไฟ) หลังการคลอดบุตร “ผู้หญิงญ้อเมื่อมีครอบครัวออกเยือน หลังคลอดลูกต้องอยู่ คำเพื่อให้มีสุขภาพกลับมาแข็งแรงโดยเร็ว...โบราณเขาทำกันมา” (MS6, MR16 ชาวบ้านบ้าน

คลองน้ำใส, 2560 : สัมภาษณ์) “อยู่ค่า” หมายถึงวัฒนธรรมการอยู่ไฟหลังคลอดบุตรตามแบบอย่างของบรรพบุรุษที่สืบทอดปฏิบัติสืบทอดตามกันมา จะมีเอกลักษณ์เฉพาะทั้งการปฏิบัติในการนอนบนรางไฟที่ก่อไว้ได้แคร์ในห้องนอนโดยให้ความร้อนและสมุนไพรทำให้สุขภาพกลับมาเป็นปกติโดยเร็ว รวมถึงวัฒนธรรมทางอาหารที่เป็นข้อห้ามอาหารบางประเภทตามความเชื่อเพื่อป้องกันการทานของแสลง นอกจากนี้จะพบว่าครัวไฟเป็นพื้นที่เดียวในเรือนที่มีอุปกรณ์เครื่องครัวต่างๆและต้องการพื้นที่ในจัดเก็บในพื้นที่มากที่สุด สะท้อนให้เห็นความสำคัญของพื้นที่นี้ในเรือนเป็นพื้นที่แสดงภูมิปัญญาชาวบ้านในการถนอมหัตถกรรมจักรสานด้วยการใช้กรรมวิธีการรมควันไฟขณะหุงต้มเพื่อป้องกันมอดแมลงและยืดอายุการใช้งาน นอกจากนี้พื้นที่ของครัวไฟยังเป็นพื้นที่ที่ให้ความหมายทางด้านจิตใจและความรู้สึกับสมาชิกผู้พักอาศัย ในอดีตยังไม่มีบริการทางสาธารณสุขในพื้นที่การศึกษา ครัวไฟจึงเป็นพื้นที่ให้การกำเนิดสำหรับสมาชิกในครอบครัวซึ่งเสมือนเป็นพื้นที่เริ่มต้นของชีวิตและมีความผูกพันกับสมาชิกทุกคนในครอบครัว ผู้ที่ตั้งครรภ์จะทำคลอดและอยู่ไฟในเรือนโดยใช้หมอนชาวบ้านหรือหมอนตำแย ครัวไฟจะถูกปรับเปลี่ยนเป็นพื้นที่ในการทำคลอด เนื่องจากใกล้เตาไฟสะดวกต่อการต้มน้ำร้อนและสามารถชำระร่างกายเลือดต่างๆที่เกิดจากการทำคลอดระบายลงไปใต้ถุนเรือนได้อย่างสะดวก จากการสอบถามพบว่าไม่มีการกำหนดทิศหรือตำแหน่งพื้นที่ที่ทำคลอด ขอเพียงให้สะดวกของผู้ตั้งครรภ์และหมอนตำแย “แม่พี่เล่าให้ฟังว่า ลูกทุกๆทุกคนก็เกิดตรงนี้แหละในครัว ตรงหน้าเตาไฟนี้แหละ ต้มน้ำร้อน เก็บกวาด เช็ดล้างเสร็จก็ปล่อยชะล้างลงใต้ถุนเรือน...สะดวกดี” (MS3 ชาวบ้านบ้านคลองน้ำใส, 2560 : สัมภาษณ์) และเมื่อมีกิจกรรมงานบุญประเพณีต่างๆ ครัวไฟจะเป็นพื้นที่รวบรวมคนในชุมชนโดยเฉพาะทางสมาชิกในชุมชนที่เป็นฝ่ายหญิงที่มาลงมือกันร่วมกันในการประกอบอาหารในงานพิธี หรือนำข้าวปลาอาหารมาช่วยร่วมในงานบุญ นอกจากนี้ยังเป็นพื้นที่การเสวนาถามไถ่สารทุกข์สุกดิบของญาติพี่น้องและเพื่อนบ้านกัน และเป็นเหมือนช่วงเวลาที่จะได้พูดคุยพบปะกันเฉพาะในกลุ่มของสตรีแม่บ้าน ที่สามารถนำเรื่องส่วนตัวของสตรีเพศมาพูดคุยกันได้อย่างเปิดเผยและสนุกสนาน

ลักษณะวัฒนธรรมการใช้พื้นที่ครัวไฟในเรือนแบบประยุกต์ ถึงแม้จะมีการเปลี่ยนแปลงทั้งลักษณะทางด้านกายภาพและพื้นที่ตามปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคมที่เปลี่ยนไป แต่ครัวไฟยังเป็นพื้นที่สำคัญสำหรับชาวไทญ้อ ซึ่งสามารถเห็นได้จากการให้ความสำคัญของขนาดพื้นที่ของครัวไฟให้มีพื้นที่ขนาดใหญ่ ร่วมกับการมีอุปกรณ์ในการทำครัวมากขึ้นตามแบบอย่างความนิยมร่วมสมัย เนื่องจากชาวไทญ้อย่างคงรักษาแบบแผนประเพณีวัฒนธรรมต่างๆไว้ถึงแม้มีการปรับเปลี่ยนไปบ้างตามความเหมาะสมในเรื่องของระยะเวลา และความสะดวกรวดเร็ว แต่รูปแบบ

ประเพณีวัฒนธรรมต่างๆยังคงเห็นปรากฏอยู่ในชุมชน วัฒนธรรมการกินและวัฒนธรรมการใช้
 อาหารในการประกอบพิธีการของชาวไทญ้อยังมีความจำเป็นและมีความสำคัญ ทำให้ครัวไฟจึง
 เป็นพื้นที่ที่สำคัญที่ใช้เตรียมงานเมื่อมีงานบุญประเพณีที่เกิดขึ้นบนเฮือน ปัจจุบันความเจริญ
 ทางด้านเทคโนโลยีมีผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านวัฒนธรรมการกินและภูมิปัญญาของ
 ชาวไทญ้อ บ้านคลองน้ำใส อาทิ การใช้ตู้เย็นในการถนอมอาหารแทนที่การรมควันไฟเหนือเตาไฟ
 อย่างในอดีต การใช้เตาแก๊ส เตาไฟฟ้า แทนการใช้ฟืนหรือถ่าน แต่ยังคงพบว่าอาหารไทญ้อหลายๆ
 ประเภทที่ต้องปิ้งย่างเพื่อให้สุก พบว่ายังคงมีการใช้เตาอังโล่ในครัวหรือบริเวณด้านนอกครัว
 สำหรับใช้ปิ้งย่างอาหารอยู่ “เตาแก๊สมีกี่สะดวกดี... แต่เวลาแม่ย่างปลาก็ยังย่างเตาถ่านอยู่”
 (MS12 ชาวบ้านบ้านคลองน้ำใส, 2561 : สัมภาษณ์) หรือในกรณีมีงานบุญที่เฮือนของใครใน
 ชุมชน จะมีการหยิบยืมเตาอังโล่ของเพื่อนบ้านมาตั้งที่บริเวณใกล้ๆครัวไฟเพื่อเป็นการตั้งเตาไฟ
 เพิ่มเพื่อช่วยกันในการประกอบอาหารให้เสร็จจุล่งทันเวลา นอกจากนี้ผู้สูงอายุจะมีความคุ้นเคย
 กับการใช้เตาฟืนหรือเตาถ่าน และมีความรู้สึกว่ารสชาติของอาหารที่ปรุงด้วยเตาถ่านจะมีความ
 หอมอร่อยกว่า “เวลาทำกับข้าว...แม้ว่าเตาถ่านสะดวกดีคุมไฟได้ดีกว่า... ผัดก็จะมีกลิ่นหอมกว่า”
 (MS12, MR17 ชาวบ้านบ้านคลองน้ำใส, 2561 : สัมภาษณ์) การใช้เตาไฟที่ใช้ถ่านในการหุงต้มยัง
 มีความสำคัญสำหรับวัฒนธรรมด้านการห่ออาหารของไทญ้อที่เกี่ยวข้องกับงานบุญประเพณีต่างๆ
 ที่ต้องมีขนมมงคลใช้ในการประกอบพิธีกรรมซึ่งขนมเหล่านี้จะต้องใช้ใบตองในการห่อหุ้ม ซึ่งชาว
 ไทญ้อต้องนำใบตองมาอังกับถ่านไฟหรือฟืนไฟเพื่อให้ใบตองอ่อนตัว สีใบตองจะสวย และไม่ฉีก
 ขาดขณะที่ห่อขนม (ภาพประกอบ 14) “ใบตองก่อนห่อขนม จะเอามาอังเตาไฟเวลาห่อจะได้สวย
 ใบตองไม่ฉีกขาด” (MS6 ชาวบ้านบ้านคลองน้ำใส, 2561 : สัมภาษณ์) ขนมในงานบุญของไทญ้อ
 อาทิ ข้าวต้มกล้วย ขนมมิก ซึ่งต้องใช้ประกอบในพิธีในงานบุญเกือบทุกงาน “งานบุญ ขนมมิก... นี่
 ขาดไม่ได้เลย ต้องมี พี่มาเป็นสะใภ้ก็ก็ต้องหัดทำ” (MS13 ชาวบ้านบ้านคลองน้ำใส, 2561 :
 สัมภาษณ์) ดังนั้นจะพบว่าความคุ้นเคยในการใช้เตาไฟแบบดั้งเดิมยังปรากฏให้เห็นในรูปแบบของ
 ครัวไฟแบบประยุกต์อยู่ในปัจจุบัน

ภาพประกอบ 14 การเตรียมห่อหมกสำหรับงานบุญข้าวประดับดินในครัวไฟแบบประยุกต์

ลักษณะวัฒนธรรมการใช้พื้นที่ห้องนอนในเรือนแบบดั้งเดิมของชาวไทญ้อ ในส่วนพื้นที่ทางด้านกายภาพที่มองเห็นจับต้องได้พบว่าส่วนมากเป็นเรือนขนาด 2 ห้อง หรือขนาด 3 ห้อง เปิดเป็นห้องโล่งและประโยชน์ใช้สอยใช้เป็นพื้นที่การพักผ่อนนอนหลับ แต่ในด้านพื้นที่ที่จับต้องไม่ได้จะพบว่ามีความซับซ้อนของพื้นที่ที่ถูกกำหนดวางเป็นระบบซ่อนความหมายไว้อยู่ เช่น ความสำคัญของพื้นที่ มีการลำดับชั้นโดยการเรียงลำดับความอาวุโสจากพื้นที่ของการนอน โดยจะเรียงลำดับจาก พ่อ แม่ และลูกสาว ลูกชายที่ยังเล็ก การลำดับนี้เป็นแบบแผนจารีตที่ถูกสืบทอดกันมา มีนัยการสอนให้มีความเคารพผู้อาวุโสและการให้ความสำคัญของเพศแม่ตามลำดับ จากการสัมภาษณ์พบว่าในอดีตนอกจากครัวไฟ จะมีผู้ตั้งครุฑบางคนใช้ห้องนอนสำหรับการทำคลอด เพราะปิดมิดชิด มีความเป็นส่วนตัวมากกว่าบริเวณครัวไฟที่มีพื้นที่โล่งมากเกินไป รวมทั้งการอยู่ไฟหลังคลอดก็จะใช้ห้องนอนเป็นพื้นที่จนสุขภาพแข็งแรง ซึ่งตำแหน่งพื้นที่ส่วนมากจะใช้พื้นที่ทางสัญจรที่อยู่ใกล้สุดของพื้นที่นอนของลูกสาวและลูกชาย ซึ่งจะสังเกตได้ว่าเป็นพื้นที่ที่อยู่ตรงกันข้ามกับตำแหน่งหิ้งพระหรือพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ แสดงให้เห็นถึงการให้ความเคารพในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ส่วนในกรณีที่มีการแต่งเขยเข้าเรือน ห้องนอนจะถูกกั้นเป็นพื้นที่ส่วนตัว มีขนาดเพียงพอสำหรับคู่บ่าวสาว โดยมากจะกั้นเป็น 1 ห้อง มีตู้เสื้อผ้ากั้นเป็นพื้นที่ส่วนตัวและมีที่นอนหมอนมุ้งเท่านั้นเพราะเป็นพื้นที่เสมือนการฝึกการของฝ่ายลูกเขยอยู่ร่วมกับครอบครัวทางแม่ยาย ต้องให้การช่วยเหลือการทำนาตอบแทนจนถึงเวลาหนึ่งที่สามารถแยกออกมาสร้างครอบครัวใหม่ ในบริเวณพื้นที่ที่อยู่ใกล้ๆกัน (ภาพประกอบ 15) นอกจากนี้ยังมีพื้นที่ของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ถูกแทรกอยู่ด้านในห้องนอน โดยพื้นที่ส่วนมากจะอยู่บริเวณเสาขวัญ หรือทางด้านทิศตะวันออกและใกล้กับพื้นที่นอนของผู้เป็นพ่อบ้านเจ้าของเรือน และจะเป็นที่รู้กันของสมาชิกภายในเรือนว่าพื้นที่ส่วนนี้จะเป็นพื้นที่สงวนไว้เฉพาะ

สำหรับเป็นพื้นที่ของพ่อบ้านเจ้าของเรือนในการกราบไหว้ และจะเข้าใจได้ว่าไม่อนุญาตคนที่ไม่ใช่สมาชิกในครอบครัวเข้ามาในบริเวณพื้นที่นี้โดยไม่จำเป็น

ภาพประกอบ 15 วัฒนธรรมการใช้พื้นที่ในห้องนอนแบบดั้งเดิม และการแบ่งพื้นที่ส่วน

ห้องนอนเป็นพื้นที่ในความหมายทางด้านความรู้สึกนึกคิดและจิตใจ เป็นเพราะว่าห้องนอนจะเป็นพื้นที่ให้ความรู้สึกส่วนตัวและสงบมากที่สุด ให้ความปลอดภัย มิดชิด อาจจะเป็นเพราะในช่วงเวลาที่อาศัยอยู่ในพื้นที่เคยมีเหตุการณ์ความไม่สงบของสงครามตามชายแดนอยู่เสมอ ทำให้พื้นที่ของห้องนอนต้องการสร้างความรู้สึกปลอดภัย นอกจากนี้ในส่วนของการทำคลอดในห้องนอนจะเห็นถึงการมีความผูกพันเหตุการณ์ต่างๆที่เกิดขึ้นกับช่วงเวลาที่มีความประทับใจ เพราะจากการสัมภาษณ์สามารถจดจำเหตุการณ์ที่ผ่านมาต่างๆได้เป็นอย่างดี ไม่ว่าจะเป็นการคลอดในห้องนอน หรือช่วงเวลาที่แต่งงาน เป็นต้น

ลักษณะทางด้านสังคม ห้องนอนจะเป็นพื้นที่ที่เห็นความสำคัญทางด้านสังคมได้ไม่ชัดเจน เพราะพื้นที่ห้องนอนถือว่าเป็นพื้นที่ส่วนตัว ไม่เปิดเผย มีการปิดทึบประตูและหน้าต่างตลอดเวลา จะเปิดต่อเมื่อมีการใช้งานเท่านั้น นอกจากนี้ยังสามารถสังเกตได้จากกิจกรรมหรือพิธีกรรมที่เกิดขึ้นจะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสมาชิกในครอบครัวเท่านั้น

ลักษณะวัฒนธรรมการใช้พื้นที่ห้องนอนในเรือนแบบเรือนประยุกต์ของชาวไทยเชื้อ มี การแบ่งห้องนอนอย่างชัดเจนเพื่อความเป็นส่วนตัวมากขึ้น ยังเห็นความสำคัญแบบแผนจารีตในการให้ความสำคัญกับผู้อาวุโส โดยมีการลำดับการจัดเรียงตำแหน่งการนอนถึงแม้ในบางเรือนจะมีการแยกห้องนอนออกเป็น 2 ห้องแล้วก็ตาม โดยมีการลำดับห้องแรก พ่อ แม่ ถัดมาจะเป็นห้องลูกชายที่ยังไม่แต่งงาน หรือห้องลูกสาวและลูกเขย แสดงให้เห็นว่ายังมีการเคารพนับถือผู้อาวุโส และการให้ความสำคัญของเพศแม่ตามลำดับ นอกจากนี้ยังมีพื้นที่ของหิ้งพระหรือหิ้งสิ่งศักดิ์สิทธิ์

ถูกแทรกอยู่ด้านในห้องนอนของพ่อแม่ หรือบางเคสก็ยกฉาแยกออกเป็นพื้นที่เล็กๆติดกับห้องนอนของพ่อแม่ และพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์พบว่าส่วนมากจะอยู่บริเวณเสาขวัญ หรือทางด้านทิศตะวันออก และใกล้กับพื้นที่นอนของผู้เป็นพ่อบ้านเจ้าของเฮือน จะเป็นที่รู้จักของสมาชิกภายในเฮือนว่าพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์จะเป็นพื้นที่สงวนไว้เฉพาะสำหรับพ่อบ้านผู้เป็นเจ้าของเฮือนเป็นหลักในและไม่อนุญาตคนที่ไม่ใช่สมาชิกในครอบครัวเข้ามาในบริเวณพื้นที่นี้โดยไม่จำเป็น (ภาพประกอบ 16)

ภาพประกอบ 16 วัฒนธรรมการใช้พื้นที่ในห้องนอนแบบประยุกต์

ห้องนอนไทญ้อในเฮือนประยุกต์จะมีความเป็นส่วนตัวสูงมากกว่าในอดีตจึงทำให้ความรู้สึกนึกคิดและทางด้านจิตใจเป็นพื้นที่ส่วนตัวและสงบและมิดชิด เพราะเป็นเพียงที่ใช้สำหรับนอนหลับพักผ่อนและเก็บเสื้อผ้าเท่านั้น ในทางด้านสังคมวัฒนธรรม ห้องนอนจะเป็นพื้นที่ส่วนตัวของสามีภรรยาหรือสมาชิกในเฮือนเท่านั้นเพราะพื้นที่ห้องนอนถือว่าเป็นพื้นที่ส่วนตัว ไม่เปิดเผย ทั้งประตูและหน้าต่างจะถูกปิดไว้ตลอดเวลาทั้งในกลางวันและกลางคืน จะเปิดต่อเมื่อเจ้าของห้องกลับมาใช้นอนหลับพักผ่อนเท่านั้น นอกจากนี้ยังสามารถสังเกตได้ว่างานบุญประเพณีต่างๆของชาวไทญ้อจะไม่มีการใช้พื้นที่ของห้องนอนในการใช้ประกอบพิธีกรรม

ลักษณะวัฒนธรรมการใช้พื้นที่ระเบียงในเฮือนแบบดั้งเดิม เป็นพื้นที่อรรถประโยชน์ที่ใช้ในชีวิตประจำวันมากที่สุดของสมาชิกในครอบครัว เป็นพื้นที่นั่งเล่น รับแขก ทำงานจักสานในยามว่างจากการทำนา ทำไร่ นอกจากนี้ระเบียงจะเป็นพื้นที่ที่รวมสมาชิกในครอบครัวได้พร้อมเพรียงกันมากที่สุด เพราะเป็นพื้นที่สำหรับการรับประทานอาหารร่วมกัน ซึ่งนอกจากการรับประทานอาหารแล้วสมาชิกภายในบ้านยังใช้เวลาในช่วงนี้บอกกล่าวพูดคุยถึงเรื่องราวต่างๆภายในครอบครัว หรือมีธุระการงานที่จะปรึกษากันก็จะใช้เวลาในช่วงนี้ทำการพูดคุยกันปรึกษาซึ่ง

กันและกัน นอกจากนี้ในช่วงเวลากลางคืนระเบียบจะเปลี่ยนพื้นที่เป็นพื้นที่หลับนอนของสมาชิกฝ่ายชายที่อยู่ในเรือน โดยจะหาหมอนที่สะดวกและเหมาะสมในหลับนอน

ระเบียบยังเป็นพื้นที่ที่ให้ความรู้สึกนึกคิด เนื่องด้วยระเบียบจะเป็นพื้นที่ที่รวมญาติพี่น้องและสมาชิกภายในครัวเรือนในยามใช้ชีวิตประจำวัน หรือใช้เป็นพื้นที่ในการจัดเตรียมงานต่างๆที่ต้องรวมคนในครอบครัว หรือคนในชุมชนให้มารู้จักกัน อันเป็นการแสดงออกถึงการมีตัวตนในสังคมวัฒนธรรมที่มีมาร่วมกัน อาทิ บุญประเพณีสงกรานต์ พื้นที่ระเบียบจะถูกปรับเปลี่ยนเป็นพื้นที่สงฆ์พระ เป็นพื้นที่สำหรับจัดงานรวมญาติครั้งใหญ่ในงานบุญประเพณีสงกรานต์ ซึ่งจะถือว่าเป็นบุญประเพณีที่คนในครอบครัวและญาติพี่น้องทุกคนจะได้มาเจอกัน การได้มารดน้ำดำหัวรับพรจากผู้อาวุโสในครอบครัวจะเป็นการได้รับพรอันประเสริฐและแสดงความเคารพความกตัญญูที่สืบสานมาจากบรรพชน

นอกจากนี้ทางด้านสังคม ระเบียบยังเป็นพื้นที่แสดงสถานะเชิงสัญลักษณ์ เพราะเป็นพื้นที่อรรถประโยชน์ที่สามารถปรับเปลี่ยนลักษณะการใช้งานของพื้นที่ได้หลากหลาย อาทิ รับรองแขก ญาติพี่น้อง หรือเป็นพื้นที่นอนหลับของญาติพี่น้องในเวลากลางคืน นอกจากนี้พื้นที่ของระเบียบยังเป็นพื้นที่เชิงสัญลักษณ์ใช้ในการประกาศให้ชุมชนรับทราบเรื่องราวของเจ้าของเรือนละสมาชิกภายในเรือนที่เกิดขึ้นผ่านพิธีกรรมต่างๆ กล่าวคือเป็นพื้นที่ประกอบพิธีกรรมในงานประเพณีหรือพิธีกรรมทางศาสนา พื้นที่ระเบียบจะถูกปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับลักษณะของกิจกรรม พิธีกรรมต่างๆ ตอบสนองถึงพิธีกรรมที่เกิดขึ้น เช่น การทำขวัญนาค ในอดีตชายไทยเมื่อมีอายุถึงเกณฑ์ที่จะบวชเป็นพระภิกษุหรือสามเณร พ่อแม่จะพาไปฝากตัวที่วัดเป็นลูกศิษย์วัด ซึ่งจะเรียกว่านาค ซึ่งจะหมายถึงผู้ประเสริฐเพื่อแสวงหาคุณความดี มีวัตถุประสงค์ในการตอบแทนหนี้ของพ่อแม่ โดยเฉพาะหนี้ของแม่ที่ลูกเป็นหนี้ในการเลี้ยงดูทั้งค่าน้ำนมและข้าวน้ำที่ป้อนเลี้ยงดูมาแต่เด็กจนเติบโตใหญ่ และอีกวัตถุประสงค์คือการสืบทอดพระพุทธศาสนา การทำขวัญนาคจะประกอบพิธีบนเรือนก่อนที่จะทำการบวช นาคจะปลงผมแต่งตัวชุดขาว มานั่งหน้าบายศรีซึ่งจะมีผู้ใหญ่มานำสวดบูชาพระรัตนตรัยและให้อโวสสั่งสอนให้เข้าใจและเลื่อมใสในการบรรพชา และทำขวัญ โดยมากจะจัดประกอบพิธีบนเรือนบริเวณระเบียบและชาน และเมื่อเข้าสู่อีกวันในช่วงเวลาเพลจะแห่ นาคไปวัดและทำการบรรพชากันในโบสถ์ แต่ดั้งเดิมจะมีพิธีการ 3 วันคือ วันแรกทำขวัญนาค วันที่สองเป็นวันบวช และวันที่สามเป็นวันเฉลิมฉลอง ในปัจจุบันจะพบว่ามีการทำขั้นตอนที่รวบรัดมากขึ้นคือทำขวัญนาคตอนเช้า ตกบ่ายก็ทำการบวชต่อให้เสร็จในวันเดียวกันหรือในกรณีงานแต่งงาน ชาวไทยอีสานบ้านคลองน้ำใสมีธรรมเนียมในการจัดงานแต่งงานที่เรือนฝ่ายเจ้าสาว พิธีกรรมจะถูกจัดบริเวณพื้นที่โถงโถงบนเรือนบริเวณระเบียบ ชาน ทั้งพิธีทางสงฆ์และงาน

เลี้ยงจะเต็มไปด้วยคนทุกหมู่เหล่าในชุมชนที่มาร่วมแสดงเป็นสักขีพยานในงานแต่งงาน นอกจากพื้นที่ทางกายภาพที่ถูกปรับเปลี่ยนให้เป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์สำหรับพิธีสงฆ์ หรือการตั้งโต๊ะในการร่วมกันทำบุญตักบาตรของชาวบ้านบนเสื่อ จะเห็นพื้นที่ทางความรู้สึกนึกคิดในการแสดงออกของวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในพื้นที่ที่ร่วมกัน เช่น การร่วบรวบครอบครัวญาติพี่น้องทั้งฝ่ายเจ้าบ่าวและเจ้าสาวให้มารู้จักกัน ละมีการผูกแขนให้คู่บ่าวสาวเสมือนเป็นการกระชับความสัมพันธ์ของทุกคนในทั้งสองครอบครัว ซึ่งต่อไปก็就会有การช่วยเหลือเกื้อกูลกันในภายภาคหน้า ซึ่งก็จะเป็นภาพจำที่มองผ่านในพื้นที่ของความรู้สึกนึกคิดในเหตุการณ์นั้นๆ (ภาพประกอบ 17)

ภาพประกอบ 17 ภาพในอดีตงานแต่งงานและงานบวชนพื้นที่ของระเปียงและชาน

งานศพ ในอดีตกรณีที่ผู้เสียชีวิตในเฮือน ชาวไทญ้อมักจะตั้งศพและประกอบพิธีสวดบำเพ็ญกุศลที่เฮือนของผู้ตาย ประกอบพิธีบริเวณระเปียงและชาน ระยะเวลาในการตั้งสวดขึ้นอยู่กับทางเจ้าภาพ โดยลักษณะการตั้งศพประกอบพิธีวางนอนขนานไปกับแนวสันหลังคาและหันศีรษะไปทางทิศตะวันตก เมื่อครบกำหนดตามกำหนดการหลังจากนั้นจึงเคลื่อนศพไปประกอบสงฆ์ต่อที่วัด ชาวไทญ้อมีความเชื่อว่าตอนเคลื่อนศพลงจากเฮือนจะไม่เคลื่อนศพลงมาจากบันไดหน้าบ้านพระเป็นบันไดคนเป็นขึ้นลง โดยมากจะถอดหรือรื้อฝากระแนงบางส่วนและยกลงมาในทางนั้น และในกรณีที่ผู้เสียชีวิตเสียชีวิตนอกเฮือน ตายโง่ หรือตายลักษณะผิดปกติจะไม่นำศพผู้เสียชีวิตกลับมาตั้งยังเฮือนเพราะมีคติความเชื่อว่าจะอัปมงคล หรืองานบุญประเพณีสงกรานต์ ซึ่งนอกจากจะมีการจัดงานรดน้ำดำหัวผู้สูงอายุที่เคารพนับถือในครอบครัวแล้ว ที่เฮือนแล้วจะยังมีการงานบุญที่ต่อเนื่องในงานบุญสงกรานต์คืองานบุญพาดดอกไม้ที่จัดขบวนแห่พ้อนรำอย่างสนุกสนาน เป็นการเชิญชวนคนในชุมชนออกมาร่วมเด็ดดอกไม้ตามทางหรือหน้าบ้านของตนเองหรือหน้าบ้านของเพื่อนบ้าน รอบหมู่บ้านและนำดอกไม้ไปถวายหอเจ้าพ่อนักตา ซึ่งเป็นศาลประจำหมู่บ้านเพื่อให้เกิดความเป็นสิริมงคลแก่ชีวิตและครอบครัว อันเป็นกุศโลบายให้เห็นการแสดงออก

ร่วมกันทั้งด้านการื้อเพื่อเผื่อแผ่ และความสมัครสามัคคีของคนในชุมชน รวมถึงการสืบทอด สังคมวัฒนธรรมที่มีมาร่วมกัน ตกตอนเย็นจะมีการขนทรายเข้าวัดมีการก่อพระเจดีย์ทรายที่แบ่ง ออกเป็นหมู่บ้านเพื่อให้ชาวบ้านทั้งเด็กและผู้ใหญ่ช่วยกันขนทรายและก่อเจดีย์ร่วมกัน มีการ ประกวดแข่งขันเพื่อความสนุกสนานทั้งยังส่งผลให้เกิดความคิดสร้างสรรค์และมองเห็นความงามที่ ถูกแฝงอยู่ในประเพณีส่งผลทำให้เกิดความภูมิใจในวัฒนธรรมของตน นำไปสู่การรักษาประเพณี วัฒนธรรมให้คงอยู่ต่อไป แบบแผนประเพณีเหล่านี้เป็นการแสดงให้เห็นถึงการใช้พื้นที่ทางสังคม วัฒนธรรมในเรือนไทยที่อยู่สะท้อนวิถีของคนในชุมชนได้อย่างชัดเจน

ลักษณะวัฒนธรรมการใช้พื้นที่ระเบียงในเรือนแบบประยุกต์ เนื่องด้วยในปัจจุบัน ระเบียงในเรือนไทยอยู่แบบประยุกต์ถูกปรับพื้นที่ให้มีขนาดเล็กลงเพื่อสะดวกในการดูแลรักษา ถูก ใช้เป็นพื้นที่จัดเก็บวางสิ่งของภายในเรือนเท่านั้น แต่ยังพบว่าระเบียงยังคงใช้เป็นพื้นที่สำหรับนอน หลับของลูกชายที่เติบโตแล้วหรือสำหรับญาติมิตรที่มาเยี่ยมเยือน ในกรณีบางเรือนที่ยังคงมีพื้นที่ ระเบียงขนาดกว้างก็ยังเป็นพื้นที่สำหรับสมาชิกในครอบครัวมานั่งพักผ่อนและทานข้าวร่วมกัน ใน ด้านสังคมวัฒนธรรมระเบียงถูกกำหนดให้มีความเป็นส่วนตัวมากขึ้นทั้งขนาดที่เล็กลงมีการปิด ล้อมที่ชัดเจน และพื้นที่แสดงสถานะเชิงสัญลักษณ์ทางสังคมในการดำเนินกิจกรรมทางประเพณี วัฒนธรรมถูกปรับเปลี่ยนไปใช้พื้นที่ลานดินข้างเรือนหรือหน้าเรือนแทน (ภาพประกอบ 18) ปราบฏการณนี้แสดงให้เห็นการปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมของการใช้พื้นที่ของระเบียงที่เกี่ยวข้องกับ การแสดงออกทางด้านสังคม ไม่ว่าจะเป็นบุญประเพณีต่างๆที่เคยทำมาในอดีต เช่น บุญประเพณี สงกรานต์ พิธีแต่งงาน งานทำบุญฉลองอัฐิ เป็นต้น ส่วนมากจะถูกจัดบริเวณลานดินข้างเรือนแทน ส่วนพิธีงานศพจะประกอบพิธีทำบุญที่วัดแทน เมื่อวัฒนธรรมการใช้พื้นที่ในเรือนถูกปรับเปลี่ยนไป ทำให้พื้นที่ของระเบียงถูกจำกัดให้เล็กลงเหลือเป็นเพียงพื้นที่สำหรับหลับนอนของสมาชิกชายใน ครอบครัวที่ยังไม่แต่งงานเท่านั้น ในเรือนไทยอยู่ประยุกต์บางเรือนจะเห็นการมีหิ้งพระในบริเวณ ระเบียง อาจจะเป็นเพราะระเบียงเป็นพื้นที่ที่มีความเป็นส่วนตัวมากขึ้น จึงทำให้มีการตั้งหิ้งพระ ออกมาจากห้องนอนเพื่อเป็นการสะดวกต่อการกราบไหว้ของสมาชิกภายในครอบครัว

ภาพประกอบ 18 ภาพซ้ายแสดงพื้นที่ระเบียงของเรือนแบบดั้งเดิม และภาพขวาเป็นการจัดพื้นที่ชั่วคราวในงานทำบุญฉลองอิฐที่ใช้ลานดินข้างเรือนแบบประยุกต์แทนพื้นที่ระเบียง

ลักษณะวัฒนธรรมการใช้พื้นที่ชานในเรือนแบบดั้งเดิม ในด้านประโยชน์ใช้สอยทางสังคมวัฒนธรรมใช้เป็นพื้นที่ทางเดิน พื้นที่เชื่อมต่อ และพื้นที่สนับสนุนพื้นที่โดยรอบของระเบียง และครัวไฟเมื่อเกิดงานบุญประเพณีที่จัดขึ้นบนเรือน ดั้งเดิมชานมี 2 ประเภท คือชานแดดที่ไม่มีหลังคาคลุมด้านบนใช้เป็นพื้นที่ชำระล้าง จึงเป็นพื้นที่ที่ช่วยการเตรียมเก็บล้างอาหารและวัตถุดิบในการเตรียมงานที่ต้องมีจำนวนปริมาณมาก และเป็นพื้นที่เชื่อมโยงกับภายนอกเรือนโดยปกติจะมีบันไดอีกชุดที่ชานแดดทำให้เกิดทางขึ้นลงเรือนทางรองเมื่อยามต้องการขนถ่ายสิ่งของหรืออาหารที่ต้องเตรียมเข้ามาในครัวได้ง่ายขึ้น ในด้านสังคมชานแดดเปรียบเสมือนพื้นที่พบปะคุยกันหลังเรือนที่เหล่าสมาชิกหญิงในชุมชนที่มาช่วยเอาแรงในการทำอาหาร ได้พบปะและพูดคุย และชานร่วมเป็นชานที่มีหลังคาคลุมต่อยื่นยาวออกมาจากระเบียง เน้นเชื่อมพื้นที่ภายในทำให้เกิดเป็นโถงที่โปร่ง ชานร่วมนอกจากเป็นพื้นที่อรรถประโยชน์ที่ใช้ในชีวิตประจำวันมากที่สุดของสมาชิกในครอบครัว เป็นพื้นที่นั่งเล่น รับแขก ทำงานจักสานในยามว่างจากการทำนาหรือเกษตรกรรม ชานร่วมจะเป็นพื้นที่สำหรับสนับสนุนกิจกรรมงานบุญประเพณีที่เกิดในเรือน เป็นพื้นที่ที่สะท้อนความมีตัวตนของสมาชิกในเรือนเมื่อยามจัดทำบุญประเพณี แสดงความมีตัวตนของสมาชิกในบ้านต่อสังคมผ่านวัฒนธรรมที่เกิดขึ้น

ลักษณะวัฒนธรรมการใช้พื้นที่ชานในเรือนไทญ้อแบบประยุกต์ ปัจจุบันทั้งชานแดดและชานร่วมจะมีหลังคาปกคลุมต่อเนื่องดูเป็นพื้นที่เดียวกัน หน้าที่หลักด้านประโยชน์ใช้สอยนอกที่ใช้เป็นพื้นที่ทางสัญจรและเป็นพื้นที่เชื่อมส่วนต่างๆในเรือนแล้ว ชานถูกใช้เป็นพื้นที่นั่งเล่น พื้นที่รับรองแขก พื้นที่นั่งทำงานหัตถกรรมของผู้สูงวัยที่อยู่เฝ้าเรือน หรือใช้เป็นพื้นที่ซ่อมแซมเครื่องมือการเกษตรยามว่างจากการทำนาทำไร่ “แม้ชอบเรือนแบบนี้ ถึงจะเล็กแต่นั่งตรงนี้ก็ดูโล่งๆ นั่งดูใคร

ผ่านไปมา ลูกหลานเดินผ่านไปมาก็เห็นกัน อยู่แต่ในบ้านมันเหงา ไม่มีอะไรทำ หิวก็เดินเข้าไปในครัวข้างๆนี้แหละ...” (MS2 ชาวบ้านบ้านคลองน้ำใส, 2561, สัมภาษณ์) ทางด้านสังคมวัฒนธรรม พื้นที่ของชานจะเป็นพื้นที่ที่ให้เจ้าของเฮือนมีปฏิสัมพันธ์กับคนที่ผ่านไปมาในชุมชน เป็นพื้นที่สาธารณะของเฮือนที่แสดงให้เห็นว่าเฮือนมีชีวิตและตัวตนในสังคม

ลักษณะวัฒนธรรมการใช้พื้นที่ใต้ถุนในเฮือนแบบดั้งเดิม ชาวไทญ้อถือว่าเป็นพื้นที่สกปรกใช้สำหรับเป็นที่รองรับสิ่งปฏิกูลบนที่ชำระล้างลงมาจากบนเฮือน หรือใช้เป็นพื้นที่เก็บอุปกรณ์การเกษตรกรรมเท่านั้น จะไม่นำพื้นที่มาใช้อาศัย หรือประกอบกิจกรรมในงานบุญประเพณี

ส่วนลักษณะพื้นที่ใต้ถุนของเฮือนไทญ้อแบบประยุกต์ โดยส่วนมากจะถูกลดความสูงของพื้นที่ใต้ถุนลงมาจากขอบแนวขีดพื้นดิน ชาวไทญ้อยังถือว่าเป็นพื้นที่สกปรกจึงไม่ได้ใช้ประโยชน์ในด้านอื่นใดนอกจากประโยชน์ทางกายภาพที่ช่วยให้อากาศไหลเวียนผ่านใต้ถุนเพื่อให้เกิดความเย็นสบายภายในเฮือน และด้วยระบบสาธารณะสุขแบบใหม่จึงทำให้ชาวไทญ้อไม่ทิ้งชำระสิ่งปฏิกูลลงใต้ถุนเฮือนมีการจัดเก็บแยกขยะเพื่อสุขอนามัยที่ดี ในด้านความรู้สึกนึกคิดและด้านสังคมวัฒนธรรมจึงไม่ปรากฏเห็นชัดในพื้นที่

จากการวิเคราะห์วัฒนธรรมการใช้พื้นที่ในเฮือนของกลุ่มชาติพันธุ์ไทญ้อทั้งรูปแบบดั้งเดิมและแบบประยุกต์ พบว่ากลุ่มชาวไทญ้อที่อาศัยอยู่ในเฮือนแบบดั้งเดิมและเฮือนแบบประยุกต์มีวัฒนธรรมการใช้พื้นที่ในเฮือนบางอย่างเหมือนกัน โดยเฉพาะการลำดับศักดิ์ความอาวุโส และตำแหน่งลำดับการนอนตามเพศ และตำแหน่งเจ้าของเฮือนในห้องนอนที่สัมพันธ์กับพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งเกิดจากสองปัจจัยหลัก ปัจจัยแรก คือ การที่ชาวไทญ้อยังคงมีความเคารพเคร่งครัดในรูปแบบของจารีตประเพณีและคติความเชื่อที่สืบทอดมา และปัจจัยอีกประการ คือ เมื่อมีการรับเอาค่านิยมหรือวัฒนธรรมต่างถิ่นเข้ามาจะยึดถือเอาวัฒนธรรมของตนเป็นหลักในการนำมาใช้หรือปฏิบัติจึงทำให้วัฒนธรรมต่างถิ่นจะมีบทบาทด้อยวัฒนธรรมดั้งเดิมของตนเอง ในขณะที่กลุ่มชาวไทญ้อที่อาศัยอยู่เฮือนแบบประยุกต์ยังคงเป็นกลุ่มประชากรที่ถูกเลี้ยงดูเติบโตมากับเฮือนไทญ้อรูปแบบดั้งเดิมก่อนจะสร้างครอบครัวแยกเฮือนออก จึงทำให้ยังคงมีวิถีชีวิตและคติความเชื่อแบบอย่างดั้งเดิมตามบรรพบุรุษเชื่อมโยงกับพื้นที่ทางความรู้สึกนึกคิดที่คุ้นเคยจากประสบการณ์ที่ผ่านเข้ามาถึงแม้ว่าจะมีปัจจัยอื่นๆมากระทบทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคม แต่ยังคงพบว่าอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมการใช้พื้นที่ยังมีการสืบทอดอย่างเคร่งครัด เห็นได้จากการรักษาแบบงานบุญประเพณี พิธีกรรมต่างๆ ที่ยังปฏิบัติอยู่แต่อาจจะมีข้อปลีกย่อยในเรื่องของการใช้พื้นที่ทางวัฒนธรรมในการประกอบพิธีกรรมต่างๆแตกต่างกันออกไป

ปัจจัยร่วมที่สำคัญที่ทำให้วัฒนธรรมการใช้พื้นที่ ทั้งในเรือนไทยแบบดั้งเดิมและแบบประยุกต์มีอัตลักษณ์ร่วมกันและสืบทอดทางวัฒนธรรมการใช้พื้นที่ คือ การยึดมั่นและสืบทอดในรูปแบบแผนจารีตประเพณี คติความเชื่อ และการนับพุทธศาสนาร่วมกับการให้วีถีบรรพบุรุษ รวมถึงระบบโครงสร้างของครอบครัว โครงสร้างสังคมแบบไทย การดำรงชีพด้วยการทำนาและเกษตรกรรมซึ่งสัมพันธ์กับระบบนิเวศน์แบบวัฒนธรรมข้าว รวมถึงแบบแผนในการปลูกเรือน ซึ่งส่งผลต่อลักษณะร่วมทั้งทั้งด้านกายภาพ วัฒนธรรมการใช้พื้นที่ และด้านสังคมวัฒนธรรม แต่เนื่องจากพลวัตทางสังคม การขยายตัวของสังคมเมืองสู่สังคมชนบท การขยายเครือข่ายทางคมนาคม ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีการสื่อสาร ประกอบกับแนวทางวิถีชีวิตที่เปลี่ยนไปตามรูปแบบความเจริญก้าวหน้าและค่านิยมทำให้เกิดความเฉพาะในสังคม มีต้องการความแตกต่างทางด้านแนวคิดที่สามารถตอบคำถามได้ดีกว่าแนวคิดแบบเดิม แต่ในขณะเดียวกันที่ยังคงต้องการรักษาบางส่วนไว้ จึงเกิดการปรับเปลี่ยนเป็นรูปแบบทางกายภาพที่ตอบรับพฤติกรรมในรูปแบบร่วมสมัยมากขึ้น ทำให้เห็นถึงความพยายามในการสืบทอดความเป็นอัตลักษณ์ของวัฒนธรรมในการใช้พื้นที่ของตนไว้ได้ อาทิ ชาวไทยที่อาศัยในเรือนแบบดั้งเดิมจะยึดแบบแผนวัฒนธรรมการใช้พื้นที่ไว้อย่างเคร่งครัด เช่น งานบุญฉลองอัฐิ จะคงยึดถือแบบแผนของพิธีกรรมและแนวทางการปฏิบัติการใช้พื้นที่แบบอย่างในอดีต คือมีการทำพิธีกรรมต่างๆบนเรือนทั้งหมด แต่ในขณะที่กลุ่มชาวไทยที่อาศัยในเรือนรูปแบบประยุกต์จะยึดถือรูปแบบพิธีกรรมแบบดั้งเดิม แต่ปรับการใช้พื้นที่ในการประกอบพิธีกรรมที่แตกต่างกันออกไป เช่น กรณีเรือนที่ลดขนาดพื้นที่ของระเบียงและชาน ตอนปลูกสร้างให้พื้นที่เล็กลง แต่จะใช้พื้นที่ลานโล่งบริเวณข้างบ้านตั้งโครงสร้างชั่วคราวในการประกอบพิธีกรรมแทนการใช้พื้นที่บนเรือนดังในอดีต

เมื่อวิเคราะห์การปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นระหว่างพฤติกรรมของชาวไทยกับพื้นที่ของเรือนไทยในพื้นที่กรณีศึกษา พบว่าชาวไทยได้ปรับตัวให้เข้ากับบริบท สภาพเศรษฐกิจและสังคม รวมทั้งนโยบายทางการเมืองการปกครอง เกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมการใช้พื้นที่แบบดั้งเดิมกับสังคมวัฒนธรรมที่เข้ามาสอดแทรกอย่างต่อเนื่อง ซึ่งสะท้อนออกมาเป็นมิติอันซับซ้อนของ "พื้นที่" ที่ไม่ใช่เป็นเพียงรูปร่าง สิ่งที่จับต้องได้ พื้นที่ยังสะท้อนความรู้สึกนึกคิด และพฤติกรรมของวัฒนธรรมของการใช้พื้นที่ในฐานะเป็นสิ่งที่จับต้องไม่ได้ เป็นส่วนหนึ่งของเจ้าของเรือนและรูปแบบสังคมวัฒนธรรมที่อยู่ร่วมกัน จากปรากฏการณ์พบว่า ลักษณะความสัมพันธ์ของพื้นที่กับพฤติกรรมการใช้พื้นที่ 1) เป็นแบบที่พบมากในเรือนไทยแบบดั้งเดิม คือ การพยายามรักษาลักษณะทางกายภาพและองค์ประกอบของพื้นที่ให้คงเดิม โดยมีการพยายามรักษาแบบแผนการดำรงอยู่กับพฤติกรรมที่คุ้นเคยได้ปฏิบัติผ่านมา โดยมากจะพบกับ

กลุ่มผู้สูงอายุและลูกหลานที่อาศัยอยู่ในรูปแบบเรือนแบบดั้งเดิม 2) เป็นรูปแบบที่พบมากในเรือนไทญ้อแบบประยุกต์ที่เปลี่ยนแปลงลักษณะทางกายภาพและองค์ประกอบของพื้นที่เดิมเช่นการลดขนาดของพื้นที่ระเบียงและชานเพื่อไม่ให้เกิดการใช้งานในส่วนของพื้นที่ ที่ต้องรับคนจำนวนมากในการประกอบพิธีกรรมบนเรือน หรือการแบ่งห้องนอนออกเป็นห้องย่อยๆเพื่อให้เกิดความเป็นส่วนตัวมากขึ้น เพราะพฤติกรรมการใช้งานของพื้นที่ถูกปรับเปลี่ยนไปให้เหมาะสมกับสภาพของสังคม

อย่างไรก็ตาม จากการศึกษาทำให้เห็นข้อน่าค้นพบที่น่าสนใจเกี่ยวกับความแตกต่างของพื้นที่ทางวัฒนธรรมในเรือนไทญ้อแบบดั้งเดิมและแบบประยุกต์ มีมากกว่า 2 ลักษณะความสัมพันธ์ที่กล่าวมา โดยพบว่าจะมีลักษณะของเรือนไทญ้อแบบดั้งเดิมบางหลังมีความต้องการในการใช้พื้นที่ในรูปแบบร่วมสมัยแต่ยังคงพยายามที่จะรักษาและสืบทอดลักษณะทางกายภาพและพื้นที่เดิมไว้อยู่ เช่น มีความต้องการพื้นที่ความเป็นส่วนตัวมากขึ้นตามแบบอย่างที่พักอาศัยรูปแบบสมัยนิยม กล่าวคือ ต้องการแบ่งพื้นที่ออกเป็นห้องอย่างชัดเจน เช่น ห้องนอนที่แยกกัน ห้องนั่งเล่น ห้องทานข้าว จะมีความแตกต่างจากรูปแบบพื้นที่บนเรือนของไทญ้อในรูปแบบดั้งเดิม แสดงให้เห็นถึงการพยายามปรับพื้นที่ทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นบนเรือนให้ลดความสำคัญการเป็นพื้นที่สาธารณะ เพื่อให้เกิดความเป็นส่วนตัวมากยิ่งขึ้น ปรากฏการณ์ดังกล่าวเกิดจากการขยายตัวของสังคมเมืองที่ขยายตัวเข้ามาสู่สังคมชนบท ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมต่างกัน มีความหลากหลายของกลุ่มคนที่มากขึ้น ทำให้ต้องการพื้นที่ส่วนตัวมากขึ้นเพื่อป้องกันความปลอดภัย เกิดการปรับพื้นที่บางส่วนเพื่อตอบรับกับรูปแบบวิถีชีวิตที่ปรับเปลี่ยนไป เกิดเป็นลักษณะพื้นที่สำหรับกลุ่มชาวไทญ้อรุ่นใหม่ที่ยังคงแสดงให้เห็นอัตลักษณ์ของการปรับใช้พื้นที่ทางกายภาพ และเห็นลักษณะพื้นที่ทางวัฒนธรรมในรูปแบบใหม่ในการประกอบพิธีกรรม ปรากฏการณ์ดังกล่าวเกิดจากการปฏิสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมเก่ากับสังคมวัฒนธรรมใหม่ ภายใต้ระบบเศรษฐกิจและสังคมทุนนิยมที่ต้องการความสะดวกสบาย รวดเร็ว และความเป็นส่วนตัวเพิ่มมากยิ่งขึ้น ซึ่งเป็นปัจจัยหลักที่ส่งผลให้พื้นที่ทางวัฒนธรรมในเรือนไทญ้อเปลี่ยนไป

ปรากฏการณ์ ความสัมพันธ์ และการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในบ้านคลองน้ำใส

จากปรากฏการณ์ที่ได้กล่าวมาข้างต้น ได้แก่ ภูมิหลังของพื้นที่กรณีศึกษา ลักษณะทางกายภาพและองค์ประกอบของพื้นที่ในเรือนไทญ้อ และอัตลักษณ์ของวัฒนธรรมการใช้พื้นที่ในเรือนไทญ้อ บ้านคลองน้ำใส เป็นการศึกษาเปรียบเทียบกับลักษณะที่เป็นตัวแทนของกลุ่มเรือนไทญ้อ ชาติพันธุ์เดียวกันแต่มีความแตกต่างกันที่ช่วงเวลาและอายุของเรือน ซึ่งมีความเชื่อมโยง

สัมพันธ์กับรูปแบบจารีตประเพณีและแนวคิดของผู้อยู่อาศัยในเงื่อนไขที่แตกต่างกันแต่ในแต่ละช่วงเวลาเดียวกัน อย่างไรก็ตามในช่วงเวลาดังกล่าวได้แสดงถึงพลวัตทางสังคมและปัจจัยการเปลี่ยนแปลงด้านอื่นๆอย่างต่อเนื่องภายใต้บริบทในระดับระดับสังคม และระดับชุมชนของชาวบ้าน เช่น การอพยพจากช่วงภาวะสงคราม การเปลี่ยนแปลงการปกครอง การเปลี่ยนแปลงของระบบเศรษฐกิจและสังคมที่ส่งผลต่อวัฒนธรรมการใช้พื้นที่โดยตรง ซึ่งสามารถนำมาอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นได้ดังต่อไปนี้

ลักษณะทางด้านสังคม

การศึกษาในครั้งนี้ทำให้เห็นปรากฏการณ์การเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องในลักษณะทางด้านสังคม ในพื้นที่กรณีศึกษา ทั้งกลุ่มเรือนไทยแบบดั้งเดิมและแบบประยุกต์ และสมาชิกผู้อยู่อาศัยในเงื่อนไขช่วงเวลาเดียวกัน โดยเกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างลักษณะการดำรงชีพด้วยการเกษตรกรรมแบบยังชีพมาเป็นการเกษตรแบบทุนนิยมเพื่อการค้า ประกอบกับความเจริญทางด้านเทคโนโลยีและการคมนาคมที่ขยายโครงข่ายมายังพื้นที่กรณีศึกษาช่วยส่งผลให้เกิดการปรับเปลี่ยนจากสังคมชนบทสู่สังคมเมือง ซึ่งสามารถสังเกตได้จากปรากฏการณ์ชาวไทญ้อในชุมชนเริ่มมีความต้องการความเป็นส่วนตัวในพื้นที่มากขึ้น มีความพึ่งพาตนเองมากขึ้นและการช่วยเหลือเกื้อกูลดังในอดีตลดลงจากการบอกเล่าเรื่องราวในอดีตจากผู้อาวุโสในชุมชน รวมทั้งการสูญหายไปของคติความเชื่อหรือพิธีกรรมบางอย่าง ตามแบบแผนจารีตประเพณีดั้งเดิมของชุมชน เช่น การรำผีซึ่งแต่เดิมมีการสืบทอดอย่างต่อเนื่องในครอบครัว แต่ภายหลังที่เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมวัฒนธรรม คนรุ่นหลังมองว่าเป็นความเชื่อหรือพิธีกรรมที่ล้าสมัยไม่สะท้อนรูปแบบวิถีชีวิตในปัจจุบัน การรำผีแบบชาวไทญ้อจึงหมดไปในช่วงปี พ.ศ. 2559 จากการเล่าเรื่องราวการรำผีของผู้อาวุโสในชุมชน ซึ่งการละทิ้งแบบแผนจารีตการปฏิบัติดั้งเดิมเหล่านี้ เป็นตัวอย่างที่แสดงให้เห็นถึงปรากฏการณ์ในสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปตามพลวัตทางสังคมในพื้นที่กรณีศึกษา

ลักษณะทางด้านชุมชน

แรกเริ่มในการจัดตั้งชุมชนของกลุ่มชาวไทญ้อ บ้านคลองน้ำใส เกิดจากการอพยพเพื่อหาที่ทำกิน ชาวไทญ้อดำรงชีพด้วยการทำนาเป็นหลักมีความสัมพันธ์กับนิเวศวัฒนธรรมข้าว ทำให้มีแนวคิดและหลักการในการเลือกถิ่นฐานที่ตั้งและการจัดการกับทรัพยากรที่มีตามธรรมชาติภายในชุมชน ซึ่งเกิดจากประสบการณ์การเรียนรู้และการมีแบบแผนจารีตประเพณีที่สอดคล้องกับรูปแบบที่ถูกกำหนดไว้ ซึ่งแนวคิดเหล่านี้ถูกใช้ในการพิจารณาในการตั้งถิ่นฐานของชุมชนตั้งแต่ในอดีตจวบจนปัจจุบัน เช่น การการอพยพจากถิ่นฐานที่ตั้งหมู่บ้านเดิมบริเวณริมคลองน้ำใส วนเข้า

มาในที่ตั้งปัจจุบันซึ่งมีความห่างไกลจากคลอง ชาวบ้านมีการขุดลำน้ำสำหรับผันน้ำเข้าที่นาและมีการขุดสระน้ำสาธารณะในแต่ละหมู่บ้าน เพื่อให้อุปโภคบริโภค และจะพบว่ามีการกักเก็บน้ำฝนในโอ่งที่มีเป็นจำนวนมากในแต่ละเดือนไว้สำหรับใช้บริโภค สอดคล้องกับลักษณะพฤติกรรมและวิถีชีวิตของชาวไทญ้อที่มีความเป็นอยู่อย่างเรียบง่าย รักความสะอาด มีวัฒนธรรมการกินแบบไม่ทานอาหารที่สุกๆดิบๆ บริโภคข้าวเจ้าเป็นหลัก ซึ่งมีความแตกต่างจากชาวไทญ้อทางภาคอีสานและกลุ่มชาวไทลาวที่มีภูมิลำเนาเดิมมาจากพื้นที่เดียวกันในอดีต ลักษณะเหล่านี้แสดงให้เห็นว่า ไม่ว่ากลุ่มชาวไทญ้อจะไปตั้งรกรากที่ไหนจะต้องตั้งชุมชนอยู่ใกล้แหล่งน้ำด้วยทุกครั้ง เพราะชาวไทญ้อดำรงชีพด้วยการทำนาเป็นหลัก แม้ในพื้นที่ที่มีความห่างไกลจากแหล่งน้ำก็จำเป็นต้องหาแนวทางที่สามารถนำน้ำจากแหล่งน้ำธรรมชาติที่ใกล้มาใช้ในการเกษตรกรรมและการการดำรงชีพ

อย่างไรก็ตามแนวคิดที่มีการร่วมมือร่วมใจกันสร้างพื้นที่สาธารณะ นอกเหนือจากการขุดสระน้ำเพื่อชุมชนแล้ว การสร้างวัดยังเป็นศูนย์รวมจิตใจและเป็นศาสนสถานของชุมชนที่ใช้ประกอบพิธีกรรมหลักทางพุทธศาสนา รวมทั้งการสร้างศาลนักษัตรศาลประจำหมู่บ้าน ก็เป็นการกำหนดพื้นที่สาธารณะเพื่อให้เป็นพื้นที่ทางด้านความรู้สึกนึกคิดของคนในชุมชนร่วมกัน ส่งผลต่ออัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมการใช้พื้นที่ เกิดปฏิสัมพันธ์ร่วมกันทางวัฒนธรรมที่คนในชุมชนยึดถือเป็นกรอบในการอยู่ร่วมกันและร่วมกันดูแลพัฒนาให้ดีต่อสังคม ที่สะท้อนออกมาทางด้านกายภาพของชุมชน แต่เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจและสังคมในปัจจุบัน ส่งผลให้เกิดแนวคิดในการปรับตนทั้งด้านวิถีชีวิตและคติความเชื่อทำให้ลักษณะของชุมชนเปลี่ยนแปลงไปจากรูปแบบเดิม เกิดการสูญหายของอัตลักษณ์บางอย่างของหมู่บ้านหรือชุมชน โดยเฉพาะวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในเฮือนที่ถูกปรับไปใช้ในพื้นที่สาธารณะแทน เช่น การสวดศพที่แต่เดิมจะทำการนิมนต์พระสงฆ์มาสวดศพกันบนเฮือนแต่ในปัจจุบันถูกปรับเปลี่ยนไปใช้พื้นที่ในวัดแทน หรือปัจจัยการพัฒนาสาธารณูปโภคที่เข้ามาถึงทุกหลังคาเรือนในหมู่บ้าน ทั้งระบบไฟฟ้าและระบบประปาส่งผลทำให้คนในชุมชนไม่ใช้น้ำจากสระน้ำสาธารณะของชุมชนอีกต่อไป

ลักษณะทางด้านกายภาพและพื้นที่ภายในเฮือน

เฮือนไทญ้อ บ้านคลองน้ำใสมีการค่อยๆเปลี่ยนแปลงทางกายภาพอย่างต่อเนื่อง แต่พบว่าการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของเฮือนที่ชัดเจนมีอยู่ 2 ช่วง คือ ช่วงแรกในช่วงปี พ.ศ. 2518-2522 ช่วงที่เฮือนถูกรื้อมาจากพื้นที่เดิมริมคลองน้ำใสเนื่องจากภาวะสงครามชายแดนไทย-กัมพูชา ถูกรื้อมาปลูกสร้างใหม่ในรูปแบบเดิมที่ตำบลบ้านคลองน้ำใสในปัจจุบัน และช่วงที่สองที่เกิดการปลูกสร้างเฮือนใหม่เพราะเป็นช่วงที่พื้นที่ของหมู่บ้านมีความสงบสุขสิ้นสุดการปะทะตามแนวชายแดน ประกอบกับความเจริญทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองการปกครอง อัน

เนื่องมาจากนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศไทยที่เปลี่ยนจากสนามรบเป็นสนามการค้า ในช่วง พ.ศ. 2531 ส่งผลทำให้เกิดการขยายตัวของเมืองและการคมนาคมที่สามารถเชื่อมโยงติดต่อ พื้นที่ห่างไกลได้สะดวกมากยิ่งขึ้น หากพิจารณาย้อนกลับไปยังช่วงแรกของการตั้งถิ่นฐานบ้านคลองน้ำใส ในช่วงที่เรือเหื่อนเดิมมาปลูกในพื้นที่ใหม่จากคำบอกเล่าของผู้สูงอายุที่ได้อยู่อาศัยและปลูกเหื่อนในช่วงเวลานั้นจะพบว่า ลักษณะทางกายภาพของเหื่อนไต้ญอ บ้านคลองน้ำใส มีลักษณะทางกายภาพเหมือนกับการลงพื้นที่ศึกษากลุ่มเหื่อนไต้ญอ แถบท่าอุเทน เมื่อมาเปรียบเทียบกับเหื่อน R74-M11 ที่มีอายุเหื่อน 127 ปี และเหื่อน S121-M6 ที่มีอายุเหื่อน 126 ปี ที่ยังคงสภาพเดิม จากที่เรือย้ายมา พบว่ากายภาพของเหื่อนสะท้อนถึงพฤติกรรมพื้นฐานของมนุษย์ในการตั้งถิ่นฐานว่าจะใช้ประสบการณ์ที่ผ่านมาในการเริ่มต้นสิ่งใหม่ในพื้นที่อื่นๆ ปรากฏการณ์ลักษณะนี้จะสอดคล้องกับแนวคิดของ ซีโมน และ ซาวเออร์ (Seamon & Sowers. 2008: 64) ที่กล่าวถึงประสบการณ์การเรียนรู้ที่พัฒนาความรู้สึกต่อสถานที่เกิดขึ้นแบบไม่รู้ตัว เกิดจากการเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ทั้งทางตรงและการบอกเล่าในอดีตที่ผ่านมาจากคนสู่สถานที่ จนทำให้เกิดคุณค่าทางกายภาพที่มีความเฉพาะ ซึ่ง ปณิตา วงศ์มหาดเล็ก (2548: 17) กล่าวว่า เหื่อนพื้นถิ่นไม่ได้ถูกออกแบบตามหลักการทางสถาปัตยกรรมที่เกิดจากความรู้ทางวิชาการแต่เกิดจากการถ่ายทอดภูมิปัญญาของคนในท้องถิ่นจากรุ่นสู่รุ่นจนทำให้เกิดเป็นเอกลักษณ์แบบพื้นถิ่นนั้นๆ และมีการเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพเศรษฐกิจและสังคม

จากปรากฏการณ์การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ ส่งผลให้วัฒนธรรมการใช้พื้นที่ถูกปรับเปลี่ยนไปตามลักษณะทางกายภาพของเหื่อน ทั้งนี้เกิดจากหลายปัจจัยด้วยกัน ได้แก่ จำนวนสมาชิกที่เพิ่มขึ้นทำให้เกิดความต้องการของพื้นที่มากขึ้น ความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาการทั้งด้านเทคโนโลยีการก่อสร้างและวัสดุ ความสะดวกรวดเร็วของคมนาคม การสื่อสารที่ฉับไว ทำให้เกิดการรับรู้และเรียนรู้จากต่างชุมชน และการขยายขนาดของสังคม เมืองเข้ามาสู่สังคมชนบท เหล่านี้จึงทำให้สภาพทางกายภาพของเหื่อนพักอาศัยได้เปลี่ยนไป ดังมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1) การปรับเปลี่ยนพื้นที่ครัวไฟ จากการศึกษาพบว่าในอดีตชาวไต้ญอให้ความสำคัญกับพื้นที่ของครัวไฟเป็นอย่างมาก ถือได้ว่าเป็นพื้นที่ให้กำเนิดชีวิต และพื้นที่กำเนิดอาหารที่จะหล่อเลี้ยงสมาชิกภายในครอบครัว พื้นที่ของครัวไฟจึงมีขนาดใหญ่เพียงพอสำหรับทั้งการประกอบอาหาร จัดเก็บอาหาร รวมทั้งเป็นพื้นที่ถนอมอาหาร และต้องเป็นพื้นที่ที่แยกออกจากเหื่อนหลักเนื่องด้วยความปลอดภัยและเขม่าควันไฟที่อาจจะลอยเข้ามาได้ จะพบลักษณะการปรับเปลี่ยนของการเพิ่มเครื่องมือในครัวที่ช่วยประกอบอาหารและอุปกรณ์ที่ช่วยอำนวยความสะดวก เช่น เตาแก๊ส หม้อหุงต้มไฟฟ้า เป็นต้น พื้นที่ของครัวไฟแบบร่วมสมัย

2) **การปรับเปลี่ยนพื้นที่ห้องนอน** โดยทั่วไปห้องนอนในเรือนไทยแบบดั้งเดิมในพื้นที่กรณีศึกษาจะพบว่าเป็นพื้นที่ของห้องโล่งใช้พื้นที่ร่วมกัน ทั้งนี้ผู้พักอาศัยได้ปรับเปลี่ยนพื้นที่ห้องนอนดังกล่าวให้สอดคล้องกับจำนวนสมาชิกที่เพิ่มขึ้น โดยจากห้องที่เปิดโล่งกลายเป็นห้องที่มีการแบ่งกันห้องสำหรับลูกสาวและลูกชายซึ่งเป็นสมาชิกใหม่ภายในเรือนเพื่อความเป็นส่วนตัวมากขึ้น ส่วนพื้นที่เดิมก็ยังคงไว้ให้พ่อแม่หรือผู้อาวุโสและลูกหรือหลานที่ยังเล็กนอนรวมกัน นอกจากนี้ยังพบว่าเมื่อพ่อแม่ผู้ที่เป็นเจ้าของเรือนเมื่อมีอายุมากขึ้นส่วนมากจะย้ายตัวเองออกมาอนด้านนอกในพื้นที่ของระเบียงที่ต่อเติมเพื่อสะดวกในการเข้าห้องน้ำละต้นแต่เช้าตามวิสัยของผู้สูงวัย

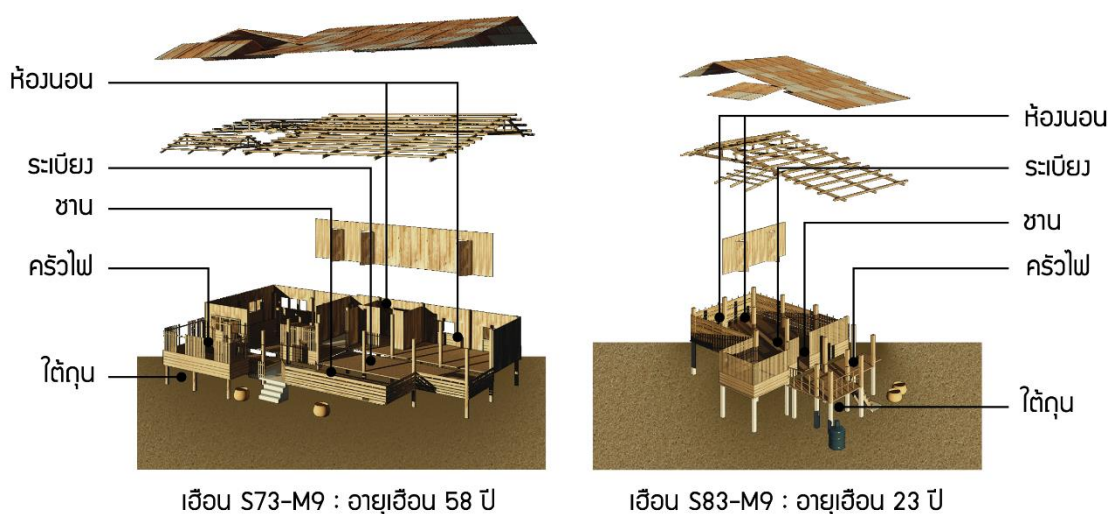
3) **การปรับเปลี่ยนพื้นที่ของระเบียง** ในอดีตชุมชนในพื้นที่กรณีศึกษาส่วนใหญ่จะสร้างเรือนแบบเรือนระเบียงที่มีความเหมาะสมกับสมาชิกในครอบครัวที่เริ่มต้นใหม่ แต่ตัวเรือนจะถูกเตรียมการไว้สามารถจะขยายต่อระเบียงได้ตามความต้องการเมื่อมีสมาชิกในเรือนเพิ่มขึ้นมาในอนาคต ประกอบกับการมีวัสดุและเทคโนโลยีการก่อสร้างใหม่ๆทำให้เกิดรูปแบบใหม่ที่สามารถตอบสนองการใช้งานให้เหมาะสมมากยิ่งขึ้น

4) **การปรับเปลี่ยนพื้นที่ของชาน** จากการศึกษา พบว่า เรือนแบบประยุกต์เกือบทุกหลังมีการลดขนาดของชานลงเนื่องจากพื้นที่ของชานไม่ได้ถูกนำมาใช้งานเหมือนดังเมื่อก่อนที่เป็นพื้นที่สนับสนุนระเบียงยามเมื่อต้องการประกอบพิธีกรรมงานบุญประเพณี นอกจากนี้ยังพบว่าชานแบบประยุกต์ต้องการพื้นที่ที่มีความเป็นส่วนตัวมากขึ้นทำให้เกิดผากระแจะไม้กันล้อมรอบบริเวณชานมิดชิด โดยมีประตูปิดเปิดลงกลอนได้เพื่อความปลอดภัยในเวลากลางคืน

5) **การปรับเปลี่ยนพื้นที่ของใต้ถุน** ใต้ถุนเป็นที่โล่งสำหรับเก็บเครื่องมือการเกษตรและเลี้ยงเป็ดไก่ สิ่งที่แตกต่างกันออกไปทางกายภาพคือ การใช้วัสดุเสาคอนกรีตเสริมเหล็กแทนที่เสาไม้ดั้งเดิมบริเวณใต้ถุน และการปรับลดความสูงของใต้ถุนเรือนแบบประยุกต์ให้มีขนาดความสูงลดลง ปัจจัยสำคัญในการลดความสูงของใต้ถุนคือ การลดวัสดุและงบประมาณรวมถึงอำนวยความสะดวกให้ผู้สูงอายุที่อาศัยในเรือนในการเดินขึ้นลงบันได

ทั้งนี้ ปัจจัยที่ส่งผลต่ออัตลักษณ์และพลวัตทางวัฒนธรรมการใช้พื้นที่ของเรือนไทยแบบดั้งเดิมกับเรือนไทยแบบประยุกต์ ซึ่งทั้งสองมีลักษณะรูปแบบเป็นเรือนไม้ทั้งหลังยกใต้ถุน มีองค์ประกอบพื้นที่ของเรือนที่สำคัญเหมือนกัน ประกอบไปด้วย ครัวไฟ ห้องนอน ระเบียงหรือเฉลียง ชาน และใต้ถุน (ภาพประกอบ 19) นอกจากนี้พบว่าเรือนทั้งสองพื้นที่ยังมีหลังคาจั่วที่มีความลาดชันแตกต่างกัน คือ ในเรือนแบบประยุกต์จะมีความลาดชันน้อยกว่าแต่สามารถระบายน้ำฝนได้สะดวกเหมือนกัน เป็นการปรับเปลี่ยนลักษณะทางกายภาพของหลังคาให้มีความเหมาะสมกับ

สภาพบริบทใหม่ในพื้นที่ปัจจุบัน ซึ่งมีปริมาณน้ำฝนที่ตกน้อยกว่าในอดีต นอกจากนี้มีความเหมือนกันในการใช้ไม้เป็นวัสดุหลักแต่มีความแตกต่างกันที่ประเภทของไม้ที่นำมาปลูกสร้าง เอื้อนแบบดั้งเดิมจะเป็น ไม้ในป่าที่มีใกล้ชุมชนของตน แต่เอื้อนแบบประยุกต์จะเป็นการใช้ไม้ที่รื้อมาจากเอื้อนเดิมผสมผสานกับไม้แปรรูปที่ขายที่โรงค้าไม้ในรัฐประเทศ ทั้งสองรูปแบบยังพบว่ามีการใช้ไม้ไผ่ทูปทำเป็น ฝาไม้ฟากเหมือนกัน มีระบบการปลูกเอื้อนและการเข้าไม้ บากไม้ ตอกลิ้ม ที่มีรูปแบบเหมือนกันในการปลูกสร้างแต่เอื้อนแบบประยุกต์ใช้ตะปูเป็นตัวช่วยในการยึดโครงสร้าง มีการแยกครัวไฟออกจากตัวห้องนอนเพื่อความปลอดภัยจากไฟไหม้ในการประกอบอาหารรวมถึงการระบายเขม่าควันออกไกลจากส่วนห้องนอน โดยมีระเบียบเป็นพื้นที่อรรถประโยชน์ขนาดใหญ่อยู่หน้าห้องนอนและมีชานเชื่อมต่อกับครัวไฟให้ดูเป็นพื้นที่เดียวกัน ห้องนอนของเอื้อนแบบดั้งเดิมจะมีตำแหน่งประตูสองจุดบริเวณทิศตะวันออกและทิศตะวันตกตามความยาวของห้อง บานประตูเข้าห้องนอนเอื้อนไทใหญ่ บ้านคลองน้ำใส เป็นประตูบานเปิดคู่ช่องเปิดขนาดเล็กมีความแข็งแรงในการปิดเปิดลงกลอน อาจจะเป็นเพราะพื้นที่บ้านคลองน้ำใสในอดีตเป็นพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา เกิดกรณีข้อพิพาทเรื่องพื้นที่ชายแดนบ่อยครั้งประกอบกับการปล้นสะดมของโจรป่าชาวบ้านจึงต้องระมัดระวังในเรื่องความปลอดภัย ในขณะที่ภายในห้องนอนเอื้อนไทใหญ่รูปแบบประยุกต์พบว่าการแบ่งแยกพื้นที่ห้องนอนออกเป็นสองห้องเนื่องจากต้องการความเป็นส่วนตัวมากขึ้น พื้นที่ของระเบียบและชาน ถูกลดขนาดสัดส่วนลงให้เพียงพอเพียงเป็นพื้นที่ทางเดินและเก็บสัมภาระของครอบครัว พื้นที่ที่มีการสร้างเพิ่มขึ้นมาในเอื้อนแบบดั้งเดิมและสร้างพร้อมกับการสร้างเอื้อนแบบประยุกต์คือพื้นที่ของห้องน้ำเพื่อให้ถูกสุขอนามัยตามนโยบายการกำหนดทางสาธารณสุข ได้ทุนทั้งสองรูปแบบถูกใช้เป็นพื้นที่เก็บเครื่องมือการเกษตรและเป็นพื้นที่สำหรับเลี้ยงสัตว์

ภาพประกอบ 19 ภาพซ้ายแสดงโครงสร้างและรูปแบบองค์ประกอบเฮือนไทญ้อแบบดั้งเดิม
เปรียบเทียบกับ ภาพขวาแสดงโครงสร้างและรูปแบบองค์ประกอบเฮือนประยุกต์

ภายหลังการวิเคราะห์เปรียบเทียบเฮือนไทญ้อทั้ง 2 กลุ่ม พบว่ามีลักษณะทางกายภาพที่คล้ายคลึงกันในด้านองค์ประกอบของเฮือน แต่มีความแตกต่างกันในรายละเอียด ทั้งนี้เกิดจากปัจจัยทางกายภาพที่ถูกกำหนดด้วยพื้นที่ภายในเฮือนที่ส่งผลทำให้เกิดการต่อรองทางอัตลักษณ์ของการใช้พื้นที่ เกิดลักษณะร่วมของการปลูกเฮือนมี 2 ปัจจัย 1) ปัจจัยของการสืบทอด คือ การรับช่วงและยึดถือแบบแผนวิธีการปลูกเฮือนมาจากอดีตทั้งเรื่องกำหนดขนาดของพื้นที่องค์ประกอบ ตำแหน่ง ทิศทาง คติความเชื่อ รวมทั้งการลำดับศักดิ์อาวุโส และการกำหนดพื้นที่ของเพศ สะท้อนถึงการยึดถือแบบการปลูกเฮือนที่สืบทอดปฏิบัติมา และ 2) คือ ปัจจัยของพลวัตทางสังคม การเป็นสังคมแบบเกษตรกรรมแบบยังชีพมานาน เมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจและสังคมมีความเป็นอยู่ที่ต้องพึ่งพาระบบการซื้อขายมากกว่าการแลกเปลี่ยน เกิดพื้นที่ทางความรู้สึกนึกคิดที่ต้องการความปลอดภัย ความเป็นส่วนตัวมากขึ้น ซึ่งปัจจัยเหล่านี้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ทางวัฒนธรรมในเฮือนไทญ้อ โดยมีการลดขนาดพื้นที่สาธารณะลดลง เช่น ชาน ระเบียง ให้ไปใช้พื้นที่นอกเฮือนทดแทน หรือการเพิ่มพื้นที่ความเป็นส่วนตัวมากขึ้น โดยการปิดล้อมพื้นที่บนเฮือนทั้งห้องนอน ชาน ระเบียงให้มีลักษณะปลอดภัยมากยิ่งขึ้น แต่รูปแบบของเฮือนไทญ้อประยุกต์ยังคงองค์ประกอบทั้ง 5 ส่วนตามรูปแบบเฮือนดั้งเดิม สะท้อนให้เห็นถึงการยึดแบบแผนลักษณะการปลูกสร้างบางส่วน ในขณะเดียวกันมีการผ่อนปรนแบบแผนการปลูกเฮือนแบบดั้งเดิมและผสมผสานวัสดุและเทคนิควิธีใหม่เข้าไป สิ่งเหล่านี้ทำให้เกิดการต่อรองทางอัต

ลักษณะทางวัฒนธรรมการใช้พื้นที่แบบแผนดั้งเดิม ให้เข้ากับการรับรู้วัฒนธรรมไทญ้อที่ปรับเปลี่ยนไปตามพลวัตทางสังคม

ลักษณะทางด้านวัฒนธรรมการใช้พื้นที่ในเฮือน

ดั้งเดิมกลุ่มชาวไทญ้อ บ้านคลองน้ำใส มีวัฒนธรรมการใช้พื้นที่ในเฮือนที่มีอัตลักษณ์เห็นได้อย่างชัดเจน คือ การให้ความสำคัญกับพื้นที่ในการกำหนดลำดับศักดิ์ความอาวุโสและเพศ การกำหนดพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ภายในเฮือน การกำหนดพื้นที่ในการประกอบพิธีกรรมและการระบุทิศทางที่เป็นมงคล และที่สำคัญคืองานบุญประเพณีหรือพิธีกรรมจะถูกกำหนดจัดบนพื้นที่ของเฮือนเท่านั้น ทำให้รูปแบบเหล่านี้ที่เป็นแบบแผนจารีต และคติความเชื่อที่สืบทอดกันมา ทำให้เกิดเป็นนิยามที่เป็นอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมและชุมชนของตนเอง และสะท้อนออกมายังพฤติกรรมการใช้พื้นที่ เช่น คติความเชื่อในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์หรือหิ้งบูชาจะถูกกำหนดไว้ที่หัวนอนใกล้กับพื้นที่นอนของเจ้าของเฮือนและอยู่บริเวณห้องแรกทางทิศตะวันออก จึงทำให้พื้นที่บริเวณนี้เป็นพื้นที่เฉพาะสำหรับเจ้าของเฮือนเป็นหลักในการสวดมนต์บูชา และกำหนดแนวข้อห้ามข้อปฏิบัติที่สามารถรับรู้ด้วยตนเองสำหรับสมาชิกคนอื่นๆ ในเฮือนว่าเป็นพื้นที่เฉพาะไม่ควรเข้าไปโดยไม่จำเป็น ลักษณะเช่นนี้จึงแสดงให้เห็นว่าชาวไทญ้อได้นำคติความเชื่อ จารีตแบบแผนดั้งเดิมของบรรพบุรุษติดตัวมาและยึดถือเป็นแนวปฏิบัติสืบมาถึงแม้ว่าจะมีพลวัตทางสังคมอันเป็นปัจจัยหลักเข้ามาเกี่ยวข้องในด้านอื่นๆ แต่คติความเชื่อ และจารีตประเพณีแบบแผนดั้งเดิมยังถูกฝังแน่นในวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ในสังคมของตนไว้อย่างเหนียวแน่น

ข้อค้นพบจากการศึกษาเกี่ยวกับวัฒนธรรมในการใช้พื้นที่ของทั้ง 2 กลุ่ม คือ กลุ่มของเฮือนแบบดั้งเดิมและกลุ่มของเฮือนแบบประยุกต์ ทำโดยการสัมภาษณ์ผู้อยู่อาศัยและสมาชิกภายในเฮือนเกี่ยวกับข้อมูลพื้นที่ในอดีต เพื่อประกอบกับหลักฐานเชิงประจักษ์ที่พบเห็นหรืออาจจะมีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ซึ่งพบข้อมูลที่น่าสนใจว่า ทั้งเฮือนไทญ้อแบบดั้งเดิมและแบบประยุกต์ได้ปรับเปลี่ยนไปตามพลวัตของสังคมและบริบทสภาพแวดล้อมอย่างต่อเนื่อง ปรากฏการณ์การเปลี่ยนแปลงทางด้านวัฒนธรรมการใช้พื้นที่ แบ่งแยกตามวัฒนธรรมการใช้พื้นที่มีดังต่อไปนี้

1) **การกำหนดพื้นที่ครัวไฟ** พื้นที่ครัวไฟของชาวไทญ้อเป็นพื้นที่ที่ถูกใช้ในการดำเนินการในชีวิตประจำวันมากที่สุด มีการเปลี่ยนแปลงลักษณะการใช้งานและความสะดวกมากขึ้นโดยการใช้เครื่องมืออุปกรณ์ไฟฟ้าในการอำนวยความสะดวกตามสมัยนิยม เช่น ตู้เย็น อ่างล้างจาน เตาแก๊ส แต่ก็พบว่ายังคงมีการใช้พื้นหรือถ่านในการหุงต้ม เพราะการปรุงอาหารหรือวิธีการ

ปรุงอาหารของไทยบางอย่างประเภทยังคงต้องการการใช้วิธีการประเภื่อนี้อยู่ เช่น การย่างปลา การรมควันอาหาร หรือแม้แต่การเอาใบตองไปอังไฟในเตาถ่านเพื่อใช้ในการห่อขนมในงานบุญต่างๆ

2) การกำหนดพื้นที่ห้องนอน ทั้ง 2 กลุ่มมีการกำหนดพื้นที่นอนตามแบบแผน มีการกำหนดลำดับชั้นความสำคัญและความอาวุโสตามแบบอย่างที่เป็นที่ปฏิบัติตามกันมา โดยลำดับตามอาวุโส พ่อแม่ ตามมาด้วยลูกสาว ลูกชายที่ยังเล็ก สำหรับความแตกต่าง คือ เอือนแบบดั้งเดิมเมื่อมีการแต่งงานเข้ามาจะกันพื้นที่ห้องนอนเป็นส่วนแบ่งให้เป็นพื้นที่ส่วนตัวอยู่กับลูกสาว ส่วนเอือนแบบประยุกต์จะมีการแบ่งห้องนอนออกเป็นห้องเล็กๆ แยกกันตั้งแต่เริ่มปลูกเอือน โดยห้องแรกจะเป็นพื้นที่ห้องนอนสำหรับพ่อแม่และลูกที่ยังเล็ก ส่วนห้องที่เหลือจะเป็นพื้นที่ของลูกสาวและเมื่อลูกสาวออกเอือนก็จะเป็นห้องหอสำหรับลูกเขยและลูกสาวต่อไป ส่วนหิ้งพระและพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์จะยึดถือห้องแรกในห้องนอนทางด้านทิศตะวันออกเป็นทิศมงคล โดยมากจะตั้งอยู่เสาขวัญด้านหัวนอนใกล้กับพื้นที่นอนของพ่อผู้เป็นหัวหน้าครอบครัว

3) การกำหนดพื้นที่ระเบียง ในอดีตระเบียงเป็นพื้นที่อรรถประโยชน์ที่ใช้ในชีวิตประจำวันมากที่สุด และสามารถปรับเปลี่ยนเป็นพื้นที่ของพระพุทธรูป และพระสงฆ์เมื่อปรับเปลี่ยนเป็นพื้นที่ประกอบพิธีกรรมในงานบุญประเพณีที่เกิดขึ้นบนเอือน พื้นที่จะถูกปรับเปลี่ยนแปลงไปพร้อมกับรูปแบบพิธีกรรมที่เกิดขึ้น อาทิเช่น การจัดงานแต่งงาน ซึ่งในอดีตจะประกอบพิธีทางศาสนาส่วนมากจะเลือกทิศตะวันออกเป็นพื้นที่ที่ตั้งโต๊ะหมู่บูชา มีพิธีผูกแขนและเลี้ยงอาหารที่ระเบียง เพื่อรองรับจำนวนผู้คนจำนวนมาก ต่อมามีการปรับเปลี่ยนรูปแบบพิธีกรรมจากเดิมมาเป็นการรดน้ำสังข์ ซึ่งส่วนมากพบว่าจะมีการต่อขยายระเบียงและชานด้านสกัดของเอือนเพื่อเตรียมพื้นที่ในการจะประกอบพิธีกรรมที่เกิดขึ้นบนเอือน อีกตัวอย่าง คือ การทำบุญฉลองอัฐิ ซึ่งถือว่าเป็นงานสำคัญที่สุดในการแสดงออกว่าลูกหลานมีความเคารพตักเตือนต่อบรรพชนผู้ล่วงลับ จะมีการเตรียมงานกันเป็นระยะเวลาข้ามปีเพื่อเตรียมความพร้อมทั้งทรัพย์สินและสถานที่ ซึ่งพบว่าเจ้าของเอือนจะมีการเตรียมพื้นที่โดยเฉพาะระเบียงที่มีขนาดใหญ่เพียงพอที่จะประกอบพิธี สามารถนิมนต์พระสงฆ์และเชิญแขกญาติพี่น้องจำนวนมากมาร่วมกันในงานพิธี ซึ่งจะแตกต่างจากเอือนแบบประยุกต์ที่ไม่สามารถจัดบนระเบียงเอือนได้เพราะระเบียงถูกกำหนดพื้นที่ใหม่ให้มีความเป็นส่วนตัวและมีขนาดเล็ก ส่วนมากจะทำการตั้งหลังคาชั่วคราวบริเวณพื้นโล่งด้านข้างเอือนเพื่อประกอบพิธี แต่เป็นที่น่าสังเกตว่าการจัดพื้นที่ชั่วคราวด้านข้างของเอือนจะมีการจำลองพื้นที่ระเบียงและชาน โดยพื้นที่ชั่วคราวของระเบียงจะถูกกำหนดวางไว้ใกล้ๆ ครัวไฟเพื่อสะดวกในการยกสำหรับอาหารและการจัดเก็บ และพื้นที่ชั่วคราวระเบียงยังถูกยกพื้นขึ้นสูงกว่าพื้นที่ชั่วคราวของชานทำให้เกิดรูปแบบการจัดการพื้นที่มีลักษณะใกล้เคียงกับการจัดพื้นที่

ในรูปแบบดั้งเดิม อีกตัวอย่างหนึ่งที่มีการเปลี่ยนพิธีกรรมออกไปจากพื้นที่ของเขื่อน คือ การจัดงาน สวดศพ แต่เดิมจะมีการตั้งศพที่ระเบียงกลางบ้าน และนิมนต์พระมาสวดอภิธรรมศพตามธรรมเนียมของผู้เสียชีวิต ปัจจุบันพบว่าแบบแผนธรรมเนียมการปฏิบัติเช่นนี้ลดน้อยลง การสวดศพได้ย้ายการประกอบพิธีไปที่วัดประจำหมู่บ้านแทน

4) การกำหนดพื้นที่ชาน จากการเก็บข้อมูลทั้ง 2 กลุ่ม พบว่า หน้าที่ของชานได้เปลี่ยนแปลงไปตามลักษณะของพื้นที่ระเบียง เพราะว่า ในอดีตชานนอกจากเป็นพื้นที่ทางเดินสัญจรแล้ว ชานยังทำหน้าที่สนับสนุนพื้นที่ที่ประกอบพิธีกรรมร่วมกับระเบียง จึงจะพบว่าเขื่อนไหนที่ยังคงมีการจัดงานบุญประเพณีบนเขื่อน ก็จะมีลักษณะการใช้พื้นที่ทางวัฒนธรรมแบบดั้งเดิมคงอยู่ โดยมากจะเป็นเขื่อนไท่ญ้อแบบดั้งเดิมที่ยังคงเก็บรักษาพื้นที่ของชานและระเบียงที่มีขนาดใหญ่ไว้ ในขณะที่กลุ่มเขื่อนไท่ญ้อแบบประยุกต์จะมีพื้นที่บนเขื่อนจำกัด การประกอบพิธีกรรมต่างๆจึงจะถูกจัดที่พื้นลานโล่งพื้นด้านล่าง หรือที่วัดแทน

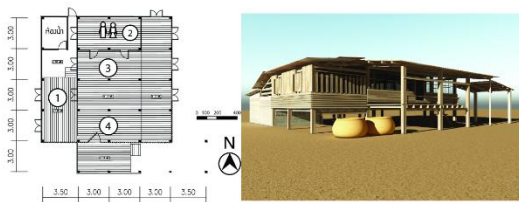
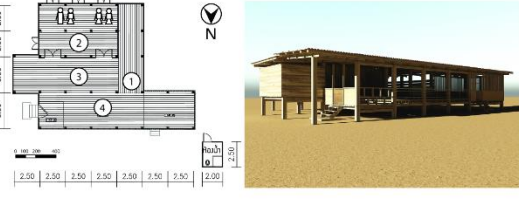
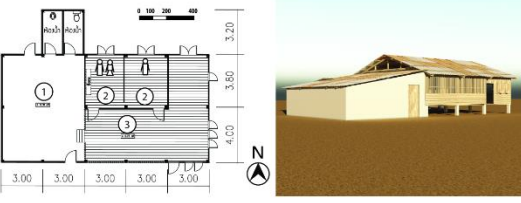
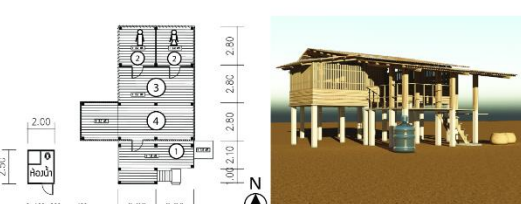
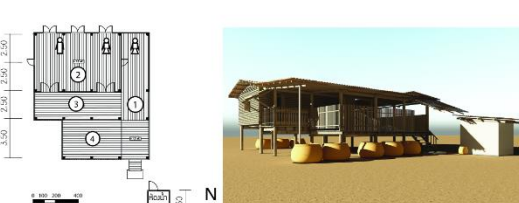
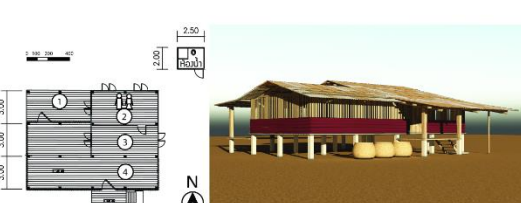
5) การกำหนดพื้นที่ไต้ถุน ตามคติความเชื่อของชาวไท่ญ้อที่เชื่อว่าไต้ถุนเป็นพื้นที่สกปรก ทั้ง 2 กลุ่ม จึงไม่ได้ใช้พื้นที่ไต้ถุนในการดำรงชีวิตประจำวัน หรือใช้ประกอบพิธีกรรมใดๆ เป็นพื้นที่ระบายของเสียจากบนเขื่อน เป็นพื้นที่ของสัตว์เลื้อยขนาดเล็ก และเป็นพื้นที่เก็บอุปกรณ์การทำงานและการเกษตรกรรม

การใช้พื้นที่ทางวัฒนธรรมในเขื่อนไท่ญ้อทั้งสองกลุ่มนี้ มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบพิธีกรรมไปตามยุคสมัย หรือตามสมัยนิยม เมื่อเปรียบเทียบลักษณะปรากฏการณ์และปัจจัยที่มีผลต่อวัฒนธรรมการใช้พื้นที่ พบว่า คุณลักษณะเฉพาะของการใช้พื้นที่ทางวัฒนธรรมในเขื่อนไท่ญ้อ บ้านคลองน้ำใส จังหวัดสระแก้ว เป็นผลผลิตทางวัฒนธรรมที่สื่อให้เห็นมิติของการใช้พื้นที่ทางกายภาพเพื่อประโยชน์ใช้สอยตอบสนองผู้คนในการใช้งานเป็นหลัก มีการแสดงนัยของพื้นที่จนเกิดเป็นภาพตัวแทนที่ให้ความหมายของพื้นที่ทางความรู้สึกนึกคิด เกิดเป็นอัตลักษณ์และความเชื่อที่ปฏิบัติตามกันมาผ่านพื้นที่ทางกายภาพส่งผลทำให้เกิดความหมาย เกิดความเข้าใจในปรากฏการณ์ต่างๆร่วมกันในพื้นที่ โดยมีการปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับพลวัตของสังคม ปรากฏการณ์ที่พื้นที่สามารถสื่อความหมายโดยมีผู้คนเข้าไปมีปฏิสัมพันธ์กับพื้นที่นี้ ตรงกับแนวคิดของ เลอร์แพบ์ ที่ได้กล่าวว่า “พื้นที่” มีความเป็นตัวตนของมันเอง พื้นที่จะส่งผลทำให้เกิดคุณค่าหรือเกิดเป็นความหมายได้ต่อเมื่อมนุษย์ได้เข้าไปใช้งานประกอบกิจกรรมในพื้นที่นั้น

โดยเฉพาะในกลุ่มของเขื่อนดั้งเดิมหรือเขื่อนเก่าที่ยังคงดำเนินกิจกรรมทางวัฒนธรรมที่มีลักษณะใกล้เคียงกับรูปแบบเดิมที่สืบทอดมาตั้งแต่ในอดีต ซึ่งในปัจจุบันยังคงสามารถพบในพื้นที่กรณีศึกษา ทั้งที่เป็นพื้นที่ทางกายภาพที่ยังคงใช้งานในปัจจุบันและพื้นที่แสดงออกถึง

ความรู้สึกนึกคิด ทำให้เห็นว่าพื้นที่ในเรือนของตนสามารถประกอบพิธีกรรมต่างๆตามรูปแบบ คติความเชื่อ วิถีทางสังคมวัฒนธรรมตามที่บรรพบุรุษที่ได้ปฏิบัติสืบทอดต่อกันมาได้อย่างถูกต้องและมีแบบแผน

นอกจากนี้ยังพบว่าในพื้นที่ทางวัฒนธรรมทั้งในเรือนแบบดั้งเดิมและเรือนแบบประยุกต์ พื้นที่ทางกายภาพถูกนำมาใช้เป็นพื้นที่หลักในการดำเนินชีวิตประจำวันในลักษณะเดียวกัน กล่าวคือ พื้นที่องค์ประกอบทั้ง 5 ส่วน ได้แก่ ครัวไฟ ห้องนอน ในเปียง ซาน และได้ถูกยังคงปรากฏรูปแบบให้เห็นทางกายภาพในเรือนทั้งสองแบบและใช้เพื่อประโยชน์ใช้สอยหลักเช่นเดิม และมีเพียงเรือนไทญ้อแบบประยุกต์ที่ต้องการพื้นที่ที่มีความเป็นส่วนตัวมากขึ้น จะมีพื้นที่บางส่วนถูกปรับเปลี่ยนขนาดหรือสัดส่วนให้เหมาะสมและตอบสนองกับความต้องการในการใช้ชีวิตประจำวันตามพลวัตทางสังคม (ภาพประกอบ 20) เช่น การลดขนาดของระเบียง เพิ่มการปิดกั้นของพื้นที่มากขึ้นเพื่อความเป็นส่วนตัวเพื่อความปลอดภัยมากขึ้น หรือการลดขนาดความสูงของใต้ถุนเนื่องจากไม่ได้อยู่ในพื้นที่น้ำท่วมถึงเหมือนดังในอดีต เป็นต้น ในส่วนของลักษณะผังพื้นที่การใช้งานพบว่าเรือนประยุกต์จะปรับพื้นที่ทางสังคมไปใช้พื้นที่บริเวณลานโล่งข้างบ้านหรือลานหน้าบ้านแทน ซึ่งถูกใช้เป็นพื้นที่ชั่วคราวในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา หรืองานบุญต่างๆ ด้านคติความเชื่อที่สะท้อนพื้นที่ทางความรู้สึกนึกคิดยังพบว่า กลุ่มชาวไทญ้อยังมีความเชื่อที่สืบทอดจารีตแบบแผนประเพณีอย่างเคร่งครัด อาทิ การกำหนดตำแหน่งของพื้นที่ในเรือน การกำหนดวันเวลาที่เป็นมงคล ทิศทางและข้อห้ามของการปลูกเรือน การให้ความสำคัญของพื้นที่สิ่งศักดิ์สิทธิ์ พื้นที่ของคน การให้ลำดับความสำคัญความอาวุโสในครอบครัว ทั้งการกำหนดตำแหน่งทิศทางการนอน และการกำหนดทิศทางในพิธีการต่างๆทางศาสนาอันเป็นแบบอย่างความเชื่อที่สืบทอดกันมา ในส่วนพื้นที่ทางสังคมพบว่าการแสดงสถานะ และการมีตัวตนในสังคมจะถูกสร้างขึ้นเมื่อมีงานประเพณี เทศกาลงานบุญต่างๆ พื้นที่ภายในบ้านจะถูกเตรียมให้เกิดเป็นพื้นที่สาธารณะขนาดใหญ่เพื่อรองรับคนในหมู่บ้านที่มาร่วมงานบุญ รวมถึงญาติพี่น้องให้มาร่วมงานได้เป็นจำนวนมาก นอกจากนี้พื้นที่บนเรือนยังต้องถูกปรับเปลี่ยนให้เป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์สำหรับรองรับพิธีทางศาสนา อีกทั้งสามารถให้บุคคลที่มาร่วมงานเข้ามาใช้ในพื้นที่ได้ถือเป็นสัญญาณอย่างหนึ่งในการประกาศความมีตัวตนในชุมชนให้รับรู้ และยังเป็นการบ่งบอกถึงสถานะและฐานะของเจ้าของเรือนอย่างหนึ่งในสังคม

แสดงการเปรียบเทียบและการพัฒนารูปแบบของเรือนไทลื้อแบบดั้งเดิม และเรือนไทลื้อแบบประยุกต์	
เรือนไทลื้อแบบดั้งเดิม	เรือนไทลื้อแบบประยุกต์
 เรือน S104-M11 : อายุเรือน 112 ปี	 เรือน S113-M11 : อายุเรือน 15 ปี
 เรือน R74-M11 : อายุเรือน 127 ปี	 เรือน R67-M9 : อายุเรือน 29 ปี
 เรือน R31-M9 : อายุเรือน 112 ปี	 เรือน S83-M9 : อายุเรือน 23 ปี
 เรือน R119-M11 : อายุเรือน 112 ปี	 เรือน S64-M6 : อายุเรือน 25 ปี

ภาพประกอบ 20 แสดงการเปรียบเทียบและการพัฒนารูปแบบของเรือนไทลื้อแบบดั้งเดิมและ
เรือนไทลื้อแบบประยุกต์

ลักษณะการกำหนดพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์และพื้นที่ประกอบพิธีกรรมในเฮือน

จากการลงพื้นที่ศึกษา พบว่าพื้นที่ประกอบพิธีกรรมในงานประเพณีวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในเฮือนมีการเปลี่ยนแปลงทั้งรูปแบบการประกอบพิธีกรรมและการใช้พื้นที่ประกอบพิธีกรรมควบคู่กันไป เช่น การบวชนาค ซึ่งในอดีตต้องทำกันบนเฮือน ซึ่งในเวลาต่อมาเฮือนไทญ้อประยุกต์มีการปรับพื้นที่ฐานให้เล็กลงและไม่เปิดเป็นพื้นที่โล่งจึงไม่เหมาะในการประกอบพิธีกรรม ส่งผลให้ย้ายลงมาประกอบพิธีกรรมบริเวณลานโล่งข้างบ้านแทน หรือพิธีการสวดศพ ซึ่งเดิมในอดีตจะประกอบพิธีสวดพระอภิธรรมศพที่เฮือนของผู้เสียชีวิตในกรณีเสียชีวิตด้วยอาการปกติ แต่ในปัจจุบันเพื่อความสะดวกชาวบ้านจะย้ายไปประกอบพิธีที่วัดในหมู่บ้านแทน

จากการวิเคราะห์และเปรียบเทียบลักษณะทางสังคม ทางด้านชุมชน ลักษณะด้านกายภาพและพื้นที่ภายในของเฮือน และลักษณะวัฒนธรรมการใช้พื้นที่ของเฮือนไทญ้อทั้งแบบดั้งเดิมและแบบประยุกต์ ทำให้สามารถจำแนกความเหมือนและความแตกต่างทั้งด้านกายภาพและนามธรรมที่เกิดขึ้น ภายใต้กรอบแนวความคิดและตัวแปรต่างๆที่ใช้ในการการวิเคราะห์ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นและตีความถึงปัจจัยต่างๆที่มีผลกระทบต่อพื้นที่ทางวัฒนธรรมในเฮือนไทญ้อ ในพื้นที่กรณีศึกษา จากนั้นจึงจะนำไปวิเคราะห์เกี่ยวกับอัตลักษณ์ดั้งเดิมที่สะท้อนวัฒนธรรมการใช้พื้นที่และพลวัตในเฮือนไทญ้อ และมีการสืบทอดหรือเปลี่ยนรูปไปในด้านต่างๆในบทต่อไป

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การนำเสนอในบทที่ 5 จะนำข้อสังเกตบางประการเกี่ยวกับอัตลักษณ์ทางกายภาพและการสืบทอดของเชื้อนไทญ้อ บ้านคลองน้ำใส ซึ่งจะแสดงให้เห็นถึงการสืบทอดของแบบแผนการปลูกเชื้อนและการกำหนดการใช้พื้นที่ภายในเชื้อน รวมถึงวัฒนธรรมในการใช้พื้นที่ภายในเชื้อนไทญ้อ จึงเกิดเป็นคำถามการวิจัยว่า “กลุ่มชาวไทญ้อ บ้านคลองน้ำใส ยังคงมีวัฒนธรรมดั้งเดิมที่เกิดจากการใช้พื้นที่ในเชื้อนไทญ้อ สืบทอดมาอย่างปัจจุบัน หรือมีการเปลี่ยนรูปหรือไม่ อย่างไร อะไรเป็นปัจจัยเหล่านั้น” โดยการวิเคราะห์เชิงทฤษฎีที่เป็นกรอบในการศึกษาที่สำคัญ คือ แนวคิดพื้นที่และแนวคิดสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น โดยนักคิดที่สำคัญ ได้แก่ เลอแฟบร์ วอร์เตอร์สัน โอริเวอร์ แกร็ง และ ทริฟท์

สรุปผลของการวิจัย

ในการตั้งถิ่นฐานของชาวไทญ้อ บ้านคลองน้ำใส มีประวัติศาสตร์การอพยพมายาวนานร่วมเกือบสองร้อยปี เป็นกลุ่มชาวไทญ้อกลุ่มเดียวกับที่อพยพมาจากเวียงจันทน์และท่าอุเทน มีวิถีชุมชนที่ผูกพันกับประวัติศาสตร์ของชุมชน มีขนบธรรมเนียมประเพณีเชื่อมโยงกับพุทธศาสนาและคติความเชื่อ จึงนับได้ว่าเป็นชุมชนที่มีอายุทั้งการตั้งถิ่นฐานและมรดกทางวัฒนธรรม เมื่อพิจารณาถึงลักษณะสภาพแวดล้อมทางกายภาพ สภาพท้องถิ่น และลักษณะการปลูกเชื้อนของชาวไทญ้อที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตและพฤติกรรมของผู้คนในชุมชน พบว่ามีแบบแผนและแบบอย่างทั้งธรรมเนียมการปฏิบัติ คติความเชื่อ ประเพณีวัฒนธรรมซึ่งสืบเนื่องตามกันมา ซึ่งสะท้อนออกมาทางด้านพื้นที่ทางกายภาพ และมิติพื้นที่ความรู้สึกนึกคิด และส่งผลต่อพื้นที่ทางสังคมที่ถูกใช้ในการประกอบพิธีกรรม

จากการศึกษาเปรียบเทียบลักษณะเชื้อนไทญ้อแบบดั้งเดิมและแบบประยุกต์ในบทที่ผ่านมา ทั้งรูปแบบทางกายภาพและพื้นที่ของเชื้อน และวัฒนธรรมการใช้พื้นที่ในเชื้อน รวมถึงปรากฏการณ์ ความสัมพันธ์และการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ทางวัฒนธรรม ในพื้นที่กรณีศึกษาสามารถสรุปลักษณะร่วมและระบุปัจจัยที่ส่งผลต่อ วัฒนธรรมดั้งเดิมที่เกิดจากการใช้พื้นที่ในเชื้อนไทญ้อ ยังคงมีการสืบทอดในชุมชนอย่างไร หรือมีการเปลี่ยนรูปอย่างไร โดยพิจารณาผ่านตัวแปรที่ถูกสังเคราะห์ขึ้นมาตามกรอบแนวความคิดในการวิจัย

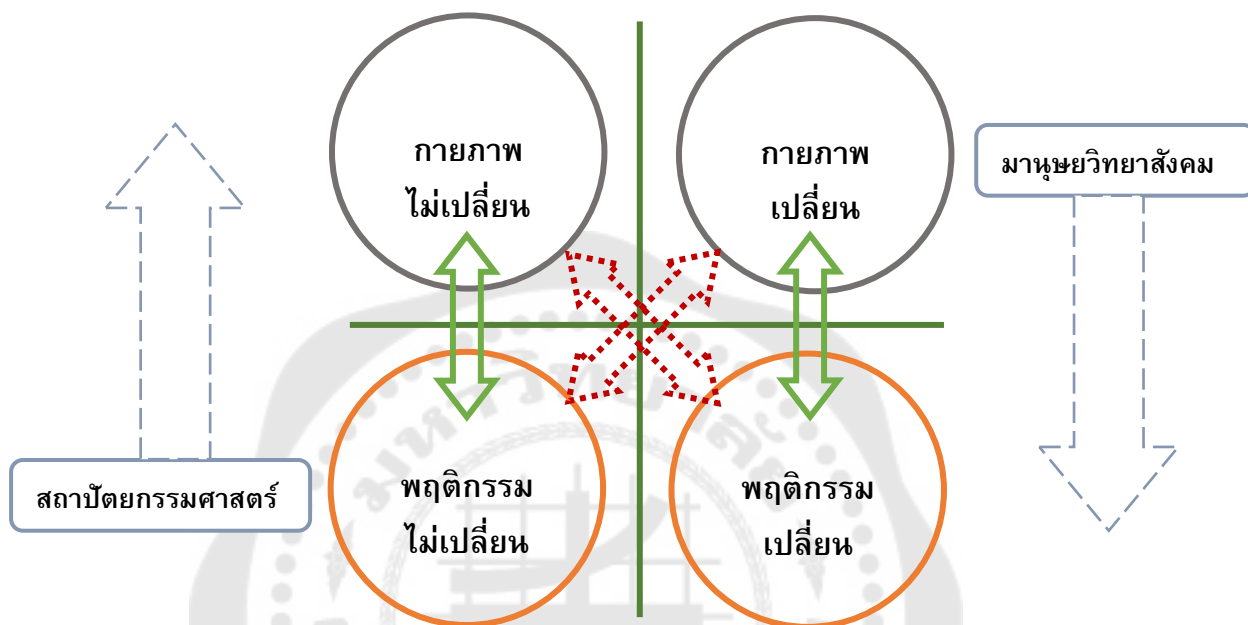
1. ตัวแปรทางด้านกายภาพของพื้นที่
2. ตัวแปรทางด้านนามธรรมของพื้นที่ (พฤติกรรมและความรู้สึกนึกคิด)

ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นมีความสอดคล้องกับแนวคิดของ เลอเฟวร์ ที่กล่าวถึงความหมายของพื้นที่ของสังคม ว่าเป็นพื้นที่ตัวแทนที่แสดงออกมาแทนพื้นที่ความคิดและถูกกำหนดโดยมนุษย์ เลอเฟวร์ แบ่งพื้นที่เพื่อเป็นการกำหนดสังคมออกเป็น 3 องค์ประกอบ ได้แก่ 1) การปฏิบัติการเชิงพื้นที่ (Spatial practice) หมายถึงกิจกรรมต่างๆที่เกี่ยวข้องกับผู้คนในสังคม 2) ภาพตัวแทนของพื้นที่ (Representations of space) หมายถึงแนวคิดที่กำหนดความสัมพันธ์ต่างๆในพื้นที่ให้สื่อออกมาเป็นคำอธิบาย 3) พื้นที่เชิงภาพของตัวแทน (Representational spaces) มีความเป็นนามธรรมอย่างชัดเจน โดยการสื่อผ่านสัญลักษณ์ต่างๆ เพื่อสะท้อนถึงการเรียนรู้ เข้าใจ และตระหนักถึง (Lefebvre, 1991, p. 33) จากการวิเคราะห์และการเปรียบเทียบลักษณะทางกายภาพและวัฒนธรรมการใช้พื้นที่ในเฮือนไต้ยอ จะพบว่า การปฏิบัติการเชิงพื้นที่ เป็นลักษณะที่สามารถมองเห็นเป็นกายภาพได้ชัดเจนและเห็นถึงรูปลักษณะอันแสดงออกเป็นสัญลักษณ์ทางสังคมโดยง่าย ซึ่งได้แก่ประเพณีวัฒนธรรม พิธีกรรมต่างๆที่ชาวไต้ยอได้ร่วมปฏิสัมพันธ์กันทางวัฒนธรรมในพื้นที่ จนเกิดการรับรู้ ปฏิบัติซ้ำตามกันมาจนกลายเป็นปฏิบัติการเชิงสังคม (Social practice) ซึ่งเมื่อมีการผลิตซ้ำซ้ำของสังคมที่เกิดจากการใช้พื้นที่และพฤติกรรมที่กระทำในพื้นที่ทำให้เกิดภาพของพิธีกรรมและการดำรงเผ่าพันธุ์

เมื่อกล่าวถึง “พื้นที่” ในบทนี้ โดยทั่วไปในทางสถาปัตยกรรมศาสตร์ จะพูดถึงพื้นที่ว่างกับความสัมพันธ์ของพฤติกรรมมนุษย์เป็นหลัก แล้วจึงคลี่คลายออกมาเป็นรูปแบบทางกายภาพของพื้นที่หรือสิ่งก่อสร้าง ซึ่งมีความสอดคล้องกับแนวคิดของ โรซานา ได้กล่าวถึงพื้นที่ในบ้านไว้ว่า การกำหนดประโยชน์ใช้สอยที่ตอบพฤติกรรมของมนุษย์เป็นตัวกำหนดพื้นที่และที่อยู่อาศัย ตลอดจนสะท้อนภาพอัตลักษณ์ที่มนุษย์สร้างขึ้นในแต่ละท้องที่มีลักษณะแตกต่างกันไปตามสภาพแวดล้อม เพื่อสนองความต้องการของชุมชนนั้นๆ (Roxana, 1991, p 138) ส่วนทางมานุษยวิทยาสังคม จะมุ่งศึกษาบ้านเรือนและวิถีชีวิตเพื่อให้เข้าใจในวัฒนธรรมที่มนุษย์สร้างขึ้น ซึ่งทั้งสองศาสตร์มีจุดประสงค์และมุมมองที่แตกต่างกัน แต่ทั้งสองศาสตร์มีจุดร่วมเดียวกันในการหาคำตอบ คือการใช้บ้านเรือนเป็นตัวตั้งในการหาคำตอบ

จากแนวความคิดเรื่องพื้นที่และความสัมพันธ์ของการใช้พื้นที่ ในการศึกษาทางด้านสถาปัตยกรรมศาสตร์จะพบว่าพฤติกรรมของมนุษย์เป็นส่วนทำให้เกิดเป็นพื้นที่ทางกายภาพที่ชัดเจนขึ้นมา และในทางตรงกันข้ามการศึกษาเรื่องพื้นที่และความสัมพันธ์ของการใช้พื้นที่ทางด้านมานุษยวิทยาสังคม จะเห็นการศึกษานบ้านเรือนที่สะท้อนวิถีชีวิตของผู้อยู่อาศัยเป็นจุดเริ่มต้น ซึ่งในมุมมองของผู้วิจัยเห็นว่า “พื้นที่” ในการวิจัยในครั้งนี้ควรจะมีการกล่าวถึงความสัมพันธ์ของ “พื้นที่” ทั้งที่เปลี่ยนไป และไม่เปลี่ยนไป กับ “พฤติกรรมการใช้พื้นที่” ทั้งที่เปลี่ยนไปและไม่เปลี่ยนไป ใน

การไขว้ความสัมพันธ์เพื่อให้เห็นมิติการมองของพื้นที่ที่มีความหลากหลายและแตกต่างกันมากขึ้น (ภาพประกอบ 21) ซึ่งจะเป็นแนวทางที่สามารถหาอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่มีความสัมพันธ์กับการใช้พื้นที่ภายในออนไท่ญ้อได้ลุ่มลึกมากขึ้น

ภาพประกอบ 21 แผนภาพแสดงความสัมพันธ์ระหว่างลักษณะกายภาพ และพื้นที่ของออนไท่ญ้อแบบประยุกต์ที่สัมพันธ์กับพฤติกรรมของชาวไท่ญ้อที่เข้าไปใช้ในพื้นที่

เมื่อพื้นที่ทางสังคมเป็นพื้นที่ที่สามารถเห็นได้ชัดเจนมากที่สุดในการแสดงลักษณะร่วมและระบุปัจจัยที่ส่งผลต่อการสืบทอดวัฒนธรรมการใช้พื้นที่ในชุมชน ดังนั้นการเปรียบเทียบลักษณะตัวแปรทางด้านกายภาพ กับตัวแปรทางด้านพฤติกรรม ซึ่งนำไปสู่การค้นพบที่ว่า การพัฒนาการของการสืบทอดอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม ที่สัมพันธ์กับรูปแบบการใช้พื้นที่ในออนไท่ญ้อ มีตัวแปรสำคัญอยู่สองตัวแปร คือ ตัวแปรพื้นที่ทางกายภาพ และตัวแปรด้านพฤติกรรมในการใช้พื้นที่

จากผังภาพด้านบน สามารถอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างลักษณะพื้นที่ของออนไท่ญ้อแบบประยุกต์ที่สัมพันธ์กับพฤติกรรมของชาวไท่ญ้อที่เข้าไปใช้ในพื้นที่ พบว่าจะมีรูปแบบลักษณะตามแนวคิดของทางสถาปัตยกรรมศาสตร์ และแนวคิดทางมานุษยวิทยาสังคม คือ

- 1) พื้นที่ทางกายภาพไม่เปลี่ยน และ พฤติกรรมไม่เปลี่ยน
- 2) พื้นที่ทางกายภาพเปลี่ยน และ พฤติกรรมเปลี่ยน

จากผังภาพจะเห็นมิติความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่ทางกายภาพและพฤติกรรมที่เกิดขึ้นในพื้นที่ ซึ่งมีมิติความสัมพันธ์เพิ่มขึ้นมา ซึ่งสามารถนำมาเป็นเครื่องมือที่ช่วยในการวิเคราะห์ให้ชัดเจนมากขึ้น คือ

3) พื้นที่ทางกายภาพไม่เปลี่ยน แต่ พฤติกรรมเปลี่ยน

4) พื้นที่ทางกายภาพเปลี่ยน แต่ พฤติกรรมไม่เปลี่ยน

หากเมื่อวิเคราะห์และพิจารณาเงื่อนไขของแบบประยุกต์ตามลักษณะทางกายภาพ ถึงแม้เงื่อนไขจะมีอายุช่วงประมาณไม่เกิน 30 ปี แต่พบว่าเงื่อนไขแบบประยุกต์มีการคลี่คลายรูปแบบจากเงื่อนไขแบบเดิมตามพฤติกรรมการใช้พื้นที่ เมื่อนำแผนผังจากข้างต้นนำมาช่วยอธิบายถึงความสัมพันธ์ระหว่างลักษณะกายภาพและพื้นที่ของเงื่อนไขแบบประยุกต์ที่สัมพันธ์กับพฤติกรรมของชาวไทญ้อ ในพื้นที่กรณีศึกษาพบว่า

1. ในเงื่อนไขแบบประยุกต์ที่พื้นที่ทางกายภาพไม่เปลี่ยน และ พฤติกรรมไม่เปลี่ยน พบว่าพื้นที่ใต้ถุนเรือนจะเป็นพื้นที่ไม่มีการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพ ในกรณีที่มีการปรับเปลี่ยนจะเป็นเพียงลดขนาดความสูงของเสาเรือนลดลง ซึ่งแต่เดิมพื้นที่ใต้ถุนเรือนของชาวไทญ้อถือว่าเป็นพื้นที่สกปรกไว้สำหรับเป็นที่อยู่ของสัตว์เลี้ยง ใช้ระบายสิ่งปฏิกูลจากบนเรือนลงมาใต้ถุน และใช้เก็บอุปกรณ์การเกษตรเท่านั้น แต่เมื่อมีการปลูกเรือนขึ้นมาใหม่จึงมีการปรับเปลี่ยนให้ขนาดความสูงของใต้ถุนลดต่ำลง เป็นประโยชน์ทั้งในด้านการลดค่าใช้จ่ายวัสดุในการปลูกสร้างและเพื่อความสะดวกในการขึ้นและลงเรือนของคนสูงอายุที่อาศัยอยู่ นอกจากนี้พบว่าพื้นที่ใต้ถุนเรือนที่ปลูกใหม่ยังคงไม่นำพื้นที่มาใช้ประโยชน์ดังเช่นในอดีต แต่เมื่อพิจารณาถึงลักษณะแบบแผนการปลูกเรือนไทญ้อและภูมิปัญญาของชาวบ้านจะพบว่า พื้นที่ใต้ถุนมีประโยชน์ในการทำให้อุณหภูมิเย็นสบาย ลมโกรกผ่านใต้ถุนทำให้พื้นบนเรือนเย็นในเวลากลางวัน นอกจากนี้ทำให้เกิดความสมดุลระหว่างพื้นที่บนเรือนและใต้ถุน โดยเฉพาะการแบ่งแยกพื้นที่ของคนและสัตว์เลี้ยง การแยกพื้นที่สะอาดและสกปรก การแยกพื้นที่ปลอดภัยและพื้นที่คอยระมัดระวัง เป็นต้น ปัจจุบันพบว่าพื้นที่ใต้ถุนของเรือนไทญ้อแบบประยุกต์ยังคงรูปแบบทางกายภาพเช่นเดิมเอาไว้

2. ในเงื่อนไขแบบประยุกต์ที่พื้นที่ทางกายภาพเปลี่ยน และ พฤติกรรมเปลี่ยน จากกรณีตัวอย่าง พบว่ามีการปรับพื้นที่ระเบียง และชานให้มีพื้นที่ขนาดเล็กลง เนื่องจากวัฒนธรรมการใช้พื้นที่บนเรือนที่เป็นพื้นที่สาธารณะสำหรับประกอบพิธีกรรมถูกปรับเปลี่ยนไปใช้ในพื้นที่ส่วนกลางของหมู่บ้าน งานบุญประเพณี พิธีกรรมเหมือนในอดีตถูกผลักดันออกไปสู่การใช้พื้นที่นอกเรือนหรือในส่วนพื้นที่สาธารณะที่ไม่ต้องดูแลด้วยตนเอง เช่น วัด โรงเรียน เป็นต้น ซึ่งแสดงให้เห็นว่าผู้อาศัยในเรือนต้องการความเป็นอยู่ที่เป็นส่วนตัวมากขึ้น พื้นที่บนเรือนมีไว้สำหรับสังคมเฉพาะ

คนในครอบครัวหรือญาติมิตรที่สนิทสนมเท่านั้น ด้วยเหตุนี้พื้นที่ของซานและระเบียบบนเฮือนจึงถูกปรับเปลี่ยนไปทั้งขนาดและความสำคัญในความหมายของพื้นที่

3. ในเฮือนไทญ้อประยุกต์ที่พื้นที่ทางกายภาพไม่เปลี่ยน แต่ พฤติกรรมเปลี่ยน พบว่าพื้นที่ของครัวไฟยังคงรูปทางกายภาพชัดเจนไม่เปลี่ยนแปลง ยังคงเป็นพื้นที่มีขนาดใหญ่แยกพื้นที่ของครัวไฟออกจากเฮือนหลักเพื่อป้องกันเขม่าควันไฟและอับคิภัย ในอดีตครัวไฟถือเป็นพื้นที่สำคัญของเฮือนเพราะเป็นพื้นที่หล่อเลี้ยงสมาชิกคนในเฮือนให้อยู่ดีกินดี พื้นที่ครัวไฟจึงมีหน้าที่หลักในการเตรียมอาหารสำหรับทุกคนในครอบครัว และเป็นพื้นที่เตรียมอาหารสำหรับงานบุญประเพณี หรือพิธีกรรมต่างๆ แต่ในปัจจุบันพบว่าพฤติกรรมที่เปลี่ยนไปในครัวไฟคือการเพิ่มโต๊ะทานอาหารในครัวไฟตามแบบอย่างวัฒนธรรมสังคมเมือง ซึ่งต่างจากในอดีตที่ทานอาหารนั่งล้อมวงทานข้าวพร้อมหน้าพร้อมตากันที่ระเบียงหรือซาน ในอดีตอุปกรณ์ต่างๆที่ใช้ในการประกอบอาหารของไทญ้อจะเป็นแบบเรียบง่ายสามารถจัดหาได้ด้วยตนเองในพื้นที่ของชุมชน แต่ในปัจจุบันการเพิ่มอุปกรณ์เครื่องครัวในการช่วยอำนวยความสะดวกจึงเป็นสาเหตุทำให้พฤติกรรมของการใช้พื้นที่ถูกปรับเปลี่ยนตามไป นอกจากนี้ในอดีตครัวไฟเป็นพื้นที่ทางความรู้สึกนึกคิดทางด้านจิตใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการใช้พื้นที่ครัวไฟในการทำการทำคลอด ทำให้เกิดความรู้สึกผูกพันความรู้สึกอึดใจกับเหตุการณ์ที่เกิดในพื้นที่ ปัจจุบันความรู้ทางด้านจิตใจในพื้นที่เหล่านี้จึงค่อยๆหายไปเนื่องจากวิทยาการทางการแพทย์ที่เจริญก้าวหน้า ชาวบ้านจึงนิยมการคลอดบุตรที่โรงพยาบาลแทน

4. ในเฮือนไทญ้อประยุกต์ที่พื้นที่ทางกายภาพเปลี่ยน แต่ พฤติกรรมไม่เปลี่ยน พบว่าพื้นที่ของห้องนอนในเฮือนไทญ้อประยุกต์มีการเปลี่ยนแปลงอย่างชัดเจน คือมีการกั้นห้องนอนจากเดิมในอดีตที่นอนรวมกันในห้องที่เปิดโล่ง มาเป็นการแบ่งพื้นที่ห้องนอนออกเป็น 2 ห้อง โดยแยกตำแหน่งประตูทางเข้าห้องนอนทั้งสองห้องให้เป็นเอกเทศเข้าออกแยกห้องกัน ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความต้องการพื้นที่ที่เป็นส่วนตัวในระดับที่มากกว่าที่เคยมี มีการเพิ่มเติมเข้ามาในห้องนอนตามแบบอย่างวัฒนธรรมสังคมเมือง ซึ่งแต่เดิมเป็นการนอนบนเสื่อหรือปูที่นอนบนพื้นไม้กระดาน แม้ว่ารูปแบบทางกายภาพของห้องนอนจะมีการปรับเปลี่ยนไปตามพลวัตทางสังคมมากขึ้นเพียงใด แต่พบว่าพฤติกรรมการใช้ห้องนอนของชาวไทญ้อยังคงมีพฤติกรรมและคติความเชื่อเหมือนในอดีต กล่าวคือมีการลำดับศักดิ์หรือตำแหน่งในการนอน ซึ่งลำดับการนอนจะเรียงลำดับจากเจ้าของเฮือนที่เป็นพ่อ แม่ และลูกเล็ก โดยที่ตำแหน่งที่นอนของเจ้าของเฮือนจะอยู่ใกล้เสาเอกซึ่งเป็นพื้นที่ที่อยู่ด้านในเสมือนเป็นการบอกขอบเขตพื้นที่เฉพาะสำหรับเจ้าของเฮือนเท่านั้น

จากความสัมพันธ์ที่กล่าวมาข้างต้น พบว่าเมื่อพฤติกรรมการใช้พื้นที่เปลี่ยนไป จึงเป็นสาเหตุของการปรับเปลี่ยนรูปแบบทางกายภาพของพื้นที่ในเฮือน อันเนื่องมาจากการเปลี่ยนวิถีความเป็นอยู่และปรับตัวให้สอดคล้องกับพลวัตทางสังคมเมืองมากขึ้น ที่ต้องการมีความเป็นส่วนตัวมากขึ้น เป็นการแสดงสัญญาณทางสังคมเมืองที่มีค่านิยมลักษณะต่างคนต่างอยู่มากขึ้น สอดคล้องกับแนวความคิดของ ศรีศักร ที่กล่าวว่าอิทธิพลของการจัดการแบบอย่างสังคมตะวันตก ซึ่งรูปแบบเป็นระบบที่คิดจากภายนอกเข้าสู่ภายใน รูปแบบแผนที่สืบสานมาทุกวันนี้ได้เปลี่ยนพื้นที่ทางวัฒนธรรมในอดีตให้แตกต่างออกไป (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2552, น 6)

อย่างไรก็ตามแม้ว่ารูปแบบที่เกิดขึ้นมามีความแตกต่างกันตามลักษณะความสัมพันธ์ของพื้นที่และพฤติกรรมการใช้งาน แต่ยังพบว่าพื้นที่ทางด้านความนึกคิด หรือพื้นที่ทางด้านจิตใจของชาวไทยยังคงมีการสืบทอดอย่างเหนียวแน่น เช่น คติความเชื่อในการวางทิศทางตำแหน่งของตัวเฮือนที่ต้องวางตามแนวตะวัน คือด้านสกัดของเฮือนจะอยู่ในทิศตะวันออกไปทางทิศตะวันตก ทำให้หัวนอนต้องหันศีรษะไปทางเหนือหรือใต้ แต่จะมีข้อยกเว้นในกรณีที่เฮือนอยู่ใกล้เขาน้อย ไม่ว่าตัวเฮือนหันไปทางทิศไหนปลายเท้าที่นอนจะไม่หันไปทางเขาน้อยเป็นอันขาดเพราะถือว่าเป็นพื้นที่ของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ คติความเชื่อเหล่านี้ยังสืบทอดและฝังแน่นมาจนปัจจุบัน ด้วยพื้นฐานของชาวไทยที่มีแบบแผนการนับถือพุทธศาสนาประกอบกับการไหว้ผี ทำให้ค่านิยมในความเชื่อในสิ่งที่ไม่สามารถมองเห็นได้ว่าเป็นสิ่งที่ถูกต้องดีงาม หากพิจารณาพื้นที่ทางความรู้สึกหรือพื้นที่ทางด้านจิตใจ ที่เป็นพื้นที่นามธรรม มองไม่เห็นแต่มีคุณค่าในทางด้านจิตใจสำหรับชาวบ้านเสมอ สอดคล้องกับแนวความคิดของ เรล์ฟ ที่ว่า สำนึกในถิ่นที่เป็นลักษณะกายภาพภายนอกของงานสถาปัตยกรรมเป็นการรับรู้โดยตรงผ่านประสบการณ์ในมิติที่ซับซ้อนภายในจากจิตใต้สำนึก (Edward Relph, 1976, อ้างอิงจาก Seamon & Sowers, 2008, p 64) ซึ่งในทางตรงกันข้ามพื้นที่ทางกายภาพและพื้นที่ทางสังคมที่สามารถมองเห็นเป็นรูปธรรมได้โดยง่าย จึงเป็นสิ่งที่พิสูจน์ได้ง่ายว่าพื้นที่ที่เห็นอยู่มีความเหมาะสมหรือไม่ อยู่สบายหรือไม่ เพราะถ้าพื้นที่ทางกายภาพไม่มีความเหมาะสมสอดคล้องกับวิถีชีวิตของชาวบ้านในช่วงเวลานั้นๆ ก็สามารถปรับเปลี่ยนได้โดยง่าย

เมื่อวิเคราะห์ถึงเหตุปัจจัยที่ส่งผลต่อปรากฏการณ์ดังกล่าวซึ่งมีช่วงเวลาของการเจริญเติบโตของสังคมเมือง ซึ่งเป็นผลมาจากการเมือง การปกครอง และแผนพัฒนาเศรษฐกิจของชาติ ซึ่งเป็นปัจจัยหลักส่งผลกระทบต่อพื้นที่สังคมระดับมหภาค และพื้นที่สังคมระดับจุลภาคอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ในเวลานั้นบ้านคลองน้ำใสเป็นพื้นที่สังคมระดับชุมชนที่กำลังถูกพฤติกรรมของสังคมเมืองเข้ามามีอิทธิพล ประกอบกับอรัญประเทศเป็นพื้นที่หน้าด่านชายแดนทางภาค

ตะวันออก ซึ่งเป็นจุดปะทะสังสรรค์ของกลุ่มวัฒนธรรมที่มีความหลากหลาย ส่งผลทำให้กลุ่มวัฒนธรรมไทญ้อต้องมีการปรับเปลี่ยนเพื่อแสดงความเป็นอัตลักษณ์มีพื้นที่เป็นของตนเองในสังคม สอดคล้องกับแนวคิดของ คิดด์ ที่กล่าวถึงการสร้างตัวตนให้มีลักษณะเฉพาะที่มีความสัมพันธ์กับกลุ่มใหญ่ในสังคม ละต้องการให้รู้ว่าตัวตนเราคือใครในช่วงเวลานั้นๆ (Kidd, 2002, p. 3) ลักษณะเช่นนี้จึงส่งผลให้ชาวไทญ้อเริ่มมีการปฏิสัมพันธ์กับต่างวัฒนธรรมที่เห็นว่าเป็นกลุ่มวัฒนธรรมหลัก โดยมีการปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมให้สอดคล้องและกลมกลืนไม่ให้อึดใจว่าตนเองแปลกแยกจากสังคมวัฒนธรรมหลักในช่วงเวลานั้น ซึ่งการปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมที่สามารถสะท้อนให้เห็นเป็นลักษณะทางกายภาพที่ชัดเจน เอือนที่อยู่อาศัยจึงเป็นวัฒนธรรมที่แสดงออกให้เห็นการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพได้ชัดเจนที่สุด ส่งผลให้ชาวไทญ้อเริ่มมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบของเอือนให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตและสังคมวัฒนธรรมที่เข้ามากระทบในเวลานั้น

สำหรับผลกระทบของวัฒนธรรมที่แตกต่างและการขยายตัวทางด้านเศรษฐกิจและสังคม ที่ส่งผลพัฒนาการการสืบทอดอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมการใช้พื้นที่เปลี่ยนไป จากปัจจัยที่กล่าวมาข้างต้นส่งผลให้เห็นการปรับตัวของกลุ่มชาวบ้านไทญ้อในพื้นที่กรณีศึกษา กับบริบทใหม่ที่เกิดขึ้น เช่น การมีถนนหลวงตัดผ่านหมู่บ้านทำให้ลักษณะของการจัดวางตัวเอือนที่ปลูกสร้างใหม่จะหันหน้าบ้านเข้าถนน หรือกรณีที่เป็นเอือนเก่าก็มีการปรับเปลี่ยนทางขึ้นของบันไดให้รับการแนวหน้าถนนที่ตัดผ่านพื้นที่หน้าเอือนของตนเอง ทำให้ลักษณะทางกายภาพของเอือนบางหลังมีความพิเศษและแตกต่างในทิศทางการวางตัวเอือน ซึ่งจะต่างจากกลุ่มเอือนแบบดั้งเดิมโดยทั่วไป การตัดถนนหลวงผ่านหมู่บ้านนอกจากจะมีผลต่อรูปแบบทิศทางการตั้งเอือนแล้ว ยังนำมาซึ่งวัสดุเทคโนโลยีการก่อสร้างรูปแบบใหม่ โดยเฉพาะการใช้ตะปู และเครื่องมือก่อสร้างที่ทันสมัย เป็นต้น ปัจจัยเหล่านี้ส่งกระทบต่อรูปแบบของเอือนและพื้นที่ภายใน รวมถึงวัสดุดั้งเดิมที่ยากต่อการดูแลรักษา และทรัพยากรไม้ที่เป็นวัสดุหลักของการปลูกขาดแคลน จึงทำให้ผู้อยู่อาศัยมีทัศนคติที่ไม่ดีต่อวัสดุหรือเทคนิควิธีการรูปแบบเดิม ส่งผลให้ปัจจุบันชาวไทญ้อเพียงส่วนน้อยเท่านั้นที่ยังคงเก็บรักษาเอือนไทญ้อแบบดั้งเดิมไว้ ที่คงอยู่จะเป็นการปรับเปลี่ยนพื้นที่ เช่น การขยายขนาดของเขี่ยเมื่อมีสมาชิกในบ้านเพิ่มขึ้น การเพิ่มห้องน้ำ การลดความลาดชันของหลังคาให้มีรูปแบบตามสมัยนิยมในช่วงเวลานั้น การลดความสูงของใต้ถุนเพื่อความสะดวกของผู้สูงอายุในการใช้งาน และการปรับโครงสร้าง วัสดุ รูปทรงตามความจำกัดของวัสดุและเทคนิควิธีที่เหมาะสมในปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม จากการศึกษาทำให้เห็นข้อค้นพบที่น่าสนใจว่า วัฒนธรรมการใช้พื้นที่ของเอือนชาวไทญ้อแบบประยุกต์ ในพื้นที่กรณีศึกษา มีความพยายามในการพัฒนารูปแบบพื้นที่

ทางกายภาพให้สอดคล้องกับปัจจัยต่างๆที่ส่งผลกระทบ ซึ่งมีการปรับตัวแบบค่อยเป็นค่อยไปตามความพร้อมของตน

การวิเคราะห์อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมการใช้พื้นที่และพลวัตในเรือนไทย บ้านคลองน้ำใส

การวิเคราะห์จะนำแนวความคิดเรื่องพื้นที่ของ เลอร์แพร์ ที่ได้กล่าวถึงความหมายกับความสัมพันธ์ระหว่าง “พื้นที่ทางกายภาพ” “พื้นที่ความรู้สึกนึกคิด” และ “พื้นที่ทางสังคม” มีความสัมพันธ์กันในฐานะเป็นตัวแทนที่บอกถึงควมมีอัตลักษณ์ของพื้นที่ที่เกิดขึ้นในสังคมวัฒนธรรม แนวความคิดของ เลอร์แพร์ เมื่อนำมาพิจารณากับพื้นที่กรณีศึกษา พบว่า พื้นที่ของเรือนไทยไม่ใช่แค่เพียงลักษณะของกายภาพภายนอกของเรือนที่ยกได้ดูสูงหรือหลังคาสูงชัน ไม่ใช่แค่องค์ประกอบพื้นที่ภายในของเรือน ครัวไฟ ห้องนอน ระเบียง ชาน และได้ดูเท่านั้น แต่พื้นที่เรือนไทยยังหมายถึงกลุ่มคนที่เข้าไปใช้พื้นที่ที่สามารถแสดงถึงระดับอัตลักษณ์ที่แตกต่างกัน ทั้งๆที่ใช้พื้นที่เดียวกันในการใช้งาน แบ่งออกเป็นพื้นที่อัตลักษณ์ระดับบุคคล และ พื้นที่อัตลักษณ์ระดับสังคม

พื้นที่ระดับแรกที่กำลังกล่าวถึง คือ พื้นที่อัตลักษณ์ระดับบุคคล เป็นพื้นที่ที่ใช้ในชีวิตประจำวัน ทางกายภาพจะเป็นพื้นที่ของ ครัวไฟ ระเบียง ชาน และห้องนอน โดยพื้นที่ของชาน ระเบียง และครัวไฟ จะเป็นพื้นที่อรรถประโยชน์ในเวลากลางวัน สำหรับนั่งพักผ่อน ทานข้าว หรือเป็นพื้นที่ใช้ต้อนรับ แต่ในเวลากลางคืนพื้นที่เหล่านี้จะกลายกลายเป็นพื้นที่สำหรับนอนสำหรับเรือนที่มีลูกชายที่บรรลุนิติภาวะแล้ว เลอร์แพร์ ได้กล่าวถึงพื้นที่ที่ต้องให้ความหมาย (Space of representation) หมายถึงการที่พื้นที่ถึงจะเป็นพื้นที่เดียวกันแต่ถ้าให้ความหมายในการใช้งานที่แตกต่างกันย่อมเกิดประโยชน์ที่แตกต่างกัน (Lefebvre, 1991, p. 33) เช่นเดียวกับการให้พื้นที่ของชานและระเบียงที่กล่าวมาข้างต้น จะทำให้เห็นถึงความเป็นอัตลักษณ์ของการใช้พื้นที่ทางวัฒนธรรมที่แตกต่างกันของผู้ใช้งาน แม้แต่พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่บริเวณใกล้ตำแหน่งที่นอนของพ่อบ้านเจ้าของเรือนก็ถูกกำหนดการจัดวางทิศทางโดยใช้คติความเชื่อเป็นตัวกำหนด ว่าเป็นพื้นที่เฉพาะของเจ้าของเรือนซึ่งเป็นสัญญาณให้รับรู้กันเองว่าไม่อนุญาตให้บุคคลอื่นเข้ามายุ่งเกี่ยวในพื้นที่ถ้าไม่มีความจำเป็น จะเห็นได้ว่าตำแหน่งและทิศทางของพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์จะมีทิศและตำแหน่งเดียวกันทุกหลังคาเรือน ส่วนห้องนอนจะเป็นพื้นที่สำหรับนอนหลับในเวลากลางคืนสำหรับเจ้าของเรือนและลูกสาวเท่านั้น มีการลำดับตำแหน่งการนอนตามลำดับศักดิ์ ความอาวุโสและเพศตามความเชื่อ การที่พื้นที่เดียวกันสามารถให้ความหมายแตกต่างกันทำให้พื้นที่เกิดการแบ่งแยกทางความรู้สึกนึกคิด เกิดพื้นที่ความเป็นส่วนตัวซ้อนกันอยู่ในพื้นที่ที่มีความเป็นส่วนตัว ทำให้เห็นความ

ซับซ้อนของพื้นที่ในการให้ความหมายที่ลึกซึ้งมากยิ่งขึ้น สอดคล้องกับแนวคิดของ เลอร์แพร์ ที่ว่า คุณลักษณะของพื้นที่ระดับบุคคล จะมีพื้นที่แยกออกมาเป็นเอกเทศ แต่มีความสอดคล้องกับพื้นที่ระดับสังคมเสมอ (Lefebvre, 1991, pp. 166)

พื้นที่อัตลักษณ์ระดับสังคม เป็นพื้นที่ที่ถูกปรับเปลี่ยนการใช้งานเมื่อมีพิธีกรรม งานทำบุญประเพณีต่างๆ ที่จัดขึ้นภายในเดือนส่วนมากจะเกี่ยวข้องกับการใช้ประกอบพิธีทางศาสนา เช่น งานบวชนาค งานสวดศพ งานทำบุญฉลองอัฐิ โดยกายภาพของเดือนที่ประกอบไปด้วย ระเบียบ ชาน และครัวไฟ พื้นที่จะถูกใช้กำหนดความหมายใหม่เพื่อมารองรับพิธีกรรมที่เกิดขึ้น เช่น การกำหนดพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของพระพุทธรูป พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของพระสงฆ์ พื้นที่ฆราวาส ทั้งที่พื้นที่เหล่านี้ในวันปกติจะถูกใช้งานในชีวิตประจำวันทั่วไป จะเห็นได้ว่าพื้นที่ถูกใช้ในการสร้างความหมายให้แตกต่าง สามารถทำให้พื้นที่ทางกายภาพและพื้นที่ทางความรู้สึกนึกคิด ที่เป็นพื้นที่ระดับบุคคลปรับเปลี่ยนมาเป็นพื้นที่ระดับสังคมได้โดยใช้วัฒนธรรมเป็นเครื่องมือให้คนเข้ามาสัมผัสการณณ์ให้เกิดปฏิสังสรรค์ในพื้นที่ สอดคล้องกับแนวความคิดของ สันต์ สุวัจฉราภินันท์ (2557, p 131) ที่กล่าวถึง พื้นที่เป็นจุดเริ่มต้นของการศึกษาปรากฏการณ์วิทยา ที่มีแนวความคิดในเรื่องการแสดงฐานะของพื้นที่เป็นตัวแทนการรับรู้ถึงการมีตัวตนและการดำรงอยู่ในสังคม ซึ่งกระบวนการที่เกิดขึ้นก็จะดำเนินต่อไปไม่สิ้นสุดจนเกิดเป็นอัตลักษณ์ของการใช้พื้นที่ แสดงถึงนัยยะเชิงสัญลักษณ์ให้เกิดเป็นภาพจำ เกิดเป็นสำนึกร่วม นำไปสู่การปรับใช้ไม่มีที่สิ้นสุด และสอดคล้องกับแนวคิดของ เลอร์แพร์ ที่ว่า พื้นฐานของพื้นที่ระดับสังคมมีโครงสร้างและประโยชน์ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ แต่ก็มีข้อจำกัดที่ควรพึงระวังในเรื่องการลำดับความสำคัญของพื้นที่ที่เกิดขึ้นและพื้นที่ระดับบุคคลจะหายไป (Lefebvre, 1991, pp. 159-160)

โดยสรุปแล้ว ลักษณะทางอัตลักษณ์และพลวัตทางวัฒนธรรมการใช้พื้นที่เกิดจากโครงสร้างที่ถูกกำหนดขึ้นในชุมชน ได้แก่ แบบแผนจารีตประเพณี การนับถือพุทธศาสนาและการไหว้ผี บรรพบุรุษ รวมถึงการดำรงชีพด้วยการเกษตรกรรมแบบยังชีพที่มีความสัมพันธ์กับวิถีนิเวศวัฒนธรรมข้าว ส่งผลทำให้เกิดรูปแบบก่อเป็นอัตลักษณ์วัฒนธรรมการใช้พื้นที่ และรูปแบบเดือนพื้นที่ที่สอดคล้องกับรูปแบบของสังคมวิถีชีวิตแบบชาวไทญ้อ มีความสอดคล้องกับแนวคิดของ เลอร์แพร์ ที่กล่าวถึงพื้นที่ที่เหนือกว่าพื้นที่ที่มองเห็น พื้นที่ที่เหนือกว่าการใช้ปรัชญาในการอธิบายจะเป็นพื้นที่ที่มีความสัมพันธ์กับผู้ใช้งาน และเป็นพื้นที่ที่ผู้ใช้งานเป็นผู้กำหนดลำดับความสำคัญของพื้นที่ขึ้นมาเอง (Lefebvre, 1991, p 104, 407) แต่เนื่องจากพลวัตทางสังคมส่งผลต่อคติความเชื่อบางประการ เช่น การไหว้ผี การยึดถือในรูปแบบการปลุกเสกเดือนแบบดั้งเดิม การขาดแคลนวัสดุทางธรรมชาติในรูปแบบอย่างในอดีต ส่งผลต่อการนิยามตัวตนและอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่

ถูกปรับเปลี่ยนไป เกิดการผสมผสานในวัฒนธรรมดั้งเดิมและวัฒนธรรมใหม่ หรือองค์ความรู้ใหม่ จนเกิดการต่อรองอัตลักษณ์เดิมทำให้เกิดความแตกต่างในทางวัฒนธรรมในการใช้พื้นที่ มีความสอดคล้องกับแนวคิดที่ว่า พื้นที่เชื่อมโยงกับรากเหง้าทางวัฒนธรรมในมิติของกายภาพทางสถาปัตยกรรม รวมถึงการสะท้อนเรื่องศาสนา คติความเชื่อ ประเพณี และวัฒนธรรมผ่านพื้นที่ของเรือน (ธนิศร์ เสถียรนาม; และ นพดล ตั้งสกุล, 2559, p 64)

อย่างไรก็ตาม จากการศึกษาทำให้เห็นข้อค้นพบที่น่าสนใจว่าวัฒนธรรมการใช้พื้นที่ของกลุ่มชาวไทยภู้อยทั้งแบบดั้งเดิมและแบบประยุกต์ จะมีการปรับตัวแบบแผนในลักษณะค่อยเป็นไปตามความพร้อมของตน แสดงให้เห็นถึงการคลี่คลายทางกายภาพของเรือนในส่วนที่ไม่จำเป็นจะถูกปรับหรือลดลงให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมหรือบริบทของสังคมในช่วงนั้น ดังเช่นการลดขนาดของพื้นที่ระเบียงและชานที่เป็นพื้นที่สำคัญในการประกอบพิธีกรรม แต่เมื่อหาพื้นที่มาทดแทนจะพยายามที่จะทำให้พื้นที่ทดแทนชั่วคราวมีความใกล้เคียงกับรูปแบบเดิมที่เคยยึดถือปฏิบัติมา ทั้งการกำหนดขนาดของพื้นที่ ตำแหน่งของพื้นที่ การจัดแบ่งประโยชน์ใช้สอยให้สอดคล้องกับพฤติกรรมที่จะเกิดขึ้นในพื้นที่วัฒนธรรมนั้น ปรากฏการณ์เหล่านี้ทำให้เกิดการปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมดั้งเดิมกับวัฒนธรรมร่วมสมัย ทำให้เกิดการปรับตัวของชาวไทยภู้อยเพื่อการดำรงอยู่ในสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงแสดงออกถึงวัฒนธรรมที่มีความดั้งเดิมแต่มีความร่วมสมัยสามารถดำรงอยู่ได้ในสังคมปัจจุบัน

การวิเคราะห์พัฒนาการของการสืบทอดอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่สัมพันธ์กับรูปแบบการใช้พื้นที่ในเรือนไทญ้อ บ้านคลองน้ำใส

จากแนวคิดของ เลอร์แฟร์ ที่ว่า “พื้นที่” ไม่ใช่พื้นที่จริงๆ โดยปราศจากกฎเกณฑ์แบบแผน ข้อบังคับ หรือกรอบใดๆ แต่ “พื้นที่” เป็นเครื่องมือที่ถูกผลิตและสร้าง ใช้เป็นส่วนหนึ่งของการครอบครองและครอบงำ “พื้นที่” ถูกทำให้เสมือนว่าเป็นไปตามรูปแบบนั้น หรือถูกทำให้เชื่อว่าเป็นไปในรูปแบบนั้น เพื่อช่วยในการควบคุมการปกครองของพื้นที่ (Lefebvre, 1991, pp. 26-46) จากการวิเคราะห์เปรียบเทียบในข้อมูลที่ได้กล่าวมาข้างต้น พบว่าเรือนไทญ้อยทั้งสองกลุ่ม ทั้งเรือนแบบดั้งเดิมและเรือนแบบประยุกต์มีการสืบทอดลักษณะทางกายภาพของเรือนที่คล้ายคลึงกันจากแบบแผนและคติความเชื่อตามแบบอย่างการปลูกสร้างเรือนดั้งเดิมของบรรพชน นอกจากนี้ยังเกิดจากปัจจัยหลักที่ส่งผลทำให้เกิดลักษณะร่วมในการปลูกเรือน คือการใช้พื้นที่บนเรือนเป็นพื้นที่หลักในการดำเนินชีวิตประจำวัน และมีความสัมพันธ์กับการใช้ในการประกอบพิธีกรรม หรืองานบุญประเพณีต่างๆที่มีการเปลี่ยนแปลงให้สอดคล้องกับเวลาและบริบทของพื้นที่ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการยึดแบบแผนการก่อสร้างดั้งเดิมไว้บางส่วน ในขณะเดียวกันก็มีการเรียนรู้ที่

จะคลี่คลายแบบแผนการก่อสร้างเดิมและผสมผสานรูปแบบการก่อสร้างใหม่เข้าไปร่วมในพื้นที่ของเขื่อนเข้าไป สิ่งเหล่านี้เกิดจากการยึดแบบแผนการปลูกสร้างทางวัฒนธรรมเดิมเป็นหลักจึงทำให้ปัจจัยอื่นที่นำมาเกี่ยวข้องเกิดความไม่เด่นชัดเกินอัตลักษณ์ของวัฒนธรรมเดิม

ปัจจัยหลักที่จะกล่าวถึงคือ ปัจจัยที่ส่งผลให้เกิดลักษณะเฉพาะทางสังคม ได้แก่ รากเหง้าทางประวัติศาสตร์ทางชาติพันธุ์ จารีตแบบแผน และคติความเชื่อที่ส่งผลให้เกิดลักษณะเฉพาะของสังคมวัฒนธรรมทั้งด้านวิถีชีวิตความเป็นอยู่และรูปแบบของเขื่อนพักอาศัยก่อให้เกิดการยอมรับในวัฒนธรรมร่วมกัน และเกิดเป็นอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมการใช้พื้นที่ที่มีความเฉพาะและเป็นที่ยอมรับของสังคม ตามที่ ฮิลลิเออร์ และ รุสบี กล่าวไว้ อัตลักษณ์ในพื้นที่ไม่ได้พูดถึงเพียงแค่ขนาดรูปร่างภายนอก แต่ยังเชื่อมโยงกับสภาพแวดล้อม รูปแบบแนวความคิดทางพิธีกรรม ความเชื่อ และศาสนา (Hiller & Rooksby, 2005, pp. 297-299) จะเห็นได้ว่ารากเหง้าทางชาติพันธุ์ของชาวไทยภูเขา บ้านคลองน้ำใส มีพื้นฐานมาจากการเป็นสังคมเกษตรกรรมแบบยังชีพ มีวัฒนธรรมสังคมที่พึ่งพาอาศัยช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ภายใต้สภาพของสังคมที่มีแบบอย่างจารีตประเพณีที่กำหนดไว้ และเมื่อปฏิบัติซ้ำๆ จนกลายเป็นความคุ้นเคยยอมรับในการเป็นอัตลักษณ์ที่เห็นชอบว่าดีงามร่วมกันทั้งด้านสังคมและวัฒนธรรมการใช้พื้นที่ เช่น งานบุญประเพณีการไหว้ผีบรรพบุรุษ การกำหนดตำแหน่งพื้นที่ในชีวิตประจำวัน พื้นที่ประกอบพิธีกรรมในงานประเพณี พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์บนเขื่อน รวมถึงการกำหนดข้อห้ามธรรมเนียมปฏิบัติในการดำเนินชีวิตและสอดคล้องกับแนวคิดของ เลอว์แพร์ ที่ว่า ภายใต้สภาพแวดล้อมเดียวกัน การมีรากเหง้าทางประวัติศาสตร์ร่วมกัน มีสังคมและวัฒนธรรมร่วมกันจะแสดงคุณลักษณะบางประการร่วมกัน (Lefebvre, 1991, pp. 48-50)

ปัจจัยที่สอง คือทางด้านระบบโครงสร้างของครอบครัว การดำรงชีพ ศาสนา คติความเชื่อที่มีมาจากการสืบรากเหง้าทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม จนทำให้เกิดการรับรู้ทางด้านจิตใจ ก่อให้เกิดอัตลักษณ์ทาง “พื้นที่ทางด้านความรู้สึกนึกคิด” ที่ฝังอยู่ในระดับสังคมของครอบครัว ส่งผลให้วัฒนธรรมที่เกิดขึ้นมีความสัมพันธ์กับระบบโครงสร้างระดับสังคม การดำรงรักษาคติความเชื่อดั้งเดิมของชาวไทยภูเขา พบว่ามีการปรับเปลี่ยนรูปแบบในเชิงสร้างสรรค์ที่ยังคงสะท้อนความเป็นสัญลักษณ์ของตนเองไว้ผ่านแบบแผนทางวัฒนธรรมและเขื่อนที่อยู่อาศัย โดยมีการผ่อนปรนแบบแผนการปฏิบัติบางประการเพื่อให้สอดคล้องกับรูปแบบและพื้นที่บริบทใหม่เพื่อเป็นการแสดงตนว่าเป็นส่วนหนึ่งของวิถีของสังคมร่วมสมัย มีความสอดคล้องกับแนวคิดของ วอร์เตอร์สัน ที่กล่าวถึงอัตลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมว่าไม่ได้หมายถึงแค่เพียงพื้นที่หรือส่วนประกอบตกแต่งเท่านั้น แต่ต้องแสดงออกถึงการสร้างสรรค์ที่มีต่อสังคม เป็นเหมือนสัญลักษณ์

ที่สะท้อนความเป็นตัวตนของผู้สร้างและผู้อาศัยในสังคม (Waterson, 1991, p. 34) ซึ่งแสดงให้เห็นว่าการปรับตัวของรูปแบบเรือนพักอาศัยของชาวไทญ้อ ถูกสะท้อนออกมาในรูปแบบวัฒนธรรมที่มีความสัมพันธ์กับการใช้พื้นที่ แต่อย่างอิงกับหลักคติความเชื่อเดิมที่มีการปลูกฝังที่ผ่านมามีเป็นสิ่งดำรงเป็นรูปแบบที่ยึดถือเป็นแบบแผนการปฏิบัติในสังคม ซึ่งลักษณะเช่นนี้จึงนำไปสู่การดำรงอยู่และการสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

โดยสรุปแล้ว การที่เรือนไทญ้อแบบประยุกต์มีปัจจัยของพื้นที่บางอย่างที่คล้ายคลึงกับเรือนไทญ้อแบบดั้งเดิมเนื่องจากพฤติกรรมการใช้พื้นที่ที่มีการปรับเปลี่ยนไป ส่งผลให้เห็นการพัฒนาการสืบทอดทางวัฒนธรรมที่มีความสัมพันธ์กับพื้นที่ ได้แก่ การนับถือพุทธศาสนาและความเชื่อเรื่องไหว้ผีบรรพบุรุษ ซึ่งนำมาถึงจารีตประเพณี พิธีกรรม โครงสร้างระบบของครอบครัว ชุมชน และสังคม รวมถึงการดำรงชีพด้วยการเกษตรกรรมแบบยังชีพในอดีตและมีความสัมพันธ์กับนิเวศน์วัฒนธรรมข้าว ประกอบกับการมีปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมกับสังคมวัฒนธรรมอื่น ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงรูปแบบและอัตลักษณ์รูปแบบเรือนพักอาศัยและพื้นที่ทางวัฒนธรรม ส่งผลต่อการนิยามตัวตน เกิดการผสมผสานมีการยึดรูปแบบบางส่วนไว้และคลี่คลายบางส่วนให้สอดคล้องกับวิถีและบริบทในปัจจุบัน จนกลายเป็นการพัฒนาจนเกิดเป็นลักษณะเฉพาะ ทำให้เกิดความแตกต่างด้านวัฒนธรรมในการใช้พื้นที่

เมื่อวิเคราะห์การปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมไทญ้อดั้งเดิมและวัฒนธรรมสังคมเมืองที่ขยายตัวเข้ามา พบว่าชาวไทญ้อ บ้านคลองน้ำใส ได้มีการปรับตัวให้เข้ากับบริบทสภาพแวดล้อมการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ และสังคม ทำให้พื้นที่ทางวัฒนธรรมในเรือนไทญ้อเกิดการปฏิสัมพันธ์กับความแตกต่างวัฒนธรรมอื่นอย่างต่อเนื่อง ซึ่งสะท้อนออกมาให้เห็นทางลักษณะของสังคม ผังชุมชน เือนพื้นถิ่น และพื้นที่วัฒนธรรมในเรือนที่เปลี่ยนแปลงไป โดยมีการคลี่คลายวัฒนธรรมดั้งเดิมของตนเองแล้วผสมผสานสังคมวัฒนธรรมเมืองเข้าไป เพื่อพัฒนาการสืบทอดอัตลักษณ์ของกลุ่มสังคมวัฒนธรรมของตน เช่น การปรับเปลี่ยนงานบุญประเพณี องค์ประกอบพิธีกรรมในชุมชนให้สอดคล้องกับรูปแบบของวัฒนธรรมที่มองเป็นสากล ซึ่งถูกส่งต่อไปยังองค์ประกอบของพื้นที่ทั้ง 5 ส่วน เพื่อให้เห็นความสัมพันธ์ของพื้นที่ทางวัฒนธรรมกับพฤติกรรมการเข้าไปใช้ในพื้นที่ ได้แก่

- 1) พื้นที่ทางกายภาพไม่เปลี่ยน และ พฤติกรรมไม่เปลี่ยน เช่น พื้นที่ใต้ถุน
- 2) พื้นที่ทางกายภาพเปลี่ยน และ พฤติกรรมเปลี่ยน เช่น พื้นที่ระเบียง พื้นที่ชาน
- 3) พื้นที่ทางกายภาพไม่เปลี่ยน แต่ พฤติกรรมเปลี่ยน เช่น พื้นที่ครัวไฟ
- 4) พื้นที่ทางกายภาพเปลี่ยน แต่ พฤติกรรมไม่เปลี่ยน เช่น พื้นที่ห้องนอน

อย่างไรก็ตาม จากการศึกษาและสร้างผังชุดคำอธิบาย “พื้นที่ทางวัฒนธรรม” ที่มองทั้งมุมทางสถาปัตยกรรมศาสตร์ และมานุษยวิทยาสังคม เพื่อให้เห็นในมิติทางพื้นที่ที่แตกต่างกัน ทั้งพื้นที่รูปธรรมและพื้นที่นามธรรม ทำให้เห็นข้อค้นพบที่น่าสนใจเกี่ยวกับพื้นที่ทางวัฒนธรรม พบว่า พื้นที่ทางกายภาพ และพื้นที่ทางสังคมจะเป็นพื้นที่ทางวัฒนธรรมที่ถูกปรับเปลี่ยนไปตามพลวัตทางสังคมที่มากกระทบมากที่สุด เนื่องจากพื้นที่ทั้งสองเป็นพื้นที่รูปธรรมที่จับต้องได้ จึงเป็นพื้นที่สะท้อนความเป็นอัตลักษณ์ตัวตนและสร้างการรับรู้ว่ามีตัวตนในสังคมวัฒนธรรมเป็นอย่างไร แตกต่างอย่างไร ในทางตรงกันข้ามจะพบว่าพื้นที่ทางด้านความรู้สึกนึกคิดหรือพื้นที่ทางด้านจิตใจ เป็นพื้นที่นามธรรมที่จับต้องไม่ได้ และเป็นพื้นที่ที่ถูกฝังในระดับของครอบครัวจากรากเหง้าทางประวัติศาสตร์ที่สืบทอดกันมา ทั้งคติความเชื่อ แบบแผนจารีตประเพณี ถึงแม้ว่าพื้นที่วัฒนธรรมที่เป็นความรู้สึกนึกคิดจะมีการแสดงออกให้รับรู้ได้ยากกว่าพื้นที่ทางกายภาพ และพื้นที่ทางสังคม แต่ก็ยังเป็นพื้นที่สำคัญที่สะท้อนความเป็นอัตลักษณ์ของพื้นที่ทางวัฒนธรรมในเอือนไทยอยู่ที่ไม่เปลี่ยนแปลง

จากการวิเคราะห์ในบทนี้ทำให้ผู้วิจัยนึกถึงสำนวนไทยโบราณสำนวนหนึ่ง “ใจเป็นนาย กายเป็นบ่าว” ว่ามีความสอดคล้องกับแนวคิดเรื่องพื้นที่ทางวัฒนธรรมในเอือนไทยอยู่ กล่าวคือ ถ้าเปรียบเทียบ “ใจ” เป็น “พื้นที่ที่เกิดขึ้นทางความคิด หรือจิตใจ” และ “กาย” เป็น “พื้นที่ทางกายภาพ” นัยคือ สิ่งที่ติดมากับเอือนไทยอยู่คือพื้นที่ของความทรงจำ อารมณ์ความรู้สึกที่มีต่อคน สิ่งของ เหตุการณ์ ซึ่งเกี่ยวกับความผูกพันกับสังคมของครอบครัวในรูปแบบดั้งเดิม จะแสดงออกได้มาจากพื้นที่ภายในจิตใจ และส่งผลและแสดงออกถึงรากเหง้าของตนเอง ไม่ว่าจะอยู่ในพื้นที่แบบไหนหรือสังคมแบบไหนความเป็นตัวตนย่อมสะท้อนออกมาเป็นพื้นที่ทางจิตใจได้เสมอ แต่ในทางตรงกันข้ามถ้าเกิดปรากฏการณ์ที่มีการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ทางกายภาพ แต่ขาดความเข้าใจในพฤติกรรมหรือจิตใจของผู้เข้ามาใช้ในพื้นที่ พื้นที่ทางกายภาพที่เปลี่ยนไม่ได้ตอบสนองกับพื้นที่ทางจิตใจ ย่อมไม่ต่างอะไรจากเอือนที่ไร้ผู้คน

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาค้นคว้านี้ทำให้เห็นประเด็นในการศึกษาที่น่าสนใจเกี่ยวกับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในพื้นที่กรณีศึกษา ที่สามารถนำไปใช้ในการศึกษาต่อยอดเพื่อให้เกิดคุณประโยชน์ทางด้านวิชาการ ด้านสังคมและเศรษฐกิจ ซึ่งขอสรุปเป็นประเด็นข้อเสนอแนะในมิติต่างๆดังต่อไปนี้

มิติทางด้านศิลปวัฒนธรรม จากการศึกษาทำให้เกิดความรู้ ความเข้าใจใน กระบวนการคิดและการปรับตัวของชาวไทญ้อ บ้านคลองน้ำใส อันแสดงถึงอัตลักษณ์ของชาติพันธุ์ ตนเองที่มองผ่านการใช้พื้นที่ทางวัฒนธรรมในเฮือน ทั้งด้านประโยชน์ใช้สอยและความงามแบบ ท้องถิ่นที่ถูกแสดงออกมาทั้งพื้นที่ทางกายภาพ พื้นที่ความรู้สึกรักคิด และพื้นที่สังคม ทั้งนี้ช่วงแรก ของการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาวไทญ้อเป็นการตั้งถิ่นฐานลักษณะเป็นชุมชนปิด ซึ่งมีวิถีการ ดำรงชีวิตในแบบสังคมเกษตรกรรมแบบยังชีพเฉพาะกลุ่มของตนเองไม่ได้ติดต่อผ่านข้ามสังคม วัฒนธรรมอื่นๆ ในเวลาต่อมาเมื่อเกิดภาวะสงครามซึ่งส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งวิถีความ เป็นอยู่รวมทั้งการดำรงชีพที่มีภาวะความเสี่ยงตลอดเวลา จวบจนสงครามสงบลงและเริ่มเกิดการ เปลี่ยนแปลงการเมืองการปกครอง และนโยบายพัฒนาเศรษฐกิจของชาติในแต่ละยุคสมัย ก่อให้เกิดการขยายตัวของสังคมเมืองมาสู่พื้นที่ชนบททางไกลซึ่งส่งผลกระทบต่พื้นที่การศึกษา ส่งผลให้กลุ่มชาวไทญ้อในพื้นที่ได้เปิดพื้นที่ชุมชนของตนทั้งด้านการรับวัฒนธรรมที่แตกต่างและ การแสดงให้เห็นอัตลักษณ์วัฒนธรรมของตนที่มีอยู่ ประกอบกับเมื่อมีการเรียนรู้ความแตกต่างของ วัฒนธรรมจึงเริ่มมีการ ปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมของตนเองในบางส่วนที่เห็นว่าไม่เหมาะสม และ เปิดรับวัฒนธรรมใหม่ที่ดีคิดว่าดีและเหมาะสมให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมเดิมที่มีอยู่ของตนเอง เพื่อให้มีรูปแบบสอดคล้องกับระบบทุนนิยมที่กำลังเข้ามาเปลี่ยนวิถีชนบทของชาวบ้านให้ เปลี่ยนแปลงไป แต่ประเด็นที่น่าสนใจที่เกี่ยวกับการศึกษาและพัฒนาการต่อยอดถึงกระบวนการ เปลี่ยนแปลงพื้นที่ทางสังคมและแนวทางต่อยอดโดยการนำอัตลักษณ์ของไทญ้อในพื้นที่ การศึกษา ทั้งประเพณีวัฒนธรรมที่แตกต่าง วัฒนธรรมทางด้านอาหารที่มีความเฉพาะตัว เฮือน ไทญ้อพื้นถิ่นแบบบ้านคลองน้ำใส ภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์ เพื่อหาแนวทางที่เหมาะสม เพื่อสร้างประโยชน์ทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในอนาคต ซึ่งจะเป็นการช่วยสนับสนุนใน การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมวัฒนธรรมของชุมชนให้สืบต่อไป

มิติในด้านการสืบทอดอัตลักษณ์ของชุมชน จากการศึกษาและเก็บข้อมูล ภาคสนามที่บ้านคลองน้ำใส สามารถสังเกตได้ว่าในปัจจุบันชาวไทญ้อยังคงดำรงรักษาจารีต ประเพณี คติความเชื่อดั้งเดิมของตนไว้ และการยึดมั่นในพระพุทธศาสนาควบคู่กับการนับถือผี บรรพบุรุษต่างๆ สามารถเห็นได้จากงานบุญประเพณีต่างๆ เช่น ประเพณีแห่ปราสาทผึ้ง ประเพณี สงกรานต์ไทญ้อ ประเพณีบุญขึ้นเขาน้อย หรือแม้แต่คติความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษ เป็นต้น โดยมิ การสืบทอดและประกอบพิธีกรรมเป็นประจำทุกปี ซึ่งสิ่งเหล่านี้แสดงถึงการสืบทอดอัตลักษณ์ทาง วัฒนธรรมที่มีมายาวนานได้เป็นอย่างดี ถึงแม้มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบของพื้นที่ทางวัฒนธรรมไป บ้าง และเกิดการต่อรองอัตลักษณ์ในบางส่วนให้เหมาะสมมากขึ้น เช่น ในเฮือนแบบประยุกต์บ้าง

หลังได้มีการย้ายพื้นที่ประกอบพิธีกรรมต่างๆทางศาสนาจากบนเรือนออกมายังบริเวณด้านข้างของเรือน เพื่อให้ภายในเรือนมีความเป็นพื้นที่ส่วนตัวมากขึ้น ให้พื้นที่สาธารณะอยู่เพียงในครัวไฟและพื้นที่รอบๆตัวเรือนแทน จนเกิดรูปแบบที่ดูน่าสนใจมีความแตกต่างจากวัฒนธรรมการใช้พื้นที่แบบเดิมแต่ยังคงความมีอัตลักษณ์ ที่อ้างอิงกับรูปแบบความเชื่อและแนวทางปฏิบัติตามแบบอย่างดั้งเดิม จึงเป็นประเด็นที่น่าสนใจในการศึกษาเกี่ยวกับกระบวนการปรับเปลี่ยนที่เกิดขึ้นที่เกิตรูปแบบใหม่ขึ้นมาเพื่อการ สืบทอดและพัฒนาให้คงอยู่สืบต่อไป

มิติทางด้านการอนุรักษ์ ระหว่างการวิจัยและลงพื้นที่เก็บข้อมูลภาคสนาม พบว่าเริ่มมีปรากฏการณ์การรื้อถอนเรือนไทยแบบดั้งเดิมทิ้งเพื่อนำไม้เก่าที่มีสภาพดีไปขาย และต้องการสร้างบ้านในรูปแบบตามสมัยนิยมตามเมืองใหญ่ทดแทน มีเรือนแบบดั้งเดิมบางหลังมีการตัดเสาไม้ของเรือนแบบดั้งเดิมออกไปขายและเปลี่ยนเป็นเสาปูนสำเร็จที่ขายตามท้องตลาดแทน เพราะเห็นว่ามีความสะดวกไม่ต้องมีการดูแลพิเศษเหมือนเช่นเสาไม้ในอดีต จึงเป็นประเด็นที่ควรศึกษาต่อไปว่า ผู้อยู่อาศัยมีความต้องการและมีแนวคิดอย่างไรในการปลูกเรือน หรือปรับเปลี่ยนเรือนให้มีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตและบริบทแวดล้อมของตนเองอย่างไรในปัจจุบัน ซึ่งอาจจะนำไปสู่การศึกษารูปแบบเรือนไทยที่เหมาะสมกับสภาพเศรษฐกิจและสังคม ถึงแม้ว่าจะไม่ได้ใช้วัสดุเป็นไม้ทั้งหมดอย่างเช่นในอดีต

บรรณานุกรม

- Agnew, John; & Livingstone, D. (2011). **Chapter 23: Space and Place**. Retrieved September 17, 2017, from http://www.lcis.com.tw/paper_store/paper_store/416-201511517295033.pdf
- Bachelard, Gaston. (1964). **The Poetics of Space**. New York: Orion Press.
- Barker, Chris. (2000). **Cultural studies: theory and practice**. London: SAGE.
- Berger, Peter L; & Luckmann, Thomas. **The Social Construction of Reality: A treatise in the sociology of knowledge**. New York: Penguin Random House.
- Bhabha, Homi K. (1994). **The Location of Culture**. London: Routledge.
- Carr, David; & Chan-Fai, Cheung. (2004). **Space, Time, and Culture**. Netherlands: Kluwer Academic Publishers.
- Craib, Ian. (1998). **Experiencing Identity**. London: SAGE.
- Crang, Mike; & Nigel, Trift. (2000). **Thinking Space**. London: Routledge.
- Edensor, Tim. (2002). **National Identity, Popular Culture and Everyday life**. United Kingdom: Oxford International Publishers.
- Friedman, Jonathan. (1994). **Cultural Identity and Global Process**. London: SAGE.
- Harvey, Cox. (1968). **The Restoration of a Sense of Place**. Toronto: Ekistics25.
- Hashem, Hashemnezhad; et al. (2013). "Comparison the Concepts of Sense of Place and Attachment to Place in Architectural Studies". *Australian Journal of Basic and Applied Sciences*. 7(1): 219-227.
- Held, David; et al. (1999). **Global Transformations: Politics, Economics, and Culture**. Retrieved October 11, 2017, from <http://www.geog.mcgill.ca/documents/Held%20et%20al%201999.PDF>
- Hillier, Jean & Rooksby, Emma. (2005) **Habitus: A Sense of Place**. England: Ashgate.
- Holl, Steven. (2000). **Parallax**. Berlin: Birkhauser.
- Hubbard, Phil; et al. (2004) **Key Thinkers on Space and Place**. London: SAGE.
- Inglis, David. (2012) **An Invitation to Social Theory**. England: Polity Press.
- Johnson, Pual-Alan. (1994). **The Theory of Architecture: Concepts Themes & Practices**.

- New York: Van Nostrand Reinhold.
- Kidd, Warren. (2002). **Culture and Identity**. Great Britain: Antony Rowe.
- Lefebvre, Henri. (2003). **The Production of Space**. Oxford: Blackwell.
- Lucas, Ray. (2016). **Research Methods for Architecture**. United Kingdom: Laurence King.
- Najafi, Mina; & Kamal, Mustafa. (2011). "The Concept of Place and Sense of Place in Architectural Studies". *International Journal of Human and Social Sciences*. 6(3): 187-193.
- Norberg-Schulz, Christian. (1980). **Genius Loci: Towards a Phenomenology of Architecture**. London: Academy Editions.
- Oliver, Paul. (2006). **Built to meet Needs: Cultural Issues in Vernacular Architecture**. Routledge.
- Oliver, Paul. (2003). **Dwellings**. London: Phaidon Press.
- Oliver, Paul. (1997). **Encyclopedia of Vernacular Architecture of the World**. Cambridge University Press.
- Relph, Edward. (1976). **Place and Placelessness**. London: Pion.
- Rudofsky, Bernard. (1964). **Architecture without Architects: A Short Introduction to Non-Pedigreed Architecture**. Albuquerque: University of New Mexico Press.
- Rapoport, Amos. (1969). **House form and culture**. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall.
- Rapoport, Amos. (1982). **The Meaning of the Built Environment: A Nonverbal Communication Approach**. Beverly Hills: Sage Publications.
- Seamon, David; & Sowers, Jacob. (2008). "Place and Placelessness, Edward Relph". *Human Geography*. London: SAGE.
- Steiner, Linda; & Christians, Clifford. (2009). **Key Concepts in Critical Cultural Studies**. United States of America: University of Illinois.
- Tuan, Yi-Fu. (2001). **Space and Place: The Perspective of Experience**. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Waterson, Roxana. (1991). **The Living House An anthropology of Architecture in South-**

East Asia. Oxford New York: Oxford University Press.

Weedon, Chris. (2004). *Identity and Culture*. Great Britain: MPG Book.

Woodward, Kath. (2002). *Understanding Identity*. London: Arnold.

กรมส่งเสริมวัฒนธรรม. (2555). **มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ**. กรุงเทพฯ: กรมส่งเสริมวัฒนธรรม.

กรมส่งเสริมวัฒนธรรม. (2559). **พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมและอนุสัญญาว่า ด้วยการสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ค.ศ. 2003**. กรุงเทพฯ: องค์การส่งเสริมวัฒนธรรม.

กรมส่งเสริมวัฒนธรรม. (2559). **ภาษา**. กรุงเทพฯ: องค์การส่งเสริมวัฒนธรรม.

กาญจนา แก้วเทพ; และคนอื่นๆ. (2555). **สื่อเก่า-สื่อใหม่: สัญญา อัตลักษณ์ อุดมการณ์**. กรุงเทพฯ: ภาพพิมพ์.

กิจชัย จิตขจรวานิช. (2547). **สภาวะสบายและการปรับตัวเพื่ออยู่สบายของคนในท้องถิ่น**. กรุงเทพฯ: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.

เกียรติประวัติ ฐนรัฐลือสกล. (2555). **ประวัติศาสตร์ไทย 77 จังหวัด**. กรุงเทพฯ: ไทยควอลิตี้บุ๊กส์.

เกรียงไกร เกิดศิริ. (2553). **วรรณคดีอุษาคเนย์**. กรุงเทพฯ: อุษาคเนย์.

จตุพล อังสุขเวช. (2555). **เข้านอก...ออกใน...เรือนไท-ลาว : การปรับตัวของการใช้พื้นที่ว่างภายในเรือนพื้นถิ่นไท-ลาว**. กรุงเทพฯ: บี.บี. ภาพพิมพ์และบรรณารักษ์.

จันทน์ เจริญศรี. (2544). **โพสต์โมเดิร์น & สังคมวิทยา**. กรุงเทพฯ: วิชาษา.

จันทน์ เจริญศรี; และคนอื่นๆ. (2559). **ศาสตร์ อศาสตร์**. กรุงเทพฯ: ภาพพิมพ์.

จารุวรรณ ขำเพชร; และคนอื่นๆ. (2549). **ทุนวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์**. กรุงเทพฯ: ศูนย์นวัตกรรมการเรียนรู้ตลอดชีวิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

จารุวรรณ ธรรมวัตร. (2538). **วิเคราะห์ภูมิปัญญาอีสาน**. มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

จุฑาพวรรณ์ (จามจุรี) ผดุงชีวิต. (2550). **วัฒนธรรมการสื่อสาร และอัตลักษณ์**. กรุงเทพฯ: แอ็คทีฟ พรีนซ์.

จ่านอง อดิวัฒนสิทธิ์. (2543). **สังคมวิทยา**. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

จำรูญ พัฒนพร. (2521). **ประวัติเมืองอรัญ (ตอน1)**. ปราจีนบุรี: โรงพิมพ์ประเสริฐศิริ. ถ่าย

เอกสาร.

ณัฐพงศ์ จิตรนิรันดร์. (2550). **รหัสชุมชน (The Community Code) พื้นที่ อัตลักษณ์ ภาพแทนความจริงและหลังสมัยใหม่**. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพฯ: ศูนย์หนังสือ มหาวิทยาลัยทักษิณ.

ณรงค์ เส็งประชา. (2541). **มนุษย์กับสังคม**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.

ดาณูภา ไชยพรธรรม. (2560). **ประวัติศาสตร์และความเป็นมาของ ประเทศไทย 76+1 จังหวัด**. กรุงเทพฯ: ยูโรปาเพลส.

ต้นข้าว ปาณินท์. (2553). **คนและความคิดทางสถาปัตยกรรม**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ภาพพิมพ์.

ติก แสนบุญ. (2553, มิถุนายน-พฤศจิกายน). **อัตลักษณ์ในส่วนตกแต่งองค์ประกอบสถาปัตยกรรม ศาสนาจารย์พื้นถิ่นไทยอีสาน กับ สปป.ลาว. วารสารวิชาการ สิ่งแวดล้อมสรรค์สร้าง วิจัย (Built Environment Inquiry – BEI) คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น. 9(1): 45-60.**

ตรึงใจ บุรณะสมภพ. (2544). **โครงการรักษาเอกลักษณ์ของสถาปัตยกรรมท้องถิ่นและสิ่งแวดล้อม เพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยว**. นครปฐม: มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ธนศรี เสถียรนาม; และ นพดล ตั้งสกุล. (2559, มกราคม-มิถุนายน). **สถานภาพผลงานวิชาการ การศึกษาเรือนพื้นถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. วารสารวิชาการ คณะ สถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น. 15(1): 59-75.**

ธีรภาพ โลหิตกุล. (2538). **คนไทในอุษาคเนย์**. กรุงเทพฯ: ผู้จัดการ.

นพพันธ์ ตาปนานนท์. (2556). **นวนิธิ เมืองฐานน้ำ**. กรุงเทพฯ: สหายบล็อก.

นฤพนธ์ ดั่งวิเศษ. (2546). **ศัพท์และแนวคิดทฤษฎีทางมานุษยวิทยา เล่มที่1**. ม.ป.ท.: ม. ป.พ.. ถ่ายเอกสาร.

นิติ ภาวกรณ์. (2558). **ชาติและชาติพันธุ์**. กรุงเทพมหานคร: สยามปริทัศน์.

นิเทศ ดินณะกุล. (2546). **การเปลี่ยนแปลงสังคมและวัฒนธรรม**. กรุงเทพมหานคร: แอ็คทีฟ พรินท์.

บุญยงค์ เกศเทศ. (2557). **ถิ่นคนไท ดันดันค้นหาสายเลือดไท ความเป็นมา และวิถี วัฒนธรรม**. ขอนแก่น: คลังนาธรรมชาติ.

ปณิตา วงศ์มหาดเล็ก; และคนอื่นๆ. (2548). **วัสดุและการก่อสร้างเรือนพื้นถิ่นในการอยู่ยั่งยืน ของไทย**. ม.ป.ท.: สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ปทุมทิพย์ ม่านโคกสูง. (2550). **ประวัติศาสตร์กลุ่มชาติพันธุ์ชาวไทญ้อ**. สืบค้นเมื่อ 1 เมษายน

2560, จาก <http://www.baanmaha.com/community/threads/33053-ประวัติศาสตร์กลุ่มชาติพันธุ์ชาวไทญ้อ>

- ปรานอม ต้นสุขานันท์. (2559). **การอนุรักษ์ชุมชนเมือง**. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ผจญจิตต์ อธิคมนันท์. (2543). **การเปลี่ยนแปลงสังคมและวัฒนธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ไพท ภูธา. (2558). **ความเป็นมาคนอีสาน ในเหตุการณ์สำคัญของประวัติศาสตร์**. กรุงเทพฯ: แปลนพรีนติ้ง.
- พรรษา สิ้นสวัสดิ์. (2521). **ความสัมพันธ์ระหว่างกรุงเทพฯกับเมืองเวียงจันทน์ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. 2367-2370**. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต. กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร. ถ่ายเอกสาร.
- พิเชษฐ สายพันธ์; และ นฤพนธ์ ดั่งวงวิเศษ. (2545). **สัญลักษณ์ “ผี” ในความเชื่อและพิธีกรรมทางศาสนาของชาวผู้ไท : ศึกษาเปรียบเทียบกลุ่มผู้ไทในประเทศไทยและประเทศลาว (ปีที่2) การปรับเปลี่ยนโลกทัศน์ต่อชีวิตและความตายของชาวผู้ไทร่วมสมัย**. กรุงเทพฯ: สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- พีรเดช จักรพันธ์; และคนอื่นๆ. (2553). **ภูมิปัญญาชาวบ้าน..สู่งานสถาปัตยกรรมท้องถิ่น**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์พลัสเพลส.
- เมตตา วิวัฒนานุกูล. (2548). **การสื่อสารต่างวัฒนธรรม**. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ยศ สันตสมบัติ. (2544). **มนุษย์กับสังคม**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ยุกติ มุกดาวิจิตร. (2548). **อ่าน ‘วัฒนธรรมชุมชน’: วาทศิลป์และการเมืองของชาติพันธุ์-นิพนธ์แนววัฒนธรรมชุมชน**. กรุงเทพฯ: ฟ้ายั่ว.
- ยุกติ มุกดาวิจิตร; และคนอื่นๆ. (2555). **วิธีวิทยาสร้างอัตลักษณ์**. กรุงเทพฯ: ภาพพิมพ์.
- ยุติโอะ, ฮายาชิ. (2554). **พุทธศาสนาเชิงปฏิบัติของคนไทยอีสาน : ศาสนาในความเป็นภูมิภาค**. แปลโดย พินิจ ลาภานานนท์. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ระวีวรรณ โอฟารัตน์มณี. (2556). **รูปแบบบ้านเรือนของกลุ่มชาติพันธุ์ในอุษาคเนย์**. เชียงใหม่: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- รัตน์, แอนโทนี. (2548). **เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในยุคการค้า ค.ศ. 1450-1680 เล่ม 1 ดินแดนใต้ลม**. แปลโดย พงษ์ศรี เลขาวัฒน. เชียงใหม่: ซิลค์เวอร์ม.
- รัตน์, แอนโทนี. (2548). **เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในยุคการค้า ค.ศ. 1450-1680 เล่ม 2 การ**

- ขยายตัวและวิกฤติการณ์.** แปลโดย พงษ์ศรี เลขะวัฒนะ. เชียงใหม่: ซิลค์เวอร์ม. เรืองวุฒิ มิตรสุริยะ. (2557). **“อุษาคเนย์” ประวัติศาสตร์อาเซียนฉบับประชาชน.** กรุงเทพฯ: ยิปซี.
- โรว์, โคลิน; และ สลัทที้, โรเบิร์ต. (2559). **ความโปร่งใส (Transparency).** แปลโดย อาชัญญ์ บุญญานันท์. กรุงเทพฯ: ลายเส้น.
- วรวิทย์ ก้านจักร. (2558, มิถุนายน-กันยายน). **วิถีชีวิตของชาวไทญ้อในเขตตำบลคลองน้ำใส อำเภออรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว. วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชพฤกษ์.** 1(2): 70-80. ถ่ายเอกสาร.
- วันดี พินิจวรสิน. (2555). **สองสถาน...บ้าน-เรือนลาวเวียง.** กรุงเทพฯ: อุษาคเนย์.
- วิรุณ ตั้งเจริญ. (2547). **ใต้เงาศิลปวัฒนธรรม.** กรุงเทพฯ: อีแอนด์ไอคิว.
- วิรุณ ตั้งเจริญ. (2552). **วิสัยทัศน์ศิลปวัฒนธรรม.** กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- วิรุณ ตั้งเจริญ. (2557). **ศิลปะหลังสมัยใหม่.** กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- วิโรฒ ศรีสุโร. (2543). **ความหลากหลายของเรือนพื้นถิ่นไทย.** กรุงเทพฯ: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- วิโรฒ ศรีสุโร. (2543). **สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นนั้นสำคัญไฉนในความหลากหลายในเรือนพื้นถิ่นไทย.** กรุงเทพฯ: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- วิวัฒน์ เตมีย์พันธ์. (2532). **สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น: ฐานที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมกับการออกแบบปัจจุบัน และความหมายของที่อยู่อาศัยตามโลกทัศน์ล้านนาโบราณ.** กรุงเทพฯ: อักษรสัมพันธ์.
- วิวัฒน์ เตมีย์พันธ์. (2547). **มรดกความงามของสภาพแวดล้อมท้องถิ่นไทย.** กรุงเทพฯ: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง.
- วิวัฒน์ เตมีย์พันธ์. (2552). **แนวทางการศึกษาค้นคว้าสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น.** สืบค้นเมื่อ 15 กรกฎาคม 2560, จาก www.kmitl.ac.th
- วีระ อินพันทัง. (2555). **เรือนลาวโซ่ง : การกลายรูปในรอบสองศตวรรษ.** กรุงเทพฯ: อุษาคเนย์.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. (2552). **เรือนไทย บ้านไทย.** พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: ด้านสุทธาการพิมพ์.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. (2554). **พัฒนาการทางสังคม-วัฒนธรรมไทย.** กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.
- ศรีศักร วัลลิโภดม; และคนอื่นๆ. (2535). **เรือนพื้นถิ่นในภูมิภาคต่างๆ : รูปแบบและบทบาทในสังคม.** กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ศิริกมล สายสร้อย. (2540). **วิถีชาวไทญ้อในอำเภออรัญประเทศ**. สำนักงานคณะกรรมการ-
วัฒนธรรมแห่งชาติ. ถ่ายเอกสาร.

ศิริกมล สายสร้อย; และคนอื่นๆ. (2545). **ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นและกลุ่มชาติพันธุ์ในเขต
จังหวัดสระแก้ว**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

ศรีพิน ศิริวิศิษฐ์กุล. (2529). **ลักษณะภาษาย้อ (ญ้อ) ที่ตำบลคลองน้ำใส อำเภออรัญประเทศ
จังหวัดปราจีนบุรี**. กรุงเทพฯ: คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ศุภชัย สิงห์ยะบุศย์. (2553). **หลวงพระบางเมืองมรดกโลก ราชธานีแห่งความทรงจำและ
พื้นที่พิธีกรรมในกระแสโลกาภิวัตน์**. กรุงเทพฯ: สายธาร.

ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน). (2548). **ภูมิปัญญาไทย-ภูมิปัญญาเทศ**. กรุงเทพฯ:
ไอ.เอส.พรินติ้งเฮ้าส์.

สนิท สมัครการ. (2542). **การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมกับการพัฒนาการของสังคม**.
พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร. สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, โครงการส่งเสริม-
เอกสารวิชาการ.

สมคิด จิระทัตกุล. (2544). **ความหลากหลายของเรือนพื้นถิ่นไทย**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ:
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.

สร้อยดี อ่องสกุล; และ โยชัยิก มาชูฮารา. (2544). **การศึกษาประวัติศาสตร์และวรรณกรรมของ
กลุ่มชาติพันธุ์ไท**. กรุงเทพมหานคร: อัมรินทร์พรินติ้งเอนด์พับลิชชิง.

สันต์ สุวัจนราภินันท์. (2557). **ว่าด้วยทฤษฎีสถาปัตยกรรม: พื้นที่สาธารณะและพื้นที่ทาง
สังคม**. เชียงใหม่: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

เสรี พงศ์พิศ. (2536). **ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท**. กรุงเทพฯ:
อัมรินทร์พรินติ้งกรุ๊ป จำกัด.

สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2551). **ชื่อบ้านนามเมือง จังหวัดสระแก้ว ลุ่มน้ำบางปะกง สุดพรมแดน
ตะวันออก**. กรุงเทพฯ: เรือนแก้วการพิมพ์.

สุทัศน์ ตันสุวรรณ. (2536). **ประเพณีการตายของชาวไทญ้อ บ้านแซงบาดาล ตำบลแซง
บาดาล อำเภอสมเด็จ จังหวัดกาฬสินธุ์**. ปรินิพนธ์ปริญาศิลปศาสตร-
มหาบัณฑิต. กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.

สุพล ชัยพร. (ม.ป.ป). **ลาวโซ่ง-ไทยทรงดำ**. กรุงเทพฯ: ชัตเตอร์ ลาร์จ โฟร์เมท.

สุพัตรา สุภาพ. (2549). **สังคมและวัฒนธรรม**. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุภาวดี เชื้อพราหมณ์; และ อรศิริ ปาณินท์. (2556, มกราคม-เมษายน). "การอ่าน" ความ

เปลี่ยนแปลงและหลากหลายของชุมชนและสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น. **วารสารสังคมลุ่มแม่น้ำโขง**. 9(1): 131-154. ถ่ายเอกสาร.

สุรพล สุวรรณ. (2558, เมษายน-กันยายน). พลวัตทางสังคมและวัฒนธรรมภายใต้ความสัมพันธ์แบบบ้าน-วัด-โรงเรียน กรณี: ชุมชนสนามชัย อ.สทิงพระ จ.สงขลา.

สารอาศรมวัฒนธรรมวลัยลักษณ์. 15(2): 1-16. ถ่ายเอกสาร.

สุริชัย หวันแก้ว. (2558). **รหัสวัฒนธรรม**. เชียงใหม่: วนิตการพิมพ์.

สุวิไล เปรมศรีรัตน์; และคนอื่นๆ. (2544). **แผนที่ภาษาของชาติพันธุ์ต่างๆในประเทศไทย**. กรุงเทพฯ: การศาสนา.

สุรยุทธ์ จุลานนท์; และคนอื่นๆ. (2552). **สร้างสันติภาพ หนังสือชุด ส จี ปู ลิ**. กรุงเทพมหานคร: สันติศิริการพิมพ์.

เสนอ นิลเดช. (2541). **เรือนเครื่องผูก**. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.

เสาวนิตย์ จุลวงศ์. (2561). **วรรณคดีศึกษา: จากพื้นผิว ถึงโครงสร้าง สู่อุดมการณ์**. นนทบุรี: ภาพพิมพ์.

สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล. (2536). **การใช้ประโยชน์จาก โครงการวิจัยเพื่อจัดทำแผนที่แสดงภาษาของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆในประเทศไทย**. กรุงเทพฯ: กระทรวงวัฒนธรรม.

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. (2546). **ชาติพันธุ์และมายาคติ**. กรุงเทพฯ: องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์.

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. (2552). **มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม**. กรุงเทพฯ: กระทรวงวัฒนธรรม.

หอสมุดแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ นครพนม. (2560).

ตำนานชาวย้อ และเผ่าต่างๆในนครพนม. สืบค้นเมื่อ 22 ตุลาคม 2560,

จาก <http://www.finearts.go.th/nakhonpanomlibrary/parameters/km/item/ตำนานชาวย้อและเผ่าต่างๆ-ในนครพนม>

อรรถ นันทจักร. (2546). **ลาวพวน ผู้ไท ลาวโซ่ง ใน ชาติพันธุ์และมายาคติ**. กรุงเทพฯ: องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุ (ร.ส.พ.).

อดิสร ศรีเสาวนันธ์; และ วีระ อินพันทัง. (2559, มกราคม-มิถุนายน). แนวความคิดเรื่องสถานที่และปรากฏการณ์วิทยากับการศึกษางานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น. **วารสารวิชาการคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น**. 15(1): 1-20. ถ่ายเอกสาร.

- อธิป จิตตฤกษ์. (2558). **สืบสัญญาศาสตร์**. กรุงเทพฯ: มิชชั่น อินเตอร์ พรินท์.
- อนุวิทย์ เจริญศุภกุล. (2541, มกราคม). อุปายไปสู่การสร้างสรรค์งานสถาปัตยกรรมไทยร่วมสมัย
จากรากวัฒนธรรมท้องถิ่น. **วารสารอาษา**. 66-71. ถ่ายเอกสาร.
- อภิญา เพ็ญฟู. (2546). **อัตลักษณ์ (identity)**. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.
- อมรา พงศาวิทย์. (2549). **ความหลากหลายทางวัฒนธรรม (กระบวนทัศน์และบทบาทใน
ประชาสังคม)**. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อรศิริ ปาณินท์. (2540). **การศึกษาหมู่บ้าน บ้าน และเทคโนโลยีการก่อสร้างของหมู่บ้านจีน-
ฮ่อ จังหวัดแม่ฮ่องสอน**. นครปฐม: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- อรศิริ ปาณินท์. (2546). **ภูมิปัญญาชาวบ้านในเรือนพื้นถิ่นไทพวนในประเทศไทย: การ
นำไปสู่สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นใหม่บนฐานของภูมิปัญญาและเทคโนโลยีท้องถิ่น**.
กรุงเทพฯ: เจ. พริน.
- อรศิริ ปาณินท์. (2551). **เรือนพื้นถิ่นไทย-ไท**. กรุงเทพฯ: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- อรศิริ ปาณินท์. (2553). **ปัญญาสร้างสรรค์ในสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น**. กรุงเทพฯ: อุษาคเนย์.
- อรศิริ ปาณินท์. (2554). **เก็บตกจากงานภาคสนามไท-ลาว**. กรุงเทพฯ: พลัสเพลส.
- อรศิริ ปาณินท์. (2560). **ถิ่นฐานและสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นผู้พูดภาษาตระกูลไท**. กรุงเทพฯ:
อี.ที.พับลิชชิง.
- อรศิริ ปาณินท์; และคนอื่นๆ. (2547). **ภูมิปัญญาท้องถิ่นในระบบนิเวศวิทยาวัฒนธรรมการอยู่
อาศัยที่ยั่งยืนของคนไทย**. นครปฐม: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2555). **จินตนาการทางมานุษยวิทยาแล้วย้อนมองสังคมไทย**. เชียงใหม่:
สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- อิโคโมสไทย. (2550). **การอนุรักษ์และพัฒนา มรดกวัฒนธรรมท้องถิ่นอย่างยั่งยืนในแนวทาง
บูรณาการข้ามศาสตร์**. กรุงเทพฯ: อัมรินทร์พรินต์ติ้งแอนด์พับลิชชิง.
- อิสรัย บุรณะอรจนัน และ เกรียงไกร เกิดศิริ. (2559, พฤษภาคม-สิงหาคม). **สถาปัตยกรรมพื้น-
ถิ่นกลุ่มชาติพันธุ์ที่พูดภาษาตระกูลออสโตรเอเชียติกในประเทศไทย : จำแนกตามทฤษฎี
และหลักการในสารานุกรมสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นโลก**. **วารสารสังคมแม่โขง**.
12(2):224-226. ถ่ายเอกสาร.
- เอกวิทย์ ณ ถลาง. (2544). **ภาพรวมภูมิปัญญาไทย**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: อัมรินทร์พรินต์ติ้ง
แอนด์พับลิชชิง.

เอกวิทย์ ณ ถลาง. (2544). **ภูมิปัญญาอีสาน**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: อัมรินทร์พรินต์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

การเสนอขอรับการพิจารณาด้านจริยธรรม
ของโครงการวิจัยที่ทำในมนุษย์ และ แบบสัมภาษณ์

MF4Version1:15/7/2556

ใบรับรองจริยธรรมการวิจัยของข้อเสนอการวิจัย
เอกสารข้อมูลคำอธิบายสำหรับผู้เข้าร่วมการวิจัยและไบนินยอม

หมายเลขข้อเสนอการวิจัย SWUEC- 331/61E

ข้อเสนอการวิจัยนี้และเอกสารประกอบของข้อเสนอการวิจัยตามรายการแสดงด้านล่าง ได้รับการพิจารณาจาก คณะกรรมการสำหรับพิจารณาโครงการวิจัยที่ทำในมนุษย์ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒแล้ว คณะกรรมการฯ มีความเห็นว่าข้อเสนอการวิจัยนี้จะดำเนินการมีความสอดคล้องกับหลักจริยธรรมสากล ตลอดจนกฎหมาย ข้อบังคับและ ข้อกำหนดภายในประเทศ จึงเห็นสมควรให้ดำเนินการวิจัยตามข้อเสนอการวิจัยนี้ได้

ชื่อโครงการวิจัยเรื่อง: พื้นที่ทางวัฒนธรรมในเอือนไทย: กรณีศึกษาตำบลคลองน้ำใส อำเภออรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว

ชื่อผู้วิจัยหลัก: นายอัศวิน ไรจน์สง่า

สังกัด: คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

เอกสารที่รับรอง:

1. แบบเสนอโครงการวิจัย
2. โครงร่างการวิจัย
3. เอกสารชี้แจงผู้เข้าร่วมการวิจัย
4. หนังสือให้ความยินยอมเข้าร่วมโครงการวิจัย

เอกสารที่พิจารณาทบทวน

1. แบบเสนอโครงการวิจัย	ฉบับที่ 2 วัน/เดือน/ปี 3 ต.ค. 2561
2. โครงร่างการวิจัย	ฉบับที่ 2 วัน/เดือน/ปี 3 ต.ค. 2561
3. เอกสารชี้แจงผู้เข้าร่วมการวิจัย	ฉบับที่ 2 วัน/เดือน/ปี 3 ต.ค. 2561
4. หนังสือให้ความยินยอมเข้าร่วมโครงการวิจัย	ฉบับที่ 2 วัน/เดือน/ปี 3 ต.ค. 2561

(ลงชื่อ).....

(นายปิยชาติ บุญเพ็ญ)

กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการคณะกรรมการจริยธรรมสำหรับพิจารณาโครงการวิจัยที่ทำในมนุษย์

(ลงชื่อ).....

(แพทย์หญิงสุรพร ภัทรสุวรรณ)

ประธานคณะกรรมการจริยธรรมสำหรับพิจารณาโครงการวิจัยที่ทำในมนุษย์

หมายเลขรับรอง : SWUEC/E-331/2561

วันที่ให้การรับรอง : 3/10/2561

วันหมดอายุใบรับรอง : 3/10/2562

ที่ ศธ 6922(6)/ ๕๓ ๗

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
สุขุมวิท 23 กรุงเทพฯ 10110

16 ต.ค. 2561

เรื่อง ขอแจ้งผลการพิจารณาโครงการวิจัยเลขที่ SWUEC 331/61

เรียน นายอัศวิน โรจน์สง่า

สิ่งที่ส่งมาด้วย 1. ใบรับรองโครงการวิจัย SWUEC/E-331/2561

ตามที่ท่านได้ส่งโครงการวิจัยเรื่อง พื้นที่ทางวัฒนธรรมในเชียงใหม่: กรณีศึกษาตำบลคลองน้ำใส อำเภอ
อรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว โครงการวิจัยเลขที่ SWUEC 331/61 เพื่อรับการพิจารณาจากคณะกรรมการจริยธรรมสำหรับ
พิจารณาโครงการวิจัยที่ทำในมนุษย์ นั้น

คณะกรรมการจริยธรรมสำหรับพิจารณาโครงการวิจัยที่ทำในมนุษย์ ได้พิจารณาโครงการวิจัยดังกล่าว บัดนี้
คณะกรรมการฯ ให้การรับรองโครงการวิจัยดังกล่าวแล้วเมื่อวันที่ 3 ตุลาคม 2561 รายละเอียดดังนี้

Certificate Number SWUEC/E-331/2561

Date of Approval 3 ตุลาคม 2561 (อายุใบรับรองโครงการวิจัย 12 เดือน)

Date of Expiration 3 ตุลาคม 2562

Continuing Review ทุก 12 เดือน (ครบกำหนดส่งรายงานครั้งแรก วันที่ 3 ตุลาคม 2562)

ในการนี้ คณะกรรมการจริยธรรมสำหรับพิจารณาโครงการวิจัยที่ทำในมนุษย์ ใคร่ขอความกรุณาให้ผู้วิจัย
ส่งรายงานความก้าวหน้าของการวิจัยและต่ออายุการรับรองก่อนกำหนดวันหมดอายุ 30 วัน เพื่อให้เป็นไปตามวิธีดำเนินการ
มาตรฐาน (SOPs version 2.0) ของคณะกรรมการฯ ทั้งนี้รายละเอียดของเอกสารที่ให้การรับรองตามที่ปรากฏใน Certificate
of Approval (Certificate Number SWUEC/E-331/2561) ที่แนบมาพร้อมนี้

จึงเรียนมาเพื่อโปรดทราบและดำเนินการต่อไป

ขอแสดงความนับถือ

(แพทย์หญิงสุวิพร ภัทรสุวรรณ)

ประธานคณะกรรมการจริยธรรมสำหรับพิจารณาโครงการวิจัยที่ทำในมนุษย์

สถาบันยุทธศาสตร์ทางปัญญาและวิจัย

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

โทรศัพท์ 0-2649-5000 ต่อ 11019 และ 11093

โทรสาร 0-2259-1822

แบบประเมินผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือวิจัย

เรื่อง พื้นที่ทางวัฒนธรรมในเขื่อนไท่ญ้อ: กรณีศึกษาตำบลคลองน้ำใส อำเภออรัญประเทศ

จังหวัดสระแก้ว

คำชี้แจง แบบประเมินเครื่องมือการวิจัยเรื่องพื้นที่ทางวัฒนธรรมในเขื่อนไท่ญ้อ:

กรณีศึกษาตำบลคลองน้ำใส อำเภออรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว

เพื่อประเมินความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญที่มีต่อข้อคำถาม มีความเหมาะสมในการนำไปใช้เป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัย

โปรดใส่เครื่องหมาย (✓) ลงในช่องความคิดเห็นของท่านว่าข้อความมีความสอดคล้อง หรือถูกต้องเพียงใด พร้อมเขียนข้อเสนอแนะที่เป็นประโยชน์ใน การนำไปพิจารณาปรับปรุงต่อไป

ข้อคำถามในแบบสอบถาม	ความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญ		
	เหมาะสม	ไม่เหมาะสม	ข้อเสนอแนะเพิ่มเติม
ส่วนที่ 1: ข้อมูลผู้ให้สัมภาษณ์			
1.1 ขอทราบ ชื่อ นามสกุล (รหัส) อายุ เพศ อาชีพ			
1.2 ขอทราบภูมิลำเนาเดิมก่อนมาตั้งเขื่อนในพื้นที่ปัจจุบัน (รหัส)			
ส่วนที่ 2: ข้อมูลเกี่ยวกับเขื่อนของผู้ถูกสัมภาษณ์			
2.1 เขื่อนของท่านปลูกขึ้นมาใหม่หรือรื้อมาปลูก ในกรณีถ้ารื้อมาปลูกหรือมาจากไหน และเขื่อนของท่านมีอายุประมาณกี่ปี ปลูกเมื่อไหร่ ทำไมถึงย้ายมาปลูกในปัจจุบัน และมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบเขื่อนเดิมอย่างไร			
2.2 ใครเป็นผู้ปลูกเขื่อนนี้ ท่านปลูกเองหรือว่าจ้างในการปลูกเขื่อน			
2.3 เขื่อนของท่านประกอบไปด้วยส่วนต่างๆอะไรบ้าง มีการเรียกพื้นที่แต่ละส่วนว่าอย่างไร			
2.4 บริเวณรอบๆเขื่อนของท่าน ประกอบไปด้วยพื้นที่หรือสิ่งปลูกสร้างอื่นอะไรอีกบ้าง และเรียกพื้นที่แต่ละส่วนว่าอย่างไร			

2.5 เอื้อนของท่านมีทางขึ้นเอื้อนกี่ด้าน อยู่ตรงไหนของเอื้อน และมีการเปลี่ยนทางขึ้นเอื้อนบ้างหรือไม่ อย่างไร			
2.6 ท่านใช้วัสดุอะไรในการปลูกเอื้อน และหาวัสดุมาจากไหน อย่างไร			
2.7 ตั้งแต่ท่านปลูกเอื้อนมา มีการรื้อ ต่อเติม หรือเปลี่ยนแปลงอะไรบ้าง			
ส่วนที่ 3: การใช้พื้นที่ทางวัฒนธรรมภายในเอื้อนในอดีตก่อนย้ายมาตั้งถิ่นฐานในปัจจุบัน และการใช้พื้นที่ทางวัฒนธรรมภายในเอื้อนในปัจจุบัน			
3.1 ท่านและคนในเอื้อน ทำกับข้าว กินข้าว นั่งเล่น รับแขก นอน เข้าห้องน้ำ อาบน้ำ ทำงานบ้าน เตรียมอุปกรณ์ทำนา ทำสวน ทำไร่ ในบริเวณพื้นที่ใดในเอื้อนบ้าง และการใช้พื้นที่ในเอื้อนในปัจจุบันมีความแตกต่างจากการใช้พื้นที่ในเอื้อนในอดีตหรือไม่ อย่างไร			
3.2 ในเอื้อนของท่านเคยประกอบพิธีแต่งงานหรือไม่ มีขนบธรรมเนียมอย่างไร และประกอบพิธีบริเวณใดของเอื้อน			
3.3 ในเอื้อนของท่าน ท่าน หรือภรรยาเคยคลอดลูกและอยู่ไฟหรือไม่ ใช้บริเวณใดของเอื้อน และมีคติความเชื่อเรื่องการคลอดลูกจากผู้เฒ่าผู้แก่หรือไม่ อย่างไร			
3.4 เอื้อนของท่านเคยมีพิธีงานบวชหรือไม่ และประกอบพิธีบริเวณใดของเอื้อน			
3.5 เอื้อนของท่านเคยจัดงานศพหรือไม่ ใช้บริเวณใดของเอื้อนประกอบพิธี มีความเชื่อการวางโลงศพอย่างไร และมีคติความเชื่อในเรื่องของคนในเอื้อนตายหรือไม่ อย่างไร			
3.6 นอกจากพิธีข้างต้น เอื้อนของท่านเคยใช้ประกอบพิธีกรรมอื่นอีกไหม คือพิธีกรรมอะไร และประกอบพิธีกรรมบริเวณใดของเอื้อน			
ส่วนที่ 4: คติความเชื่อเกี่ยวกับการใช้พื้นที่ทางวัฒนธรรมในเอื้อนในอดีตก่อนย้ายมาตั้งถิ่นฐานในปัจจุบัน และคติความเชื่อเกี่ยวกับการใช้พื้นที่ทางวัฒนธรรมในเอื้อนในปัจจุบัน			

4.1 ท่านและคนในครอบครัว มีความเชื่อเกี่ยวกับข้อห้าม ที่ผู้เฒ่าผู้แก่เคยห้ามไว้หรือไม่ เช่นการห้ามเพศหญิงเข้าไปใช้ใน บางพื้นที่ในเขื่อน การห้ามผู้อาวโส้นน้อยกว่านั่งในพื้นที่ที่สูงกว่า หรือไม่ อย่างไร			
4.2 ท่านและคนในครอบครัวมีความเชื่อเกี่ยวกับการใช้ พื้นที่ภายในเขื่อนโดยแบ่งตามอายุ ความอาวุโส ความเป็นผู้เฒ่า ผู้แก่ ความเป็นเด็ก ชายหญิง หรือพื้นที่เฉพาะสำหรับคนใน ครอบครัวห้ามคนนอกเข้ามาหรือไม่ อย่างไร			
4.3 ท่านนับถือศาสนาอะไรและมีการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ อื่นนอกเหนือจากศาสนาหลักที่นับถือหรือไม่ มีการตั้งหิ้งรูป เคารพบูชาไว้ส่วนไหนของเขื่อน และมีทิศทางตามความเชื่อใน การตั้งหิ้งรูปเคารพหรือไม่ อย่างไร			
4.4 ท่านและคนในครอบครัว ห้ามห้วนอน ตื่นนอน หรือ ความเชื่อเรื่องทิศทางอื่นๆหรือไม่ อย่างไร			
ส่วนที่ 5: ในความคิดเห็นของคนในหมู่บ้าน “อะไรคือความ เป็นไทยแท้ ตาบลคลองน้ำใส”			
5.1 ท่านคิดว่าในปัจจุบันอะไรคือความเป็นไทยแท้ ตาบลคลองน้ำใส (ขอตัวอย่างสัก 3 อย่าง)			
5.2 ท่านคิดว่าในอดีตก่อนย้ายมาตั้งถิ่นฐานในปัจจุบัน มีอะไรหรือสิ่งใดที่แสดงความเป็นไทยแท้ คลองน้ำใส แต่ปัจจุบัน ได้เลือนหายไปแล้ว			

ข้อเสนอแนะอื่น ๆ

.....

ขอแสดงความขอบคุณอย่างยิ่ง

(นายอัศวิน โรจน์สง่า)

หัวหน้าโครงการวิจัย

ลงชื่อ.....

(.....)

ผู้ทรงคุณวุฒิ

เครื่องมือที่ใช้สำหรับโครงการวิจัย

เรื่อง พื้นที่ทางวัฒนธรรมในเขื่อนไทยอู๋: กรณีศึกษาตำบลคลองน้ำใส อำเภออรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว

หัวหน้าโครงการวิจัย: นายอัศวิน โรจน์สง่า

อาจารย์ที่ปรึกษา: ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.กิตติกรรณ์ นพอุดมพันธุ์

อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม: รองศาสตราจารย์ ดร.วารุณี หวัง

วัตถุประสงค์: เพื่อศึกษาอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมการใช้พื้นที่ พลวัตในเขื่อนไทยอู๋ และการพัฒนาของการสืบทอดอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม ที่สัมพันธ์กับรูปแบบการใช้พื้นที่ในเขื่อนไทยอู๋ ตำบลคลองน้ำใส อำเภออรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ใช้ระเบียบการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เป็นหลัก ผู้วิจัยได้สร้างเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ซึ่งดำเนินการวิจัยดังนี้

1.การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) เป็นวิธีรวบรวมข้อมูลที่สำคัญวิธีการหนึ่ง โดยได้กำหนดกลุ่มคนที่เป็นคนไทยอู๋ในพื้นที่โดยกำเนิดที่จะทำการศึกษาและสัมภาษณ์เจาะลึก โดยมีวิธีการถ่ายทอดในการเล่าเรื่องราวของตนเอง และวิถีการใช้ชีวิตผ่านการใช้พื้นที่ของตัวเขื่อน โดยมีการเตรียมแบบสัมภาษณ์เป็นแบบสัมภาษณ์ที่แบ่งคำถามออกเป็น 4 ส่วนหลัก คือ

- 1.1 ข้อมูลเกี่ยวกับผู้ให้สัมภาษณ์ ได้แก่ ชื่อ สกุล อายุ สถานภาพ อาชีพ ภูมิลำเนาเดิม
- 1.2 ข้อมูลเกี่ยวกับเขื่อนพักอาศัยของผู้ให้สัมภาษณ์
 - 1.2.1 เขื่อนของผู้ให้สัมภาษณ์มีอายุประมาณกี่ปี สร้างเมื่อไหร่ และเดิมตั้งอยู่พื้นที่บริเวณไหน
 - 1.2.2 เขื่อนผู้ให้สัมภาษณ์ใครเป็นผู้สร้างเขื่อนนี้และสร้างอย่างไร
 - 1.2.3 พื้นที่ใช้สอยของเขื่อนผู้ให้สัมภาษณ์ประกอบไปด้วยอะไรบ้างมีการเรียกพื้นที่ใช้สอยแต่ละส่วนว่าอย่างไร
 - 1.2.4 ผังบริเวณของเขื่อนผู้ให้สัมภาษณ์ ประกอบไปด้วยองค์ประกอบอะไรบ้าง มีการเรียกพื้นที่แต่ละส่วนว่าอย่างไร
 - 1.2.5 บริเวณใดเป็นทางเข้าหลักและทางเข้ารองของเขื่อนผู้ให้สัมภาษณ์ ทั้งในอดีตและปัจจุบัน

1.2.6 เชื้อนผู้ให้สัมภาษณ์มีการเปลี่ยนแปลงวัสดุ โครงสร้าง และเทคนิควิธีในการสร้างอย่างไร

1.2.7 เชื้อนผู้ให้สัมภาษณ์มีการปรับเปลี่ยนพื้นที่ โดยการต่อเติม การเพิ่ม การลดพื้นที่ส่วนไหนบ้าง

1.3 รูปแบบการใช้พื้นที่ภายในเชื้อนทั้งในอดีต และปัจจุบัน

1.3.1 ในอดีตและปัจจุบันคนในครอบครัวของผู้ให้สัมภาษณ์ใช้พื้นที่ในชีวิตประจำวัน บริเวณสวนใดของเชื้อนสำหรับ การหุงหาอาหาร การรับประทานอาหาร การพักผ่อน การต้อนรับแขก การหลับนอน การขับถ่าย และการจัดเก็บวัสดุอุปกรณ์หรือซ่อมบำรุงเครื่องมือเครื่องไม้ในการประกอบอาชีพ รวมถึงกิจกรรมยามว่างหลังการประกอบอาชีพหลัก

โดยแยกพื้นที่ในการดำเนินชีวิตประจำวันตามองค์ประกอบหลัก 6 ส่วนของเชื้อนได้แก่

1 เชื้อนไฟ หมายถึง ครัว เป็นพื้นที่ในการดำเนินชีวิตประจำวันคือหุงหาอาหาร เก็บอาหาร ถนอมอาหารและเครื่องมือประกอบอาหาร

2 ส้วม หมายถึง ห้องนอนเป็นพื้นที่ในการดำเนินชีวิตประจำวันคือเป็นส่วนห้องนอนสำหรับผู้ของเชื้อนและลูกสาว

3 ระเบียบ หรือ ระเบียบโน หรือ โนเบียง เป็นพื้นที่อยู่ตามยาวตลอดตัวเชื้อนเป็นส่วนนั่งเล่นนั่งพักผ่อน ส่วนต้อนรับแขก เป็นพื้นที่ทำกิจกรรมต่างๆยามว่างจากงานประจำ เป็นพื้นที่สำหรับใช้นอนในกรณีที่มีสมาชิกเป็นผู้ชาย

4 เขีย หรือ ระเบียบนอก หรือ นอกบียง เป็นพื้นที่ตามแนวยาวตลอดตัวเชื้อนและมีหลังคาคลุมพื้นที่เป็นพื้นที่ที่สามารถปรับเปลี่ยนประโยชน์ใช้สอยตามความต้องการโดยมีประโยชน์ใช้สอยตามพื้นที่ที่ขยาย อาทิ เขียที่ขยายต่อออกไปจากระเบียบเพื่อขยายเพิ่มพื้นที่ของระเบียบเดิมในการดำเนินกิจกรรมมากขึ้น หรือต้องการพื้นที่สำหรับนอนเมื่อมีสมาชิกในครอบครัวเพิ่มขึ้น เป็นต้น

5 ชาน ตั้งอยู่ตำแหน่งด้านหลังของเชื้อน หรือติดเชื้อนไฟมีความสัมพันธ์กับตำแหน่งของเชื้อนไฟ เพราะเป็นพื้นที่เตรียมอาหาร ทำอาหาร ล้างชาม ชักผ้า อาบน้ำ พื้นที่ของชานจะมีการเชื่อมต่อเป็นทางผ่านจาก เขีย หรือ ระเบียบนอก ไปส่วนเชื้อนไฟ บางเชื้อนจะพบว่ามีการแยก และชานแตกแบ่งออกจากกันชัดเจน

6 ใต้ถุน เป็นพื้นที่สำหรับสัตว์เลี้ยง และเป็นพื้นที่ส่วนระบายของเสียจากครัวหรือชานเปียกเพื่อเป็นอาหารของสัตว์เลี้ยง เช่น เป็ด ไก่ ใต้ถุนเชื้อน

ในส่วนพื้นที่ขั้วภายในอดีตจะเป็นการออกไปขั้วตามท้องทุ่ง แต่ในปัจจุบันจะพบว่าการสร้างห้องน้ำเพิ่มขึ้นทั้งที่ต่อเติมยกใต้ถุนสูงเสมอตัวเหินโดยมากจะอยู่ใกล้เหินไฟหรือชานเปี้ยก หรือสร้างเป็นพื้นที่ห้องน้ำเล็กๆแยกออกจากตัวเหิน

1.3.2 ในอดีตและปัจจุบันคนในครอบครัวของผู้ให้สัมภาษณ์ใช้พื้นที่ในการดำเนินงานประเพณี กิจกรรมทางวัฒนธรรม พิธีกรรม บริเวณส่วนใดของเหิน อาทิ การบวช การแต่งงาน พิธีการคลอด การอยู่ไฟ งานศพ งานบุญบ้าน พิธีกรรมและความเชื่อต่างๆ

1.4 คติความเชื่อเกี่ยวกับการใช้พื้นที่ภายในเหินทั้งในอดีต และปัจจุบัน

1.4.1 ผู้ให้สัมภาษณ์และคนในครอบครัวมีคติความเชื่อเกี่ยวกับข้อห้าม ข้อบังคับ หรือการปฏิบัติตัวภายในเหินหรือไม่ อย่างไร

1.4.2 ผู้ให้สัมภาษณ์และครอบครัวมีคติความเชื่อในการแบ่งพื้นที่ตามลำดับอาวุโส และ/หรือพื้นที่ที่แบ่งแยกเฉพาะเพศชาย และเพศหญิง ภายในเหินหรือไม่ อย่างไร

1.4.3 ผู้ให้สัมภาษณ์และครอบครัวของท่านมีความเชื่อเรื่องการกำหนดทิศทางของพื้นที่ต่างๆภายในเหินอย่างไร อาทิ การกำหนดทิศทางหัวนอนของสมาชิกในครอบครัว เป็นต้น

1.4.4 ผู้ให้สัมภาษณ์และครอบครัวมีการประดิษฐ์สถานสิ่งศักดิ์สิทธิ์ อาทิ หิ้งพระพุทธรูป รูปเคารพ หิ้งผี ไว้บริเวณส่วนไหนของตัวเหิน

1.5 ทศนคติของคนในชุมชนว่าอะไรแสดงออกถึงความเป็นอัตลักษณ์ของชุมชนไทญ้อ ตำบลคลองน้ำใส อำเภออรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว

1.5.1 ปัจจุบันอัตลักษณ์หรือสัญลักษณ์อะไรที่แสดงออกถึงของความเป็นไทญ้อ

1.5.2 ในอดีตอัตลักษณ์หรือสัญลักษณ์อะไรที่แสดงออกถึงของความเป็นไทญ้อ และยังคงหลงเหลือมาปัจจุบันหรือไม่ อย่างไร

2.การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม (Participant observation) เป็นการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม ทำให้ผู้ที่ถูกสังเกตการณ์เกิดความไว้วางใจกับผู้วิจัย สามารถถ่ายทอดข้อมูลที่เป็นความจริงได้ใกล้เคียงมากที่สุด โดยเฉพาะการสังเกตการณ์ของการร่วมประเพณี พิธีกรรมที่สำคัญๆ เช่น ประเพณีการแต่งงาน ประเพณีงานบวช งานศพ พิธีกรรมการเลี้ยงผีเทวดา พิธีกรรมทำบุญศาลนักษัตรประจำปี ประเพณีสงกรานต์ไทญ้อรดน้ำดำหัวผู้สูงอายุ ประเพณีขึ้นเขาไทญ้อคลองน้ำใส ประเพณีทำบุญข้าวประดับดิน บุญข้าวสาก ประเพณีแห่ปราสาทผึ้ง เป็นต้น เป็นการรวบรวมข้อมูลที่ชัดเจนในมุมมองที่เห็นภาพชีวิตของผู้คนตามวันเวลา และสถานที่ที่เกิดขึ้นจริง

3.เครื่องบันทึกข้อมูล อาทิ กล้องถ่ายภาพ เครื่องบันทึกเสียง สมุดบันทึก เพื่อใช้สำหรับบันทึกข้อมูลให้มีความสมบูรณ์และจัดเก็บเป็นหลักฐาน

รูปแบบแนวคำถามการสัมภาษณ์

พื้นที่การศึกษา: เสิ่นไต้ถ้อย ตำบลคลองน้ำใส อำเภออรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว

รูปแบบแนวคำถามการสัมภาษณ์ผู้อาศัยในเสิ่นไต้ถ้อย ตำบลคลองน้ำใส อำเภออรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว เป็นการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-structure interview) สอบถามด้วยคำถามปลายเปิด มีแนวประเด็นที่จำเป็น ใช้เวลาสัมภาษณ์ประมาณ 30 นาทีต่อช่วงของส่วนที่ถูกสัมภาษณ์ เพื่อสร้างบรรยากาศการสนทนาแบบไม่เป็นทางการ และเปิดโอกาสให้ผู้ให้สัมภาษณ์สามารถสื่อสารพูดคุยกับผู้วิจัยได้อย่างอิสระ ซึ่งจะทำให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับเสิ่นไต้ถ้อยและการใช้พื้นที่ทางวัฒนธรรมในอดีตจนถึงปัจจุบัน ทั้งนี้ เนื่องจากการสำรวจเบื้องต้นพบว่า เสิ่นพักอาศัยบางเสิ่นถูกรื้อและมาประกอบใหม่ที่ยังคงรูปแบบดั้งเดิม และรูปแบบที่มีการปรับเปลี่ยนไป จึงมีความจำเป็นที่จะต้องสัมภาษณ์ผู้ที่เคยอยู่อาศัยหรือผู้ที่เกี่ยวข้องที่สามารถให้ข้อมูลการอยู่อาศัยและการใช้พื้นที่ทั้งในและนอกเสิ่นได้แบบสัมภาษณ์มีเนื้อหาหลัก 4 ส่วน ได้แก่

ส่วนที่ 1: ข้อมูลผู้ให้สัมภาษณ์

1.1 ขอทราบ ชื่อ นามสกุล อายุ เพศ ที่อยู่ปัจจุบัน และอาชีพ

ชื่อ สกุล (รหัสอาษาสมัคร)

.....

อายุเพศ

อาชีพ

1.2 ขอทราบภูมิลำเนาเดิมก่อนมาตั้งเสิ่นในพื้นที่ปัจจุบัน

.....

ส่วนที่ 2: ข้อมูลเกี่ยวกับเสิ่นของผู้ถูกสัมภาษณ์

2.1 เสิ่นของท่านปลูกขึ้นมาใหม่หรือรื้อมาปลูก ในกรณีถ้ารื้อมาปลูกหรือมาจากไหน และเสิ่นของท่านมีอายุประมาณกี่ปี ปลูกเมื่อไหร่ ทำไมถึงย้ายมาปลูกในที่ปัจจุบัน

2.2 ใครเป็นผู้ปลูกเสิ่นนี้ ท่านปลูกเองหรือว่าจ้างในการปลูกเสิ่น

2.3 เสิ่นของท่านประกอบไปด้วยส่วนต่างๆอะไรบ้าง มีการเรียกพื้นที่แต่ละส่วนว่าอย่างไร

2.4 บริเวณรอบๆเรือนของท่าน ประกอบไปด้วยพื้นที่ หรือสิ่งปลูกสร้างอื่นอะไรอีกบ้าง และเรียกพื้นที่แต่ละส่วนว่าอย่างไร

2.5 เรือนของท่านมีทางขึ้นเรือนกี่ด้าน อยู่ตรงไหนของเรือน และมีการเปลี่ยนทางขึ้นเรือนบ้างหรือไม่ อย่างไร

2.6 ท่านใช้วัสดุอะไรในการปลูกเรือน และหาวัสดุมาจากไหน อย่างไร

2.7 ตั้งแต่ท่านปลูกเรือนมา มีการรื้อ ต่อเติม หรือเปลี่ยนแปลงอะไรบ้าง

ส่วนที่ 3: การใช้พื้นที่ภายในเรือนในอดีต และปัจจุบัน

3.1 ท่านและคนในเรือน ทำกับข้าว กินข้าว นั่งเล่น รับแขก นอน เข้าห้องน้ำ อาบน้ำ ทำงานบ้าน เตรียมอุปกรณ์ทำนา ทำสวน ทำไร่ ในบริเวณใดบ้าง และในปัจจุบันมีความแตกต่างจากอดีตหรือไม่ อย่างไร

3.2 ในเรือนของท่านเคยประกอบพิธีแต่งงานหรือไม่ มีขนบธรรมเนียมอย่างไร และประกอบพิธีบริเวณใดของเรือน

3.3 ในเรือนของท่าน ท่าน หรือภรรยาเคยคลอดลูกและอยู่ไฟหรือไม่ ใช้บริเวณใดของเรือน และมีคติความเชื่อเรื่องการคลอดลูกจากผู้เฒ่าผู้แก่หรือไม่ อย่างไร

3.4 เรือนของท่านเคยมีพิธีงานบวชหรือไม่ และประกอบพิธีบริเวณใดของเรือน

3.5 เรือนของท่านเคยจัดงานศพหรือไม่ ใช้บริเวณใดของเรือนประกอบพิธี มีความเชื่อการวางโลงศพอย่างไร และมีคติความเชื่อในเรื่องของคนในเรือนตายหรือไม่ อย่างไร

3.6 นอกจากพิธีข้างต้น เรือนของท่านเคยใช้ประกอบพิธีกรรมอื่นอีกไหม คือพิธีกรรมอะไร และประกอบพิธีกรรมบริเวณใดของเรือน

ส่วนที่ 4: คติความเชื่อเกี่ยวกับการใช้พื้นที่ภายในเรือนในอดีต และปัจจุบัน

สอบถามเกี่ยวกับข้อห้าม ข้อบังคับ คติความเชื่อเกี่ยวกับการใช้พื้นที่ภายในเรือน

4.1 ท่านและคนในครอบครัว มีความเชื่อเกี่ยวกับข้อห้ามที่ผู้เฒ่าผู้แก่เคยห้ามไว้หรือไม่ อย่างไร

4.2 ท่านและคนในครอบครัวมีความเชื่อเกี่ยวกับการใช้พื้นที่ภายในเรือนโดยแบ่งตามอายุ ความอาวุโส ความเป็นผู้เฒ่าผู้แก่ ความเป็นเด็ก ชายหญิง หรือพื้นที่เฉพาะสำหรับคนในครอบครัวห้ามคนนอกเข้ามาหรือไม่ อย่างไร

4.3 ท่านนับถือศาสนาอะไรและมีการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่นนอกเหนือจากศาสนาหลักที่นับถือหรือไม่ มีการตั้งหิ้งรูปเคารพบูชาไว้ส่วนไหนของเฮือน และมีทิศทางตามความเชื่อในการตั้งหิ้งรูปเคารพหรือไม่ อย่างไร

4.4 ท่านและคนในครอบครัว เชื่อทิศทางในการนอนหรือความเชื่อเรื่องทิศทางอื่นๆหรือไม่ อย่างไร

ส่วนที่ 5: ความคิดเห็นของคนในหมู่บ้านว่าอะไรคือตัวแทนความเป็นไทญ้อ ตำบลคลองน้ำใส

5.1 ท่านคิดว่าในปัจจุบันอะไรเป็นตัวแทนหรือสิ่งที่แสดงความเป็นไทญ้อ คลองน้ำใส (ขอตัวอย่างสัก 3 อย่าง)

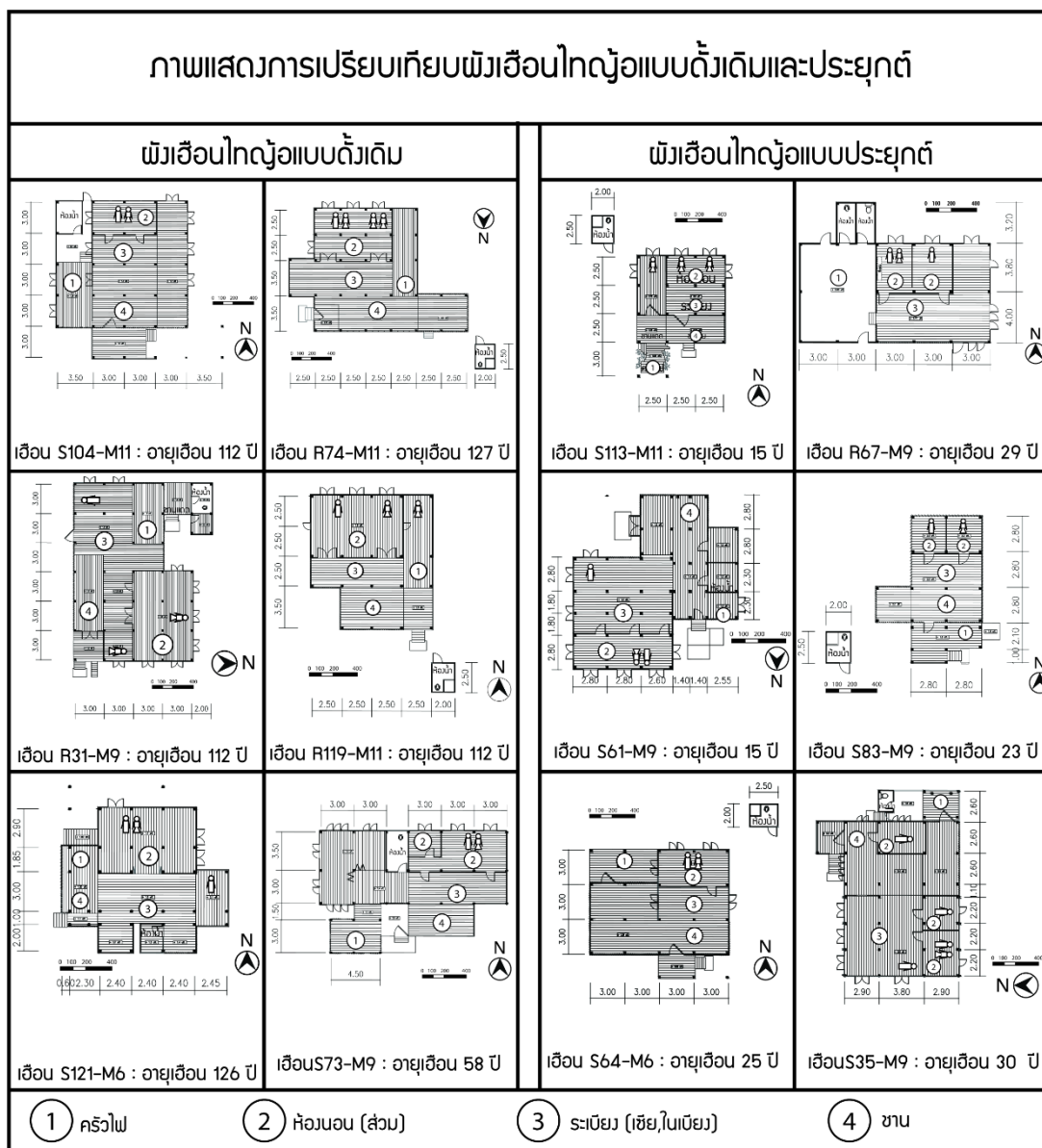
5.2 ท่านคิดว่าในอดีตมีอะไรที่เคยเป็นตัวแทนหรือสิ่งที่แสดงความเป็นไทญ้อ คลองน้ำใส แต่ปัจจุบันได้เลือนหายไปแล้ว

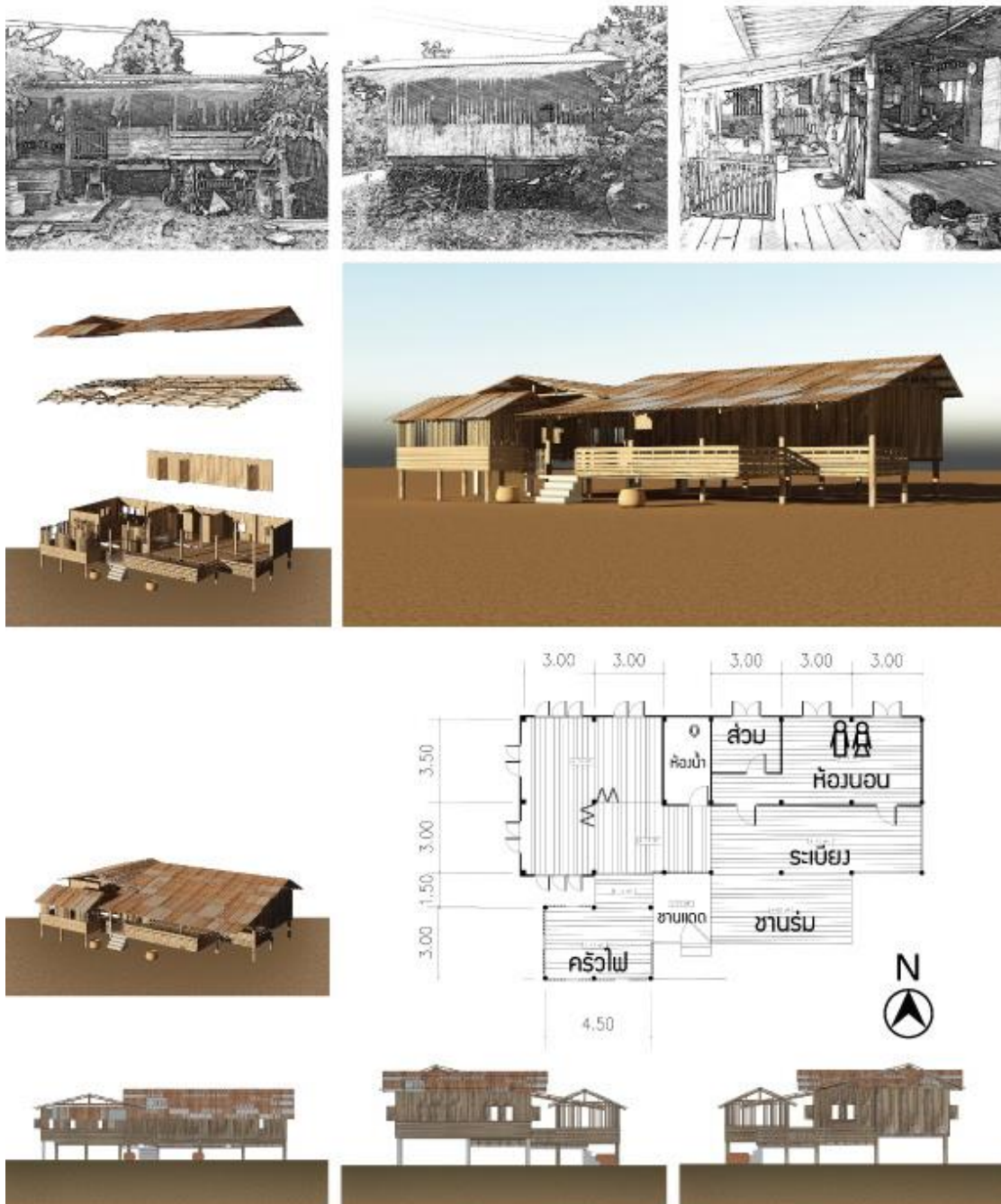
ภาคผนวก ข
รายละเอียดเงื่อนไขการศึกษา

ภาคผนวกที่ 2 : ตัวอย่างการเปรียบเทียบผังเรือนไถญ้อแบบดั้งเดิม
และแบบประยุกต์ ในพื้นที่กรณีศึกษา

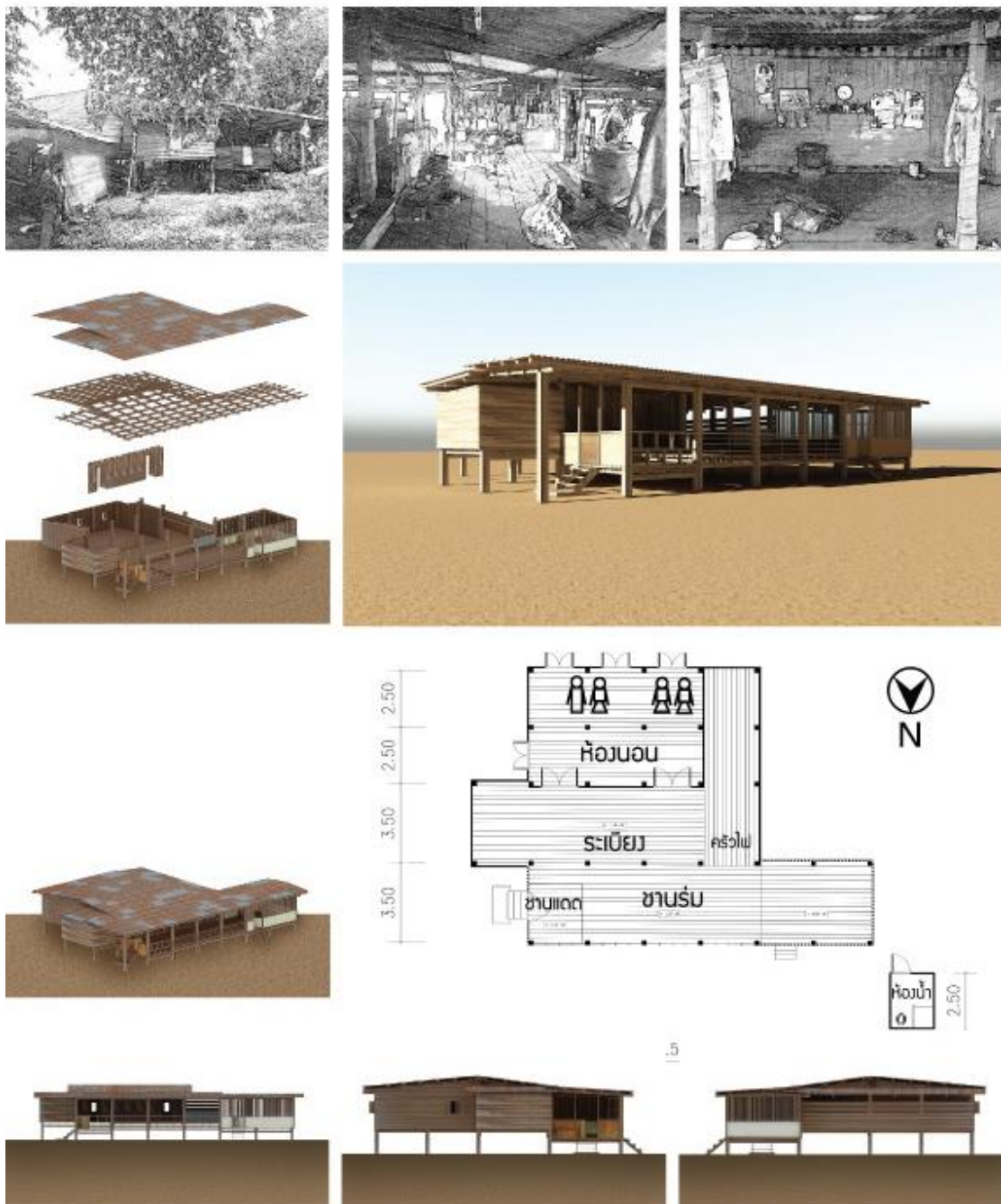
ภาพประกอบ ภาพแสดงตัวอย่างการเปรียบเทียบผังเรือนไถญ้อแบบดั้งเดิมและแบบประยุกต์

ภาคผนวกที่ 2 : ภาพและรายละเอียดเขียนแบบดั้งเดิม 73M9 ในพื้นที่
กรณีศึกษา

ภาพ เขียนกรณีศึกษา 73M9 บ้านคลองน้ำใส

ภาคผนวกที่ 2 : ภาพและรายละเอียดเขียนแบบดั้งเดิม 72M11 ในพื้นที่
กรณีศึกษา

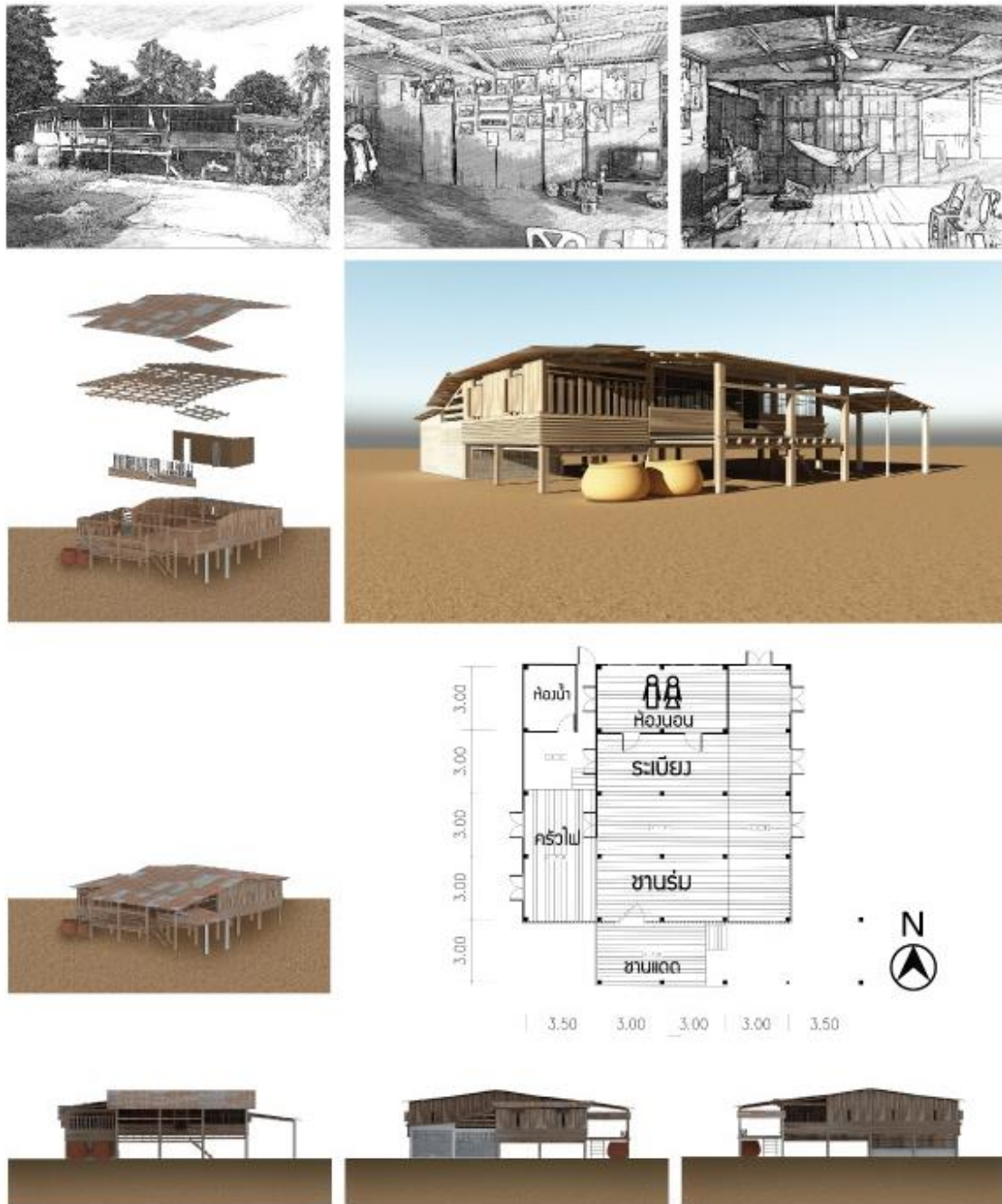
ภาพ เขียนกรณีศึกษา 72M11 บ้านคลองน้ำใส

ภาคผนวกที่ 2 : ภาพและรายละเอียดเขียนแบบดั้งเดิม 31M9 ในพื้นที่
กรณีศึกษา

ภาพ เขียนกรณีศึกษา 31M9 บ้านคลองน้ำใส

ภาคผนวกที่ 2 : ภาพและรายละเอียดเขียนแบบดั้งเดิม 104M11ในพื้นที่
กรณีศึกษา

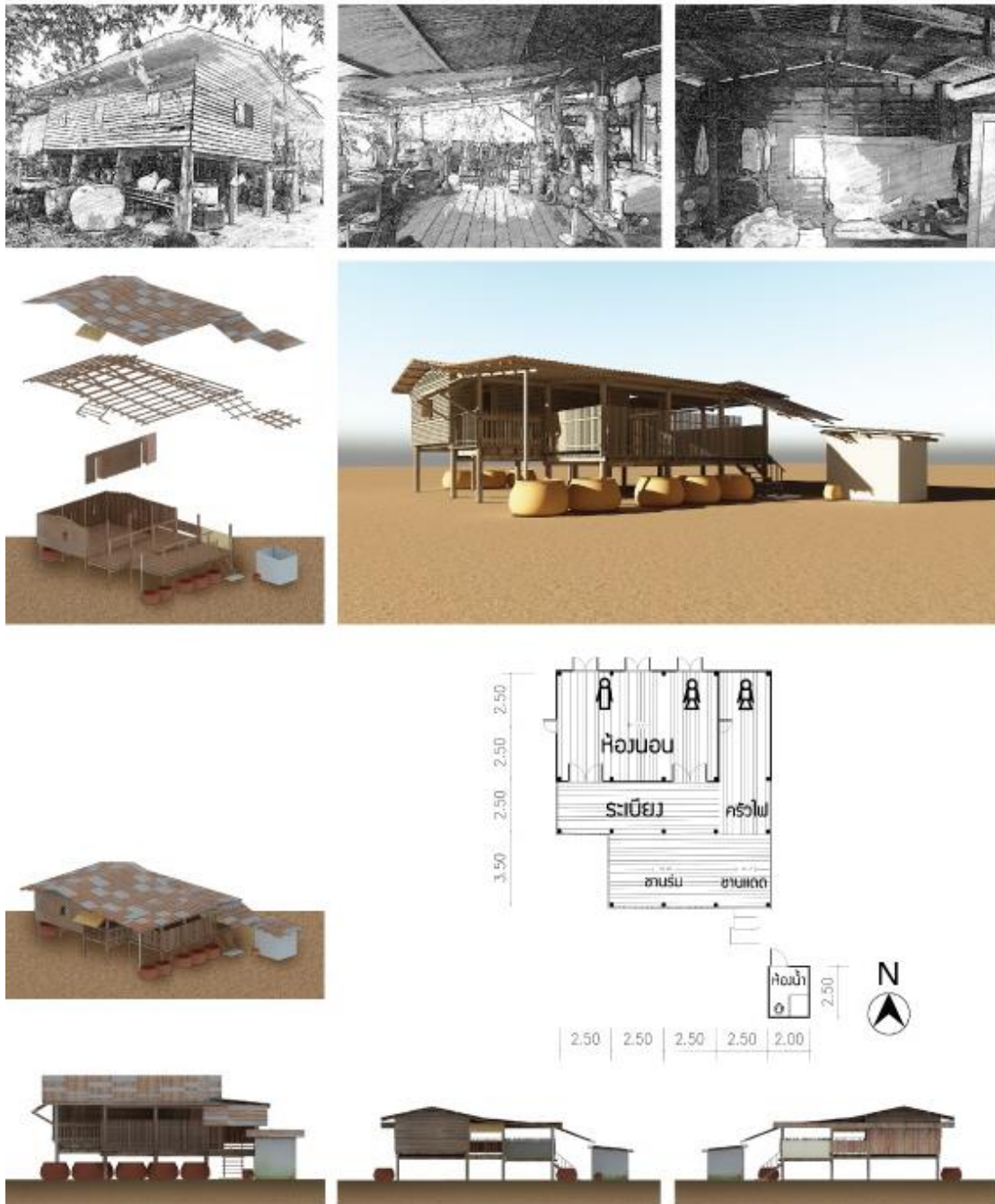
ภาพ เขียนกรณีศึกษา 104M11 บ้านคลองน้ำใส

ภาคผนวกที่ 2 : ภาพและรายละเอียดเขียนแบบดั้งเดิม 3M6ในพื้นที่กรณีศึกษา

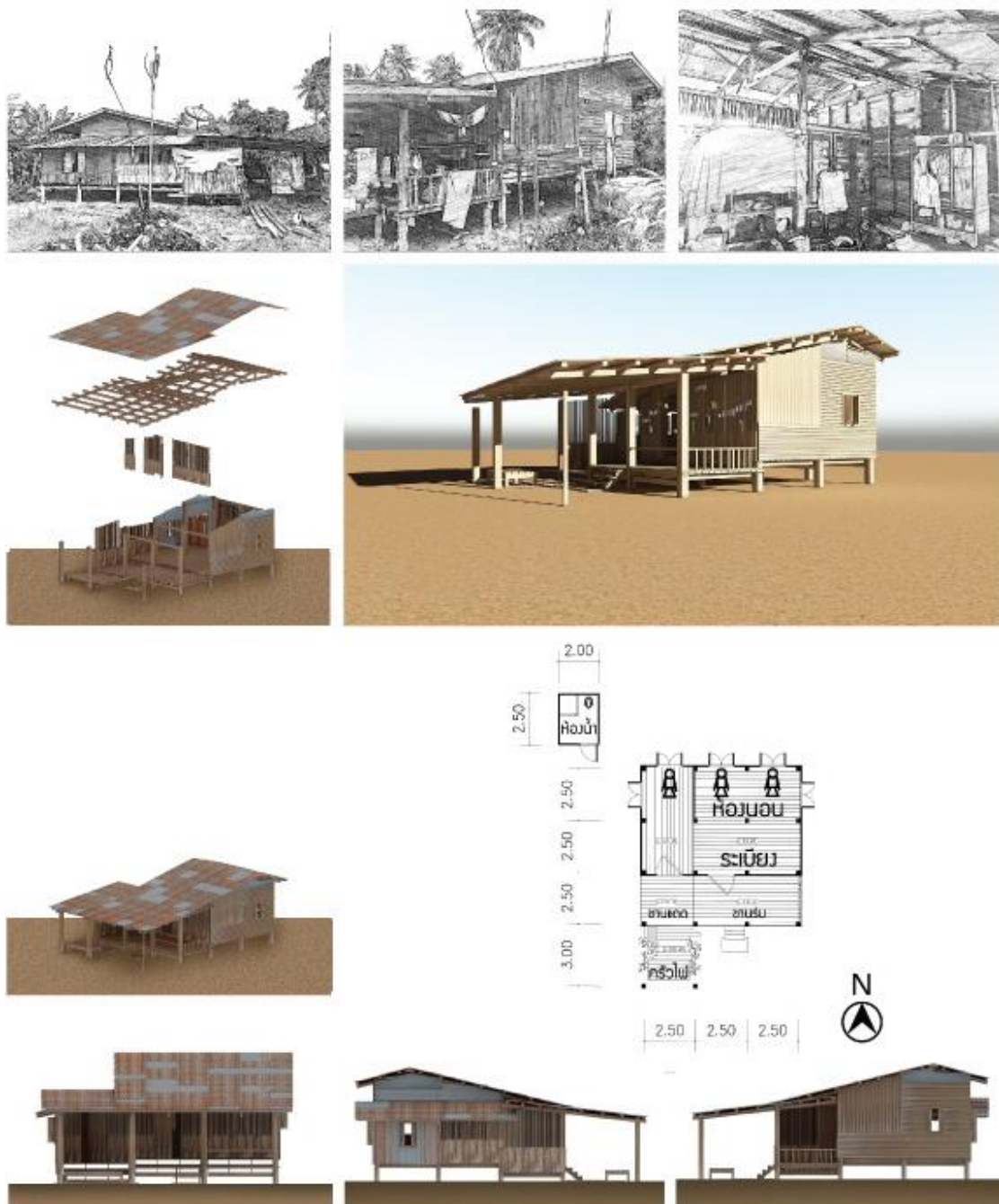
ภาพ เขียนกรณีศึกษา 3M6 บ้านคลองน้ำใส

ภาคผนวกที่ 2 : ภาพและรายละเอียดเขียนแบบดั้งเดิม 119M11ในพื้นที่
กรณีศึกษา

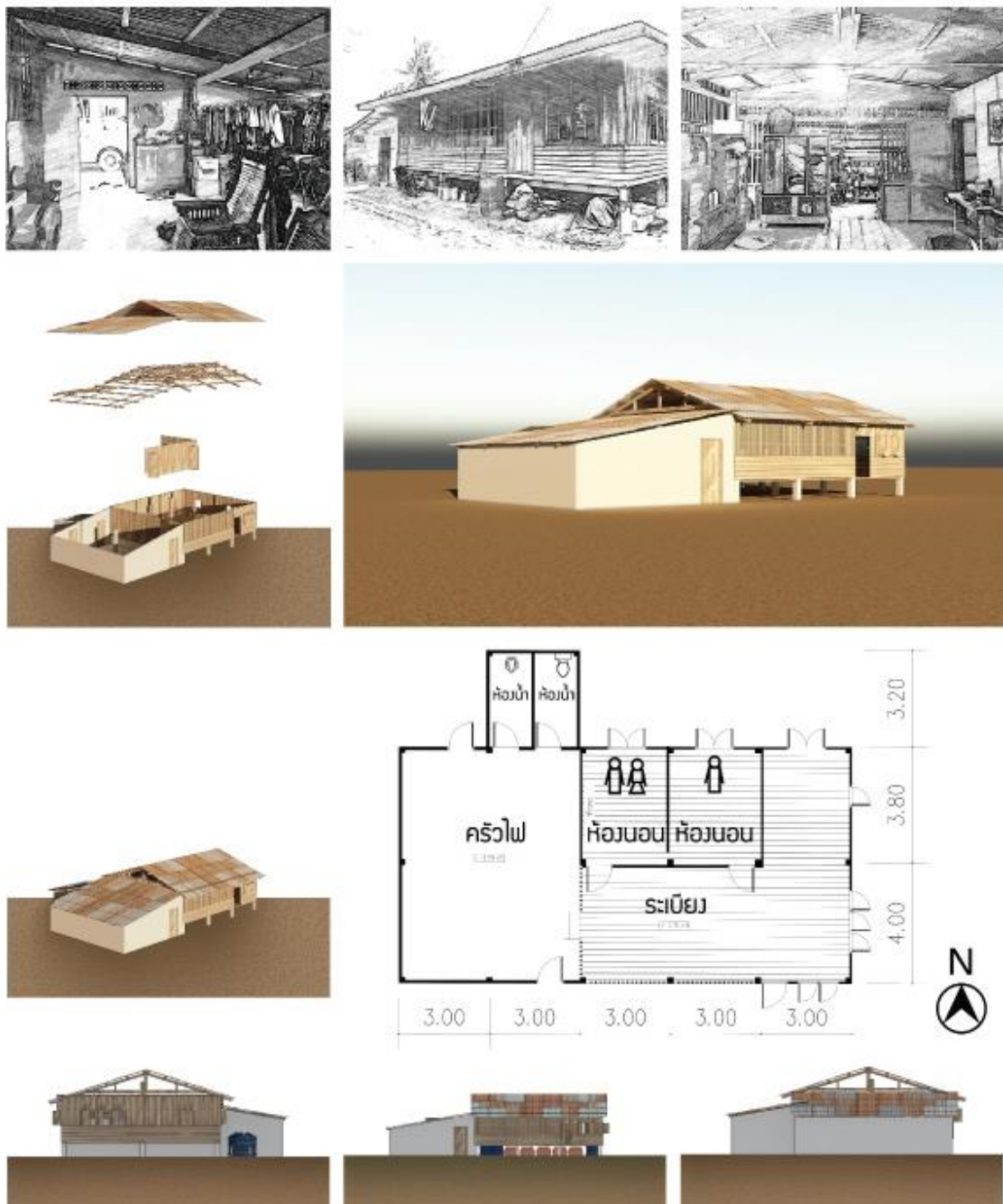
ภาพ เขียนกรณีศึกษา 119M11 บ้านคลองน้ำใส

ภาคผนวกที่ 2 : ภาพและรายละเอียดเขียนประกอบ 113M11 ในพื้นที่
กรณีศึกษา

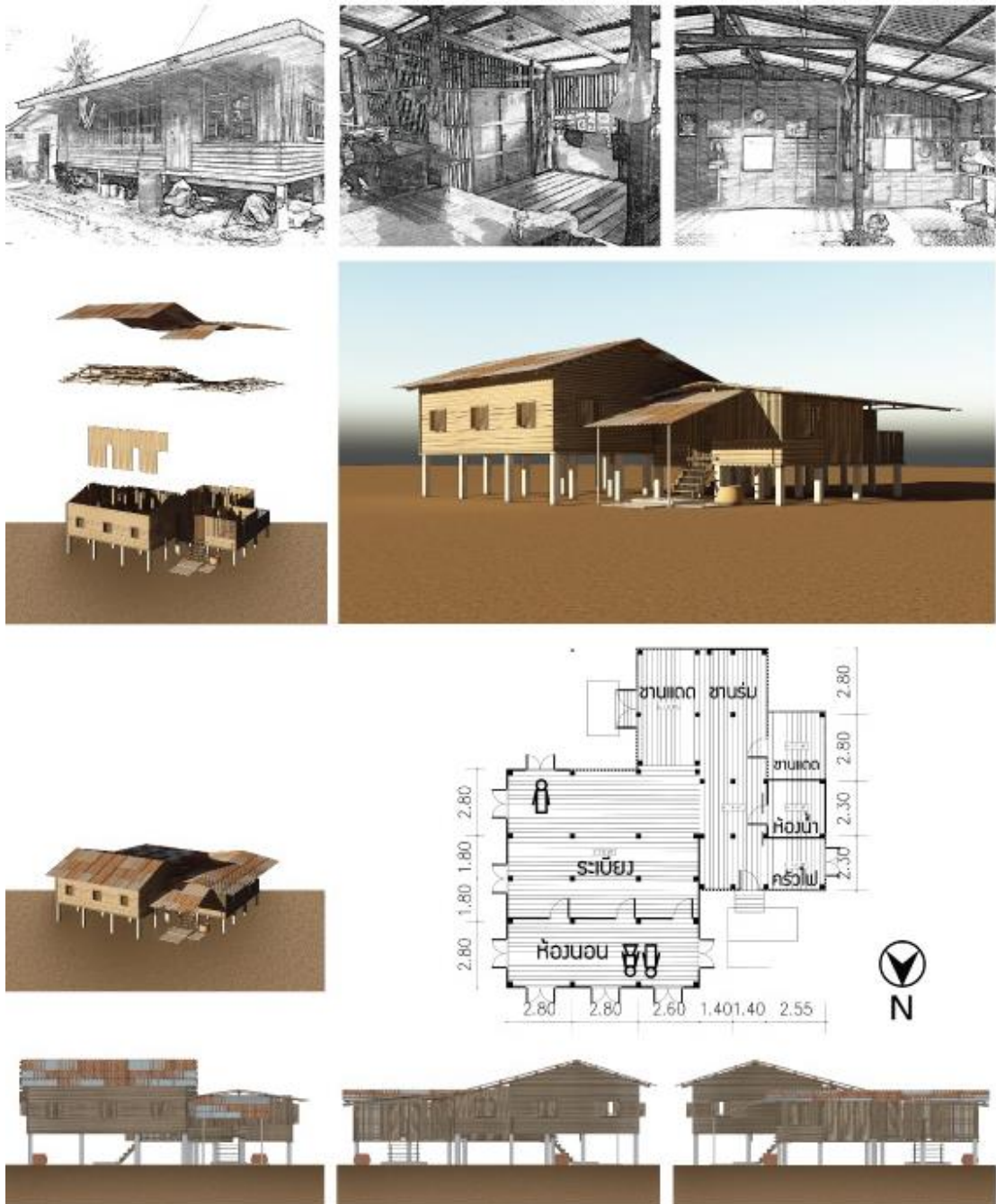
ภาพ เขียนกรณีศึกษา 113M11 บ้านคลองน้ำใส

ภาคผนวกที่ 2 : ภาพและรายละเอียดเขียนประกอบ 67M9 ในพื้นที่กรณีศึกษา

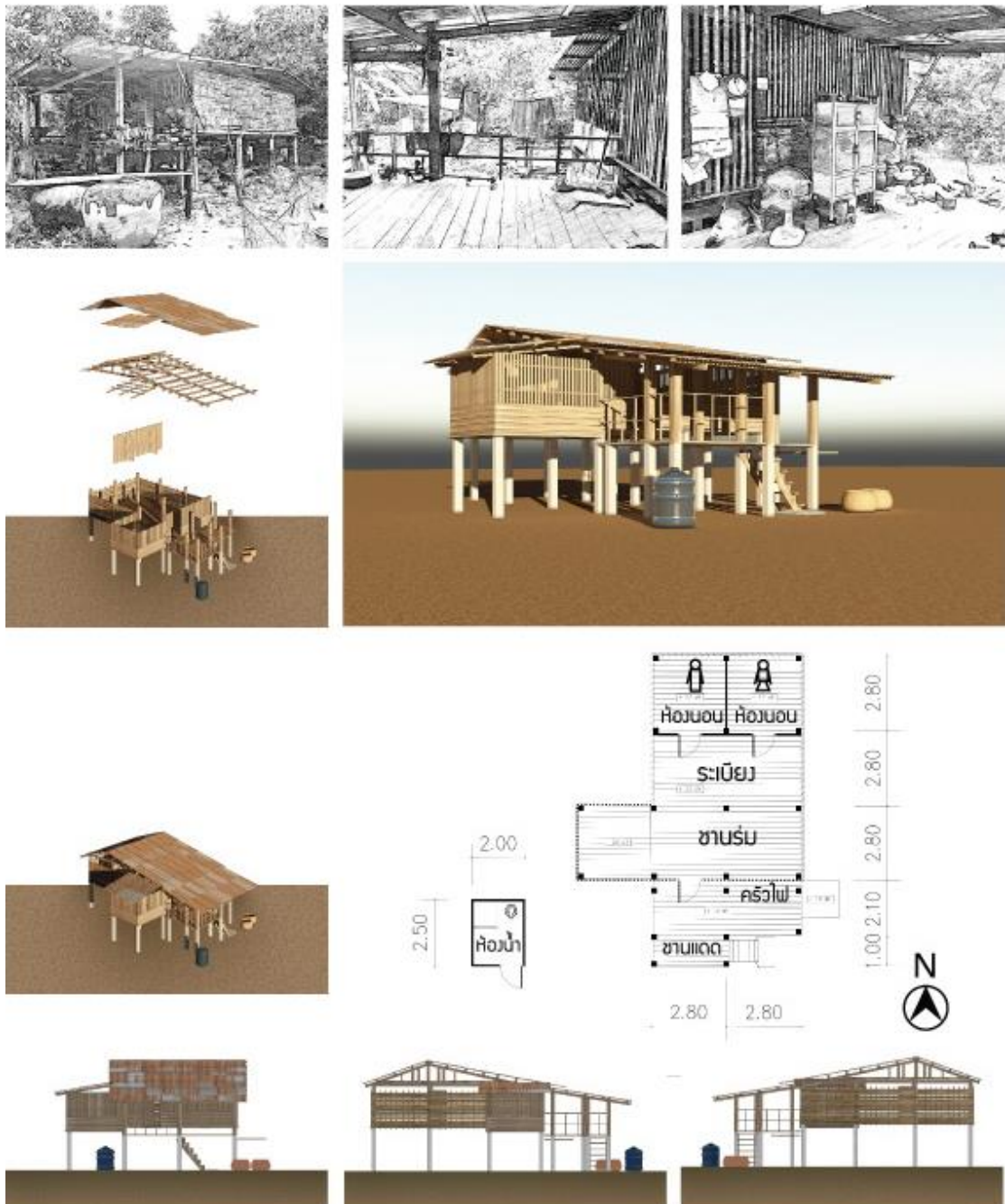
ภาพ เขียนกรณีศึกษา 67M9 บ้านคลองน้ำใส

ภาคผนวกที่ 2 : ภาพและรายละเอียดเขียนประกอบ 61M9 ในพื้นที่กรณีศึกษา

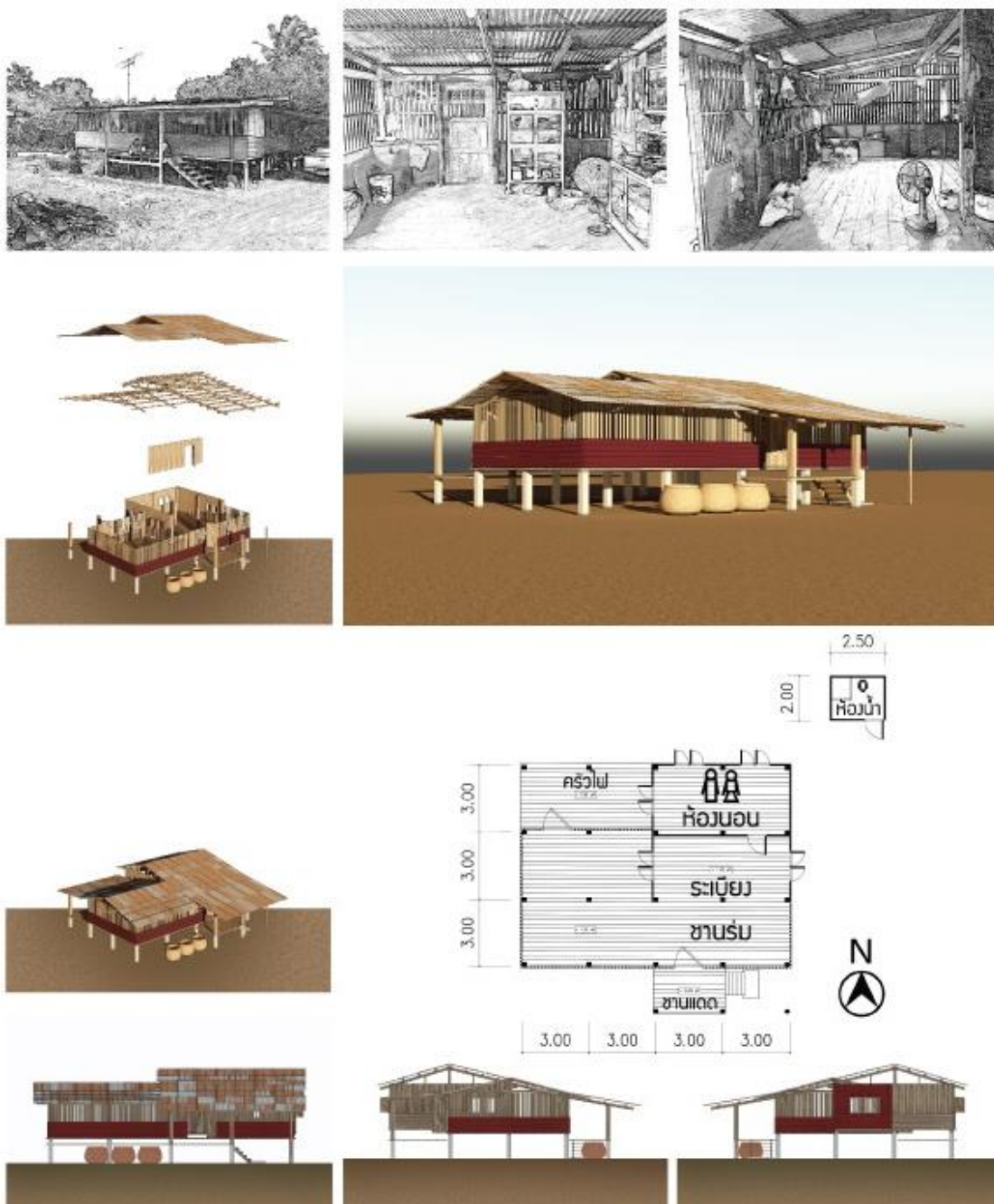
ภาพ เขียนกรณีศึกษา 61M9 บ้านคลองน้ำใส

ภาคผนวกที่ 2 : ภาพและรายละเอียดเขียนประกอบ 83M9 ในพื้นที่กรณีศึกษา

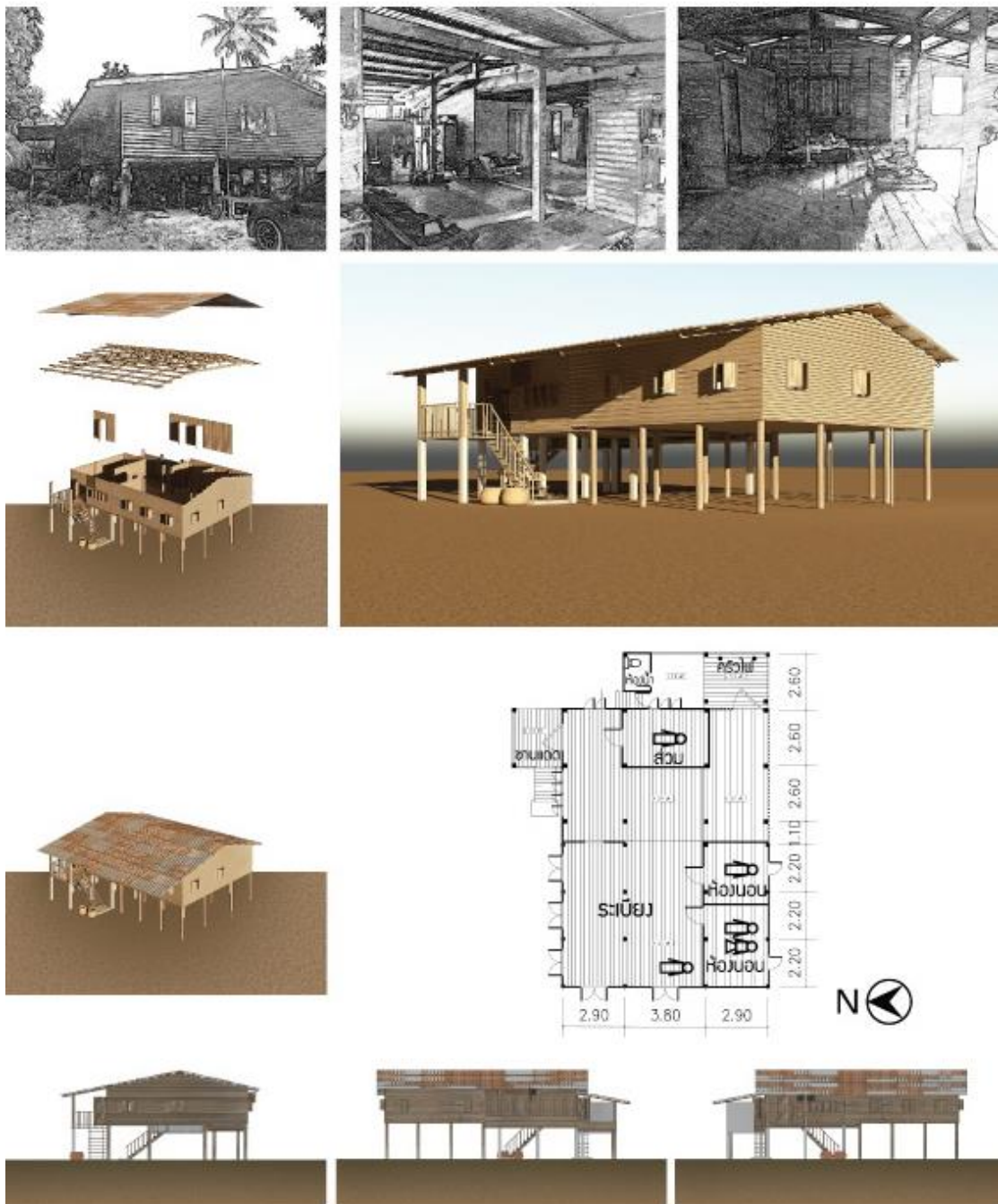
ภาพ เขียนกรณีศึกษา 83M9 บ้านคลองน้ำใส

ภาคผนวกที่ 2 : ภาพและรายละเอียดเขียนประกอบ 64M6 ในพื้นที่กรณีศึกษา

ภาพ เขียนกรณีศึกษา 64M6 บ้านคลองน้ำใส

ภาคผนวกที่ 2 : ภาพและรายละเอียดเขียนประกอบ 35M9 ในพื้นที่กรณีศึกษา

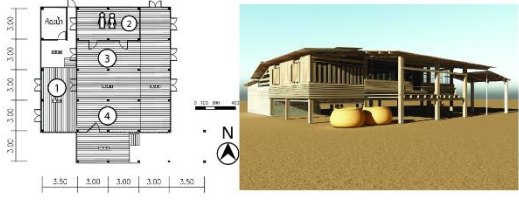
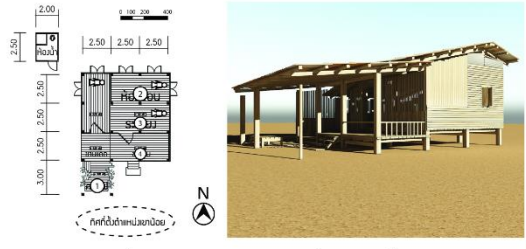
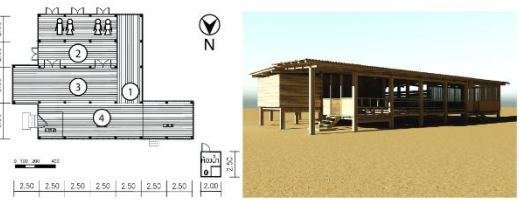
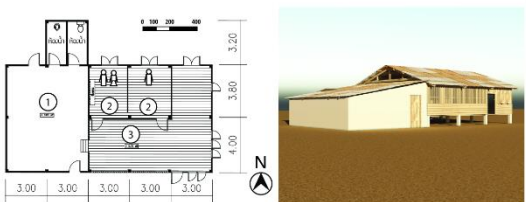
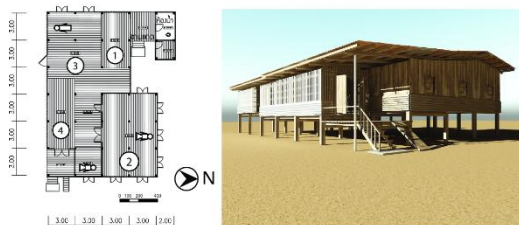
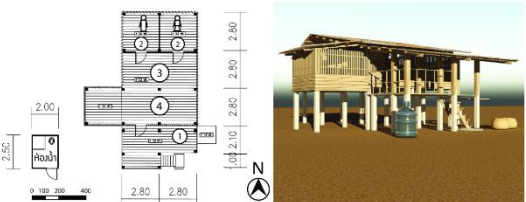
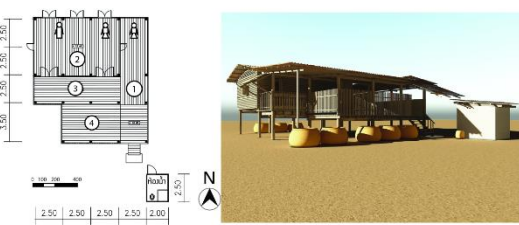
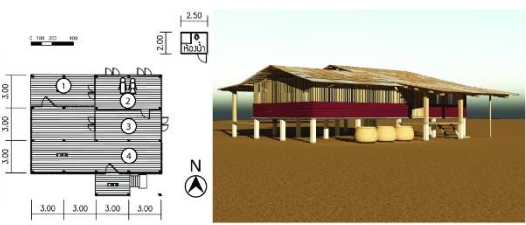
ภาพ เขียนกรณีศึกษา 35M9 บ้านคลองน้ำใส

ภาคผนวกที่ 2 : ภาพและรายละเอียดเขียนประกอบ 107M6 ในพื้นที่กรณีศึกษา

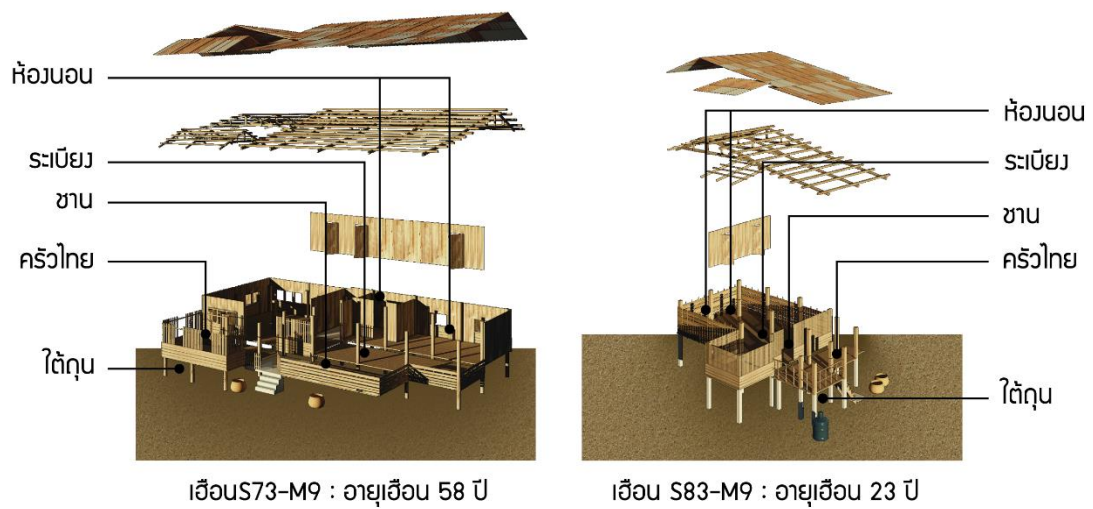
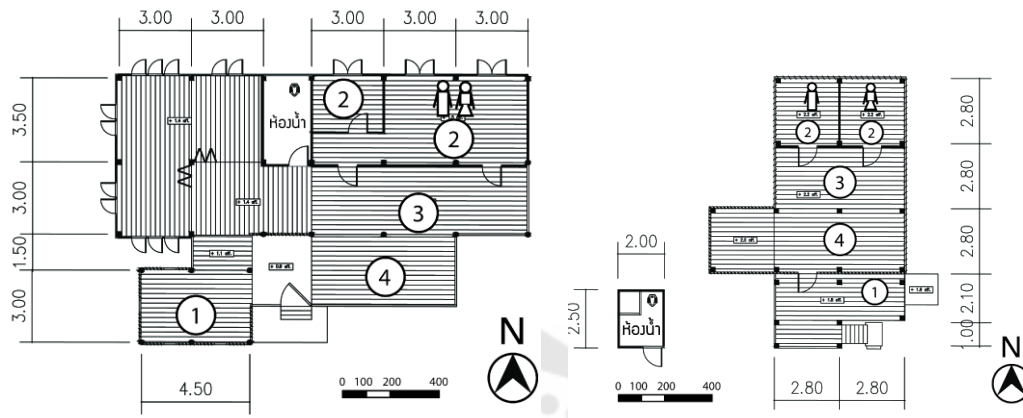
ภาพ เขียนกรณีศึกษา 107M6 บ้านคลองน้ำใส

ภาคผนวกที่ 2 : ตัวอย่างการเปรียบเทียบและการพัฒนารูปแบบ
ของเรือนไทญ้อ รูปแบบดั้งเดิมและรูปแบบประยุกต์ ในพื้นที่กรณีศึกษา

แสดงการเปรียบเทียบและการพัฒนารูปแบบของเรือนไทญ้อแบบดั้งเดิม และเรือนไทญ้อแบบประยุกต์	
เรือนไทญ้อแบบดั้งเดิม	เรือนไทญ้อแบบประยุกต์
 เรือน S104-M11 : อายุเรือน 112 ปี	 เรือน S113-M11 : อายุเรือน 15 ปี
 เรือน R74-M11 : อายุเรือน 127 ปี	 เรือน R67-M9 : อายุเรือน 29 ปี
 เรือน R31-M9 : อายุเรือน 112 ปี	 เรือน S83-M9 : อายุเรือน 23 ปี
 เรือน R119-M11 : อายุเรือน 112 ปี	 เรือน S64-M6 : อายุเรือน 25 ปี

ภาพแสดงตัวอย่างการเปรียบเทียบและพัฒนารูปแบบของเรือนไทญ้อ
แบบดั้งเดิมและแบบประยุกต์

ภาคผนวกที่ 2 : ตัวอย่างการเปรียบเทียบกายภาพและองค์ประกอบพื้นที่
ของเขื่อนไท่ผู่แบบดั้งเดิมและแบบประยุกต์ ในพื้นที่กรณีศึกษา

ภาพแสดงตัวอย่างการเปรียบเทียบกายภาพและองค์ประกอบพื้นที่ของ
เขื่อนไถญ้อแบบดั้งเดิมและแบบประยุกต์

ภาคผนวก ค

หนังสือขอความอนุเคราะห์ขอใช้ข้อมูลและปริญญานิพนธ์เพื่อการศึกษา

จาก

หอวัฒนธรรมไทญ้อ ตำบลคลองน้ำใส อำเภออรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว

ที่ ศธ ๐๔๑๕๔.๐๔๓/๒๓๕

โรงเรียนอป.คลองน้ำใส
ต.คลองน้ำใส อ.อรัญประเทศ
จ.สระแก้ว ๒๗๑๒๐

๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๖๒

เรื่อง ขออนุญาตและใช้ข้อมูลและปริญญานิพนธ์เพื่อการศึกษา

เรียน คณบดีคณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ด้วย โรงเรียนอป.คลองน้ำใส ร่วมกับชุมชนคลองน้ำใส ได้จัดตั้ง หอวัฒนธรรมไทยอีสาน โดยมี
วัตถุประสงค์เพื่อเป็นศูนย์การเรียนรู้ประวัติและวิถีชุมชนคลองน้ำใส เป็นสถานที่รวบรวมองค์ความรู้ ภูมิปัญญาและ
เกียรติยศของชุมชน รวมทั้งเพื่อรวบรวม เก็บรักษาและจัดแสดงวัตถุทางวัฒนธรรมของชาวไทญ้อคลองน้ำใส
นอกจากนี้ยังได้ให้ความร่วมมือกับบุคคลและสถาบันการศึกษาต่างๆ ในการลงพื้นที่ศึกษาวิจัย ประวัติและวิถีชุมชน
คลองน้ำใส ในทุกมิติ

หอวัฒนธรรมไทยอีสาน และชาวชุมชนคลองน้ำใส ได้ให้ความร่วมมือ ให้ข้อมูลในการศึกษาวิจัย เรื่อง
“พื้นที่ทางวัฒนธรรมในเขื่อนไทยอีสาน : กรณีศึกษาดำบลคลองน้ำใส อำเภอรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว” และเห็นว่า
ข้อมูลและเล่มปริญญานิพนธ์นี้ จะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งในการเรียนรู้ประวัติและวิถีชุมชนคลองน้ำใส จึงใคร่ขอความ
อนุเคราะห์จากท่าน อนุญาตให้ใช้ข้อมูลและเล่มปริญญานิพนธ์ เรื่อง “พื้นที่ทางวัฒนธรรมในเขื่อนไทยอีสาน : กรณีศึกษา
ตำบลคลองน้ำใส อำเภอรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว” ไว้ใช้เพื่อการเผยแพร่ความรู้ในหอวัฒนธรรมไทยอีสาน ต่อไป

หอวัฒนธรรมไทยอีสาน โรงเรียนอป.คลองน้ำใส หวังว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านตามที่ร้องขอ
และขอขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

ขอแสดงความนับถือ

(นายพูนสวัสดิ์ จันทราวุฒิ)

ผู้อำนวยการโรงเรียนอป.คลองน้ำใส

โรงเรียนอป.คลองน้ำใส

โทร ๐๘๙-๖๐๑๑๕๓๕ (ผอ.)

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ-สกุล	อัศวิน โรจน์สง่า
วัน เดือน ปี เกิด	7 พฤษภาคม 2515
สถานที่เกิด	อุดรธานี
วุฒิการศึกษา	พ.ศ.2539 สถาปัตยกรรมศาสตรบัณฑิต (สถาปัตยกรรมภายใน) จาก สถาบันเทคโนโลยีเจ้าคุณทหาร- ลาดกระบัง พ.ศ.2543 MA (Industrial Design) จาก University of New South Wales, Australia พ.ศ.2562 ปริญญาศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาศิลปวัฒนธรรม จาก มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ที่อยู่ปัจจุบัน	61/92 ซอยวิภาวดีรังสิต20 ถนนวิภาวดีรังสิต แขวงจอมพล เขตจตุจักร กรุงเทพฯ 10900